

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»

**Життя, присвячене історії
Володимир Грабовецький:
вчений, громадський діяч, людина**

Івано-Франківськ
2016

УДК 94 (477)

Редакційна колегія: Ігор Цепенда, Микола Кугутяк, Ігор Райківський, Олег Єгрешій, Андрій Королько, Михайло Сигидин, Богдан Грабовецький, Оксана Грабовецька

Відповідальний секретар: Олег Єгрешій

Адреса редакційної колегії: 76000, Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57

Життя, присвячене історії. Володимир Грабовецький:
вчений, громадський діяч, людина. – Івано-Франківськ :
Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2016. – 369 с.

ISBN 978-966-640-430-8

Видання підготоване колегами і учнями довголітнього завідувача кафедри історії України Факультету історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», заслуженого діяча науки і техніки України, доктора історичних наук, професора академіка АН Вищої школи України Володимира Васильовича Грабовецького.

УДК 94 (477)

*При передруці матеріалів посилання на дане видання обов'язкове
Відповідальність за достовірність фактів, цитат, імен та інших даних
несуть автори публікацій*

ISBN 978-966-640-430-8

© ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника», 2016
© Факультет історії, політології і
міжнародних відносин, 2016

Ігор ЦЕПЕНДА, Микола КУГУТЯК

СЛОВО ПРО ВИДАТНОГО УКРАЇНСЬКОГО ІСТОРИКА, АКАДЕМІКА ВОЛОДИМИРА ГРАБОВЕЦЬКОГО

Творчість відомих людей – це одночасно історія народу, до якого вони належать. Ця теза знаходить підтвердження в особі академіка Володимира Грабовецького. Його творча доля є складовою історичної долі західноукраїнської інтелігенції, якій у ХХ столітті довелося жити і творити в умовах тоталітарно-репресивних режимів.

Усі деспотії, що існували в Україні, всю міць своїх державних машин спрямовували у першу чергу проти інтелігенції – носія національної ідеї. Кожна творча особистість була одинокою, фізично і духовно безборонною перед наступом офіційної ідеології, державного контролю і терору. Українська інтелігенція мусила пристосовуватися до постійного ідеологічного, політичного і морального тиску.

Трагічну долю розділяла й українська наука, зокрема гуманітарна, закута в пута офіційної ідеології. Під особливим наглядом перебувала історична наука, з якої вилучалось усе корінне, етнічне, національне. У тих нелюдських умовах духовної і політичної неволі, того вавілонського полону, про який не має уявлення жодна західноєвропейська нація, частина української інтелігенції спромоглася проводити наукову і національно-культурну діяльність на європейському рівні. Яскравою постаттю серед цієї інтелігенції, без сумніву, був Володимир Грабовецький.

Окремі штрихи тих суспільних умов, у яких розвивалась творчість західноукраїнської інтелігенції у ХХ ст., дають змогу краще зрозуміти творчий шлях самого Володимира Грабовецького, доля якого була цікавою і повчальною в суспільному і виховному аспектах.

Він народився 24 липня 1928 року у бідній селянській сім'ї ткача Василя Грабовецького в селищі Печеніжині на Коломийщині. У рідному селі закінчив початкову школу, а потім навчався у Коломийській українській гімназії, Малій духовній греко-католицькій семінарії у Львові, а згодом у Винниківській середній школі робітничої молоді.

У школі Влодко, як його називали батьки і друзі, найбільшу прихильність виявляв до історії. Зацікавлення істо-

ричним минулим він виніс із родини, що слугує добрим прикладом невмирущості національних традицій, історичного досвіду попередніх поколінь. Розповіді батька, колишнього стрільця УГА, активного діяча Українського національно-демократичного об'єднання, про козаків, карпатських опришків, визвольну боротьбу українців за свою незалежність у 1918–1920 рр., ознайомлення з опублікованими у Львові і Коломиї книгами про історичне минуле українського народу, рідної Гуцульщини, світової історії – все це стало визначальним для вибору подальшого життєвого шляху, спонукало Володимира Грабовецького піти вчитися на історичний факультет Львівського університету імені І.Франка.

У студентські роки, спеціалізуючись у науковому гуртку кафедри історії України, В.Грабовецький розпочав свої студії з історії опришківського руху, на чолі якого був знаменитий земляк Олекса Довбуш. У 1953 році він перейшов на посаду наукового співробітника відділу історії України Інституту суспільних наук АН УРСР у м. Львові. З цього часу опришківський рух став провідною науковою темою дослідника. Опрацювання даної проблематики в умовах неофіційного табу на вивчення козащини, середньовічної історії загалом набувало особливого суспільного звучання.

В Інституті суспільних наук під керівництвом визначного українського історика Івана Крип'якевича в 50–60-х роках ХХ ст. формується наукова історична школа. Її представники – сьогодні відомі українські вчені: Ярослав Ісаєвич, Юрій Сливка, Володимир Баран, Ярослав Шашкевич, Микола Кравець, Феодосій Стеблій, Володимир Грабовецький. Саме цьому поколінню випало нелегке завдання: в умовах політичних репресій, тотальної цензури, несприятливої для наукової творчості суспільної атмосфери продовжити естафету української історіографії, започаткованої у другій половині ХІХ – початку ХХ ст. Володимиром Антоновичем, Михайлом Грушевським, формувати нову генерацію української наукової гуманітарної еліти.

Працюючи протягом 15 років під науковим керівництвом академіка Івана Крип'якевича, Володимир Грабовецький проявив себе талановитим дослідником історії рідного краю. Опрацьовані ним численні архівні фонди Львова, Києва, Москви, Кракова, Вроцлава дали змогу зробити цінні наукові знахідки, заповнити багато прогалин історичної науки,

підготувати й захистити кандидатську (1958 р.), а згодом докторську (1968 р.) дисертації, стати відомим науковцем, дослідником середньовічної і новочасної історії України.

У 1975 році професор Володимир Грабовецький перейшов на викладацьку роботу на історичний факультет Івано-Франківського педагогічного інституту імені В.Стефаника, а в 1990 році він очолив кафедру історії України.

Становлення молодого української державності, нові суспільно-політичні умови наукової і громадської діяльності започаткували по-справжньому новий етап у житті та творчості відомого українського історика, дали змогу повною мірою розкритись його таланту науковця, педагога, громадського діяча.

За 65 років наукової діяльності з-під пера Володимира Грабовецького вийшло біля 1,5 тисячі наукових і науково-популярних праць, у тому числі більше 100. Серед українських істориків-медієвістів другої половини ХХ – початку ХХІ ст. творчий доробок професора Володимира Грабовецького виявився найвагомим.

Попри величезну різноманітність напрямів дослідницької діяльності предметом його наукових інтересів завжди була історія рідної України. Він опублікував 50 наукових праць з історії Київської Русі та Стародавнього Галича. Володимир Грабовецький вперше в українській історіографії дослідив одне з найбільших повстань в Україні та Європі під проводом Мухи в окремій монографії «Селянське повстання на Прикарпатті під проводом Мухи 1490–1492 рр.», яку високо оцінили спеціалісти в Україні та за її межами.

В.Грабовецький відомий також як дослідник Запорізького козацтва, якому присвятив біля 60-ти наукових і науково-популярних праць. Найповніше вчений опрацював добу Хмельниччини, якій присвятив монографію «Західноукраїнські землі в період народно-визвольної війни 1648–1654 рр.».

Проте основною тематикою досліджень Володимира Грабовецького стала історія багатовікового національно-визвольного руху карпатських опришків, зокрема, діяльність Олекси Довбуша. В архівах дослідник виявив понад 350 нових документів про опришків ХVІ–ХVІІІ століть, з них 70 про Олексу Довбуша, якому присвятив 150 наукових праць. Проблеми опришківського руху автор узагальнив у трьох монографіях: «Антифеодальний рух на Прикарпатті в

другій половині XVII – першій половині XVIII ст.», «Карпатське опришківство» і «Олекса Довбуш». Вони стали новим словом в українській історіографії. В умовах партійно-тоталітарної диктатури важко переоцінити їх наукове, національно-культурне й виховне значення. За тих часів Олекса Довбуш, опришківський рух були символами нескореності нації та її боротьби за свободу, загострювали почуття національної свідомості. Все це дає підстави вважати творчість Володимира Грабовецького того періоду явищем національно-культурного шістдесятництва, моральної опозиції режиму. Пильний погляд так званих «компетентних органів», їх «виховні» заходи, що зводились до шантажу та залякування, дослідник відчував на собі усі роки існування тоталітарної режиму.

Попри все невтомна дослідницька праця продовжувалась. Володимир Грабовецький найбільше зусиль доклав до вивчення історії Прикарпаття, що стало продовженням давньої традиції історичних досліджень країв і регіонів України, біля джерел якої були такі видатні вчені, як Михайло Грушевський, Іван Франко, Володимир Гнатюк, Іван Крип'якевич, Степан Томашівський.

Сьогодні не можна уявити історії Прикарпаття без таких книг, як «Гуцульщина XIII–XIX століть. Історичний нарис», «Нариси історії Івано-Франківська», шеститомне видання «Нариси історії Прикарпаття», тритомна «Ілюстрована історія Прикарпаття». На думку вченого, ґрунтовне вивчення історичної спадщини окремих регіонів має стати передумовою принципово нового концептуального осмислення історії України, її ролі й місця в минулому та сучасному геополітичному просторі.

У творчості Володимира Грабовецького своєрідної динаміки набула українська історична урбаністика. Історичним нарисом «Звенигород», що з'явився ще 1959 року, вчений започаткував видання серії історико-краєзнавчих нарисів, які переросли у фундаментальні монографії: «Історія Коломиї», «Історія Калуща», «Нариси історії Галича» та інші. Він був подвижником написання історії міст і сіл Прикарпаття.

Академік Володимир Грабовецький зробив чимало для розвитку української наукової біографістики. У своїх працях він висвітлив життя і діяльність багатьох національних

героїв України – Мухи, Северина Наливайка, Гната і Семена Височанів, Богдана Хмельницького, Максима Кривоноса, Данила Нечая, Олекси Довбуша, Івана Капущака, Івана Смицьнюка, Василя Баюрака, Івана Бойчука та багатьох інших.

У науковому доробку вченого нараховується біля 50 наукових праць зі спеціальних історичних дисциплін – історіографії, археографії, генеалогії, геральдики, хронології.

З початку 90-х рр. Володимир Грабовецький виступив ініціатором і організатором цілого ряду наукових конференцій. Після багатолітнього замовчування і фальсифікацій історичного минулого України важливо було зосередити зусилля науковців на найважливіших проблемах національної історіографії. У зв'язку з цим у 1990 році була проведена наукова конференція, присвячена 500-річчю селянського повстання під проводом Мухи. 1991 року проведені науково-теоретичні конференції, присвячені 125-річчю від дня народження визначного українського історика Михайла Грушевського, 105-річчю від дня народження академіка Івана Крип'якевича, 1995 року – міжвузівська наукова конференція, присвячена 150-річчю з дня народження українського історика Юліана Целевича, 1999 року – наукова конференція, присвячена 120-річчю від дня народження Степана Томашівського.

Важливою сторінкою наукової біографії Володимира Грабовецького є краєзнавчо-пошукова та музеєзнавча діяльність. Протягом 50-ти років він збирав усе, що стосується опришків. Зокрема, виявив понад тисячу одиниць матеріалів про О.Довбуша. За його ініціативою, старанням та участю 1995 року в Івано-Франківську відкрито історико-меморіальний музей Олекси Довбуша, колектив якого веде значну дослідницьку і патріотично-виховну роботу.

Плідну дослідницьку працю Володимир Васильович поєднував з підготовкою висококваліфікованих фахівців-істориків. Під його безпосереднім керівництвом із числа колишніх студентів виросла ціла історична школа, нова генерація українських науковців, які вивчають важливі проблеми історії України. Серед них вже відомі в краї і в Україні дослідники – Ігор Цепенда, Петро Сіреджук, Володимир Пришляк, Микола Вегеш, Богдан Гаврилів, Василь Педич та багато інших. Не буде перебільшенням сказати, що кожен із при-

карпатських істориків молодого покоління так чи інакше формувалася під впливом творчості Володимира Грабовецького.

Громадська діяльність науковця ще з 1966 року тісно пов'язана з українським товариством охорони пам'яток історії та культури. Протягом 1960-70-х рр. В.Грабовецький обирався членом президії правління і постійним головою секції історичних пам'яток. Був почесним головою Івано-Франківської обласної організації Всеукраїнської спілки краєзнавців. Дослідник був ініціатором встановлення пам'ятника Олексі Довбушу в Печеніжині, увіковічення пам'ятних місць, пов'язаних із життям і діяльністю народного героя і його послідовників у Івано-Франківську, Космачі, Яремчі, де були встановлені пам'ятні обеліски, художньо-меморіальні дошки.

У час національного і державного відродження України Володимир Грабовецький всі свої сили спрямовує на висвітлення маловідомих сторінок історії України, повернення забутих героїв національно-визвольного руху, діячів науки і культури. Одночасно вів популяризаторську роботу серед вчителів, студентів, громадськості краю, виступав з авторськими програмами по радіо і телебаченню.

Його науково-педагогічна діяльність відзначена багатьма нагородами. Визнанням заслуг Володимира Грабовецького перед національною історичною наукою є присвоєння йому в 1995 році почесного звання «Заслужений діяч науки і техніки України». Цього ж року вченого обрано академіком АН вищої школи України, а впродовж 1998–2015 років нагороджено орденом «За заслуги» I, II, III ступенів. Він був почесним громадянином восьми міст і сіл Прикарпаття.

4 грудня 2015 р. видатного українського історика не стало. Праці Володимира Грабовецького увійшли у золотий фонд української історіографії. У дослідженні історії краю його вклад неоціненний, а обсяг зробленого вражає масштабом і багатогранністю. 65 років своєї подвижницької праці він віддав на вівтар вивчення славного історичного минулого рідного народу, підготовку нової генерації українських науковців, виховання студентів у дусі українського патріотизму.

Світла пам'ять про академіка Володимира Грабовецького завжди буде в наших серцях!

Олександр ГУРЖІЙ

**IN MEMORIAM.
ГРАБОВЕЦЬКИЙ ВОЛОДИМИР ВАСИЛЬОВИЧ**

Психологічно важко та фізично боляче сказати востаннє: «Прощавай!» колезі, другові, добрій і чуйній людині, яку знав змалечку, упродовж десятиліть щиро спілкувався як на побутово-родинному, так і професійному рівні. 4 грудня 2015 р. відійшов у Вічність Володимир Васильович Грабовецький – знаний історик, навдивовижу наполегливий дослідник національно-визвольних змагань XV–XVIII ст. і славного минулого запорозького козацтва, фанатично відданий популяризатор історії Західної України від найдавніших часів до початку ХХ ст., особливо опришківства та його провідників.

В.Грабовецький народився 24 липня 1928 р. у селищі Печеніжині на Коломийщині (нині Коломийський район Івано-Франківської обл.) в багатодітній родині селянина-ткача. Рано почав працювати, випасаючи овець на полонині. Водночас навчався грамоті. Через непереборне бажання читати, дізнатися якомога більше, односельці прозвали його «Влодком з книгою». Початкову освіту спробував здобути в місцевій школі, але з третього класу, через матеріальні нестатки сім'ї, батьки змушені були перевести сина до польської загальної семирічки. У цьому навчальному закладі юнак зазнав усієї гіркоти національних принижень як із боку учителів, так і учнів. Внутрішній волелюбний протест проти чужорідного оточення, а також яскраві й захоплюючі оповіді батька – колишнього стрільця Української галицької армії – про повстання опришків, гайдамаків і козаків неабияк вплинули на формування світогляду хлопця, позначилися на його самоідентифікації.

Незважаючи на численні поневіряння кінця 1930 – першої половини 1940-х рр. (періодичні зміни навчальних закладів і місць проживання, виснажливе голодування, нацистську окупацію та репресивну радянізацію) Володимирові все ж удалося здобути середню освіту й 1947 р. вступити на історичний факультет Львівського державного університету, який він і закінчив 1952 р. Саме у процесі навчання здібний студент захопився вивченням опришківського руху під проводом свого легендарного земляка Олекси Довбуша.

Фактично до кінця життя Володимир Васильович не полишав увагою цю глобальну тематику. Наставництво і творчі поради визначного історика Івана Крип'якевича спонукали юнака в 1953 р. зайнятися дослідницькою роботою у відділі історії України Інституту суспільних наук АН УРСР, що сформувався на базі колишнього Наукового товариства імені Шевченка. Упродовж 1950 – середини 1970-х рр., у львівський період діяльності, В.Грабовецький захистив кандидатську (1958 р., науковий керівник академік І.Крип'якевич) і докторську (1968 р.) дисертації, дослідив чимало проблемних аспектів української минувшини, підготував та опублікував десятки оригінальних наукових і науково-популярних студій, декілька фундаментальних монографій, як от «Народний герой Олекса Довбуш» (Львів, 1957 р.), «Селянський рух на Прикарпатті в другій половині XVIII ст.» (Київ, 1962 р.), «Антифеодальна боротьба карпатського опришківства XVI–XIX ст.» (Львів, 1966 р.), «Західноукраїнські землі у період народно-визвольної війни 1648–1654 рр.» (Київ, 1972 р.) та ін. Окремі праці забороняли друкувати партійні чиновники, частина ж побачила світ за кордоном.

Від 1975 р. розпочався новий етап у житті й творчості дослідника – прикарпат-ський, тобто робота в Івано-Франківському педагогічному інституті ім. В.Стефаника, де він обійняв посаду професора кафедри історії СРСР, а в 1990–2007 рр. був завідувачем кафедри історії України вже Прикарпатського національного університету ім. В.Стефаника. У 1981 р. його затверджено у вченому званні професора. На початку 2000-х рр. бібліографія публікацій В.Грабовецького перевищила тисячу найменувань. Зокрема історії Русі та Галицько-Волинському князівству він присвятив до шістдесяти розвідок, а запорозькому козацтву – близько вісімдесяти. Особливо корисною для вчителів історії, учнів і студентів стала його брошура «Літопис запорозького козацтва» (Івано-Франківськ, 1992 р.).

Головною ж тематикою наукових інтересів визначилася минувшина прикарпатського селянства, особливо багатовікова національно-визвольна боротьба опришків на чолі з О.Довбушем. Володимирові Васильовичу вдалося виявити в архівах понад 350 маловідомих документів про попередників і наступників легендарного ватажка та близько 70 – про нього самого. Дослідник опублікував більше 150 праць, присвячених О.Довбушеві. В.Грабовецький був не лише

істориком, а й наполегливим колекціонером фотодокументів, художніх і мистецьких творів, збирачем історичних карт, крилатих висловів та анекдотів. Нині важко уявити собі студювання минулого Прикарпатського краю XVII–XIX ст. без таких праць Володимира Васильовича, як «Гуцульщина XIII–XIX ст.: Історичний нарис» (1982 р.), «Нариси історії Івано-Франківська» (1989 р.), «Нариси історії Прикарпаття» у шести томах (1992–1996 рр.) та ін. Примітно, що у своїх дослідженнях фахівець багатогранно змалював образи багатьох непересічних постатей вітчизняної історії, у тому числі Гната та Семена Височанів, Мухи, Богдана Хмельницького, Максима Кривоноса, Данила Нечая, Максима Залізняка, Івана Гонта й десятків інших. Значну увагу приділяв він і розробці різноманітних аспектів у галузі спеціальних історичних дисциплін, багато у чому наслідуючи наукові принципи свого вчителя – І.Крип'якевича. Насамперед це стосується історіо- та археографії, генеалогії, геральдики, хронології тощо. Можна без перебільшення стверджувати про створення В.Грабовецьким власної школи прикарпатських істориків.

Наукову та педагогічну діяльність Володимира Васильовича відзначено багатьма нагородами, у тому числі орденом Пошани, медалями «За доблесну працю», «Ветеран праці», ім. А.Макаренка. У 1991 р. він став лауреатом обласної краєзнавчої премії ім. І.Вагилевича, а 1998 р. – премії ім. І.Крип'якевича. У 1995 р. за значний особистий внесок у розвиток освіти, упровадження сучасних форм навчання та виховання молоді В.Грабовецькому присвоєно почесне звання заслуженого діяча науки й техніки України. Під кінець того ж року на загальних зборах Академії наук вищої школи України його було обрано академіком по відділенню історії, філософії та права. У 1997 р. Міністерство освіти відзначило історика почесним званням відмінника освіти України. У різний час Володимир Васильович підтримував творчі й дружні стосунки з багатьма провідними вітчизняними дослідниками, зокрема І.Гуржієм, Ф.Шевченком, О.Касименком, В.Сарбеєм, В.Смолієм, Ю.Кондуфором, І.Шульгою, П.Михайлиною. Пам'ять про цю інтелігентну, мудру й порядну людину назавжди збережеться у серцях тих, хто з ним працював і добре знав.

СПОГАДИ

Богдан ГРАБОВЕЦЬКИЙ

ТВОРЧІ ОСОБИСТОСТІ В РЕТРОСПЕКТИВІ СПОГАДІВ ПРО БАТЬКА

Наступив той час, коли з глибинних сховищ архіву пам'яті якийсь таємничий генератор невтомно ініціює уявну реанімацію моїх ретроспектив, віртуальними експонатами вкладаючи їх у вітрини сентиментального музею спогадів про батька, а для багатьох – видатного історика Володимира Грабовецького.

Перші роки мого дитинства разом з батьками, бабусею й сестрою Оксаною пройшли у комунальній квартирі № 83 по вул. Стефаника, в будинку № 11. Уже пізніше, коли з приємністю освоював знання екскурсовода по місту Львову, дізнався, що цей 4-х поверховий житловий будинок, в якому провів дитинство, де працював над своїми першими книгами й кандидатською дисертацією батько, був споруджений у 1873–1876 рр. за проектом львівського архітектора Адольфа Куна для княгині Ядвіги з Замойських, дружини Леона Сапіги, маршалка Галицького крайового сейму. Після смерті Ядвіги Сапіги у 1890 р. власником будинку став її внук Адам Станіслав, який тоді був студентом католицького університету м. Лілль (Франція), а пізніше став видатним польським релігійним та політичним діячем. Однак через те, що він більшість часу проводив за кордоном, його нерухомістю керували довірені особи. Зокрема, у 1909 р. це був п. Мілевський (у 1910 р. – др. Гжеґож Ярославський). Це була перша у м. Львові чиншова кам'яниця у стилі неоготики, а також найбільший багатоквартирний житловий будинок міста довоєнного часу. Тут розміщувалися редакції газет, приміщення товариств, різноманітних майстерень та бюро. У 1910-х рр. будинок став власністю закладу Оссолінських: крім помешкань тут розташувалася його адміністрація, а з 1932 р. – книгарня. Нині цей будинок – Пам'ятка архітектури, а для мене – ностальгійний спогад про ранні роки мого життя.

З того раннього дитинства особистих спогадів – не багато. Але чітко пам'ятаю прогулянки з батьком неподалік від нашого дому біля підніжжя гори Вроновських, де розташований комплекс «Цитаделі», який інтригував цікавість мою й моїх ровесників по подвір'ю, а також більш дальні подорожі на Кайзервальд (дослівно з німецької – «кайзерівський» (царський) ліс»). Нині Кайзервальд поділений між парком «Знесіння» та Музеєм народної архітектури та побуту «Шевченківський гай». Саме по тій, переважно горбистій місцевості Кайзервальду неодноразово ми прогулювались з високим статечним чоловіком. Я досі чітко пам'ятаю його образ і навіть окремі маршрути стежок. Децю пізніше дізнався – це була ключова особистість в професійній долі мого батька – академік Іван Петрович Крип'якевич, якого батька з вдячністю згадував до кінця свого життя, популяризуючи його в своїх численних публікаціях, а, перебуваючи в м. Івано-Франківську, заснував іменну премію ім. І. Крип'якевича.

Навпроти будинку, де ми проживали до 1971 р, під № 2 по вул. Стефаника знаходиться Львівська національна наукова бібліотека ім. Василя Стефаника (колишній Національний інститут ім. Оссолінських). Я гордився перед своїми сусідськими приятелями, що в цій бібліотеці мій батько проводив свої наукові пошуки. Ставши старшим, дізнався, що у свій час в цьому елітному приміщенні розмістилися колекції із родового замку графів Оссолінських, рукописи з маєтків Яблонівського, а також копії книжок з бібліотеки Тадеуша Чацького, частина збірок книг князя М. Ієроніма Юшинського, графа Евариста Куропатницького та ін. На щастя дослідників, й досі фонди бібліотеки містять унікальні рукописні та друковані матеріали. Там, у відділі рукописів, зберігається багата збірка галицької періодики, архіви видатних українських і польських діячів науки та культури, пожовтілих фоліантів яких торкалися руки мого батька в його настирних пошуках матеріалів до історії карпатського опришківства, взагалі історії західноукраїнських земель. Хто б міг тоді передбачити, що через декілька десятиліть, уже на початку ХХІ ст., в рукописному відділі цієї званої в Європі науковій бібліотеці буде створений особис-

тий Фонд рукописів історика Володимира Грабовецького – мого батька.

Ще один яскравий спогад про батька з мого раннього дитинства стосується історії створення художнього фільму «Олекса Довбуш» на кіностудії ім. О. Довженка. Батько був головним, а точніше, як засвідчено у титрах, єдиним науковим консультантом цього фільму і тісно співпрацював з режисером Віктором Івановим. Під час зйомок фільму ми з батьком й мамою прожили, уже не пам'ятаю як довго, в будинку режисера. Й досі перед очима шестерик коней під час перебування на кіностудії ім. О. Довженка. У 1980 р., приїхавши з батьком у м. Київ на вступні екзамени в аспірантуру, ми відвідали місцевість, де колись знаходився будинок режисера В. Іванова, а також дитячий майданчик, очевидно уже не такий, як в кінці тих 1950-х рр., де я любив сидіти на найменшому конику каруселі, яку крутив для мене батько.

Привітний товариський характер батька зумовили перетворення нашої квартири в місце цікавих зустрічей з неординарними особистостями. У нас вдома бували відомі нині (на жаль, окремі вже покійні) актори Богдан Ступка, Богдан Козак, директор Львівської картинної галереї Борис Возницький (знайомий батьків з їх молодших років проживання у м. Винниках під м. Львовом), видатний скульптор Валентин Борисенко (автор монументального пам'ятника О. Довбушу в рідному селі народного героя – смт Печеніжині), відомий танцюрист Ярослава Чуперчук, поети Роман Лубківський та Роман Качурівський, відомий нумізмат В. Зварич, професори Д. Похилевич, Я. Кісь, відомий архівіст О. Мацюк, однокурсник батька, професор з м. Дніпропетровська М. Ковальський, його учень – Ю. Мицик та ін. Двома поверхами вище нашої квартири проживав художник Михайло Ткаченко, який у 1962 р. намалював батьків портрет. До речі, віддавна й впродовж всього свого життя батько підтримував дружні взаємини з львівськими художниками й скульпторами. Незабутні з мого дитинства подорожі з батьком в майстерні скульпторів Валентина Борисенка, Дмитра Крвавича, Петра Кулика, Василя Одрехівського, Володимира Подольського (який став автором, на мою думку, найкращого скульптурного портрету батька), художників

Володимира Патика, Олени Кульчицької, Стефанії Гебус-Баранецької, графіка Івана Крислача, який виготовив для батька іменний екслібрис, що батько використовував як печатку для позначення окремих книг з власної бібліотеки (досі зберігаю подаровану мені І. Крислачем міні-гравюру на тему книги «Собор» О. Гончара) та ін.

Нерідко батькові приятелі – скульптори й художники – дарували йому свої праці, що пізніше заклали основи майбутньої колекції Володимира Грабовецького, більшою частиною експонованої нині у створеному батьком Івано-Франківським історико-меморіальним музеєм Олекси Довбуша. Спілкування з митцями очевидно шліфували естетичний смак батька, який проявлявся у різних ситуаціях. Зокрема, дуже вибагливо батько ставився до оформлення своїх книг, нерідко залучаючи провідних художників. Зокрема, знаний художник Георгій Якутович, з яким батько підтримував приятельські відносини, оформив дві батькові книги «Карпатське опришківство» (основа його докторської дисертації) й книгу для дітей про О. Довбуша, де вперше була опублікована його знаменита гравюра «Аркан», яка увійшла у світову скарбницю художнього мистецтва. В інтерпретації цього художника гуцульський народний танець «аркан» набув символічного значення, перетворюючись в образ сконсолідованої народної єдності, непорушного зв'язку з рідною землею. Інша книга батька «Гуцульщина XIII–XIX століть: історичний нарис» здобула премію на всеукраїнському конкурсі оформлення книг. Тяжіння батька до мистецтва – не випадкове, оскільки він і сам виявляв неабиякий хист художника. В дитинстві я любив намальовані для мене батьком рисунки гірських пейзажів. До речі, залицяючись в молоді літа до своєї майбутньої дружини Іванни, намальований ним портрет нашої мами став тим вирішальним важелем, що схилив маму до рішення прийняти пропозицію батька стати його дружиною.

Наші подорожі на Гуцульщину завжди були пов'язані з відвідуванням народних майстрів. Уже з моїх шкільних років пригадую знайомство з майстром різьби Василем Кабином. Досі зберігаю ручку, оздоблену різьбою та інкрустацією, подаровану мені цим видатним майстром. Запамяталась його розповідь нам з батьком про те, як він з деякими

іншими майстрами був причетний до оформлення кабінету Й. Сталіна.

Давнім батьковим приятелем був відомий колекціонер народного мистецтва й побутових речей гуцулів В. Вітрук. Добре пам'ятаю образ цього чоловіка, його домашню грандіозну колекцію гуцульських підсвічників, чоловічих шкіряних поясів-чересів, вироби з інкрустацією й металевими прикрасами, а ще – незвичайні іграшки з сиру у вигляді коників з вершниками, баранчиків із закрученими рогами.

Частими гостями у нашому домі були батькові колеги з Інституту суспільних наук АН УРСР, де розпочалась наукова діяльність батька: М. Івасюта, Д. Низовий, С. Щурат. Майже щовечора ми з батьком зустрічались на прогулянці біля Львівського оперного театру з Ф. Стеблієм і його дочкою, моєю ровесницею Галею. Уже після смерті батька я дізнався, що саме завдяки йому Ф. Стеблій опинився в Інституті суспільних наук АН УРСР. Та й не лише він. Завдячуючи особливо приятному ставленні до нього директора І. Крип'якевича, в Інституті опинився і Я. Ісаєвич. Найраніший спогад про зустріч з Я. Ісаєвичем пов'язаний з відвідуванням їх квартири на вул. Чернишевського (теперішня вул. Крушельницької), коли народилась дочка Леся. Незабаром ми з Ісаєвичами стали найближчими сусідами, коли переселились в будинок № 28 по вул. Стрийській. Згодом Я. Ісаєвич став керівником моєї кандидатської дисертації, був моїм директором, коли я перебував на посаді вченого секретаря Інституту суспільних наук АН УРСР. Протягом всього свого життя Я. Ісаєвич залишався близькою людиною для нашої сім'ї, а для мене особисто ще й найбільш авторитетним наставником в скрупульозному ремеслі історика, за що я надзвичайно вдячний йому.

Колорит Кавказу в нашій квартирі на вул. Стефаніка вносили батькові колеги з Вірменії Вазген Восканян, а особливо, завжди усміхнена, бадьора, життєрадісна, полум'яна патріотка Вірменії й України, поліглот, широко ерудований історик й архівознавець Гаяне Пінгірян.

Дуже часто навідувався я з батьком й до редакції журналу «Жовтень» (теперішній «Дзвін»), головним редактором якого був ще один, дуже близький приятель батька, письменник Роман Федорів, завдяки якому батько опублікував в

цьому журналі багато науково-популярних статей. З Р. Федорівим батька зближувала особлива дружба. Вони часто говорили про спільну поїздку по Гуцульщині. В грандіозній бібліотеці батька зберігаються усі без винятку книги, з дарчими написами автора. Там же, в редакції журналу «Жовтень», чи не щоразу, зустрічались ще з одним корифеєм українського письменства – Романом Іваничуком.

А зустрічі зі скількома творчими особистостями подарував мені батько під час наших подорожей до Києва, в Центральний державний історичний архів України, редакції журналів «Архіви України», «Пам'ятники України». Особливо теплі спогади про часті перебування з батьком в Інституті історії АН УРСР. Серед них незабутні розмови з Ф. Шевченком, В. Смолієм (він був моїм опонентом на захисті кандидатської дисертації в Київському університеті ім. Т. Шевченка), М. Дмитрієнко (авторка багатьох джерелознавчих праць, а також всесоюзного «бестселера» – художньої біографії Д. Веласкеса; суттєво опікувалася мною під час мого навчання в київській аспірантурі), М. Котляр, П. Троньком, В. Сарбеем, І. Слабеевим, М. Ковалем, О. Гуржієм, Г. Сергієнком та з багатьма іншими, знайомство з якими істотно вплинуло на формування моїх поглядів на історію й сучасних мені непересічних діячів історичної науки.

Не можу оминати ще одну характерну рису мого батька протягом усього його життя – суттєва допомога талановитій молоді. Серед них – батьків земляк з смт Печеніжина історик Микола Самокишин, фанатично відданий історичній науці Петро Сіреджук, талановитий графік Василь Піганюк. Мало хто знає, що, перебуваючи в дружніх відносинах з ректором Львівського інституту прикладного та декоративного мистецтва В. Борисенко, певною мірою батько спричинився до успішного старту сина наших сусідів, справді геніального художника, Ігоря Копистянського (між іншим, серед робіт, які подавав І. Копистянський на творчий конкурс в Інститут, був намальований ним і мій портрет). Про рівень цього художника свідчить той факт, що у 1988 р. Елтон Джон на епохальному аукціоні «Сотбіс» придбав дві роботи Ігоря Копистянського та його дружини Світлани.

У 1975 р. батько переїхав до м. Івано-Франківська. Після закінчення Львівського державного університету ім. І. Франка й до вступу в аспірантуру я працював поряд з батьком в Івано-Франківському педінституті ім. В. Стефаника. Завдяки батькові відкрив для себе там надзвичайно цікавих й творчо обдарованих батькових приятелів. Насамперед, однокурсник батька М. Кучернюк, П. Арсенич, працівники факультету О. Карпенко, Я. Заборовський, І. Іванцев, Б. Гаврилів, В. Духніч, І. Червінкін, М. Рехтман, спорадичні зустрічі з І. Цепендою, М. Сигидином, М. Кугутяком, В. Марчуком, О. Марущенком. Потужне враження залишили у мене розмови зі світового рівня астрономом І. Климишиним (його іменем названо астероїд), з видатним ученим в галузі напівпровідникового матеріалознавства Д. Фреїком, поетом С. Пушиком, художником В. Бараном та багатьма-багатьма іншими, незабутні силуети яких для мене нероздільні в ретроспективі світлих спогадів про мого батька – Володимира Грабовецького.

Оксана ГРАБОВЕЦЬКА

КОЛИСКОВА ІСТОРІЯ

Морозний вечір малював блискучі візерунки на віконному склі, і від них вилітали мерехтливі іскринки і дивували мене. Потріскувало у печі й блимало від палаючих полін. Все виглядало таємничо-затишно довкола моєї колиски, з якої я владувала цілим світом моєї присутності не тільки тут, а й у безмежжі кольорів, звуків, відчужань, замислень і фантазій, які ширились у безмежність.

Світилася якомсь несміло і настільна лампа на невеликому столику, за яким сидів мій тато, і, як завжди, щось писав... До його

ноги була прив'язана мотузком моя колиска, і він колисав мене, ритмічно, ніби у такт якогось важливого дійства. Коли ж звичний для мене ритм часами сповільнювався, я, ніби пильнуючи нашої загальної справи, нагадувала досить-таки вимогливо: «Колиши сильніше!»... Часами навіть ставала у колисці, щиро обурена недотриманням якогось абсолютного закону поколисувань. Тато не переставав колисати, але, замислившись, міг сповільнити ритм, а це було порушенням гармонії усього з усім... Бувало, приспівував щось невиразне, на відміну від бабусі, що співала мені про двох конкретних котиків, але це було вдень... Отак і писав тато у такт колисання... Колисав дочку і писав історію своєї України, яка почалася у нього з його власної колиски, в одухотворених незбагненних горах, серед яких він вибухнув у життя. А я засинала, щаслива, у своїй колисці: поступово килим на стіні розчинявся, тремтячи кольорами, зникали й звуки, і вже ритм колисання переправляв мене на луки дивовижних

світів позаземного... На все життя у батька залишилась звичка порушати в такт ногою під час зосередженого писання і на все життя давали йому наснагу для історичних досліджень його рідні Карпати і їх легендарні герої...

Якщо мені не спалося, то тато брав мене на коліна і колисав у тому ж ритмі, продовжуючи писати або замислено дивитись перед собою... Тоді я сиділа тихо і була співучасницею цієї чомусь дивним чином майже повністю зрозумілої для мене батьківської роботи... Мені здавалося, що це є найголовнішим від усього на світі – писати ...

Улюблена праця

То був гарний час! Усе скінчилося, коли мені сповнилося три роки і колиску одного вечора, коли ані тата, ані мами не було вдома (тільки бабуса), винесли через вікно якісь чужі люди... Це було перше горе мого життя. Хотілося вічної колиски, з якої світ, такий свій, знайомий і затишний, у якому є хтось рідний, хто дарує увагу, любов і затишок. Тоді мій світ вперше похитнувся, і тепер треба було його гармонізувати по-іншому.

Миколай

Цей святий приходив до мене щороку, і я знала, що він має щось спільного з татом, бо ніби без тата його прихід був би неможливим... І завжди це було несподівано: просто відчинялися двері – і все ставало золотим, ніби золотий дощ

лився на кімнату з невідомих висот, і дивовижний Миколай зі своїм чарівним скіпетром оживляв усе геть у кімнаті. Йому допомагав ще й ангел, мовчазний, легкий, тихий. Кожнісінька річ ставала по-новому цікава і значима, коли Миколай у своєму блискучо-золотому вбранні велично крокував довкола кімнати, речитативно наспівуючи і промовляючи ніби сам до себе щось не зі світу цього, чого, як мені здавалось і не треба було знати, бо це лиш складова небесної події, і, зупинившись біля мене, щось говорив, звертаючись до мене, але не чекаючи відповіді... І вручав мені подарунок... Завжди особливий... Для прикладу, чудова червона торбинка з біленьким облямуванням... Радість переповнювала мене, таку маленьку, але я почувалась такою великою, бо скільки всього могла бачити й чути... А в торбинці – цукерки, теж просто з неба, бо таких блискучих кольорових обгортки («позліток») не було у звичайних цукерках. Особливо вражав зелений і бордовий колір, навіть знайомий синій був іншим, а золотий і срібний вже ніби були моїми здавна, як якісь знайомі друзі-кольори: кольори щастя, наповнені цукерками (дивитись на цукерки було важливіше, ніж їх їсти)... Єдиною рівнею Миколаєві була ялинка. Її зелена врода дихала запахом лісу і простягалась тендітними гілочками у всіх напрямках, даруючи красу веселих блискучих ігашок і різнокольорових лампочок... Миколай любив й сам приносити іграшки, серед них якимось знайшовся й вершечок, що так просився на своє головне місце на ялинці, щоб керувати усім її вбранням. Прихід Миколая залишав якийсь дивний піднесений настрій, який тривав мало не до наступних різдвяних свят.

У святі і я брала маленьку участь... Це, насамперед, процес випікання медівника моєю найкращою на світі бабцею... Ніколи я не куштувала такого смачного медівника, як у бабці. Мені давали і трошки терти в макітрі, і досипати муки, і подавати розтоплене масло і мед... І я так любила вилизувати макітру! Кутю бабця тільки сама робила. Ніколи така у мене не виходила. Тато так гордився бабціними кулінарними здібностями, що ніби то і його заслуга була в тому, що він має таку добру і умілу тещу... Тато дуже любив бабцю, а вона його. Часами вони собі сідали удвох, щоб порозмовляти, і було видно, що розмова у них дружня і глибока. Тоді відклалося десь у серці ніби знання про те, як

виглядає людське правдиве взаєморозуміння і приязнь...

Найперші роки мого життя були якимись безмежними і всечасними... І вони були насичені контрастами снігового блискучого марева, всетеплоти всезвучного літа і весняної ніжності кольорів, запахів і звуків пробудження.

Новорічне свято у Львові

Найбільше я любила їздити з татом до його інституту на свято ялинки. Я була одягнена як «грудочка снігу». Все було біленьким: і пухнаста шубка, і шапочка, і чобітки. Тато був у своєму довгому плащі і капелюсі, усміхнений, урочистий... І ми вдвох відправлялись у «довгу» подорож до Львова (з Винник) на новорічне свято. Ранковий Львів був завжди для мене дуже затишним у своєму зимовому одязі, драгливий вітер сипав сніжинки в лице, і дуже мало людей зустрічалось по дорозі від автобуса до інституту. І ось ми входили до будинку, у якому тато працював щодня. Але сьогодні тут свято ялинки. Вона стояла у

Тато і я

центрі залу, зелено-срібна, величава. Було гучно від музики, метушні дітей, розмов і сміху. На столах були солодощі і солодка вода, які мене не цікавили, бо цікавішими були ялинкові прикраси, люди, і взагалі усе, що відбувалося... Деякі діти були у костюмах звірятток. І ось заходив Дід Мороз зі Снігурочкою. Всі вмить вмовкали. Дід Мороз вітав усіх басовитим голосом, розтягуючи слова і похитуючи своїм жезлом. Не думалося, де він живе і звідки приходить. Важливо було, що на Новий рік він приходить до дітей у татовому інституті і дарує подарунки... До речі, через кілька років тато і сам був Дідом Морозом, але для мене вже не були таємницею ні Миколай, ні Дід Мороз,

хіба що ще були загадкою для мого молодшого брата. Потім діти розповідали якісь віршики, встидаючись і часами плутаючи слова. Згодом, взявшись за руки, ми усі ходили довкола ялинки і співали про зайчика, сніжинки, сніг і Новий Рік. Тато розмовляв з іншими батьками і щоразу представляв мене: «Це моя донечка Оксана», а вони знайомили мене зі своїми дітьми, яких було так багато, що я аж не могла запам'ятати їх імен. З деякими з тих дітей я ще й зараз приятелюю. Вернувшись додому, я пригощала бабусю, маму і всіх, хто приходив, подарованими цукерками та печивом. Не дуже хотілося обідати того дня після солодкого, але від бабціного гарячого росолу я не могла відмовитись, бо він був такий смачний.

Лонка

Лонкою називали вмістилище усіх цілющих запахів, з чудо-квітками, з травами візерункових форм, у якому можна було сховатися від світу під високим небом... Це було просто поле з різнотрав'ям. А для мене це було моїм царством. Вітерець лагідно грався з моїм волоссям, і з цього затишку гармонії чистої краси, я, здавалося, росла аж до неба і самого безмежжя, хоча трави були вищі від мене. Не хотілося звідти йти. І нічого більше не треба було, бо була повнота у всьому, до чого торкався погляд і світ моїх почувань. Про моє царство квіток я розповіла сусідським дітям, і часами вони ходили на лонку разом зі мною.

Одного разу ми зайшли кудись дуже далеко, навіть не зауваживши цього, бо було дуже гарно всюди і цікаво, але батьки не на жарт схвилювались. Мене не сварили задуже, коли нас знайшли. Тато взагалі ніколи не сварив мене. Я пообіцяла більше не ходити далеко, бо навіть на одному місці там було цікаво: мурашки, мушки, жучки, бджілки, такі заклопотані у своєму зав'язанні. Особливо цікавими були коники-стрибунці. Маленький світ при самій землі і серед трав був теж надзвичайним: таке все різне, різноголосе і таке рідне... Переривав мої дослідження природи голос бабці: «Обід уже готовий! Скоренько додому!»... То було щастя, про яке я не знала, бо була у ньому. Тато рідко бував на природі, хіба що часами у неділю виходив на подвір'я, бо свій основний час присвячував роботі у інституті і у бібліотеці.

Метелики

Коли батько ходив до університету на роботу, ми з маленькою дочкою залишалися вдома. Я порядкувала і варила їсти, а Оля гралася.

Внучка Оленька

Коли ж він, врешті, зауважив малюнки, то з хвилину стояв мовчки з дуже розгубленим виразом обличчя, а потім спитав: «Що це таке?»

«Це метелики, щоб тобі було веселіше!» – відповіла Оля. Моментально серйозність зійшла з обличчя батька, і він довго і голосно сміявся, повторяючи: «Дуже дякую, Олюню! Дуже дякую!»

Одного разу я зайшла у кімнату і застала донечку за «цікавим» заняттям: вона, стоячи на стільчику, зосереджено і завзято розмальовувала кольоровими олівцями стіни (тоді ще не було картин у тата). Від несподіванки я просто завмерла, передбачаючи реакцію нашого дідуся. Я запиталася: «Що ти робиш?» Оля відповіла: «Мамо, дідові так сумно з такими порожніми стінами! Я намалювала метеликів, щоб йому було веселіше!».

Повернувшись з роботи того дня, тато не відразу звернув увагу на стіни.

Прогулянки з дідусем

Тато любив прогулянки. Майже кожного вечора, коли ми були з ним, тато з Олею ходили до парку (навіть взимі). Тато розмовляв з внучкою по-дорослому, і їй це подобалося, бо вона від малку була серйозною.

У різдвяний вечір 1988 року тато пішов з Олею до центральної ялинки. У обох була велика любов до ялинок. Я кілька разів розігрівала святкову вечерю, а їх все не було. Коли вони повернулися, я не могла визначити, хто з них обох був щасливішим? Виявляється, що їх навіть фотографували до газети. Наступного дня ми купили газету «Прикарпатська правда», де були фотографії з Олечкою. Усі ми тішились і з хатньої ялинки. Тато дуже любив різдвяні свята: у нього настрої ставав якимось особливо урочистим. А мені найбільше подобалося з ним колядувати! Оля теж співала.

З внучкою Оленькою

Внучка – випускниця

Для батька

Гори співали прадавних пісень,
 Озиваючись літньою бурею...
 Серце забилося дитяче, мале...
 Й окрикнуло світ, щоб почув його.

Це серце несло легенди лісів,
 Скал таємниче горіння,
 Цвітіння людських життеснів
 І вічне несло, нетлінне..

З всеосяжного в конкретне
 влилася душа
 І забриніла палітрою світу:
 Радість і сльози, біль і краса...
 Історія людського міту.

Як описати це диво життя,
 Щоб всіх наступників кроки
 Були гармонією буття
 Народу свого, а минуле -
 уроком.

Історія тчеться серцями в діла
У вічно палаючій чаші світу...
Не завжди видима, ніколи проста,
Для Бога священна і світла.

Рукою батька писала душа
Довбушевого духу пісню...
Книги – не лише фактів слова,
А й уклін правдивому, вічному...

На могилі мого дідуся

Наша сім'я у Львові

Улюблений музей

*Тато, бабуся Марія і я
(мама відрізала себе чомусь)*

*Дружина
Грабовецька
Іванна Іванівна*

Мама, тато і бабуся

Мама, тато і бабуся

Експромти
(давні)

Коли ти кидаєш брехливе слово
У скриню світу цього,
Чи розумієш, що раниш мову,
Дім серця не тільки твого?

Зраджене слово болем
Тремтить на пелюстках долі
людської,
Порятунку благає,
Й, собі запереченням,
поволі згасає.

* * *

Внутрішні сонця
Світять у темряві,
Коли на світі
Свого сонця нема...

Росинкою сходять,
Сльозою любові,
Зорею сніжинки,
Правдою в слові.

* * *

Думка звурдилась,
Бо час так спресував її,
Що, не почавшись,
закінчилась...
Вічність простягла крила
На місці її неприсутності.

* * *

Позачасовість творить
Пензлем передслів'я –
Взірці істини...

* * *

Подивись – побач!
Прокинь свої очі!
Вдивись і світу пробач,
І всім у ньому.
Доля твоя тут в часі,
А серце – у вічності.
Воно – любов'ю гасить
І темне висвітлює .

* * *

Мить – це досить!
Вона буттям своїм вмістила все!
(Миті – це вже не те...)
Неповторна, вона цвіте вічністю...
Тиха для світу,
 піснеслово для Бога...

* * *

Вони були й вони є,
Добрі, чесні, нечванливі...
Без них не було б
Острівків спокою,
Веселої хвилі,
Краси тополі
І тих, що дивляться на зорі.

* * *

Якщо людина й справді
Є мірою усіх речей,
То речове – момент її уваги,
Й висвітлюється там, де вона є?

Чи мудрецю відкрилося
Щось глибше?
Людина – час,
Вона ж і небуття...
Де простір – її очі,
А позапростір – де вона уся?

Бог і світ
Переходять у себе
Збуваючись...
Безмежне й обмежене,
Нелогічність?
Вічність?...

* * *

Загуста ця музика,
Простору мовчання,
Простору збування
Просить серце
І чекає
Вічності звучання!

* * *

Сократ не писав,
Просто був...
Серед квітів і трав,
Він слухав і чув...

Серед людей
Дивився і бачив,
А його плечистий спудей
Плів вінок із ідей...
Не Сократів, одначе...

* * *

Ми всі разом засіяні між зір,
Чужих нема між нами,
І з тих пір,
Як ми відкрили очі,
Нас вигодовує Земля,
Бо щастя для нас хоче.

А ми, відчужені злобою,
Не бачимо її страждання,
Коли воюєм між собою,
Й не ставило собі питання,
Що завтра з нами буде,
Ми всі одне творіння –
люди.

* * *

Серце моє для всіх,
Добих, недобрих,
Своїх і чужих...
З вами я на цій планеті,
Трагічно нещасливій,
Але на ній були поети,
І, може, є людина
 незрадлива,
Я певна, Є,
І якщо так – то і в нещастях
 я щаслива.
Життя тече потоком.
І я – воно...

* * *

Картини ці були прості,
Тому ніхто їх не побачив..

* * *

Лінією простяглась дорога,
Потім змінилась стежками,
Бездоріжжям лугів, лісами...
Згодом – ріки, моря, океани...
Небо, зорі...
Час кудись подівся,
Може, втомився?

* * *

Вона брала уроки у неба,
Навчилась його шляхів,
І зникла потреба
Шукати земних мудреців.
Все з нього почалося.
Не зазвучало б слово
Без дива неба...
Й не було б душі.

* * *

Вибухають зорі. Просто так.
І квіти цвітуть. Просто так.
І люди сповнюються. Просто так.
Любов до світу. Просто так.
І Бог. Просто так.

* * *

Миготить простір,
У нім – ми...
Шукаємо себе і світи...
Очі наші – чудні.

* * *

Не зупинайте річку
На межі з горою,
Поглядом своїм
Єдняйте їх.
І з небом, і з собою –
З усім... Аж до межі зору.

Бо власне тут
Усе це заграє
тисячею правд...

Палахкотітиме
Вогняний горизонт,
І тільки ти це побачиш...

* * *

Інтелектуальні дебати,
Політиків словоблудство,
Заяви аристократів
Зазвучують простір
Під монотонний гул
Техноцивілізації...

Псевдомова безсенсу
Покриває людство,

Ліпить взори барокові
На засліплені душі.

І злоба виповзає хитро.
Війнами між людьми спадає...
Вбиває любов і дружбу...
Вже й рідних немає.

* * *

Перескочте себе, люди,
Вийдіть на межу можливостей,
Вам дано Бога почути,
І бачити світ без облудних
ідей.

* * *

У просторі нема часу,
А є ти у вічності...
У вічності нема простору,
Є безконечне, святе...

* * *

Не втомлюється Атлас
Тримати світ,
Він поза часом
В кожному з нас.

* * *

Такий собі поріг у всесвіт...
За тобою – нема дому,
За тобою – міт...

* * *

Перші кольори і перший простір
Закольоровані травами і квітами у лузі,
І тиша водночас дивно звучить
Звуками комашиними.

І так близько до неба.
І так тут.
І так тепер.
І так все знаю.
Знання дитини на порозі життя.
Входження в життя.
Перші кроки.

* * *

Горизонт подій – це ти,
Бо інакше ти б бачив горизонт світу...

* * *

Справедливість – правди порухи
В спонтанному бутті...
Без мислення шаблоної уяви,
Цієї мірності сліпих у егосні...

І не в театрі слів застиглих
(Найбільш примхливої брехні),
Що чорно ллються словоблудством
Із уст акул – її творців.

Світ виплавляється праведично
В горнилі-вмістилищі сил,
Де простір розгойданий
Спадає каскадами злив.

* * *

Світ не чекає,
Він твориться життям твоїм
щомиті...
І ще ромашками, що біліють десь
далеко в житті...
Довкола вас обох –
Краса в сплетінні див,
Лише б себе ти не згубив,
Бо зникнеш ти – не стане всіх вас
трьох.

* * *

Фон всесвіту
всечасний проміння лле
В моє сьогодні... і твоє...
А хтось шукає вічність,
Там, де вона вже Є!

* * *

Посмішка згубилась
У світі гримас.

Поглядом скляним
відстрашена,
Просить праочей...
А їх нема...Хоч
так багато людей!

Щоб не загинути -
В небо всміхнулась:
Там веселка з дощиком!
Ї розквітли дві посмішки.

Хтось у веселці
Пізнав своє серце.

* * *

Чиста ріка
Під небом чистим
Завжди пливе
Променисто...
Це не небо нечисте -
А на твої очі
Впала пелена ночі

* * *

Чисте тече над усяким,
Добром гармонізує...
І не треба слів...
Тільки чистий крок
У просторі міри...
Завжди безмірний....

* * *

Зеркало...
Стільки всього в ньому...
Порох стираю,
Але не видно
Тебе...
І мене...
Бо ми обое
За відображенням,
Не в рамці,
І не поза нею...
В усюди й ніде.

* * *

Небо – нічого не потребує...
Вседостатнє, спокійне,
Вміщає бурі
І спокій... Одиноке,
Воно з усім!
Не піддатне злу
Руйнівного – бо прощає,
Безконечно...
Красою для очей
Шириться...
Витри сльози!
Дивися!
Ти у ньому
Й його у собі
Множиш.

* * *

Наповнення – пустота,
Душа-майстриня,
Світ одягає,
У кольори й звуки
(рідко в слова).

* * *

Фурункул накопиченого зла
Розірвався й нищить душу
мого народу,
Змітаючи острівці добра,
Сіючи смерть і незгоду.

Історично легковірні,
Не сподівались підлості...
В себе заглиблені,
Не побачили павутини
ракового, чужого...
Що кліщами влізло
у тіло мирного народу...

Боже, пробудження дай,
Й словом своїм високим
божевільний світ зупини
Від самознищення кроку.

* * *

СПОМИН ПРО СПІВПРАЦЮ З ВОЛОДИМИРОМ ГРАБОВЕЦЬКИМ

Мої контакти з Володимиром Грабовецьким почалися ще в студентські роки, на початку 1950-х рр., зокрема під час спільних поїздок по селам в умовах виборчих кампаній. Продовжилося наше знайомство в середині 1950-х рр., коли він уже став науковим співробітником Інституту суспільних наук АН УРСР під керівництвом академіка І.П. Крип'якевича, а я був аспірантом Львівського університету (1954–1957 рр.) Зустрічалися ми часто у Львівській науковій бібліотеці імені В.Стефаника АН УРСР., у відділі рукописів, збираючи матеріали до дисертаційних праць: він про селянський рух на Прикарпатті в другій половині XVII ст., а я – про селянський рух у Східній Галичині у першій половині XIX ст. Закінчуючи аспірантуру з історії України, я отримав призначення на роботу у Львівський політехнічний інститут для викладання історії КПРС. Вражений таким несподіваним призначенням, я поділився з В.Грабовецьким, а він порадив взяти участь в оголошеному конкурсі про набір на посади наукових співробітників академічного інституту. Я так і зробив, і з 5 листопада 1957 р. став молодшим науковим співробітником відділу історії України Інституту суспільних наук АН УРСР. У відділі ми завершили свої дисертаційні праці і успішно захистили їх у Києві, в Інституті історії АН УРСР: В.Грабовецький у 1958 р., а я – у 1961 р.

У ході виконання взаємно планованих завдань ми неодноразово рецензували свої дослідницькі праці під час їхнього обговорення на засіданнях відділу та після їх публікації. Мені судилося рецензувати його опубліковані праці – «Антифеодальна боротьба карпатського опришківства XVI–XIX ст.» («Жовтень», 1966, № 7), «Селянське повстання на Прикарпатті під проводом Мухи 1490–1492 років» («Український історичний журнал», 1980, № 3), «Гуцульщина XIII–XIX століть. Історичний нарис» («Український історичний журнал», 1983, № 8. – спільно з Б.Паньківим). В.Грабовецький рецензував видану під моєю редакцією монографію Я.Ісаєвича «Братства та їх роль в розвитку української культури XVI–XVIII ст.» («Жовтень», 1967, № 2).

Як співавтори, брали ми також участь у виданні колективних праць «Історія селянства Української РСР: у двох томах», Т.1 (1967 р.), «Торжество історичної справедливості – закономірність возз'єднання західноукраїнських земель в єдиній Українській радянській державі» (1968 р.), «Історія Української РСР. Том другий» (1979 р.), матеріалів Міжнародного симпозіуму ЮНЕСКО, 1986 р., «Іван Франко і світова культура», Т.1 (1990 р.), «Зібрання творів І.Франка. Т. 46, кн. 1–2 (1985, 1986 рр.)».

Спогадами про нашого колишнього наукового покровителя і наставника, директора Інституту академіка І.П.Крип'якевича ми поділилися у збірнику наукових праць «Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві (2001)». Крім того, спільно з В.Грабовецьким мною опубліковано статті: «Ямницька трагедія (1965 р.), «Твердиня вітчизняної науки» (1974 р.), «Декабристи і Галичина» (1976 р.). У збірнику «Київська Русь: культура, традиції», виданому за моєю участю з нагоди 1500-річного ювілею Києва (1982 р.), опубліковано статтю В.Грабовецького «Солеварні промисли Прикарпаття в період Київської Русі».

Разом з В.Грабовецьким ми брали участь у Прикарпатських історико-краєзнавчих конференціях (1969 і 1971 рр.), науковій сесії Інституту суспільних наук (1971 р.), науковій конференції, присвяченій 1500-річчю міста Києва (1982 р.), науковому симпозіумі «Руська трійця» і словянські культури епохи романтизму» (1987 р.), міжнародному симпозіумі «Руська Трійця» і словянські культури епохи романтизму (1987 р.), міжнародному симпозіумі ЮНЕСКО «Іван Франко і світова культура» (1986 р.).

У своїх друкованих працях В.Грабовецький нерідко покликався на мої видання: у статті про І.Капуцака – на збірник документів «Класова боротьба селян Східної Галичини (1772–1849)», у нарисі «Історія Коломиї» – на збірник документів «Русалка Дністровая» (1989 р.), в літописі «Підлисся» – на цей же збірник та монографію «Руська трійця» в історії суспільно-політичного руху і культури України» (1987 р.). У цьому ж «Літописі» він згадав про свою участь в організованому мною науковому симпозіумі «Руська трійця» та слов'янські культури епохи романтизму (1986 р.). У своєму бібліографічному покажчику (1998 р.) В.Грабовецький зареєстрував наші спільні статті, мої рецензії на його праці.

Мені згадується з приємністю спільна участь з В.Грабовецьким у заходах Львівської обласної організації Українського товариства охорони пам'яток історії і культури, участь у святкових заходах його і моєї родин, взаємообмін вітальними телеграмами з нагоди ювілейних дат 50-, 75- і 80-річчя уродин.

У подарунок нашому інституту В.Грабовецький залишив на посаді вченого секретаря (з 1986 р.) свого сина Богдана. Спільно з ним, я в ролі заступника директора Інституту (у 1989 р.) спільно організував перші вибори директора, забезпечивши обрання на цю посаду з-поміж запропонованих мною кандидатур доктора історичних наук Ярослава Ісаєвича, згодом академіка АН України.

У зв'язку з відходом В.Грабовецького (1975 р.) з нашого інституту (після набуття 22-річного стажу) до праці в Івано-Франківській педагогічній інститут ми організували йому проводи на засіданні Вченої Ради Інституту з подякою за плідну співпрацю і побажаннями великих успіхів на новій посаді, нових наукових досліджень, продовження плідної співпраці з нашим Інститутом та співучасті у підготовці і виданні наукових праць.

У довідковому виданні «Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича Національної академії наук України. Наукова діяльність, структура, працівники» (2001 р.) я вмістив огляд наукового доробку В.Грабовецького з переліком бібліографічних джерел і літератури про цього видатного історика, а спомин про наш інститут і нашу співпрацю вислав йому. Видання «Шашкевичіана». Випуски 1–6, яке можливо стимулювало його до видання праці «Підлистя. Тисячолітній літопис села Маркіяна Шашкевича», (2006 р.). З ініціативи В.Грабовецького рішенням Івано-Франківської обласної організації Всеукраїнської спілки краєзнавців у 1996 р. мені присвоєно звання «Лауреат премії імені академіка Івана Крип'якевича».

Підсумовуючи вищесказане можу щиро ствердити, що наша 18-річна співпраця «на ниві» історичної науки і товариські контакти, незважаючи на переїзд В.Грабовецького зі Львова до Івано-Франківська, продовжувалися тривалий період, і залишилися світлою сторінкою наших дружніх взаємин.

ВІДНАЙДЕНИЙ ЧАС. ПРОФЕСОР Ю. СЛИВКА ЗГАДУЄ ВОЛОДИМИРА ГРАБОВЕЦЬКОГО

Сьогодні прекрасний сонячний день: жовтень вже засів за свій мольберт і активно розмальовує багатобарвним пензлем осені дерева вздовж львівських вулиць, несміло крутить листя у досить вже холодному повітрі й заповонив небо неймовірною чистою блакиттю. Я щойно повернулась з зустрічі з людиною, яку не бачила десятки років, – з Юрієм Юрійовичем Сливкою, який працював і приятелював з моїм батьком, якого він називає Володею.

Особливістю зустрічі було те, що я сьогодні ще глибше зрозуміла нюанси прустівського занурення в минуле, коли те, що відбувалося колись дуже давно оживає спектром монументально значимих образів, які постають у істині своєї непорушної екзистійності й почуттєвості ретросвітом віднайденого часу. Здавалося, усе вже було передумано, пережито, переосмислено, але тут раптом – ще одна неповторність дивно оживленої картини минулого у діалозі спільного унісонного відчуття квінтесенції пережитого колись буття серед калейдоскопу подій мого дитинства і молодості моїх батьків.

З Юрієм Сливкою ми зустрілися біля брами Палацу Потоцьких. Потім зайшли в подвір'я і сіли там на лавці. Пан Юрій мешкає поряд: він показав мені своє вікно, а також з протилежного боку можна було бачити і будинок на Стефаника 11, де мешкала наша родина від 1955 року. Почалась невимушена, але дуже особлива розмова, бо ми торкалися до чогось дуже дорогого для нас обох. Час забринів спогадами.

Юрій Юрійович розповів, як він зустрівся з батьком вперше у жовтні-листопаді 1953 р. у відділі історії України Інституту суспільних наук, який очолював наш визначний

історик Іван Петрович Крип'якевич, який одночасно був і директором інституту. Вони прийшли на роботу в інститут майже одночасно. До речі, Юрій Юрійович завжди здавався мені набагато молодшим від батька, але, як виявилось, він

лише на п'ять років молодший, просто у нього така нестаріюча зовнішність (навіть тепер я не могла повірити, що йому виповнилось 85 років). Тато насправді народився 24 липня 1925 року (тільки записаний неправильно), а пан Юрій – 26 березня 1930 року народження.

Я дізналась, що, прийшовши на роботу в інститут, батько усюди популяризував містечко Винники, яке він дуже любив. Пан Юрій пригадує, що батько особливо гордився, що мешкав у містечку, де було збудовано перший пам'ятник Шевченкові на Україні. Він завжди підкреслював важливість цієї події для відродження патріотичного духу в Україні. Батько приїхав туди, будучи ще учнем, з сестрою з Карпат, там вчився і працював, і саме там познайомився з мамою і там народилася я. Власне, звідти він два роки доїжджав до Львова на роботу в інститут. Батько згодом помістив статтю про Винники у 25-томній Історії міст і сіл, що видавалась в Україні у ті роки (до речі, у 2010 році видав окрему книжку про місто).

Пан Юрій продовжував згадувати минуле... Несподівано він примовк, став зосередженим і якимось особливим. Після паузи, очевидно, збагаченої його внутрішніми спогадами, він зворушливо заговорив раптом про мою маму. Перше, що він ствердив, що мама ніколи не відходила з його пам'яті і «до цього часу є завжди присутня» з ним, а також «її ніжність, доброта і незахищеність». Він пригадав свої проходи з мамою по Академічній, цікаві розмови з нею та її дуже скромне і елегантне вбрання. І ось ми сиділи вже не тільки вдвох, бо з нами були ще й мої батьки у їх молодому віці, з усіма мріями, зацікавленнями, планами на майбутнє і повною гамою молодого духу.

Розповів Юрій Юрійович й про тепле батьківське ставлення Крип'якевича І.П. до мого батька, і що він був не просто його вчителем і керівником, а й «покровителем». Тема, запропонована батьком для наукового дослідження про рідні Карпати і опришківство, була відразу схвалена його наставником; і тато завзято взявся за своє дослідження. Політична ситуація у країні сприяла таким науковим розробкам, бо, як Юрій Юрійович розповів, у 1953 році було вирішено звернути увагу на «местную историю», тому й назначили Крип'якевича І.П. директором інституту суспільних наук і завідувачем відділу Історії України. «Володя був фаворитом Крип'якевича, і Іван Петрович керував його кандидатською дисертацією», – сказав пан Юрій.

Тато був закоханий у Карпати, у легенди про Довбуша, тому й працював цілими днями і вечорами в архівах, бібліотеках, стараючись знайти історичну правду, оперту на факти і історичний аналіз. Батька усі називали «опришок». Юрій Юрієвич був тоді секретарем у відділі. Він пригадує мого батька як людину, яка ніколи не мала ні з ким конфліктів, доброзичливу, спокійну, вдумливу і що тато «не любив наговорювати на людей, любив працювати, і багато досліджував в архівах й умів не звертати уваги на другорядні справи». Я теж таким його пам'ятаю. У той час разом з батьком працювали його колеги і друзі: Білецький, Кравець, Ковальчак Григорій і Карпенко Олександр Юхимович, який потім перейшов з батьком працювати до Івано-Франківська. Юрій Юрійович пригадав, як він їздив як Голова предметної комісії до Івано-Франківська і там радо бачився з «другом Володею». За порадою батька, він взяв у Львів до аспірантури М.Р. Литвина.

Пригадав пан Юрій й ще один епізод. Одного разу усі учні Крип'якевича зібралися привітати свого вчителя з днем народження, але коли прийшли до його дому, то їм сказали, що його нема вдома. Можливо, що і не було. Але, можливо, і був вдома, бо всі знали, що Іван Петрович не любив святкувати дні народження. Того дня, не заставши свого вчителя, всі пішли святкувати без іменинника до пиріжкової на вул. Пекарській. Пан Юрій пам'ятає дуже теплий виступ батька про свого вчителя. І я знаю, що він любив і умів висловлювати тости, писати побажання, і це у нього було повністю від щирого серця.

Пан Юрій працював у інституті 60 років (з татом 21 рік) – аж до 2003 року (тільки один рік разом з Карпенком і Кравцем пропрацював у Львівському університеті, але потім вони всі повернулись назад в інститут).

Вперше я почула про особливі деталі несподіваної смерті Крип'якевича, яку батько тяжко пережив. Пан Юрій пригадує, як незадовго до смерті Івана Петровича, він прийшов до його дому і дуже здивувався, бо там усюди панував бездоганний порядок, чого не було перед тим. Він вслух здивувався, і почув дивну фразу у відповідь: «Щоб архівисти не мали проблем». Юрій Юрійович не зрозумів тоді, про що йшлося, а тільки потім усвідомив, що Іван Петрович передбачив свій відхід у вічність, бо протягом місяця померла і його дружина, а за нею відразу й він. Батько разом з Юрієм Юрійовичем несли попереду похоронної процесії портрет Крип'якевича. Десь навіть є така фотографія.

Ми потім підійшли до іншого кутка подвір'я, і я сфотографувала пана Юрія на фоні тильної сторони будинку, у якому мешкала наша родина. І ще кілька фотографій я зробила у цьому чудовому місці. Тут пан Юрій щоденно прогулюється і сидить на лавці.

Вийшовши з території палацу, ми пішли повільною ходою через вулицю Коперніка на таку рідну мені вулицю Стефаніка, дійшли до будинку № 11 (напроти наукової бібліотеки), де ми жили від 1955 року до 1972 року. До речі, цю квартиру залишили нам завдяки мені, бо коли прийшли нас виселяти (це був ще відомчий гуртожиток), я була така говірлива з «гостями», не знаючи, що це за люди (тільки бабця була зі мною вдома), я так щиро і гостинно запрошувала їх «жити з нами» і так раділа цьому, що вони сказали, що залишають квартиру нам. Тато завжди це згадував, бо від того часу він уже мав спокій для наукової праці. Згодом

нам дісталася ще й друга кімната, у яких жила сім'я Кривокобильських.

Ми зайшли у подвір'я будинку. Спогади нахлинули на мене хвилиною неймовірного зворушення. Пригадався і наш чорний котик Мацько, який тут ганяв голубів. І моя кохана бабця, яка любила сидіти на стільчику, коли було сонячно, бо мала хворі ноги і лікарі казали їх гріти.

Коли ми знову стали перед будинком, я показала панові Юрію вікно на останньому поверсі бібліотеки, у яке я заглядала, будучи ще дитиною: якщо там світилося світло, то я знала, що тато ще там працював за своїм столом перед саме цим вікном. Можливо, від цього і моя звичка вибирати у бібліотеках місце біля найбільшого вікна.

Потім ми йшли ще далі по Стефаника, а потім по вул. Чайковського. І знову Юрій Юрійович почав говорити про мою маму, яку він глибоко поважав і любив. Він увесь час повторював дуже гарні слова про неї, і казав, що я дуже схожа на маму. Я була вдячна за пам'ять моєї матері і такі теплі його почуття до неї. І я сказала: «Знаєте, я переконана, що життя людини не закінчується зі смертю тіла»; і як тільки я це сказала, Юрій Юрійович, майже перебиваючи мене, сказав збуджено і емоційно щось цілком несподіване, чого я спершу не зрозуміла: «Вона щойно до мене говорила!». Я перепитала:» Про кого Ви говорите?» Він відповів: «Про маму!» «Коли вона до Вас говорила?» – перепитала я, спантеличена. І цілком несподівано почула: «Та щойно, отут!» (і одночасно повернувся наліво від себе, ніби до місця, звідки донісся до нього голос мами). І додав: «То її голос, я знаю, він такий притишений, ніжний. Вона ніколи не говорила голосно». Я, справді, була до глибини душі вражена, а Юрій Юрійович і далі говорив про ніжність моєї мами... Щось особливе було у просторі, якийсь особливий величний час присутності незнищенної пам'яті. У такому стані віднаходження давно минулого ми дійшли аж дуже близько до Галицького базару. Прощалась я з паном Сливкою з якимось сонячним сумом. Юрій Юрійович побажав мені бути щасливою. Ми розійшлися...

Оксана ГРАБОВЕЦЬКА

8 жовтня 2016 року, м. Львів

Петро АРСЕНИЧ

СПОГАДИ ПРО СПІВПРАЦЮ З ПРОФЕСОРОМ ВОЛОДИМИРОМ ГРАБОВЕЦЬКИМ

З Володимиром Васильовичем Грабовецьким я вперше познайомився 1960 р. у Львові в Інституті суспільних наук АН УРСР. З того часу неодноразово приїжджав до нього як старшого наукового співробітника, автора багатьох статей і книг з історії західноукраїнських земель, наукових робіт про Олексу Довбуша. Я прагнув одержати консультацію щодо виявлення архівних джерел, книг, необхідних для написання краєзнавчої літератури.

У Львові Володимир Грабовецький познайомив мене зі своїм наставником – видатним істориком, академіком Іваном Петровичем Крип'якевичем, який дозволив мені ознайомитися з науковою картотекою про населені пункти Галичини. Тоді знаний учень І.Крип'якевича Володимир Грабовецький подарував мені книги про Олексу Довбуша, зокрема, свою працю «Народні музеї Львівщини», що вийшла друком у Львові 1961 р. Наш славний земляк заохочував мене підготувати нарис про Галич, а він посприяє у виданні як співавтор. У 1964 р. у видавництві «Каменярь» вийшла наша перша спільна книжка про Галич. Я був безмежно радий, бо це була моя перша книжечка в співавторстві з відомим істориком. Після схвальних рецензій про книгу Володимир Грабовецький відзначив, що ми будемо спільно готувати й наступну книгу про Гуцульщину, чому я був, зрозуміло, дуже радий. У 1968 р. Володимир Грабовецький захистив докторську дисертацію на тему «Антифеодальна боротьба карпатського опришківства XVI–XIX ст.».

Я в Інституті фольклору та етнографії АН УРСР у професора Костя Гуслистого здав кандидатський екзамен і мені затвердили тему дисертації «Володимир Шухевич – дослідник Гуцульщини». Працюючи над цією темою, мав можливість відвідати бібліотеки й архіви Львова, Києва, Одеси, Москви, Ленінграда. Рукопис майбутньої книги передав В.Грабовецькому, який включив її у видавничі плани Львівського державного університету імені І.Франка. Це для мене був великий успіх.

Після мого звільнення в 1966 р. з посади викладача археології та етнографії Івано-Франківського педінституту «за підтримку ідеології українського буржуазного націоналізму, за зв'язь з націоналістом Морозом В.Я.» і різкої критики мене секретарем ЦК з ідеології Валентином Маланчуком Володимир Грабовецький, що відрадно, не відцурався мене.

Наша співпраця стала більш тісною після переведення Володимира Васильовича на роботу до Івано-Франківська в 1975 р. Упродовж 1975–1990-х рр. учений працював на посаді професора кафедри історії СРСР і УРСР. У 1990 р. з ініціативи В.Грабовецького було створено кафедру історії України, яку професор успішно очолював 16 років. Того ж 1990 р. я повернувся на викладацьку роботу в педінститут, і моя співпраця з академіком поживалася. Я деякий час працював під його керівництвом, читав лекції з археології, етнографії й історії України. Крім того, часто виступав на наукових конференціях, організатором яких був Володимир Васильович Грабовецький.

Важливою сторінкою наукової біографії В.Грабовецького стала музеєзнавча діяльність. Учений на основі своєї колекції добився відкриття в нашому місті історико-меморіального музею Олекси Довбуша (22 вересня 1995 року). Я спочатку був прихильником відкриття такого музею в Печеніжині чи Космачі, але Володимир Васильович переконав мене в потребі відкриття музею саме в обласному центрі. Я свого часу передав для музею ряд експонатів, зокрема, рідкісну фотографію церкви в с. Космач і книгу Кучурака «Олекса Довбуш – славний ватажок опришків». Книга написана в жанрі історичної повісті й вийшла друком у Коломиї в 1900 р. У згаданому музеї я організував свою виставку «Олекса Довбуш у філокартії». Згодом на цю тему я виголосив доповідь на міжнародній науково-практичній конференції 21–22 листопада 1996 р. у Прикарпатському національному університеті ім. Василя Стефаника. А моя стаття «Олекса Довбуш у філокартії» була опублікована в часописі «Гуцульщина» у 1998 р.

За ініціативою та за сприяння Володимира Грабовецького було відкрито пам'ятники Олексі Довбушу в Печеніжині й Космачі. Інформацію про вшанування пам'яті Олекси Довбуша в Печеніжині на прохання В.Грабовецького я висвітлив у статті «Пам'яті Олекси Довбуша», що вийшла

друком в Українському історичному журналі 1971 р. З Володимиром Васильовичем Грабовецьким я ділився задумом про потребу створення музею народної шани Тараса Шевченка. Учений, зокрема, підтримав мою пропозицію заснувати такий музей і видати до 200-річчя від дня народження Кобзаря книгу «Тарас Шевченко і Прикарпаття».

Громадська діяльність нашого славного земляка ще з 1966 р. тісно пов'язана з Українським товариством охорони пам'яток історії та культури. Упродовж 1960–1970-х рр. В.Грабовецький обирався членом президії правління й постійним головою секції історичних пам'яток. Сьогодні він є почесним головою Івано-Франківської обласної організації Всеукраїнської спілки краєзнавців. Ми з професором плідно співпрацювали як в обласному Товаристві охорони пам'яток історії та культури, так і в Івано-Франківській обласній організації національної Спілки краєзнавців України.

Володимир Грабовецький є головним редактором регіонального науково-методичного альманаху «Краєзнавець Прикарпаття». На сторінках цього видання за редакцією В.Грабовецького було опубліковано чимало й моїх статей. Серед них – «Громадська діяльність Василя Стефаніка» («Краєзнавець Прикарпаття», 2011, № 17), статті про Українських січових стрільців та окремих краєзнавців.

Професор Володимир Грабовецький опублікував ряд книг і статей про Тараса Шевченка. Назвемо лише окремі з них: «Скульптурна Шевченкіана Прикарпаття. Путівник», 1989 р.; «Моринці. Сторінки історії села Тараса Шевченка та вшанування Кобзаря», 2008 р.; «Кобзар Т.Шевченка – безсмертний у віках», 2009 р.; «Історія встановлення першого скульптурного пам'ятника Тарасові Шевченкові у Винниках», 2012 р. та ін. Володимир Васильович Грабовецький був членом редколегії колективної книги «Міста і села Галицького району: історія, пам'ятки і особистості», авторами якої, крім мене, виступили також З.Федунків, Р.Гандзюк і деякі інші автори. Книга вийшла друком у 2001 р. Під час написання книги колектив авторів під моїм керівництвом використовував праці Володимира Грабовецького.

Володимир Грабовецький був головою редколегії краєзнавчого збірника на пошану відомого краєзнавця Богдана Гаврилів, що вийшов друком 2003 р. У цьому збірнику, до речі, була опублікована й моя стаття «З історії музеїв Гали-

чини». Володимир Васильович був рецензентом моїх книг «Криворівня» (Івано-Франківськ, 2000 р.), «Священничий рід Бурачинських» (Івано-Франківськ, 2004 р.) та ін. Рецензії відомого історика надавали моїм книгам особливого значення.

У 2006 р. Володимир Грабовецький опублікував велику статтю про мене в науковому збірнику «Історико-культурна спадщина Прикарпаття» з нагоди мого 70-річчя та 45-річчя моєї історико-краєзнавчої діяльності, докладно висвітлив мою наукову й громадсько-просвітню діяльність. Мені було дуже приємно, що знаний в Україні історик відгукнувся схвально про мій внесок у розвиток історичного краєзнавства. Я свого часу також написав спогади про співпрацю з професором і вмістив статті про нього в енциклопедичному словнику «Івано-Франківськ. 350-річчю міста Івано-Франківська присвячується» (Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2010 р.) та Енциклопедії сучасної України (К., 2006 р. Т. 6).

За прикладом професора Володимира Грабовецького я опублікував статті про археологічні пам'ятки краю, музеї Прикарпаття, про населені пункти Нижній Березів, Криворівню, Кобаки, Кути, Яворів, Снятин, Городенку, Тлумач, про відомих учених, письменників, етнографів, краєзнавців В.Гнатюка, Й.Кобринського, І.Франка, Лесю Українку, Ю.Федьковича, Г.Хоткевича, В.Шухевича, Б.Лепкого, К.Трильовського, про галицькі родини Заклинських, Бурачинських, Іванчуків. Позитивна оцінка моєї діяльності академіком В.Грабовецьким заохочувала мене до подальшої праці на ниві історичного краєзнавства.

Володимир Грабовецький нерідко дарував мені свої книги. Досі в моїй домашній бібліотеці в пошанівку зберігаються книги з його присвятою (автографами). Це – «Селянський рух на Прикарпатті другої половини XVII – першої половини XVIII ст.» з дарчим надписом: «Вельмишановному Петру Івановичу Арсеничу на спогад дружби і праці з історії Прикарпаття. В.Грабовецький. Львів, 23.03.1962 р.».

ВЧЕНИЙ, КРАЄЗНАВЕЦЬ, ГРОМАДСЬКИЙ ДІЯЧ

Моє знайомство з Володимиром Васильовичем Грабовецьким розпочалося з читання його книги «Народний герой Олекса Довбуш» ще під час навчання в Стопчатівській восьмирічній школі на Косівщині. Слід зауважити, що це була чи не єдина на той час можливість для учнів ознайомитися з давньою історією рідного краю, зокрема, історією опришківського руху. Адже в тодішній радянській школі ні історія України, ні історія рідного краю окремо не вивчалися. А мої шановні вчителі історії – емоційно-імпульсивна Куба Раїса Іванівна зі школи в рідному селі та стримано-задумлива Приходько Поліна Петрівна з Ковалівської СШ на Коломийщині, де згодом я продовжував навчання, будучи вихідцями зі східних областей України максимально дотримувались програм, які замість вітчизняної історії передбачали вивчення Росії під назвою «Історія СРСР». І раптом мені до рук потрапила книга про ватажка опришківського руху з недалекого Печеніжина. Вона заставила мене зрозуміти, що край, де ти народився і живеш також має свою цікаву і неповторну історію. Це підтверджували також розповіді рідних, зокрема батька, про легендарні подвиги воїнів УПА в боротьбі за незалежність України в 40-50-х роках ХХ століття.

Я все більше почав цікавитися історією і цілком самостійно обрав для навчання історичний факультет Львівського державного університету імені Івана Франка, де успішно навчався в 1968–1973 роках. Сталося так, що разом зі мною навчався хлопець з Печеніжина Микола Самокишин, з яким ми тривалий час проживали разом в одній кімнаті в гуртожитках. Він розповідав про свого відомого земляка доктора історичних наук Володимира Грабовецького. Студенти слухали радіопередачі за його участю, дивились тележурнал «Скарби народу» Львівської студії телебачення, читали статті вченого у львівських газетах, інколи їх обговорювали. Зокрема, популярними серед тодішніх студентів були публікації В.В. Грабовецького «Свідки подвигів і слави», «З історії Львівського некрополя», «Таємниці підземного Львова» тощо.

А одного разу, восени 1971 р. М. Самокишин запропонував мені разом з кількома іншими однокурсниками допомогти перевезти речі В.В. Грабовецького на нову квартиру з вулиці Стефаника на вулицю Стрийську. Ми, студенти, радо виконали цю місію. Саме тоді я особисто познайомився з В.В. Грабовецьким.

Згодом, в 1975 році, вчений переїхав до Івано-Франківська і почав працювати в місцевому педінституті імені Василя Стефаника. В цей час я вже працював консультантом, а потім вченим секретарем в обласній організації Українського товариства охорони пам'яток історії та культури.

Зрозуміло, що В.В. Грабовецький, як багаторічний активіст Львівської обласної організації Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, зразу ж налагодив тісний зв'язок і з нашою обласною організацією Товариства. Впродовж 1976–1988 рр. він був членом Президії та правління обласної організації товариства, головою секції пам'яток історії та культури. Підтримував він також зв'язок з міською організацією Товариства. З-поміж активістів пам'яткоохоронної діяльності В.В. Грабовецький вирізнявся активністю. Він публікував ряд статей в обласній та місцевій пресі, брав участь в науково-краєзнавчих конференціях, докладав зусиль до відкриття пам'ятних знаків на обійсті хати О. Довбуша в містечку Печеніжині на Коломийщині та на місці його загибелі в селі Космачі на Косівщині. За його ініціативою раніше в Печеніжині було споруджено також пам'ятник та відкрито музей Олексі Довбушу. Згодом музей ватажку опришківського руху було також відкрито в Івано-Франківську.

Слід зауважити, що лише протягом 1975–1987 рр., коли ми тісно співпрацювали з професором В.В. Грабовецьким в обласній організації Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, ним було опубліковано понад 330 наукових, науково-популярних та краєзнавчих публікацій.

Мною було підготовлено тоді бібліографічний покажчик наукових і науково-популярних праць вченого, який витримав два видання в 1985 і 1988 роках.

В 1987 році В.Грабовецького було нагороджено Президією правління Українського товариства охорони пам'яток історії та культури нагрудним значком, як переможець

огляду пам'ятників Великого Жовтня та громадянської війни.

Вчений прикладав чимало зусиль до того, щоб врятувати церкву святої Параскеви в Космачі, яку місцеве населення називало Довбушевою та міський цвинтар в центрі Івано-Франківська неподалік готелю «Україна». Незважаючи на це згадана пам'ятка гуцульської архітектури в Космачі була знищена тоталітарним режимом. Подібна доля спіткала й Івано-Франківський цвинтар. Та все ж декілька пам'ятників діячам науки і культури, зокрема композитору Д.Січинському, мовознавцю Є. Желехівському, фольклористу М. Бучинському та іншим було врятовано завдяки активній позиції громадськості.

У 80-х роках ХХ століття під керівництвом В.В. Грабовецького я розпочав роботу над написанням кандидатської дисертації на тему «Культурні зв'язки Галичини з Наддніпрянською Україною в кінці ХІХ – на початку ХХ століть», а через деякий час, наприкінці 1987 року перейшов працювати в Івано-Франківський педагогічний інститут ім. В. Стефаника, де мені судилось працювати спільно з професором В.В. Грабовецьким на кафедрі історії СРСР та УРСР під керівництвом професора О.Ю. Карпенка. На початку 90-х років ХХ століття було відкрито кафедру історії України, яку очолив В.В. Грабовецький, і відтоді я почав працювати тут.

Слід зауважити, що після проголошення незалежності України наша кафедра особливо активізувала свою роботу. За ініціативою професора В.В.Грабовецького було проведено ряд науково-практичних конференцій, які повернули із незаслуженого забуття ряд імен видатних вчених і діячів культури України, зокрема М. Грушевського, І. Крип'якевича, Ю. Целевича, С.Томашівського, Д. Похилевича та інших.

В прикарпатський період з-під пера вченого вийшли в світ десятки монографій і статей з історії та культури України та Прикарпаття. Серед них варто згадати монографії «Гуцульщина ХІІІ–ХІХ століть. Історичний нарис», «Олекса Довбуш (1700–1745)», багатотомні «Нариси історії Прикарпаття» тощо. В творчому доробку академіка В.В. Грабовецького важливе місце займали публікації історії міст і сіл Прикарпаття. З'явилися, зокрема, друком дослідження з

історії Івано-Франківська, Галича, Калуша, Долини, Коломиї, Печеніжина, Уторопів, Іванівців тощо.

Корисним для вдумливого читача є також публікації вченого про борців за народну волю – вихідців з Прикарпаття С. Височана, І. Капуцака та І. Смицнюка.

Під керівництвом академіка В.В. Грабовецького готували свої дисертаційні дослідження ряд молодих аспірантів. Своєю невичерпною енергією та невтомною творчістю він заохочував молодих дослідників активніше працювати над вивченням невідомих або забутих сторінок непростой історії рідного народу.

Десятки книг, сотні статей, що написані за тривалий час – це щедрий подарунок науковця своїм сучасникам та нащадкам. Всі спрагли знань з історії рідного краю будуть читати праці вченого і краєзнавця професора Володимира Грабовецького, а його багаторічна активна громадська діяльність буде для них прикладом для наслідування.

Петро СІРЕДЖУК

СПОМИН ПРО ВЧИТЕЛЯ І НАСТАВНИКА

Перше неофіційне «знайомство» з В. В. Грабовецьким відбулося 60 років назад. Теплою вересневою дня по закінченню уроків у загальноосвітній школі повертався додому. Біля книжкового магазину (будинок зберігся, але тепер «нові українці» його перепрофілювали на продуктовий. – П. С.) побачив гурт чоловіків різних вікових груп, які між собою жваво про щось розмовляли. В колі сільських гуцулів побачив юнака з невеликою за розміром жовтою книжкою. З цікавості підійшов ближче і на обкладинці прочитав назву книжки великими буквами «Олекса Довбуш», а над заголовком прізвище автора Володимир Грабовецький. Ця книжечка перед моїми очима і сьогодні.

На той час від своєї бабусі, доброї оповідачки, Євдокії Бербеничук не раз чув легенди і бувальщини про опришків та їх ватага Олексу Довбуша. Проте ім'я Володимира Грабовецького нічого не говорило. Шкільні роки бігли один за одним, став старшокласником. Прізвище автора забув, зате її формат і колір обкладинки дуже добре пам'ятав. В сільській бібліотеці бібліотекарку попросив, щоби мені позичила таку книжечку. На жаль, її там не виявилось, ймовірно, хтось з читачів собі назавжди привласнив.

У 1966 р. закінчив сільську школу і, як романтик, пішов працювати в геологічну розвідку на Кавказі, база якої знаходилася в грузинському місті Болнісі. Дальше служба в танковому батальйоні спочатку в м. Чернівцях, а потім в княжому Ізяславі на Хмельниччині. Після демобілізації поступив на підготовче відділення Івано-Франківського педагогічного інституту. Жив у студентському гуртожитку з старшокурсниками біля обласного Ощадбанку. Сьогодні це корпус педагогічного факультету Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. З розмов студентів старших курсів не раз чув прізвище – В. Грабовецький, але тоді, до мого сорому, воно теж мені нічого не говорило, то все пропускав мимо юнацьких вух.

Нарешті в 1971 р. став студентом історико-педагогічного факультету Івано-Франківського педагогічного інституту. Незчувся як опинився на четвертому курсі. В другому семестрі навчального року по факультету пройшовся слух: до Івано-Франківська зі Львова приїхав доктор історичних наук, професор Володимир Грабовецький, дослідник карпатського опришківства, який буде працювати в стефаниківському вузі. На той момент на факультеті з викладацького складу ніхто не мав наукового ступеня доктора історичних наук та вченого звання професора. Щоправда, десь в квітні-травні 1975 р. захистив докторську дисертацію завідувач кафедри історії КПРС Петро Степанович Федорчак, якого сьогодні жартівливо називаю Петром I, а себе Петром II. Отож, П. С. Федорчак став на факультеті другим, хто посідав науковий ступінь доктора історичних наук і згодом й володарем вченого звання – професор (у часі мого навчання на історико-педагогічному факультеті).

Другий семестр навчального року. За розкладом занять – друга пара – лекція з історії УРСР. По лекційній аудиторії пройшовся слух: предмет буде викладати прибулий з м. Львова професор. Пролунав на пару дзвінок, аудиторія припинила. До аудиторії зайшов в окулярах невисокого зросту рухливий чоловік. Просто не вірилось, що цей чоловік – доктор історичних наук, до того ж і професор, бо в моїй уяві це мав бути, навпаки, високий і кремезний, сизий як голуб, чоловік. Я був розчарований і розгублений.

Володимир Васильович зайшов за викладацьку кафедру, з-за якої його було мало видно, поставив свою папку і оголосив тему. Оскільки він дуже добре володів матеріалом лекції, то за кафедрою не стояв і до конспекту не заглядав. Виявилось, що лектор мав дар оповідача, лекцію провів блискуче. В усіх про нового викладача склалось добре враження, скепсису не було.

Оскільки кожна пара ділилась на дві півпари, то між ними був невеликий перерив. У мої групі виявилися три хитруни. Як тільки хтось з нових педагогів приходив викладати свій предмет, то вони підходили до нього і задавали питання по-почутому, або що-небудь з наукової спадщини лектора. Ці підлабузники так поступали з єдиною метою: щоби про них у викладача склалось добре враження,

що працюють над своїм кругозором, мають жагу до пізнання наукових глибин. Насправді, окрім законспектованої лекції згадані горе-студенти більше не читали і не знали, бо ні разу в студентському читальному залі не готувались до семінарських занять. Не було виключенням і цього разу. Ця «свята трійця» розпитувала Володимира Васильовича про опришківський рух та ватажка карпатських опришків – Олексу Довбуша. Професор із захопленням їм відповідав на запитання, іноді забуваючи, що потрібно заходити в аудиторію продовжувати лекцію. До речі, потім серед однокурсників цинічно говорили: «Грабовецький з розбійника зробив героя, а Довбуш з нього – професора». Забігаючи вперед, скажу: потім так само «доброзичливці» з числа викладачів-«інтелектуалів» історичного факультету вишу, в якому навчався, між собою гострословили: «Сіреджук допоміг полякам заселити Галицьку землю».

Оскільки мені було гидко і противно дивитися на своїх однокурсників-хамелеонів, то ніколи не приставав до їх компанії, хоч дуже хотілось почути і послухати про карпатське опришківство, бо на генетичному рівні кожний гуцул – опришок. До семінарських занять опрацьовував усю рекомендовану літературу, адже вчився не задля семінарської оцінки, а щоби мати на екзамені і на життєві дорозі міцні знання. Тоді в студентській бібліотеці вперше ознайомився з деякими статтями В. В. Грабовецького, які друкувалися у збірнику статей «З історії західноукраїнських земель» та з ґрунтовною працею про опришків «Карпатське опришківство».

Семестровий екзамен з історії України у Володимира Васильовича здав на «відмінно». Тут дивини не було, адже зі студентського читального залу майже щодня виходив останнім. Весною 1976 р. перед здачею державних екзаменів в івано-франківського антиквара «розжився» на книгу В. В. Грабовецького «Карпатське опришківство». Офіційного знайомства між нами в стінах педагогічного вузу так і не відбулось.

Наші життєві дороги з професором перехрестились через три роки по закінченню вищого навчального закладу. А сталось це так. У січні 1977 р. до моїх рук потрапив журнал «Україна» і там у кінці часопису була рубрика «Ім'я

твого міста», тобто в цій рубриці Ю. Кругляка давалися пояснення походження назв міст і містечок України. Це мене дуже зацікавило і сам став збирати матеріал з топоніміки Прикарпаття.

В обласних газетах «Прикарпатська правда» і «Комсомольський прапор» у рубриці «Звідки така назва?» пробував пояснити походження назв населених пунктів Івано-Франківщини. Для того, щоби подати першу згадку про той чи інший населений пункт, то потрібно було опрацьовувати архівні матеріали в м. Львові. Щоби там мав можливість працювати над першоджерелами, залишив педагогічну працю в селі Устечку Заліщицького району Тернопільської області і 4 вересня 1978 р. перебрався до неофіційної столиці Галичини – міста Лева.

У часі відпустки в Івано-Франківську влітку 1979 р. у книжковому магазині вишу придбав собі нову книгу свого вчителя «Селянське повстання на Прикарпатті під проводом Мухи 1490–1492 рр.». Монографія мені припала до душі, і довго не думаючи, спонтанно написав на неї рецензію під назвою «Дзвеніли коси в руках повстанців». Її 19 лютого 1980 р. опублікувала обласна молодіжна газета «Комсомольський прапор». Це був мій перший у житті відгук про чужий науковий доробок, а тим більше свого учителя, який мав великий авторитет у громадськості краю своїми публікаціями в обласній періодиці.

Свою відпустку 1979 р. провів у Центральному державному історичному архіві України в м. Львові. Там, опрацьовуючи актові книги Галицького гродського суду XVII–XVIII ст., мало не в кожному листі використання бачив красивий каліграфічний почерк Володимира Васильовича Грабовецького.

Ознайомившись зі змістом згаданих актових книг у мене визріла думка: зробити в динаміці дослідження про хід заселення Галицької землі в XIV–XVIII ст. Оскільки суть матеріалів Галицького гродського і земського судів 1435–1783 рр. В. В. Грабовецький добре знав, то мій вибір, як керівника, моєї майбутньої дисертації випав саме на нього.

У вересні 1980 р. довідався про домашню адресу свого викладача. Коли їхав від батьків до м. Львова, зважився заїхати до відомого науковця. Недільного вересневого дня

1980 р. у пообідній час несміливо підійшов до дверей квартири професора. Натиснув на кнопку дзвінка і став чекати. Через хвилину, дві, двері відчинились і Володимир Васильович гостинно запросив до свого помешкання. В коридорі своєму учителю представився, що є гуцулом с. Космача, який три роки тому закінчив історико-педагогічний факультет і нагадав професору, що мій курс був першим, якому він читав лекції з історії України. Звісно, Володимир Васильович у зв'язку з тим, що особисто в часі навчання на протязі семестру з ним не спілкувався, то мене з екзамену візуально не запам'ятав. Слово по слові ми розговорилися. Він розпитував про с. Космач і йому знаних людей, що знав те й оповів. Згодом учитель спитав моє прізвище, його назвав. Тоді професор зразу згадав мою рецензію і прокоментував, що вона вдала. Разом з тим відкрив мені таємницю, що серед викладацького складу, які мене вчили і добре знали, знайшлися такі, котрі були невдоволені тим, що опублікував рецензію на його книжку, бо ще не доріс до рівня, щоби писати рецензію на монографію професора. Почуте з однієї сторони мене порадувало, що рецензія вийшла вдала, а з другої сторони засмутила людська заздрість, адже ніхто їм не мішав написати і опублікувати раніше за мене.

Далі розповів Володимир Василювичу ціль свого візиту – маю бажання попробувати свої сили в науці і назвав тему своєї майбутньої дисертації. Він зразу погодився, але, говорить, треба отримати добро в Інституті історії Академії Наук УРСР. Згодом учитель подзвонив до мене в м. Львів і назвав дату поїздки. З ним узгодили рейс, яким будемо їхати до української столиці. До м. Києва прибули вранці і зразу в метро з станції «Вокзальна» добрались до зупинки «Хрещатик». Там вийшли і пішли до будинку Академії Наук УРСР. На четвертому поверсі відшукали кабінет завідувача відділом феодалізму Інституту історії Федора Павловича Шевченка. Це був приємної зовнішності високоінтелігентний науковець, правда, старший за віком від В. В. Грабовецького. Він нас чекав. Обидва науковці щиро один одного привітали і поговорили про свої наукові пошуки і здобутки. Потім Володимир Васильович звертається до Федора Павловича зі словами: «Цей молодий чоловік – бувший мій студент. Історик по-спеціальності, який має бажан-

ня серйозно займатися наукою і вибрав сам собі цілком нову тему з доби з феодалізму». Ф. П. Шевченко йому у відповідь: «Якщо Ти йому довіряєш і впевнений в ньому, то даю своє благословення. Після прощання з Федором Павловичем Володимир Васильович познайомив мене з моїм ровесником Олексієм Гуржієм, сином відомого вченого, долідника українського козацтва. Як виявилось, пізніше на захисті моєї кандидатської дисертації, був моїм другим опонентом.

З Інституту історії АН УРСР ми вийшли і через пару кроків зайшли у великий книжковий магазин академічного видавництва «Наукова думка». Там роздивилися книжкові новинки і дещо купили, кожний по своїм інтересам. Щоб до вечора в коротати час, ми поїхали на другий кінець міста: до Центрального державного історичного архіву УРСР у м. Києві. В їдальні архіву пообідали і потім зайшли в читальний зал, де Володимир Васильович ознайомив мене з описами двох фондів, які мають документи, котрі дотичні до моєї теми. Ввечері повернулися поїздом Москва – Івано-Франківськ в одному купе назад: Володимир Васильович до м. Івано-Франківська, а я до м. Львова. Гроші за поїздку «туди і назад» учитель від мене категорично відмовився взяти.

Оскільки на той час історико-педагогічний факультет своєї аспірантури не мав, то за рекомендацією В. В. Грабовецького, як здобувач вченого ступеня, прикріпився до Інституту суспільних наук Академії Наук УРСР, яким керував талановитий вчений-історик Я. Ісаєвич. У науковому закладі здав екзамени кандидатського мінімуму і готував до захисту кандидатську дисертацію.

Першу свою статтю по темі дисертації підготував про містечка Прикарпаття, які втратили свій міський статус. Заперечень зі сторони тепер уже наставника не було і подав її до дуже популярного в Україні журналу «Дзвін», в якому друкувалися відомі письменники і науковці. Мені повезло: через рік її опублікували. Очевидно, зіграв фактор земляцтва, бо тодішній редактор, лауреат Шевченківської премії, Роман Федорів був родом з прикарпатського села Братківці неподалік від обласного центру. До речі, за неї отримав найбільший гонорар за публікацію радянської доби, за який без роздумів молодій дружині купив пральну машину.

Другу свою розвідку написав про розселення і чисельність вірмен на Прикарпатті в XVII–XIX ст. Ознайомившись зі змістом статті, Володимир Васильович порекомендував опублікувати в вірменському двомовному науковому часопису «Историко-филологический журнал». На що наставнику відповів: «Хто мене в кавказькій республіці надрукує, коли там процвітає хабарництво?» Володимир Васильович спокійно відреагував: «Не журись... Я дам тобі телефон і домашню адресу свого єреванського друга – Вартана Рубеновича Григоряна» і написав на листку нотатника.

Під час чергової відпустки замовив квитки на літак «туди – назад» і 13 вересня 1982 р. полетів до м. Єревану. В столиці Вірменії відшукав потрібну адресу і з дозволу господаря зайшов до його квартири. Очевидно, наставник йому подзвонив, бо в мене склалося враження немов він вже давно чекав на зустріч. Прийняв свого гостя з кавказькою гостинністю. Тоді вперше в своєму житті попробував справжнього вірменського коньяку, а не того сурогату, що продавався в радянських магазинах під маркою закавказького напиту. Насамкінець, Рубен Рубенович Григорян подарував мені свою книгу «История армянских колоний Украины и Польши (Армяне в Подолии). – Єреван: Издательство АН Армянской ССР, 1980» і пообіцяв, що мою статтю якнайскоріше опублікують. Керівник Інституту давніх рукописів Академії Наук Вірменської РСР слова дотримав. Стаття вийшла в світ у січні 1984 р.

Згодом написав чергову статтю про заселення Галицької землі в XIV–XVIII ст. Раціональним зерном у ній було наведення встановлених на основі першоджерел перших згадок про населені пункти адміністративно-територіальної одиниці Руського воєводства. Володимир Васильович ознайомився з нею і порекомендував її надрукувати в науковому часописі «Український історичний журнал». За його порадою поїхав до столиці в Інститут історії АН УРСР.

Рукопис своєї статті віддав уже знайомому О. Гуржію і попросив, щоб той прослідкував, щоб вона не зникла з редакційного портфелю. Ровесник за всім простежив і моя розвідка згодом була опублікована. Стаття побачила світ у шостому номері журналу за 1984 р. Ця публікація в прес-тижному науковому журналі АН УРСР нікому невідомого

дослідника старовини зробила мене відомим у тих краєзнавчих і наукових колах, які цікавилися цим хронологічним зрізом вітчизняної історії.

Одним з важливих моментів моїх контактів з наставником була його опіка щодо участі в наукових конференціях. Це робилося для того, щоби наводити особисті контакти в науковому середовищі. Більше того, одного разу Володимир Васильович мені подзвонив, щоби готував тези своєї доповіді на краєзнавчу конференцію в м. Вінниці. Попередньо домовилися, що кожний сам добирається до подільського обласного центру і там зустрінемось. Так, завдяки йому в м. Вінниці 19–21 жовтня 1982 р. був учасником Другої республіканської наукової конференції з історичного краєзнавства, де зустрічались науковці і краєзнавці з різних регіонів України. Тут й познайомився з багатьма відомими і малознаними на той молодими дослідниками, в тому числі і з його сином Богданом, з котрим до сьогодні підтримую контакти, хоча зараз дуже рідкі, бо він живе і працює в Канаді.

Не можу оминати ще одну пораду наставника: «Постільки ти займаєшся феодальним періодом, то тебе можуть звинуватити в націоналізмі. На майбутнє в своїх статтях маєш покликатися на класиків марксизму-ленінізму та вживати термін український буржуазний націоналізм, бо не захистишся, і, більше того, втратиш роботу». Час показав, що він був правий, адже згодом у світ вийшла постанова одного з пленумів ЦК КПРС, в якій дослідження доби феодалізму називалось оспівуванням старовини, ностальгією за старим. У той момент подав до редакції газети «Гуцульський край» свій матеріал про розвиток солеваріння та чумацтва на Косівщині. Через три-чотири неділю дзвоню з службового телефону до редакції і запитую в чім справа, що не друкують мою краєзнавчу розвідку. З другого кінця проводу чоловічий голос мені відповідає: «Ви не дотримуєтесь партійної лінії і оспівуєте старовину...». Така відповідь мене розізлила і зі злості сказав: «Ніколи би не подумав, що серед гуцулів є кретини і ідіоти, які не люблять свій край» і поставив трубку.

З висоти пройденого життєвого шляху і аналізу подій з певністю можу стверджувати, що мій службовий телефон був на прослуховуванні в чекістів. Десь через тиждень після

телефонної розмови в Центральному державному історичному архіві України в м. Львові, куди завжди приходив працювати після роботи, помітив молодого чоловіка, якого раніше ніколи не бачив. Тепер він приходив щовечора. В мене склалось враження, що новачок робить видимість, що працює з документами, бо не робив ніяких виписок. Так тягнулося близько десяти днів. Одного вечора перед закриттям читального архіву цей таємний агент радянської спецслужби підходить до мене і запитує: «Ви з Космача?». Відповідаю: «Так». Він знову з новим запитанням: «А такого-то космачанина знаєте? Відповідаю: «Знаю».

Незнайомець дає мені кілограм лимонів, яких у той час в магазинах м. Львова майже не можливо було купити, і попросив односельчанину передати. Без задніх думок погодився їх віддати дідусеві, бо добре його знав і неодноразово з ним спілкувався. Правда, теж був обізнаний, що той дядько в односельчан мав неоднозначну репутацію: одні вважали його прихованим націоналістом, а другі – сексотом. Це була п'ятниця, а в суботу вранці їхав відвідати батьків. По приїзду в с. Космач зразу пішов до адресата віддати лимони.

Через тиждень на роботу до мене заходять два чекісти і зразу до діла: ми з комітету державної безпеки і нас цікавить інформація про людину, яка спілкувалася з вами в архіві. Їм відповів: «Про нього нічого не знаю, бо з ним розмовляв всього-на-всього одну хвилину. Він попросив передати лимони знайому дідусеві, що зробив, коли їхав додому навідати батьків. З того часу отой незнайомий в архіві він більше не появляється і не встиг з ним познайомитися. Ось і все, що можу вам сказати». Вони ґречно мені подякували і пішли. Вірогідно, нашу розмову чекісти записали на свій портативний магнітофон.

Проїшло декілька днів. Мій безпосередній начальник вмовляє мене прийняти на роботу рідного брата одного з працівників обласного апарату КДБ СРСР у Львівській області. Десь через п'ять-шість тижнів роботи новоприйнятого колектив сколихнула неприємна звістка, що новоприбулий на Сихові разом з нашим працівником вчинили кражу двох коліс. Мого начальника, ветерана радянсько-німецької війни відправили на пенсію, мене, після завірянь, що подібного більше не повториться, перевели з пониженням у посаді

в інший колектив. Ймовірно, пожаліли тому, що в м. Львові одна за одною бурхливо протікали події національного відродження, адже на календарі був червень 1989 р. і в них були більш важливі справи, ніж цікавитися моєю особою і звинуватити в націоналізмі.

Щоправда, потім кілька разів біля сусіднього будинку бачив «знайомих колег» з служби щита і меча. Нещодавно довідався, що в ньому проживав чекіст, родом з Росії, дуже противний чоловік. Зараз важко сказати: це була стежа за мною чи очікування свого колеги по роботі. Менше з тим... До слова, уже за незалежної України, деякі мої знайомі призналися, що за моїми плечима йшов слух, що «заражений» націоналізмом. Очевидно, вир визвольного руху м. Львова нагнав страху на чекістів і вони вирішили: «нехай поки-що живе і працює цей націоналіст, а там подивимось...». Отож, навальні демократичні процеси, які протікали в м. Львові, не дали їм можливість висунути мені звинувачення в націоналізмі, тобто врятували від нових неприємностей.

Тим часом дав свою дисертацію на обговорення і рекомендації до захисту. В Інституті суспільних наук АН УРСР вчена рада немала до неї ніяких претензій і рекомендувала до захисту в Львівському державному університеті імені Івана Франка. І тут Володимир Васильович знову прийшов на допомогу: порекомендував взяти в опоненти львівського медієвіста, дуже порядну людину, єврея за походженням, Юрія Мироновича Гроссмана із франкового вузу та О. Гуржія з м. Києва. Так і поступив, обидва погодилися опонувати мою дисертацію. Захист успішно відбувся 9 вересня 1989 р.

Оскільки в той час велися велика компанія боротьби з п'янством, то всі члени вченої ради, в тому числі перший опонент та наставник навідріз відмовилися від обіду в ресторані. З гостем з м. Києва та кількома друзями таємно від «стороннього ока» зібралися на квартирі в подружки моєї дружини, де й скромно відмітили мій вдалий захист.

З отриманням весною 1990 р. у м. Москві підтвердження, що присвоєно звання кандидата історичних наук, мене згодом відновили на попередній посаді, а в червні 1991 р. запропонували перейти на педагогічну роботу. Звісно, радо

погодився, бо тодішня ситуація в суспільстві була непевна, а педагог кожній владі потрібний.

Наукові контакти з наставником не поривав. На організовані ним у стефаниківському вузі наукові конференції до м. Івано-Франківська приїздив охоче. Зокрема, на його особисте запрошення в 1990 р., був на науковій конференції, присвяченій 500-літтю повстання Мухи на Прикарпатті; в 1991 р. – 105-річниці з дня народження академіка Івана Крип'якевича, в 1993 р. – 150-річчя з дня народження Юліана Целевича і т. д.

У 1996 р. у Львівській «Політехніці» був учасником наукової конференції про галицьких німців. Ця тема мене дуже зацікавила, довго розмірковував і після роздумів наступного року наважився взяти собі цю порушену проблему за нову тему дисертаційного дослідження.

Цього разу теж поїхав до наставника в м. Івано-Франківськ, щоби отримати його благословення. Він, як раніше, доброзичливо мене прийняв, а я зі своєї сторони оповів, що хотів би дослідити німецьку спільноту Галичини з княжої доби аж до сьогодення. На що Володимир Васильович відповів: «Раз дуже хочеш, буду твоїм науковим консультантом. Не гай часу, бери готуй документи, щоби обрану тобою тему затвердити на кафедрі історії України».

Через якийсь час обґрунтування теми й заяву на ім'я завідувача кафедри історії України написав і віддав В. В. Грабовецькому. Згодом учитель і наставник передзвонив мені, що на його кафедрі моя тема затверджена. Так отримав «зелене світло» на дослідження проблеми соціально-економічного і культурного розвитку німців Східної Галичини від княжої доби до наших днів. У праці над нею довелося долати труднощі мовного бар'єру, а також часто їздити збирати джерельний матеріал у польських архівах, опрацювати видання польських авторів. Робота над дисертаційною темою йшла з великим скрипом, бо часто відволікався на публікації матеріалів з історії Галицької Гуцульщини.

Врешті решт весною 2005 р. її завершив і поїхав в Інститут історії України АН України до О. Гуржія, який у той час був секретарем спеціалізованої вченої ради наукової установи. Хотів передати свою працю з листом-просьбою і почути думку – чи моя робота готова до захисту. На місці

його не застав, На жаль, О. Гуржій обюрократився і сказав своє слово тільки через рік. Вердикт бюрократа був таким: робота до захисту не годиться, бо охоплює величезний період у вісімсот років, а треба брати якийсь один період.

Вибрав найпростіший варіант: узяв міжвоєнну добу, адже по даній темі – найбільше першоджерел. Довелось на кафедрі історії України і вченій раді Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника уточнити тему дисертації і збирати нові архівні матеріали. Незчувся, як пролетіло п'ять років. Перед самим захистом у ВАКу України від їх працівників довідався, що це була примха цього науковця: він не любить тих дисертаційних тем, які обіймають великий хронологічний зріз.

Отож, із-за чужої забаганки, пропало п'ять років нових наукових пошуків, які міг використати на дослідження історії Галицької Гуцульщини. До того ж, Володимир Васильович став картати, що пішов не по тому шляху, взявся за дуже складну тему і тратиш на неї багато часу. Почував себе непереливки і був не радий, що взяв цю тему, адже з проблем Галицької Гуцульщини міг захистити докторську дисертацію до 2000 р. Очевидно, Творцю видніше, що саме маю зробити на цім білім світі. Зі своєю німецькою скрупульозністю, мабуть, ще би цілий рік «вилизував» свою роботу. Завдяки професору М. В. Кугутяку, який настояв на негайному захисті дослідження, нарешті зважився і 22 квітня 2010 р. її захистив, бо відгук консультанта В. В. Грабовецького і опонентів були позитивними. Так позбувся своєї довгою мороки, бо вже ніхто не вірив, що колись завершу роботу над новим дисертаційним дослідженням. Скептикам на зло все-таки зробив, а заздрісникам – на заздрість захистився.

Після захисту докторської дисертації наші контакти і добрі відносини не припинились. Дуже часто заходив до свого учителя і наставника. Між собою розмовляли про наукові плани на найближче майбутнє. Зокрема, наставник мав намір видати інвентарі гуцульських сіл, яких виявив в актових книгах Галицького гродського і земського судів, а також у фонді магнатів Яблоновських, що сьогодні зберігається у відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки імені Василя Стефаника НАН України.

У свою чергу, інформував Володимира Васильовича про свої нові наукові публікації та про наміри далі працювати на різних темах з історії і культури Галицької Гуцульщини та кастеології Прикарпаття. Іноді Володимир Васильович просив мене збігати до найближчої аптеки купити ліки або в гастрономі щось з продуктів.

Разом з тим, наставник часто цікавився, коли на постійно переїду жити до м. Івано-Франківська. Йому відповідав, що немає ніякої перспективи з вирішенням квартирного питання. Він неодноразово мені пропонував з дружиною переїхати жити до нього, з тим щоби за ним був надійний догляд. Переконавав мене, як тільки будемо доглядати, то відмовиться від своєї посади на мою користь і довірить керівництво музеєм Олекси Довбуша.

Якщо би в нього не було дітей і близьких родичів, то, зрозуміло, пристав би на таку пропозицію. Знаючи родинну ситуацію свого вчителя і наставника не захотів у майбутньому мати скандалів і звинувачень, що зазіхнув на професорську спадщину.

Остання наша розмова відбулась за тиждень до смерті. Він відчував, що смерть дихає в потилицю, що до Нового 2016 р. не доживе. Як оптиміст, пообіцяв мені, як стан здоров'я трохи покращиться, то на вінець свого життя залишить нащадкам свій спогад про мене, як людину, котра добре знає першоджерела як вітчизняних, так і зарубіжних архівів. Не успів... Світла йому пам'ять.

Наостанок хочу зазначити, що у Володимира Васильовича був екземпляр моєї кандидатської дисертації про заселення Галицької землі. Він жодного разу не скористався її фактичним багажем у корисних цілях, а лише робив поклики в своїх працях на мій науковий доробок. Тепер вона знаходиться на постійному зберіганні у фонді В. В. Грабовецького в Державному архіві Івано-Франківської області. В моїм серці Учитель і Наставник назавжди залишився взірцем людської доброти і порядності, Людиною з великої літери.

Василь МАРЧУК

**ВОЛОДИМИР ГРАБОВЕЦЬКИЙ:
«... ПОЗАЯК НІЧОГО СВЯТІШОГО, НІЖ ЦЕЙ МУЗЕЙ,
У МЕНЕ НЕМАЄ»¹**

Володимир Грабовецький

На Різдво в просторій оселі нашого Вчителя кожного року лунала милозвучна коляда, щира, молитовна та дзвінка. Професор радо зустрічав і чекав своїх учнів-колядників, допомагав співати, пригадуючи давні українські колядки. Радістю наповнювалося його серце, коли колядники спільно виконували «Нова радість стала», прославляючи народженого Спасителя. Ми знали його улюблену колядку «Бог предвічний», однак кожного разу чекали його неповторного виконання і підхоплювали натхненно. Володимир Васи-

льович щорічно готувався по-особливому до приходу колядників, на столі в добротних підсвічниках горіли свічки, відкрите старовинне Євангеліє, а щоб потішити нас – діставав музичний супровід – старовинний срібний дзвіночок. Сердечно дякував нам, своїм учням-історикам, що не минаємо його хати, наших дружин називав «августейшими», що надзвичайно їх потішало та запрошував на наступне Різдво. Цьогорічного Різдва в його квартирі вже не лунали колядки, а його улюблену «Бог предвічний» ми заколядували йому в Дем'янову лазі...

Під дотиком руки митрополита Андрея Шептицького та його благословення, згадував професор В. Грабовецький, він ходив понад вісім десятиліть на своїй життєвій і науково-педагогічній та громадській стежці й, переживши панування кількох іноземних окупаційних режимів, щасливо дожив до незалежності Української держави. У спогадах про відхід у всесвіти свого дорогого вчителя академіка Івана Крип'якевича, Володимир Грабовецький згадував: «Я вдив-

¹ Крайній І. Нестабільний «попит» на гетьманів / Іван Крайній // Україна молода. – 2012. – 3 листопада. – № 169. – Режим доступу: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/2174/171/77416>.

лявся в його заснуле навіки обличчя і, тамуючи біль, заспокоював сам себе: «Він пішов від нас, але його праці залишають нам те цінне, на чому зростала й зростає національна свідомість нашого народу»². Володимир Васильович пішов від нас, залишивши багатогранний та масштабний внесок у вивчення історичного минулого рідного народу, підготовку нової генерації українських науковців, виховання студентів у дусі українського патріотизму.

Усі свої сили академік Володимир Грабовецький спрямовував на висвітлення маловідомих сторінок історії України, повернення забутих героїв національно-визвольного руху, діячів науки й культури. Він підготував наукові праці з історії Київської Русі та Давнього Галича. Як дослідник запорізького козацтва присвятив цій темі більше 60 наукових і науково-популярних праць. Основною тематикою досліджень вченого стала історія національно-визвольного руху карпатських опришків, зокрема Олекси Довбуша. Саме завдяки працям академіка Володимира Грабовецького опришківський рух став символом нескореності українців. Проблеми опришківського руху автор узагальнив у монографіях: «Антифеодальна боротьба карпатського опришківства XVI–XIX ст.» та «Олекса Довбуш», які стали новим словом в українській історіографії.

Дослідженню історії Галичини приділяв учений чи не найбільшої уваги. Науковою новизною вирізняються розділи авторства Володимира Васильовича у багатотомній «Українській радянській енциклопедії». Наукове осмислення історичного минулого краю постає у книзі «Гуцульщина XIII–XIX століть. Історичний нарис» (1982 р.). Немає такого історичного періоду з історії українського народу, до якого не доторкнулося б перо відомого літописця Прикарпаття. Серед цих історичних праць найбільш фундаментальними є «Нариси історії Прикарпаття» (1992–1995 рр.) у 6-ти томах, трилогії «Ілюстрована історія Прикарпаття» (2002–2004 рр.) та «Шашкевичіана і Шевченкіана» (2006–2007 рр.), тетралогії «Українські святині Прикарпаття крізь століття» (2000–2009 рр.), «Історія Покутської землі в XV–XVIII ст. в літописі та ілюстраціях» (2011 р.), «Історія і культура міста Івано-Франківська».

² Володимир Грабовецький. За спогадами минулих літ / Грабовецький В.В. // Галичина. – № 24. – С. 39.

Пригадується наша спільна праця над посібником-хрестоматією «Історичні знання в Західній Україні (XVI–XVIII ст.)», опублікованому в 2000 р. у видавництві «Нова зоря». З особливою скурпульозністю підходив вчений до всебічного опрацювання праць тогочасних літописців, хроністів, мемуаристів та письменників, щоб осягнути закономірності витоків історіографічних поглядів на історичний процес у західноукраїнських землях періоду пізнього середньовіччя і початку нового часу.

Українська історична урбаністика, – ще одна віха творчої невтомності Володимира Грабовецького. Історичним нарисом «Звенигород», виданим ще в 1959 р., учений розпочав видання серії історико-краєзнавчих нарисів, які із часом переросли у фундаментальні монографії. Загалом, історик написав і видав півтори тисячі наукових праць з історії України, а найбільше – його рідного Прикарпаття, що складає 56 монографій, 100 окремих видань, багато сотень статей, розвідок³. Ще під час львівського періоду життя вчений опублікував серію статей з історії міст Львівщини. Пізніше досліджував історію рідного селища Печеніжина, Коломиї, Калуша, Галича, Княгинина, Уторопів, Іванівців, Грабівки, Долини, Підлісся та Моринців. Академік Володимир Грабовецький був чи не єдиним істориком України, нагородженим дипломами «Почесного громадянина» 12 населених пунктів Прикарпаття, Львівщини та Черкащини.

Серед цього потужного наукового доробку вагоме місце посідають його довголітні дослідження з історії і культури м. Івано-Франківськ, починаючи з праісторичного періоду до нашого часу. Починаючи з першої надрукованої наукової розвідки «Вірменська колонія в Станіславові XVII–XVIII ст.», виданій в академічному виданні Вірменської РСР у 1958 р., протягом другої половини XX – початку XXI ст. академік опублікував понад 60 наукових і науково-популярних праць з історії міста Івано-Франківська (4 монографії, 4 окремих видання, 60 статей).

У монографії «350 років крокує в історії місто Івана Франка», яка побачила світ у 2011 р., дослідник узагальнює всі свої попередні видання з цієї урбаністичної проблема-

³ Марчук В. Слово про літописця міста Івана Франка / Василь Марчук // Нова зоря. – 2009 р. – Вип. 24 – С. 5.

тики. У книзі подається зміст книжок автора, наведені окремі огляди першоджерел та історіографії XIX–XX ст.

Книга «350 років крокує в історії місто Івана Франка» стала відомою монографічною працею невтомного дослідника історії України і Прикарпаття Володимира Васильовича Грабовецького, яка збагатила нашу українську національну історіографію і, в першу чергу, урбаністику. У 2011 р. за особистий внесок і вагомі здобутки в науково-освітньому розвитку міста Івано-Франківська міська рада присвоїла звання «Почесний Громадянин міста Івано-Франківська» академіку Володимиру Васильовичу Грабовецькому.

Особливою в його творчій біографії стала краєзнавчо-пошукова та музеєзнавча діяльність. Десятиліттями він збирав матеріали, що стосуються визвольного руху опришків, зокрема, виявив майже тисячу одиниць різних відомостей про О. Довбуша. З ініціативи В. Грабовецького, за його старанням та активною участю в 1995 р. в м. Івано-Франківську відкрито історико-меморіальний музей Олекси Довбуша. Експозиція музею створена на матеріалах з його колекції, з найцікавіших історичних матеріалів часів опришківського руху та мистецьких творів, присвячених народному меснику Олексі Довбушу. Нещодавно Історико-меморіальний музей Олекси Довбуша, який отримав статус державного, відзначив 20-річний ювілей.

Була в академіка Володимира Грабовецького ще одна мрія – узаконити створений ним Домашній музей Володимира Грабовецького. Збиральницька праця вченого розпочалася ще з часів його історичних студій у Львівському уні-

верситеті. Поступово на вчительській і науковій роботі все більше збагачував свою колекцію не лише спеціальними книгами з історії України та мистецтва, але й поповнював її різними експонатами, старовинними гравюрами, давніми картинами, історичними картами, архівними виписками, на основі яких проводив науково-дослідницьку працю, організовував виставки своїх колекцій⁴. У його просторій квартирі зберігалось чимало цінних книг, архівних документів, творів мистецтва, картин відомих українських художників. Частину експонатів, що стосувалися діяльності карпатських опришків, Володимир Васильович передав у створений ним Історично-меморіальний музей Олекси Довбуша. В інтерв'ю кореспондентові газети «Україна молода» Володимир Васильович зізнавався: «Відчуваю, що моє земне життя наближається до фінішу, і ставлюся до цього по-філософськи спокійно. Залишаю після себе майже півтори тисячі наукових і науково-популярних праць. Та боюся одного: аби моя оселя разом з експонатами, які збирав понад шістьдесят літ, не потонула в хаосі ринку нерухомості. Так склалися обставини, що мої діти давно оселилися за кордоном, мають там свої сім'ї та помешкання, а я залишився на рідній землі сам, як перст. Проте ні на що не нарікаю. Хочу лише, аби мою квартиру, яку я викупив власним коштом, удалося на правах філії приєднати до музею Олекси Довбуша, позаяк нічого святішого, ніж цей музей, у мене немає»⁵.

Нещодавно відомого на Прикарпатті та далеко за його межами вченого-історика, академіка Володимира Грабовецького, який пішов з життя 4 грудня 2015 р., вшанували в м. Івано-Франківську відкриттям меморіальної кімнати-музею. Кімната знаходиться в Івано-Франківському історико-меморіальному музеї Олекси Довбуша. Працівники музею зібрали близько 500 експонатів, пов'язаних із життям академіка, зокрема, його портрети руки відомих художників, весь літературний доробок з історії Прикарпаття, опришків та Шевченкіани.

⁴ Марчук В. Домашній музей академіка Володимира Грабовецького : путівник-довідник / В. Марчук. – Івано-Франківськ, 2008. – 131 с.

⁵ Крайній І. Нестабільний «попит» на гетьманів / Іван Крайній // Україна молода. – 2012. – 3 листопада. – № 169. – Режим доступу: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/2174/171/77416/>

Ігор РАЙКІВСЬКИЙ

**ПЕРЕЧИТУЮЧИ МАТЕРІАЛИ ОСОБОВОЇ СПРАВИ
В. ГРАБОВЕЦЬКОГО В ПРИКАРПАТСЬКОМУ
НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ім. В.СТЕФАНИКА...**

Писати про професора В.Грабовецького і легко, і важко водночас. Легко, бо знаю його вже давно, ще з студентських років, коли в 1984 р. навчався на першому курсі Івано-Франківського державного педінституту ім. В.Стефаника. У 1992 р. поступив в аспірантуру при кафедрі історії України, яку очолював В.Грабовецький, а після її закінчення з вересня 1996 р. майже 20 років працював викладачем кафедри пліч-о-пліч з Володимиром Васильовичем, пройшов трудовий шлях від асистента до професора, завідувача. Отже, мені пощастило ближче познайомитися з цією неординарною людиною, яка, без перебільшення, присвятила своє життя науці, а її діяльність може слугувати добрим прикладом, що наполеглива, самовіддана праця є запорукою життєвого успіху. Водночас важко говорити про В.Грабовецького в минулому часі, бо чомусь здавалося, що він як наставник, мудра, доброзичлива, в якихось питаннях навіть наївна людина, завжди буде з нами.

В.Грабовецький, як правило, поділяв свій трудовий шлях і життєву долю на два періоди: «львівський» і «прикарпатський». На Львівщині він здобув добру освіту, навчаючись на історичному факультеті Львівського університету ім. І.Франка, після закінчення якого зробив собі ім'я в науковому світі. Так званий «львівський період» у житті В.Грабовецького, що тривав 22 роки (з 1953 по 1975 рр.), виявився надзвичайно плідним. Логічним наслідком багаторічних творчих пошуків науковця, провідною темою яких стала історія опришківського руху в Карпатах, діяльність народного ватажка Олекси Довбуша, стали захищені дисертаційні роботи: спочатку кандидатська «Селянський рух в Галицькому Прикарпатті в другій половині XVII ст.» (1958 р.), а згодом – докторська «Антифеодална боротьба карпатського опришківства XVI–XIX ст.» (1968 р.). Монографії, брошури, численні статті В.Грабовецького зробили суттєвий внесок у розвиток середньовічної і ранньомодерної історії

України. Свою науково-дослідну роботу вчений активно поєднував з популяризацією маловідомих сторінок української історії, історичного краєзнавства серед населення (шляхом публікації статей у місцевій пресі, участі в радіо- і телепередачах тощо).

На початку 1975 р. В.Грабовецький перейшов працювати в Івано-Франківський державний педагогічний інститут (нині – Прикарпатський національний університет) ім. В.Стефаника. Про причини свого переходу на викладацьку роботу до місцевого педінституту Володимир Васильович не згадував у спогадах, що були видані в 2013 р.¹, але, наскільки відомо з приватного спілкування, він приїхав на запрошення тодішнього ректора педінституту О.А.Устенка. Керівництво прикарпатського вишу пообіцяло створити належні матеріальні умови для роботи відомого українського вченого в Івано-Франківську, посприявши у виділенні квартири по вул. П.Орлика (раніше – вул. Васильєва), в якій В.Грабовецький проживав до кінця життя, у свою чергу, професор вирішив змінити місце проживання у зв'язку зі станом здоров'я, зокрема хворобою очей, та бажанням переїхати на свою історичну батьківщину, Прикарпаття. Як відомо, В.Грабовецький народився в Печеніжині, де були могили його батьків, тож природнім стало прагнення переїхати поближче до родинних місць.

У невеликій статті хотілося б більш детально зупинитися на роботі В.Грабовецького в Івано-Франківську на основі матеріалів його особової справи, що нині зберігається в архіві Прикарпатського університету (93 підшиті аркуші). Зокрема, в особовій справі збереглася власноруч написана ним заява на ім'я ректора доцента О.А.Устенка від 1 лютого 1975 р.: «В червні 1974 р. я пройшов по конкурсу на посаду в. о. (виконуючого обов'язки. – *І.Р.*) професора кафедри історії СРСР і УРСР. Доводжу до Вашого відома, що я приступив до виконання своїх обов'язків з 1 лютого 1975 р.». Водночас особистий листок по обліку кадрів засвідчує, що В.Грабовецький народився 24 липня 1928 р. у с. Печеніжин Коломийського району Івано-Франківської обл., за націо-

¹ Мої незабутні зустрічі з духовною і творчою елітою України. За спогадами минулих літ. До 85-річчя уродин / В. Грабовецький ; [упоряд. Ю. Крайчук]. – Івано-Франківськ : ПНУ ім. В. Стефаника, 2013. – 249 с.

нальністю українець, безпартійний, за соціальним походженням (це була обов'язкова графа в радянський період) – «селяни-бідняки».

У названому документі В.Грабовецький вказав, що «українською, російською, польською мовою володію вільно, німецькою, латинською читаю і перекладаю». У графі «виконувана робота з початку трудової діяльності» він назвав сім посад, на яких працював (включаючи роки навчання) до переїзду до Івано-Франківська: 1) вересень 1944 р. – березень 1946 р. – «секретар міського споживчого товариства Винниківської райспоживспілки»; 2) квітень 1946 р. – серпень 1947 р. – «інструктор Винниківського районного комітету ЛКСМУ» (тодішнього комсомолу – структури для молоді, членство в якій було за часів існування Радянського Союзу практично обов'язковим, що діяла під повним контролем компартії. – *І.Р.*). Одночасно молодий Володимир навчався в десятому класі Винниківської середньої школи робітничої молоді; 3) вересень 1947 р. – липень 1952 р. – «студент історичного факультету Львівського державного університету ім. І.Франка»; 4) серпень 1952 р. – червень 1953 р. – «викладач історії V–X класів Новоскварявської середньої школи» (с. Нова Скварява Нестерівського (нині – Жовківського) району Львівської області. – *І.Р.*); 5) липень 1953 р. – вересень 1953 р. – «тимчасово виконуючий обов'язки директора Винниківської середньої школи робітничої молоді»; 6) вересень 1953 р. – березень 1961 р. – «молодший науковий співробітник відділу історії України Інституту суспільних наук АН УРСР»; 7) квітень 1961 р. – до переходу на роботу до Івано-Франківська – «старший науковий співробітник відділу історії України Інституту суспільних наук АН УРСР».

Впадає у вічі, що з 1944 р. за винятком навчання у Львівському університеті (1947–1952 рр.) В.Грабовецький за чотири роки неодноразово змінював місце своєї роботи, доки в 1953 р. не перейшов працювати в Інститут суспільних наук, нинішній Інститут українознавства, що носить ім'я його наукового наставника видатного українського історика І.Крип'якевича. Очевидно, тут він знайшов творчу атмосферу, яку давно шукав, тож «затримався» в інституті на довгих 22 роки, до свого переїзду в Івано-Франківськ. У тру-

довій книжці було лише два записи – «молодший науковий співробітник» (вісім років) і «старший науковий співробітник» (14 років). У графі «відношення до військового обов'язку і військового звання» (в радянські часи був загальний військовий обов'язок) В.Грабовецький вказав: «офіцер запаса, молодший лейтенант артилерії». «Родинний стан на момент заповнення особистого листка»: «жінка Грабовецька І.І. – 42 роки; дочка Грабовецька О.В. – 24 роки; син Грабовецький Б.В. – 18 років». При переході в Івано-Франківський пединститут В.Грабовецький подав завірені нотаріально копії диплома про закінчення Львівського університету в 1952 р., атестата старшого наукового співробітника в 1962 р. та диплома доктора наук у 1969 р., причому останні два документи були видані російською мовою в Москві. «Список друкованих наукових праць» В.Грабовецького при подачі документів налічував 162 позиції. Окремо був поданий «список друкованих газетних статей», до якого увійшло 107 публікацій. Перша публікація молодого дослідника – стаття «Там, де проходив Богдан Хмельницький» у газеті «Радянське життя» (Винники, 24 грудня 1953 р.).

Нашу увагу привернула характеристика з попереднього місця праці, видана в травні 1973 р. на «старшого наукового співробітника відділу історії України Інституту суспільних наук АН УРСР» В.Грабовецького, що була обов'язковою умовою при вступі на викладацьку роботу в радянські часи. Директор Інституту М.М.Олексюк і секретар парторганізації П.Л.Яроцький засвідчили, що «за час роботи в інституті тов. Грабовецький В.В. зарекомендував себе зрілим і перспективним вченим, опублікував 3 монографії, 7 брошур і 153 наукових і науково-популярні праці. В.В.Грабовецький бере активну участь в науково-організаційній діяльності інституту, в союзних і республіканських наукових конференціях, у громадсько-політичній роботі інституту та м. Львова, часто виступає з лекціями серед трудящих, по радіо і телебаченню, постійно публікує статті в місцевій періодичній пресі. В.В.Грабовецький політично грамотний, ідеологічно витриманий, морально стійкий, скромний в побуті».

У березні 1975 р. був виданий наказ ректора інституту про призначення В.Грабовецькому «в зв'язку з обранням по конкурсу... на посаду в. о. професора кафедри історії СРСР

та УРСР» окладу 320 карбованців на місяць. Отримавши атестат професора на початку 1981 р., він мав оклад 450 крб. на місяць. Хотілося б зауважити, що в умовах радянського партійно-тоталітарного режиму історики зазнавали всіляких утисків і обмежень у творчій діяльності, перебували під тиском догматичної марксистсько-ленінської методології, але праця викладача, науковця оплачувалася порівняно з іншими категоріями населення досить високо (щоправда, зарплату нівелював тотальний дефіцит товарів народного споживання). Однак доступ дослідників до архівних справ був обмежений через існування різних спецфондів, забороненої літератури, за змістом написаного пильно стежила цензура, що неодноразово завдавало чималих клопотів Володимиру Васильовичу, як і більшості справжніх, незаідеологізованих науковців (яких було в той час не так багато, бо в офіційній радянській історіографії, в основному, возвеличувалася діяльність Компартії в минулому, успіхи радянської влади на шляху соціалістичного будівництва після так званої Великої Жовтневої соціалістичної революції 1917 р. і т. п.).

В особовій справі В.Грабовецького збереглася власноруч написана 15 березня 1975 р. автобіографія, що відобразила основні етапи життєвого шляху і творчої діяльності вченого. Зокрема, в автобіографії сказано про написання низки монографій «з історії соціально-економічного становища і класової боротьби селян західноукраїнських земель доби феодалізму», включаючи участь у виданні колективних праць, що стали знаковими в українській історіографії («Історія міст і сіл Української РСР», «Торжество історичної справедливості. Закономірність возз'єднання західноукраїнських земель в єдиній Українській Радянській державі» та ін.). За даними В.Грабовецького, для «Української радянської енциклопедії», що являла собою багатотомну універсальну енциклопедію про Україну, першу республіканську енциклопедію в СРСР, та «Радянської енциклопедії історії України» як першого енциклопедичного видання, присвяченого історії українського народу, він підготував 47 статей. Професор назвав свої основні монографічні праці й участь у «35-ти всесоюзних, республіканських і обласних наукових конференціях, нарадах, симпозіумах, які проводилися в 1958–1972 роках. Виступав офіційним опонентом на 10-ти докторських і кандидатських дисертаціях, був керівником

5-ти молодих науковців по підготовці кандидатських дисертацій», брав участь у роботі вченої ради Інституту суспільних наук та спеціалізованої вченої ради для захисту дисертацій у Львівському держуніверситеті ім. І.Франка. В.Грабовецький писав про свою активну громадську роботу, зокрема в Українському товаристві охорони пам'ятників історії та культури, виступи «з лекціями серед трудящих, по радіо і телебаченню» тощо.

У другій рукописній автобіографії, що зберігається в особовій справі В.Грабовецького від 2 грудня 1982 р., більше місця приділено діяльності в Івано-Франківську. Професор писав про свою активну участь у «громадсько-політичній роботі педінституту і м. Івано-Франківська». Так, він був заступником голови об'єднаного профкому інституту, членом правління обласної організації Українського товариства охорони пам'яток історії та культури та ін. В.Грабовецький за багатогранну діяльність у педінституті неодноразово отримував міністерські відзнаки, зокрема був нагороджений «почесною грамотою Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти СРСР за багатоплідну науково-педагогічну діяльність по підготовці висококваліфікованих кадрів (квітень 1979 р.) та грамотою Міністерства освіти УРСР і Українського республіканського комітету профспілки працівників освіти, вищої школи і наукових установ за сумлінну роботу з підготовки педагогічних кадрів для загальноосвітніх шкіл (жовтень 1977 р.)».

На жаль, в особовій справі безпосередньо не названо основні предмети, які викладав В.Грабовецький в педінституті радянського періоду, за винятком хіба що короткої згадки в характеристиці, підписаній ректором І.М.Кучеруком у 1985 р.: «курси історії УРСР, історичного краєзнавства». Зокрема, серед студентів історичного факультету педінституту історію України (під назвою «історія Української РСР») у 80-і рр. ХХ ст., коли мені пощастило навчатися, викладали професор В.В.Грабовецький (період середньовіччя), доцент М.Ф.Кучернюк (період капіталізму другої половини ХІХ – початку ХХ ст.), професор О.Ю.Карпенко (соціалістичне будівництво в радянській Україні після 1917 р.). Однак у радянські часи історія України подавалася на тлі російської як сума місцевих подій, але навіть у такому вигляді її викладали тільки для спеціалістів-істориків в обме-

жених обсягах. Видатний український письменник, класик світового кінематографу О.Довженко емоційно писав про Україну як «єдину країну в світі, де не викладалася в університетах історія цієї країни, де історія вважалася чимось забороненим, ворожим і контрреволюційним...»².

Під цим кутом зору В.Грабовецький зробив вагомий внесок у справу патріотичного виховання молоді, пізнання національно-культурних традицій краю, «малої» батьківщини, популяризації славних сторінок історичного минулого українського народу в той час, коли історія України, по суті, вважалася маргінальною, другорядною дисципліною, а для студентів-істориків основним предметом, поряд із загальною історією, була «історія СРСР», Радянського Союзу, по суті, Росії. Історичні розвідки В.Грабовецького практично стали продовженням давньої традиції історичних досліджень країв та регіонів України, біля джерел якої були видатні українські вчені М.Грушевський, І.Франко, В.Гнатюк, І.Крип'якевич та ін. Дослідження історичного минулого на регіональному рівні в радянські часи не припинялися, незважаючи на опір у багатьох випадках з боку партійно-тоталітарної влади. Одним з найбільш яскравих представників цього напрямку в Україні став В.Грабовецький.

Судячи з матеріалів особової справи, В.Грабовецькому за сумлінну роботу в педінституті неодноразово оголошували подяки із занесенням в особову справу (29 квітня 1977 р., 4 листопада 1977 р., 24 липня 1978 р., 3 листопада 1978 р., 29 квітня 1979 р., 5 листопада 1980 р. та ін.). У квітні 1980 р. В.Грабовецького таємним голосуванням переобрано на посаду професора кафедри історії СРСР та УРСР. Рішенням Вищої атестаційної комісії при Раді міністрів СРСР у Москві від 6 березня 1981 р. йому було присвоєно вчене звання професора кафедри історії СРСР і УРСР. Нотаріально завірена копія атестата професора зберігається в особовій справі В.Грабовецького. Це стало гідною відзнакою його активної викладацької, наукової і громадської роботи в місцевому педінституті, на рідному Прикарпатті.

Ректор педінституту професор І.К.Васюта і секретар парткому доцент А.В.Крюков підготували характеристику

² Довженко О.П. Сторінки щоденника (1941–1956) / О.П. Довженко. – К., 2004. – С. 43.

на В.Грабовецького, представляючи його в 1980 р., разом з деякими іншими викладачами, до нагородження «грамотою міськкому партії». Це були традиційні відзнаки для кращих науковців і викладачів радянського періоду. Характерно, що в дусі масової русифікації в радянській Україні періоду пізнього брежнєвського «застою» характеристика була написана російською мовою (усі попередні – по-українськи). Керівництво зазначало, що за час роботи в місцевому педінституті професор «зарекомендував себя опытным педагогом, умелым наставником и воспитателем молодежи». Він був автором 200 наукових робіт, у т. ч. п'яти монографій, восьми брошур, брав участь у написанні восьми колективних праць, виступав офіційним опонентом 12 докторських і кандидатських дисертацій тощо. За п'ятилітній період праці в педінституті (з березня 1975 р.) В.Грабовецький опублікував 30 наукових робіт, включаючи монографію, брошуру, статті загальним обсягом 31 друкований аркуш. У характеристиці наголошувалося, що В.Грабовецький бере активну участь у суспільно-політичному житті Івано-Франківська і педінституту як член правління обласної і міської організації Івано-Франківського Товариства охорони пам'ятників історії і культури, голова бюро секції історико-революційних пам'ятників Івано-Франківської міської організації товариства тощо.

Наступну характеристику на В.Грабовецького, що зберігається в його особовій справі, підготували в 1985 р. при переобранні на посаду професора новий ректор інституту І.М.Кучерук, секретар парткому А.В.Крюков і голова профкому В.І.Яценюк. У характеристиці давалася позитивна оцінка багатогранної діяльності Володимира Васильовича в педінституті як «досвідченого педагога, вмілого наставника і вихователя студентів», що викладав курси «історії УРСР, історичного краєзнавства, спецкурс», був «наставником групи І-12», керував «студентською науковою роботою в проблемному семінарі з історії УРСР». Водночас він входив до складу вченої ради інституту, республіканської науково-координаційної ради «Основні закономірності вітчизняної історії дожовтневого періоду» при Секції суспільних наук АН УРСР, був членом обласної і міської організації Товариства охорони пам'яток історії та культури. Традиційно в характеристиці відзначалася активна наукова робота В.Гра-

бовецького, зокрема публікація науково-популярних статей у місцевій періодиці, виступи з лекціями на історичну тематику «перед трудящими міста і області», допомога «в організаційній роботі самодіяльних музеїв при школах» та ін.

В.Грабовецький був черговий раз переобраний на посаду професора кафедри історії СРСР та УРСР таємним голосуванням у квітні 1990 р. Однак уже 26 червня того ж року він написав заяву на ім'я ректора педінституту професора В.І.Кононенка: «В зв'язку з обранням по конкурсу прошу призначити мене з 26 червня 1990 р. завідуючим кафедрою історії України». Наступного дня, 27 червня, ректор підписав наказ про призначення В.Грабовецького на посаду завідувача новоствореної кафедри. Заснування кафедри історії України, однієї з перших кафедр з такою назвою в тодішній Українській РСР, стало можливим в умовах новітнього національного відродження кінця 1980-х рр. та відбулося напередодні прийняття Верховною Радою УРСР Декларації про державний суверенітет України 16 липня 1990 р., що стало рубіжним кроком на шляху до проголошення незалежної національної державності.

У наказі ректора № 70 а від 29 червня 1990 р. (про нього відомо не з особової справи, а з копії наказу, що зберігалася в приватному архіві В.Грабовецького) про створення кафедри історії України говорилося: «У зв'язку із розділенням кафедри історії СРСР і УРСР на кафедру історії СРСР та кафедру історії України наказую: «Затвердити такий розподіл викладацького складу на кафедрах: [...]Кафедра історії України: 1. Професор Грабовецький В.В. 2. В.о. доцента Сворака С.Д. 3.Асистент кафедри Бурдуланюк В.М. 4. Асистент Кулик О.П. 5. Асистент Кочкін І.Т. [...] Старший лаборант Цепенда І.Є.»». Від цього ректорського наказу почалася нова сторінка історії кафедри, що минулого, 2015-го року, відзначала свій 25-річний ювілей. Більш детальна інформація про професорсько-викладацький склад кафедри історії України та його здобутки за чверть століття діяльності міститься на сторінках журналу «Галичина» за 2015 р. (вип. 27)³. Довгих 17 років кафедру очолював В.Грабовець-

³ Райківський І. Кафедра історії України крізь призму чверть століття діяльності професорсько-викладацького складу / І. Райківський // Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – Івано-Франківськ, 2015. – Вип. 27. – С. 14–23.

кий, а з 2007 р. і до самої смерті працював на посаді професора кафедри.

Перший документ в особовій справі В.В.Грабовецького, що хронологічно охоплює період незалежності України, – це копія указу Президента України Л.Д.Кучми (№ 498) від 15 березня 1995 р. про присвоєння відомому українському вченому почесного звання «Заслужений діяч науки і техніки України» з формулюванням: «За значний особистий внесок у розвиток національної освіти, впровадження сучасних форм навчання і виховання молоді». У 1995 р. В.Грабовецький був обраний академіком Академії наук Вищої школи (далі – АНВШ) України по відділенню історії, філософії та права. Особова справа професора містить рекомендацію ректора В.І.Кононенка, академіка Академії педагогічних наук України, академіка АНВШ України, для участі в конкурсі «на заміщення вакантної посади академіка АНВШ України». «Своєю плідною педагогічною, науковою, громадською працею, – писав ректор, – проф. Грабовецький В.В. здобув заслужений авторитет серед студентів, викладачів вузу, громадськості міста й області». Було сказано про «його визначний внесок у розвиток науки, її інтеграцію з освітою». У грудні 2006 р. вийшов наказ ректора Б.К.Остафійчука «про присвоєння Грабовецькому В.В. звання «Почесний професор Прикарпатського національного університету ім. В.Стефаника» та встановлення йому довічної стипендії».

З 1 вересня 1995 р. В.Грабовецький наказом ректора знову був призначений на посаду завідувача кафедри історії України «у відповідності до укладених контрактів» на 5-річний термін. У липні 2000 р. його повторно призначили на цю ж посаду на п'ять років, а в липні 2005 р. – на два роки. Наказом ректора від 1 вересня 2007 р. В.Грабовецького було призначено «виконуючим обов'язки завідувача кафедри історії України за контрактом до оголошення конкурсу». Після проведення відповідного конкурсу в березні 2007 р., на якому вчена рада університету таємним голосуванням обрала новим завідувачем (на альтернативній основі, при підтримці В.Грабовецького) доцента кафедри І.Райківського, Володимир Васильович перейшов на посаду професора кафедри історії України. У липні 2010 р. професор В.Грабовецький уклав новий п'ятирічний контракт на цю ж посаду.

З липня 2015 р. він працював на посаді професора кафедри історії України «до проведення конкурсного заміщення даної посади».

Цей конкурс був оголошений за кілька тижнів до 4 грудня 2015 р., коли В.Грабовецький передчасно пішов з життя. В особовій справі збереглися подані ним документи на конкурс. Особовий листок по обліку кадрів він підписав 11 листопада 2015 р., власноруч написана В.Грабовецьким автобіографія на двох сторінках тексту вмістила основні віхи життя і творчої біографії видатного науковця. На відміну від попередньої автобіографії в особовій справі ще радянського періоду за 1982 р., Володимир Васильович вказав, що навчався в Малій духовній семінарії у Львові в 1942–1944 рр.. Зрозуміло, що він не міг про це навіть згадувати в умовах партійно-тоталітарної влади. В.Грабовецький писав, що двічі був нагороджений нагрудним знаком відмінника освіти України (1997 р., 2000 р.), став почесним громадянином 13 міст і сіл Івано-Франківської області, а також Львівщини і Черкащини «за написання монографій з історії цих населених пунктів», отримав ордени «За заслуги» III-го (1998 р.), II-го (2008 р.) та I-го (2013 р.) ступенів тощо. Вражає науковий доробок професора, про який він згадав в автобіографії: «понад 1500 наукових і науково-популярних праць, серед яких 65 монографій, 125 окремих видань, 1500 статей з історії України, в тому числі і Прикарпаття».

Як видно з почерку Володимира Васильовича, менш каліграфічного, ніж звичайно, написання автобіографії давалося йому досить непросто через важку хворобу. Однак, наскільки знаю з особистого спілкування з професором в останні дні життя, він мав чималі, як на поважний вік, творчі плани. На жаль, їм не судилося бути реалізованими. Символічно, що на засіданні вченої ради університету у вівторок, 1 грудня 2015 р., В.Грабовецького одноголосно було обрано на посаду професора кафедри історії України, а вже через три дні, 4 грудня, він назавжди покинув нас.

Отже, В.Грабовецький пов'язав усе своє життя, після закінчення Львівського університету в 1953 р., з науковою та викладацькою діяльністю, де досягнув значних висот, а його творчий талант і висока працездатність були гідно оцінені на Прикарпатті, в Івано-Франківському педінституті, нині – Прикарпатському університеті. Професором інститу-

ту-університету він пропрацював довгих 40 років (з 1975 р.), 17 років – завідувачем кафедри історії України, в Івано-Франківську опублікував більшість своїх наукових і науково-популярних праць, став відомим науковцем, якого нерідко впізнавали жителі міста (хоч, правда, останні кілька років він практично не виходив на вулицю з традиційними прогулянками «стометрівкою»). Перечитуючи матеріали особової справи В.Грабовецького в Прикарпатському університеті, незважаючи на деякі прогалини в документації, особливо кінця 80–90-х рр. ХХ ст., впадає у вічі, що за кожним аркушем справи – велика частина життєвого шляху, творчої долі професора. На наш погляд, в плані фахової самореалізації в Івано-Франківську, на «малій батьківщині», вона була для Володимира Васильовича щасливою.

ПРОФЕСОР ВОЛОДИМИР ГРАБОВЕЦЬКИЙ: СПОГАД ПРО ВЧИТЕЛЯ, НАСТАВНИКА, ЛЮДИНУ

Перше знайомство з професором В.Грабовецьким у мене, студента першого курсу історичного факультету Івано-Франківського педагогічного інституту ім. В.Стефаніка, відбулося в інститутській аудиторії, де Володимир Васильович читав нам навчальну дисципліну «Історичне краєзнавство». Оскільки навчальний тиждень тривав шість днів, а навчалися першокурсники в другу зміну, то за незбагненою логікою укладачів розкладу лекції професора закінчувалися пізно ввечері (ставили чомусь четверту пару), а семінарські заняття – в суботу третьою парою по обіді. Для літньої людини, яка до того ж читала інші навчальні курси для студентів у першу зміну такий робочий графік був далекий від оптимальності, але за рік навчання не було ні разу випадку, коли б Володимир Васильович поскаржився на втому чи висловив своє незадоволення таким станом речей. Завжди заходив в аудиторію в доброму гуморі, усміхнений, з лукавинкою в очах, чим піднімав настрій і нам, молодим людям, готовим за певних обставин трохи «обійти» тогочасні правила поведінки радянського студента. Його невисока колоритна постать руйнувала буденну повсякденність стандартної поведінки викладача, а специфічна говірка і темперамент додавали яскравих барв процесу подачі навчального матеріалу.

На курсі навчалось понад 100 студентів, половина з яких була набрана з цільовим набором Черкащини. Тож професор неодноразово любив в ході занять «завернути» на свою любиму тему порівняння особливостей історичного розвитку галицьких та черкаських (наддніпрянських) земель у період пізнього середньовіччя та козацького періоду вітчизняної історії. Квінтесенцією таких зіставлень неодноразово ставала фраза, якою завершував власні аргументи: «Та що ваш Хмельницький, от наш Довбуш!!!» Часто захоплюючись власною цікавою розповіддю, він немовби опинявся у тій далекій епосі, сам переживаючи складнощі тогочасного життя. Тож необхідність повернення до сухого на-

вчально-методичного матеріалу змушувало його з жалем прощатися з тією кількістю знаної ним інформації про нашу історію, яка не вкладалася в логіку тогочасної марксистсько-ленінської парадигми і залишалася поза обсягом навчальної програми.

Прилучаючи студентство до краєзнавчої роботи В.Грабовецький демонстрував власний науковий доробок, підкреслюючи, що історія цілого народу чи країни починається з історії малої Батьківщини. І хоч у його працях радянського періоду містилися звичні для тогочасних видань поклики на роботи класиків марксизму-ленізму, на навчальних заняттях професор уникав традиційного цитатництва, обираючи прості форми донесення матеріалу. Вагомість його наукового доробку для мене й багатьох моїх товаришів по навчанню визначалася не тільки змістом його праць, але й зовнішнім виглядом товстелезного фоліанту докторської дисертації, виставленої в якості експонату у залі обласного краєзнавчого музею.

Призначення Володимира Васильовича у 1990 році завідувачем першої в Україні інститутської кафедри історії України було схвально сприйнято у студентському середовищі. Дивлячись на енергійну діяльність «Діда» - так поміж собою ми називали професора, важко було повірити, що йому вже за 60 років. Наш курс був першим на факультеті, що отримав можливість вивчати уже не історію СРСР, а історію України. І комплексний випускний екзамен 1992 року приймали два доктори наук, які здобули свої звання саме в цій царині – професори В. Грабовецький і О. Карпенко.

Прощаючись з інститутом по закінченню навчання, я й не думав, що доля через кілька років зробить кульбіт, завдяки чому уже повернуся до університету в якості здобувача наукового ступеня при відділі регіональних проблем. І хоч моїм науковим керівником став професор О.Ю.Карпенко, постійне спілкування із викладачами кафедри історії України та її завідувачем додавали сил та наснаги в дослідницькій роботі. Завдячую членам кафедри доброзичливою атмосферою і науковою вимогливістю під час обговорення підготовленої кандидатської дисертації, а професору В.Грабовецькому за ініціативу її рекомендації до захисту та уникнення бюрократичної тяганини про оформленні відповідних документів для подачі у спеціалізовану вчену раду.

Уже здобувши науковий ступінь був приємно здивований наполегливістю Володимира Васильовича, який з власної ініціативи домігся мого переведення у штат кафедри історії України. Так я, колишній студент, став колегою славного професора. З того часу минуло 15 років, але й сьогодні завдячую цій людині своїм професійним становленням викладача і науковця. Створений ним колектив змінював свій склад, але незмінною залишалася позитивна аура взаємин на кафедрі, яку у значній мірі визначав Володимир Васильович. Як заслужений діяч вітчизняної науки, багатолітній університетський професор, він сформував власну наукову школу, дав путівку в життя десяткам молодих дослідників. І хоч я безпосередньо не належав до наукового «гнізда» В.Грабовецького, він завжди наголошував, що вважає мене своїм учнем.

Дивувала невсипуща енергія цієї людини, прагнення пізнавати щось нове. Створивши міський Музей О.Довбуша, він прагнув перетворити його на дослідницький і науково-методичний центр краєзнавчої роботи. Його плідна наукова творчість була прикладом не тільки для членів кафедри, але й всього історичного факультету. Вшанування його життєвих дат перетворювалися на знаменні події в житті університету, оскільки багато колег та учнів професора демонстрували йому свою шану та високу оцінку його життєвої діяльності. Було цікаво спостерігати за поведінкою цієї людини, яка справді була популярною не завдяки якимсь кон'юнктурним умовностям, а саме своєю людською простотою і фанатичною професійною самовіддачею. Його впізнавали на вулиці пересічні громадяни, постійно зверталися за фаховою допомогою чи порадою місцеві краєзнавці, він спілкувався із своїми колегами – поважними професорами Києва, Львова, Чернівців, Ужгорода та інших міст. У 2007 році на міжнародній науковій конференції у Києві члени канадської наукової делегації Альбертського університету з неприхованою увагою цікавилися у автора цих рядків станом здоров'я «старенького професора Грабовецького» і були приємно вражені відомостями про його активну творчу діяльність.

Спільна робота зміцнила наші взаємини. Я постійно чув звертання на «Ви» та «Степане Йосиповичу», хоч мій вік та статус були цілком достатніми для його звертання на

мою адресу по імені. Мені неодноразово щастило бувати в його домі, спілкуватися по телефону, проводити бесіди під час прогулянок вулицями Івано-Франківська. Він цікавився поточним політичними процесами, що відбувалися в Україні, хотів знати мою думку з приводу резонансних подій, висловлював власні цікаві спостереження. Професор жив власними планами, прагненням написати нові наукові праці, розширити світ знань про історію вітчизняного середньовіччя. Для нього було правилом життя написати упродовж дня кілька сторінок наукового тексту, він з радістю відгукувався на пропозиції дати інтерв'ю, виступити на радіо чи місцевому телебаченні. Його активна позиція відображалася і в міміці обличчя та жестів, і у манері спілкування з людьми, і в динаміці рухів та ходи.

Важливою рисою відкритості характеру Володимира Васильовича була людяність, готовність відкликнутися на звертання інших людей. Він був одним із обов'язкових учасників наших післяінститутських зустрічей колишніх випускників історичного факультету, що проводилася кожних п'ять років. На таких вечорах незмінно опинявся в центрі уваги своїх колишніх студентів, яких життя і доля розкидали у різні куточки нашої країни. Його шарм і гумор були постійними ознаками ведучого-тамади, а численні байки і легенди, якими він щедро ділився, піднімали настрій і створювали відчуття свята у присутніх. Уміння залишатися простим у спілкуванні з різними людьми стало наочним відображенням людської вдачі професора В.Грабовецького, любові до ближнього, вказувало на непересічність його особистості. Нехай таким він і залишиться у нашій пам'яті.

ТВОРЧА СПАДЩИНА ПРОФЕСОРА В. ГРАБОВЕЦЬКОГО В ОЦІНЦІ СУЧАСНИКІВ

Богдан ГАВРИЛІВ, Андрій КОРОЛЬКО

АКАДЕМІК ВОЛОДИМИР ГРАБОВЕЦЬКИЙ – ЛІТОПИСЕЦЬ ПРИКАРПАТСЬКОГО КРАЮ

Невтомна 50-літня дослідницька праця доктора історичних наук, професора, завідувача кафедри історії України Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника академіка Володимира Васильовича Грабовецького у 2002–2004 рр. увінчалася виданням фундаментальної тритомної «Ілюстрованої історії Прикарпаття». Науковець доклав багато зусиль на основі архівних матеріалів до вивчення історії Прикарпаття, що є продовженням давньої традиції історичних досліджень окремих регіонів України, біля джерел яких були такі видатні вчені, як М. Грушевський, І. Франко, В. Гнатюк, Д. Яворницький, І. Крип'якевич та інші.

Рецензоване нами видання цілком підтверджує думку вченого, що ґрунтовне вивчення історичної спадщини окремих регіонів є основою нового концептуального осмислення історії України, її ролі і місця в минулому та сьогоденні. Разом з тим, в Україні ще далеко не всі регіони мають публікації з історії міст і сіл, тому досвід академіка В. Грабовецького, зокрема, в справі дослідження та популяризації української історичної урбаністики може бути поширений як серед професіоналів, так і краєзнавців. Нині перу Володимира Грабовецького належить 1 000 опублікованих наукових і науково-популярних праць, серед яких переважають дослідження з історії населених пунктів рідного краю, їх відомих та видатних людей.

Перший том унікальної «Ілюстрованої історії Прикарпаття» охоплює період з найдавніших часів до першої половини XVII ст. Автор на основі маловідомих архівних та публікованих історичних матеріалів, зібраних в Україні і за кордоном, досліджує події на Івано-Франківщині, які засвідчують, що наш край без перебільшення є перехрестям європей-

ської цивілізації адже тут розміщено п'ять етнографічних регіонів, історія діяльності яких сягає в глибину віків.

Правда, це друге перероблене і доповнене видання автора, яке було надруковане в 1992–1995 рр. у шести томах під назвою «Нариси історії Прикарпаття». Але ці книги були виготовлені ротопринтним способом, на низькому поліграфічному рівні без ілюстрації та малим тиражем.

У новому виданні автор ретельно помістив сотні цінних історичних карт, розроблених схем, таблиць, копії автентичних документів, світлин, велику кількість ілюстрацій, які надають книгам привабливого вигляду.

У першому томі за змістом в хронологічно-проблемному плані висвітлює історію краю доісторичного періоду, з'ясовує питання появи перших слов'янських племен на Прикарпатті, зародження племінних союзів та князівств в період Київської Русі IX–XI ст. Тут автор особливу увагу приділяє результатам археологічних досліджень та опису найдавніших городищ, які стали основою для літописних градів.

Розділи другий і третій цього видання є найбільш обширними, так як висвітлюють історію та культуру Прикарпаття в період Галицько-Волинської держави XII – початку XIV ст. Тут автор всебічно розкриває економічне, політичне та культурне життя наших предків в період діяльності князів з династії Ростиславичів і Романовичів. Про це читач може довідатися з таких параграфів: «Ростиславичі та їх гради», «Володимирко – об'єднувач Галицької землі», «Автор «Слова» про часи Ярослава Осмомисла», «Нащадки Данилові – правителі галицької землі». Новими в книзі є матеріали про життя та діяльність видатних діячів культури XIII ст., яких дослідник справедливо називає «Галицькою трійцею», – премудрого книжника (літописця) Тимофія, талановитого різьбяр Авдія і славетного співака Митуси.

Висвітлення подій в історії краю з середини XIV ст. припадають на часи важкого випробування Прикарпаття після занепаду Галицько-Волинської держави, коли наші землі були загарбані королівською Польщею. В розділі «Історія Прикарпаття в XV ст.» дослідник крім історичних подій висвітлює перші писемні згадки про міста і села, подає пояснення історико-географічної назви «Покуття» а також походження найменувань окремих міст і сіл. Без сум-

ніву, що такий довідковий матеріал дуже потрібний вчителям навчальних закладів, а також краєзнавцям, які займаються вивченням історії краю та створення громадських музеїв.

В цьому розділі привертають увагу сторінки історії літописних міст Галича, Коломиї, Снятина, Тисмениці. Тут також докладно висвітлюються соціальні протести поневолених мас проти панівної іноземної верхівки, які вилилися в національно-визвольне повстання в Галицькій землі 1490–1492 рр. під проводом народного героя Мухи. Ці події були вперше дослідженні академіком В. Грабовецьким в українській історіографії та включені у вітчизняні підручники.

Цікавим на нашу думку, є припущення автора, яке необхідно підтвердити наступними пошуками місцевих краєзнавців щодо локалізації місця остаточної стоянки Мухи перед битвою під м. Рогатином. З цього приводу він пише: «При обстеженні околиць Рогатина увагу автора даної праці привернула територія старовинного села Підгороддя (тепер Рогатинський район Івано-Франківської області). По-перше, село розташоване на північний захід від міста, на роздоріжжі шляхів, що ведуть від Рогатина на Перемишляни і на Бібрку. По-друге, саме до Бібрки вийшли шляхетські війська Миколи Ходецького на боротьбу із загонами Мухи. На території села ще й досі знаходять людські черепи, це можуть бути кістки могил повстанців, які після битви тут поховані. На жаль, ще не сказали свого слова археологічні та антропологічні дослідження».

Досить насиченою на події є історія краю, яка висвітлюється автором у розділі: «Літопис історії Прикарпаття в XVI – першій половині XVII ст.». Це історичні розповіді про заселення земель прикарпатського краю, про антикріпосницьку боротьбу селян і міщан в опришківських загонах, про татарське лихоліття на Галицькій землі та запорізьких козаків на Прикарпатті. Привертають увагу сторінки, які висвітлюють об'єктивну історію з життя та діяльності легендарної татарської полонянки з Рогатина Насті Лісовської, яка ввійшла в історію середньовіччя під іменем Роксолани – дружини султана Османської імперії Сулеймана II.

Завершується перший том дослідженнями подій Прикарпатської Хмельниччини періоду Визвольної війни 1648–1654 рр. Тут в центрі уваги автора визвольні походи військ Богдана Хмельницького в Галичину та їх вплив на покозачення прикарпатського люду. В центрі уваги дослідника діяльність таких керівників народного збройного повстання проти польської шляхти як Семена Височана та Івана Грабівського, боротьба яких свідчила про активну участь прикарпатців у національно-визвольній боротьбі українського народу в середині XVII ст.

У 2003 р. побачив світ другий том «Ілюстрованої історії Прикарпаття. Друга половина XVII–XVIII ст.». Автор сумлінно опрацьовуючи документальні матеріали і надалі дбає не тільки про зміст видання, але з метою унаочнення свого дослідження ілюструє тексти історичною картою Покуття Гійома де Боплана, стародавніми гравюрами, ксерокопіями документів, схем, картин, рисунків.

У тематично-хронологічному плані автор продовжує розповідати про події після поразки національно-визвольної війни на Україні в середині XVII ст., коли польські окупанти потопили в крові народне повстання на Прикарпатті. Щоб посилити тут своє панування польська шляхта інтенсивно відновлює тут фортеці і замки, в яких збільшує чисельність гарнізонів, зокрема, в найбільшій Станиславівській фортеці. Чимало матеріалу автор присвячує соціально-економічному стану селян, зокрема, фільварковим господарствам, сільським промислам, а також розвитку ремесел і торгівлі в прикарпатських містах, які мали Магдебурзьке право. Читач може почерпнути нові дані про татаро-турецькі напади, визвольні походи українського козацтва на Прикарпаття, прикарпатську фортифікацію і особливо про всезростаючий рух карпатських опришків, які найбільш активно боролися під проводом легендарного героя Карпат Олекси Довбуша.

Як і в першому томі дослідник чимало матеріалів відводить висвітленню досягнень в розвитку матеріальної та духовної культури на Прикарпатті в зазначений період. Привертають увагу сторінки історії знаменитого Скиту Манявського, а також цілої низки інших українських прикарпатських монастирів у XIV–XVIII ст. Не менш цікавими

для читачів є відомості енциклопедичного характеру про герби і печатки міст і сіл Прикарпаття, а також про пам'ятки і пам'ятні місця історії та культури Прикарпаття пізнього середньовіччя.

Завершує трьохтомну історію Прикарпаття тисячолітній літопис Гуцульщини, який нещодавно побачив світ у провідному Івано-Франківському видавництві «Нова Зоря». Академік Володимир Грабовецький у «Передмові» до свого видання справедливо зауважує що «на жаль, про тисячолітню історію Гуцульщини значно мало сказали історики ХІХ – першої половини ХХ ст., відповідно до закономірностей історичного процесу, опираючись, в першу чергу, на виявлені нові архівні першоджерела. Враховуючи цю прогалину в нашій українській історіографії, в другій половині ХХ ст. ми зробили спробу заповнити це не доопрацювання попередніх дослідників». Нині отримавши на руки друге доповнене видання можемо з впевненістю повідомити, що автору вдалося подати в просторі і часі об'єктивну панораму життя Гуцульщини, її адміністративного устрою, розвитку промисловості, побуту, культури, традицій і звичаїв, участі гуцулів в національно-визвольній боротьбі. В книзі приділяється значна увага видатним діячам української культури і науки, які перебували на Гуцульщині.

На завершення нашої позитивної рецензії, яка швидше є популяризацією унікального трьохтомного видання не лише в Галичині, але й в Україні, можна з впевненістю сказати що подвижницька діяльність академіка Володимира Грабовецького на нелегкій ниві української історичної науки увінчалася успіхом.

Богдан ГАВРИЛІВ

ШЕВЧЕНКІАНА АКАДЕМІКА ВОЛОДИМИРА ГРАБОВЕЦЬКОГО

Життя та діяльність Пророка України, геніального Тараса Шевченка впродовж багатьох десятиліть привертали увагу галицьких літераторів, істориків і краєзнавців. Свідченням цього є нещодавно видана в м. Івано-Франківську наукова книга «Моринці. Сторінки історії села Тараса Шевченка та вшанування Кобзаря», яка перша в Україні присвячена до 200-річчя з дня його народження. Автор проекту академік Володимир Грабовецький підготував це вітання спільно з своїм колишнім учнем, випускником нині Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, уродженцем с. Моринці Володимиром Неумитим. Тому не випадково автори на початку книги зазначали: «Присвячуємо моринській громаді, яка ніколи не забувала і священно зберігає пам'ять про свого великого земляка Тараса Шевченка – генія українського народу».

У книзі на основі першоджерел і літератури висвітлюються сторінки історії незаслужено забутого с. Моринці – малої батьківщини Т. Шевченка. Це документальна історія села з початку його заснування і до середини ХІХ ст. Значне місце в праці відводиться вшануванню пам'яті Кобзаря в Україні, зокрема, на галицьких землях. Книга розпочинається з розділу «Шевченкіана Володимира Грабовецького», який цій проблемі раніше присвятив окремі видання «Скульптурна Шевченкіана Прикарпаття» та «З любов'ю до Кобзаря». Ще на початку своєї наукової та краєзнавчої діяльності В. Грабовецький зацікавився історією встановлення перших пам'ятників Т. Шевченку в Галичині. Тут вчений звернув увагу також на широке відзначення галичанами 100-річчя з дня народження Кобзаря. Автор постійно поглиблював свої дослідження та краєзнавчі пошуки, що дало можливість у 1989 р. видати путівник про 35 пам'ятників Кобзареві в містах і селах Прикарпаття сягає 200 – найбільше в Україні.

Своєрідним виявив шани до Т. Шевченка стали спогади академіка В. Грабовецького, які у 1997 р. були об'єднані у

вищеназваному видання «З любов'ю до Кобзаря», «За спогадами минулих літ». Заслугою автора є те, що він у своєму архіві виявив і опублікував спогади першого директора Канівського заповідника Василя Коваленка і тим самим подає нам правдиві відомості про перепоховання Кобзаря, створення музею та встановлення пам'ятника на могилі Т.Г. Шевченка.

Цікавими є спогади і повідомлення для читачів, що в 1968 р. В. Грабовецький відвідав села на Черкащині Моринці і Кирилівку, де народився поет та провів свої дитинство і юність. Уже тоді вчений дізнався, що ці села не мають належно опрацьованої історії. Тому не випадково він запропонував студентові В. Неумитому працювати під його керівництвом над вивченням історії шевченкового села. Дипломна робота з історії Моринців була ним успішно захищена у 1993 р. Але через 15 років, після належного опрацювання задуманого проекту, вони підготували рецензовану нами книгу, яка складається з 9 розділів, 18 додатків та 350 ілюстрацій. Тут, як ми вище коротко згадували, після вступного слова в хронологічній послідовності висвітлюється етапи становлення та розвитку с. Моринці: виникнення та походження назви; в кріпосній неволі польської корони (XVII–XVIII ст.); в часи російського самодержавства (1793–1861 рр.); з історії родини Шевченків та народження Тараса; віковічне вшанування пам'яті безсмертного пророка Кобзаря в Моринцях. Завершується перша частина видання дослідження Г. Карась «Музична Шевченкіана композиторів Західної України та діаспори».

Друга частина книги, яку автори іменують «Додатки» є не менш цікава і носить власне довідково-енциклопедичний характер, так як присвячена маловідомим фактам з життя та творчої діяльності Кобзаря, а також вшануванню пам'яті поета, зокрема, в пам'ятниках історії та культури. Назвемо лише деякі статті: «Літопис некрополя Т. Шевченка в ілюстраціях», «Тарас Шевченко у світлинах (1859–1860 рр.)», «Автопортрети Кобзаря (1838–1860 рр.)», «Шана і любов галичан до свого пророка» та ін. особливо цікавою і маловідомою є розповідь про діяльність Моринського меморіалу національного історико-культурного заповідника «Батьківщина Т. Г. Шевченка».

В цьому плані із змісту книги дізнаємося про ще один факт, який прискорив і посприяв появі в світ цього видання.

У 2006 р. вийшла друком монографія В. Грабовецького «Підлистя. Тисячолітній літопис села Маркіяна Шашкевича, життя і творчість та вшанування будителя галичан», яка потрапила в руки одного із жителів Звенигородщини, і він попросив академіка В. Грабовецького підготувати антологічну книгу в тому ж поліграфічному виконанні і про село Моринці. До речі, М. Шашкевича, як поета, в народі справедливо називають «Галицьким Кобзарем».

У березні 2008 р. в м. Івано-Франківську відбулася урочиста презентація книги про Кобзаря, а напередодні В. Грабовецькому було вручено посвідчення № 1 Почесного громадянина с. Моринці. Громада Шевченкового села цим самим висловила вдячність і повагу галицькому вченому за його вагомий внесок в українську Шевченкіану та популяризацію історії с. Моринці.

Під час презентації книги слушно була висловлена думка: провести також її в Моринцях, що буде ще одним яскравим прикладом єднання українців сходу і заходу.

Михайло КОСИЛО

ВОЛОДИМИР ГРАБОВЕЦЬКИЙ – ФУНДАТОР НОВІТНЬОГО ПРИКАРПАТСЬКОГО КРАЄЗНАВСТВА

Сучасні краєзнавчі дослідження Івано-Франківщини, що мають підґрунтям величезний масив знань, які здобули наші попередники, спонукають до нових пошуків. Прикарпатське краєзнавство, як невід’ємний складник українського простору краєзнавчих досліджень, має давні багатівкові традиції та вагомі здобутки, що їх започаткували визначні громадсько-культурні діячі і науковці Галичини.

Фундаторами прикарпатського краєзнавства були Маркіян Шашкевич, Іван Вагилевич, Яків Головацький. Славну минувшину Галицького краю возвеличили у своїх фундаментальних творах Іван Франко, Володимир Гнатюк, Антін Петрушевич, Юліан Целевич, Ісидор Шараневич, Володимир Шухевич, Іван Крип’якевич.

На початку ХІХ ст. центром краєзнавчої діяльності стає гурток «Руська трійця» своєю патріотичною роботою за пробудження національної свідомості українського народу. Його основні народознавчі маршрути осягнули Прикарпаття, Гуцульщину, Бойківщину та знайшли відображення в альманасі «Русалка Дністровая».

В особі членів «Руської трійці» ми маємо справжніх національних краєзнавців, котрі залишили велику науково-історичну спадщину та своїх сподвижників і послідовників – Григорія Ількевича, Антіна Могильницького, Йосафата Кобринського, Миколу Верещинського, Кирила Блонського, Григорія Боднара та інших. Усього дослідники діяльності «Руської трійці» встановили близько 100 її послідовників та сподвижників. Дослідниками діяльності засновників «Руської трійці» своєрідними послідовниками їх просвітницької та краєзнавчої діяльності з певною долею умовності можемо назвати ряд краєзнавців наших сучасників – В.В. Грабовецького, Б.М. Гаврилів, П.І. Арсенича та ін.

Пошанування М. Шашкевича, І. Вагилевича, Я. Головацького у м. Івано-Франківську має достойну пам’ять через відкриті кімнату-музей у одному з корпусів Національного медичного університету по вул. Низовій, 3 та пам’ятника «Руській трійці» у однойменному сквері в центрі міста.

Одним із перших хто ініціював підготовку заходів із відзначення 200-літніх ювілеїв у 2011 році Маркіяна Шашкевича та Івана Вагилевича був академік В.В. Грабовецький. Пригадується, що при особистих зустрічах Володимир Васильович наголошував на тому, щоб обласна організація Національної спілки краєзнавців достойно вшанувала славний ювілей перших провісників Національного відродження в Галичині.

Тому було задумано провести того ювілейного року у м. Івано-Франківську велику наукову конференцію та побудувати пам'ятник «Руській трійці» у нашому місті, «ідею» яких більше 20 років виношував Б. Гаврилів – учень академіка В. Грабовецького.

Правління нашої організації заручилося підтримкою керівництва Національної спілки краєзнавців України в особі її Голови – академіка, Героя України Петра Тимофійовича Тронька – патріарха українського краєзнавства.

Академік П.Т. Тронько відразу запропонував провести чергову XII Всеукраїнську наукову історико-краєзнавчу конференцію у м. Івано-Франківську, присвятивши 200-літтю просвітителів, а її темою вибрати освітянське краєзнавство, що символічно підкреслювало роль засновників «Руської трійці» як народних просвітителів, будителів національного духу галичан.

Зазначимо, що вперше в історії українського краєзнавчого руху такий представницький форум як згадана конференція мав відбутися на теренах Західної України.

Отож, 6–7 жовтня 2011 р. 126 науковців з АР Крим, 16 областей України, міста Києва, а також з Росії і Білорусії обговорювали тему «Освітянське краєзнавство: досвід, проблеми, перспективи».

Щодо спорудження та відкриття у 2011 р. пам'ятника «Руській трійці» справа зайшла у глухий кут, оскільки після проведення конкурсу проектів, громадських слухань до початку конкурсу, під час його проведення та вибору місця встановлення пам'ятника, прийняття позитивного рішення міськвиконкому з цього питання постала проблема коштів, яку міський бюджет не вирішував з огляду на суб'єктивні чинники (це тема окремого дослідження).

Отож, треба було знайти реальний результативний хід вирішення фінансування пам'ятника, а фінанси, як відомо, у нас завжди у кризовій фазі.

Перше, що спало на думку – знайти спонсора чи спонсорів одразу і відпало тому, що сума понад 200 тис. гривень (а саме стільки треба було знайти) для нашого бідного середнього класу була, як кажуть, невідомою. Тому рятівною соломинкою (як потім виявилось міцним канатом) для нас, подумалося, будуть наша спілка краєзнавців разом з іншими творчими спілками письменників, художників, журналістів. Ми оголосили акцію по зборі коштів і справа вдалася, пам'ятник було відкрито і освячено 31 грудня 2013 р. Про це та інше розповідає наша книга «З історії створення пам'ятника «Руській трійці» в Івано-Франківську».

І знову мусимо добрим словом ще раз згадати Володимира Васильовича Грабовецького, який стояв біля витоків нашої організації. Нагадаємо, що наприкінці 80-х років минулого сторіччя відбувається справжній вибух краєзнавчих досліджень. На цей період припадає і створення на Івано-Франківщині об'єднання краєзнавців.

У 1989 р. за ініціативи відомого краєзнавця і вченого Михайла Паньківа було створено робочу групу і розроблено проект статуту краєзнавчого товариства ім. І. Франка.

У цей час створюють Всеукраїнську спілку краєзнавців, а в середині 1990 р. її статут затверджують Постановою Уряду. Через це було розроблено новий статут обласної організації, який затверджено на початку 1991 р. – на установчих зборах 17 травня. Отже, часом створення обласної організації є 17 травня 1991 р. На цій конференції головою обласної організації обрали професора Володимира Васильовича Грабовецького, який успішно організовував краєзнавчий рух упродовж п'яти років, і до відходу у вічність був почесним головою краєзнавчого товариства, а тисячу його публікацій, численні монографії, дослідження історії опришківського руху, історії міст Івано-Франківська, Коломиї, Калуша, Галича, сіл Івано-Франківщини, Львівщини, Черкащини, п'ятитомне видання «Ілюстрованої історії Прикарпаття» служитимуть багатьом поколінням дослідників-краєзнавців, широкому загалові.

Але є ще один вагомий аспект втілення ідей Володимира Грабовецького – створення і видрук спеціального періодичного видання для оприлюднення краєзнавчих досліджень.

У 1992 р. В.В. Грабовецький засновує щоквартальний часопис – для висвітлення різних напрямків краєзнавства,

як друкований орган Івано-Франківської обласної організації Всеукраїнської спілки краєзнавців. Назвали його «Краєзнавець Прикарпаття». Видання, як зазначає Ю.М. Угорчак, «було скромне: вісім сторінок на газетному папері накладом 1 тис. прим.» Вийшло два випуски часопису.

У першому числі було опубліковано матеріали на допомогу вчителям історії, про музеї та статут Спілки краєзнавців Прикарпаття. У другому з'явилися рубрики: «Наші духовні цінності» (про колекціонерів та колекції), «Літописці Прикарпаття» (про краєзнавців області), «Збережемо пам'ятки історії та культури». Після виходу двох випусків продовжити його видання не вдалося. На те були об'єктивні та суб'єктивні причини, а головне – фінансово-економічна криза 1990-х рр.

Але краєзнавчий рух на Прикарпатті розвивався, і поставала та ж проблема – краєзнавчий друкований орган. Незалежно від цих обставин визріло рішення у керівництва обласного державного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді започаткувати власне видання для висвітлення актуальних проблем навчально-виховної роботи, туристсько-краєзнавчої роботи серед школярів.

Збіглися в часі 2001 р. зусилля тодішнього голови обласної організації Всеукраїнської спілки краєзнавців Богдана Гаврилів та директора обласного державного центру краєзнавства учнівської молоді зі створення періодичного друкованого спеціалізованого видання – журналу, якому за погодженням та продовжуючи починання академіка Володимира Грабовецького було дано назву «Краєзнавець Прикарпаття».

Редакційну колегію у складі Богдана Гаврилів, Михайла Косила, Миколи Кугутяка, Володимира Любінця, Богдана Мицкана, Михайла Паньківа, Бориса Савчука, Юрія Угорчака очолив академік Володимир Грабовецький. Художнє оформлення журналу зробив Ярема Оленюк, знаний прикарпатський художник-графік.

У свідоцтві за № 463 серії ІФ, виданому управлінням у справах преси та інформації облдержадміністрації 17.12.2011 року, зафіксовано появу нового друкованого засобу масової інформації – альманаху «Краєзнавець Прикарпаття», який за цільовим призначенням є науково-методич-

ним, з періодичністю двічі на рік, обсягом 9,3 умовного друкованого аркуша видання, засновники якого – Івано-Франківський обласний державний центр туризму і краєзнавства учнівської молоді та Івано-Франківська обласна організація Всеукраїнської спілки краєзнавців.

Тематичної спрямованості журналу – краєзнавчої, туристичної, педагогічної, народознавчої, задекларованої у свідоцтві про реєстрацію, редколегія дотримується при виданні кожного його числа.

Окрім загальної тематичної спрямованості, сформовано рубрики, які традиційно присутні і які присвячуються конкретнішим напрямкам краєзнавчих досліджень. Найбільше публікацій журналу торкається історичного краєзнавства через рубрики «Дослідження давньої історії та культури Прикарпаття», «Історія визвольних змагань», «Наш край у роки Другої світової війни», «Історія міст і сіл».

Літературне і мистецьке краєзнавство має постійні рубрики: «Люби і знай свій рідний край», «З історії мистецтва та культури». Є в журналі і літературна сторінка та рубрики про туристичне і географічне краєзнавство.

У перших двадцяти числах журналу, довідник про які вийшов окремим виданням у 2014 р., було опубліковано 564 статті 254 авторів та подано ювілейні повідомлення про 262 дослідників нашого краю.

До останньої земної життєвої днини Володимир Васильович жваво цікавився справами видання журналу «Краєзнавець Прикарпаття», даючи добрі поради, схвалюючи добрі починання.

У певний період друкування в журналі краєзнавчих досліджень виникла ідея заснувати «Бібліотеку журналу «Краєзнавець Прикарпаття». Поштовхом стала підготовча робота до вшанування видатного теоретика і організатора краєзнавства, історика і громадського діяча Петра Тимофійовича Тронька з нагоди його 95-літнього ювілею.

Значущість особистості П.Т. Тронька, його перебування в певний час на Івано-Франківщині, зокрема на постійній роботі від вересня 1939-го до липня 1941 р. наштовхнули на думку висвітлити ті сторінки життєпису Петра Тимофійовича, що безпосередньо пов'язані з нашим краєм. На таку пропозицію від керівництва обласної організації Національної спілки краєзнавців України відгукнувся Дмитро Івано-

вич Мохорук, який у дуже стислі терміни, десь за півроку, підготував рукопис художньо-краєзнавчого роману. Назву взяли від назви людини, над якою витає Божий Дух і Боже Благословення – це «Божий помазаник». Вона дуже влучно означила світлу постать П.Т. Тронька.

Підготовка до видання і вихід у 2010 р. цієї книжки народили «Бібліотеку журналу «Краєзнавець Прикарпаття», яка сьогодні налічує серію із одинадцяти книжечок. Другою книжечкою в цій серії став «Літопис краєзнавців Прикарпаття», підготовлений з нагоди 20-річчя Івано-Франківської обласної організації Національної спілки краєзнавців України. Інші три книжечки, як і першу, знову було присвячено окремим особистостям – людям із цікавою долею. Одна з них розповіла про унікальний випадок в історії Другої світової війни, коли звання Героя Радянського Союзу на початку 1945 р. присвоїли Михайлові Василишину із с. Спаса Рожнятівського району Станіславської області, а вручили «помилково» в 1946 р. його однополчанинові та однофамільцеві родом із села Чорного Потоків Надвірнянського району Станіславської області. Відновлення справедливості тривало з часу активних дій 22 роки, і лише у 2006 р. Указом Президента України Героя офіційно визнали Героєм України. Про перипетії цієї історії розповідається у книжечці «Михайло Василишин – Герой України з Рожнятівщини».

Окрім згаданих видань побачили світ ще книги: «Михайло Дідишин – краєзнавець з Гуцульщини», «Острови пам'яті» (авт. В. Морозюк), «Текла кровця по Вкраїні» (авт. М. Паньків), «З історії створення музею та пам'ятника «Руській трійці» в Івано-Франківську», «Пам'ятники Кобзареві на Прикарпатті», Довідник журналу «Краєзнавець Прикарпаття», «Каменярі Прикарпаття» та два збірники Всеукраїнських наукових історико-краєзнавчих конференцій.

Підсумовуючи скажемо, що Володимир Васильович Грабовецький дав новий імпульс розвитку краєзнавчих досліджень, створив власну наукову школу Прикарпатського краєзнавства, його багатий творчий доробок служить і служитиме багатьом поколінням українців.

ВОЛОДИМИР ГРАБОВЕЦЬКИЙ І МУЗЕЇ

У 1975 році Володимир Грабовецький зі Львова переїздить до Івано-Франківська, де у педагогічному інституті викладає історію України. З перших днів він налагоджує зв'язки із Івано-Франківським краєзнавчим музеєм. Перш за все професор проводить студентів першого курсу історичного факультету до музею для ознайомлення не лише з його експозицією, але його історією та методикою музейної роботи. Цю практику викладання історії України розпочинати із музею він потім здійснював багато років. Таку лекцію по вказаній тематиці приходилося читати і автору цих рядків. Перед цим В. Грабовецький детально ознайомився із експозицією відділу історії і подав кілька досить корисних порад щодо висвітлення історії краю XV–XVIII ст. У краєзнавчому музеї постійно оновлювалася якась частина експозиції і дирекція запрошувала його консультувати ту чи іншу тему. Виступав В. Грабовецький також із доповідями на науково-теоретичних конференціях, які проводилися у музеї. Так, налагодилися тісні зв'язки краєзнавчого музею із професором В. Грабовецьким. Тому не дивно, що у 1980 році до 280-річчя від дня народження Олекси Довбуша музей організував виставку з його приватної колекції. Перед цим, В. Грабовецький організовував такі виставки до ювілейних дат видатного опришківського ватага у 1965 і 1970 роках у Львові. Під час побудови експозиції виставки, працівники музею були просто здивовані такою кількістю оригінальних пам'яток із опришківського руху, зокрема про Олексу Довбуша. Тому перед розповіддю про виставкову діяльність В. Грабовецького ми перш за все охарактеризуємо його збиральницький доробок, внаслідок чого йому вдалося зберегти велику кількість безцінних пам'яток про антифеодальну боротьбу гірського населення Карпат, творів мистецтва, присвячених Олексі Довбушу, документів XVII ст. тощо.

Досліджуючи опришківський рух у Карпатах, вчений паралельно поповнював ще й свою колекцію документами, речовими матеріалами, літературою, мистецькими творами, починаючи з 50-х рр. XX ст. до кінця свого життя. Диву дивуєшся як він зумів зібрати таку велику кількість експо-

натів про опришківський рух, проявивши справжній професіоналізм музейного спеціаліста. У його більше як тисячній колекції знаходяться документи про феодальні повинності селян Печеніжинського ключа за 1772 р., фрагменти договорів між шляхтою та орендні справи Печеніжинських маєтків (1725–1726 рр.), письмова скарга селян Яблунівського ключа від 17 травня 1742 р. до власниці маєтків княжни Теофілії Яблоновської про жорстокість урядовців і орендарів. Зібрана також література про опришківський рух. Крім праць В. Грабовецького, є також дослідження Є.М. Косачевського, К.І. Дракохруста, інших істориків, брошури, журнальні статті.

З літературних творів професор В. Грабовецький придбав альманах «Русалка Дністрова» (фотокопія з видання 1837 р.), найперші видання про О. Довбуша і опришків «Dobosz. Obraz historyczny z podan I piesni ludu. Stare dawedy i obrazu» Warszawa, 1840) К.В. Вуйціцького, дослідження А.К. Кучурука «Олекса Довбуш – славний ватажок опришків (Коломия, 1900)», І. Турчинського «Strasna družyna. Obraz Nuculszczynu» (Kraków, 1891). Серед подарованих книг вченому з автографами В. Гжицького, Р. Федоріва, В. Тищенко, І. Шульги, І Сенька, Б. Загорулька, інших письменників, а також драматична повість Ю. Шкрумеляка «Довбушева слава».

Твори образотворчого мистецтва (оригінали) із дарчими записами: декоративне панно художника В. Масюткіна-Черкеси «Олекса Довбуш в Чорногорії», О. Новаківського «Олекса Довбуш» (1931), Ю. Кротохвилі – Відемського «Олекса Довбуш» (1931), Захарієвича «Довбуш спить – Довбуш пантрує» (1959), студія до картини «Довбуш» В. Патики (1965), Заслуженого художника М. Фіголя «Олекса Довбуш» (1966), Д. Іванцева ескіз до триптиха «Олекса Довбуш», І. Деркача «Олекса Довбуш» (1988) та ще багато ін. З графічних творів перш за все відома робота народного художника України, лауреата Державної премії ім. Т. Шевченка О. Кульчицької «Олекса Довбуш та Головач», народного художника України, Заслуженого діяча мистецтв, лауреата Державної премії ім. Т. Шевченка Г. Якутовича «Аркан. Танець опришків», Заслуженої художниці України С. Гебус-Баранецької «Олекса Довбуш» та «О. Довбуш та М. Дзвінка». Цей перелік можна продовжувати роботами

І. Остафійчука, І. Білого та І. Деркача. Із скульптурних робіт виділяється робота Заслуженого діяча мистецтв України, лауреата Державної премії ім. Т. Шевченка, професора Д. Крававича «Гірська мелодія. Довбуш і Дзвінка». У колекції є декілька первісних начерків до скульптури Олекси Довбуша заслуженого художника України В. Сколоздри, ескізи до пам'ятника у Печеніжині народного художника України В. Борисенка (1970), підготовчі варіанти до пластичної експозиції «Олекса Довбуш» заслуженого художника України І. Свида (1962). Володіти такими творами – до честі будь-якому музею. Образ Олекси Довбуша досить популярний також у майстрів кераміки, різьби, інтарсії. В. Грабовецькому пощастило придбати керамічні роботи львівського художника Д. Петрука, косівських різьбярів В. Кобина та В. Марцинюка.

З музичної довбушіани у колекції професора – лібретто до опери «Олекси Довбуша» народного артиста України, лауреата Державної премії ім. Т. Шевченка, композитора Станіслава Людкевича з автографом «Для музею Довбуша на Гуцульщині, Львів. 1965». Книга А. Кос-Анатольського «Хорові твори» (Київ, 1973) з автографом щирої поваги до дослідника опришків; а також лібретто до народної опери «Олекси Довбуша» (Львів, 1910; Перемишль (1913) Порфирія Бажанського та ін.

Володимир Грабовецький був консультантом кінофільму «Олекса Довбуш», який було знято у 1959 р. Цей фільм демонструвався крім України у Румунії, Чехословаччині, Німеччині, Франції, Англії, Канаді, США, Бразилії, Австралії, Білорусії, Росії та ін. У колекції професор зберіг рукопис сценарію фільму Л. Дмитерка і В. Іванова, фотографії із знімальних майданчиків, рекламу-афішу до фільму художника В. Мигулька.

Є у колекції також окремі речі опришків: порохівниця, тобівка, люлька, кресаня, пояс. А основним експонатом по праву вважається сталевий топір, який на думку Володимира Грабовецького був власністю самого Олекси Довбуша. Його передали вченому космачани. Колекція багата театральними афішами до п'єс про опришків, поштовими марками, тематичними конвертами, поштовими листівками, запрошеннями, значками, програмами тематичних концертів

тощо. Більшість із перелічених історичних пам'яток виставлені у експозиції музею Олекси Довбуша.

Музеям Олекси Довбуша передували виставки. Ми вже зазначили, що перші виставки вчений організував у Львові. А виставка у Івано-Франківському краєзнавчому музеї, присвячена 280 річчю від дня народження Олекси Довбуша (1980 р.) приємно здивувала відвідувачів цього закладу своєю насиченістю експонатів, серед яких багато було особливо цінних. Уже тоді зародилася думка про створення музею славному опришку безпосередньо у Івано-Франківську.

Наступну виставку у краєзнавчому музеї було організовано у 1988 р. Для неї дирекція музею виділила два зали. Експонувалася, зокрема, виставка три місяці у літний період – час поживавленого відвідання цього закладу туристами, учнівською та студентською молоддю, іншими категоріями відвідувачів. Її оглянуло понад 25 тисяч гостей музею з України і із-за кордону. Автор виставки часто приходив до музею і зустрічався з відвідувачами, проводив екскурсії. Характеристику експозиції не буду давати, оскільки більшість її експонатів зараз експонується у теперішньому музеї Олекси Довбуша. Наведу лише один із відгуків на неї: «Виставка прекрасна. Дивує лише, що в Івано-Франківську дотепер немає стаціонарного відділу, присвяченого Олексі Довбушу, хоча б у цьому краєзнавчому музеї. Чому б це не зробити в одному із будинків, які заново будуються тут?»
Доктор фізико-математичних наук, професор Іван Климишин. (Із книги відгуків виставки творів історико-літературно-мистецької спадщини про Олексу Довбуша, 1988 рік).

У листопаді 1989 року дирекція Івано-Франківського краєзнавчого музею виділила один зал на другому поверсі для виставки виробів батьків професора Володимира і Гафії Грабовецьких. Василь Дмитрович Грабовецький належав до талановитих ткачів містечка Печеніжина. Він був учнем відомого майстра Миколи Кузьменка. Ткав Василь Грабовецький узорчасті полотняні верети, скатерті, звані пучковими або писаними, декоративні хустки та ін. До усталених узорів цих виробів В.Грабовецький часто додавав свої. Тому його вироби користувалися попитом серед мешканців не лише Печеніжина, а й сусідніх сіл – Рунгур, Молодятина, Марківки, Княждвора.

Дружина Василя Грабовецького, Гафія славилася серед односельчан своїми виробами переміток, вишиваних вуставок і обшивок до чоловічих і жіночих сорочок. Вони також відзначалися високою художньою культурою. Роботи Василя і Гафії Грабовецьких і зараз зберігаються у деяких родинах Печеніжина, у фондах Коломийського музею народного мистецтва Гуцульщини і Покуття імені Й.Кобринського та у колекції їхнього сина Володимира. На виставці була представлена його колекція з 24 верет, хусток, переміток, скаертів та зразків вишивок жіночих сорочок. Виставка експонувалася один місяць.

У липні 1993 р. у цьому ж музеї організовано виставку наукових монографій, брошур, статей професора Володимира Грабовецького, присвяченої 65-річчю від дня народження вченого. У його науковому доробку вже тоді було біля 800 (зараз понад 900) фундаментальних праць. Це публікації про культуру Київської Русі, Галицько-Волинського князівства, Манявського Скита, дослідження про козаків, про творчість М. Шашкевича, І.Вагилевича, Я. Головацького. Вчений висвітлив життя і діяльність відомих національних героїв України: С. Наливайка, С.Височана, Б. Хмельницького, М. Кривоноса; висвітлив свої погляди на істориків із світовим ім'ям – М. Костомарова, М. Грушевського, І. Крип'якевича, Ю.Целевича та ін. Пізніше В. Грабовецький завершив багатотомну «Історію Прикарпаття» та розпочав підготовку до написання монографій про окремі міста і села Івано-Франківської області. Виставка викликала зацікавлення серед відвідувачів музею про що говорилося у книзі відгуків.

Створення музеїв. Академіком вищої школи, професором Володимиром Грабовецьким створено два музеї – у Печеніжині та у Івано-Франківську. 29 травня 1971 року у Печеніжині відкрито перший в Україні пам'ятний знак Олексі Довбушу та історико-меморіальний музей, присвячений славному опришкові. Для створення цих двох об'єктів вченому прийшлося прикласти багато сил. Основою експозиції музею стали експонати із його колекції. Першу екскурсію для гостей провів якраз Володимир Грабовецький.

Щоправда, музей довго не проіснував. Внаслідок відсутності ентузіастів музейної справи у Печеніжині, музей занепав. Приміщення було старим, не ремонтувалося, і грибок

підточив стіни. Поступово почали зникати експонати, зникли книги В. Грабовецького про Довбуша, деякі картини з образотворчої Довбушіани і, нарешті, безслідно зник опришківський пістоль. Оскільки приміщення стало аварійним, то рештки експонатів перенесли до музейної кімнати місцевого Будинку культури. Аби даліше не пропадали експонати, частину найцінніших експонатів Володимир Васильович забрав до Івано-Франківська. Ось така сумна історія цього першого музею Олекси Довбуша.

Тим часом, наближалася пам'ятна дата – 250-річчя від дня загибелі Олекси Довбуша. Проблема створення музею стала невідвортною. Адаже відзначення цієї події набула всеукраїнського значення. Українській незалежній державі минуло декілька років. Користуючись загальним патріотичним піднесенням, Володимир Грабовецький почав обходження обласного і міського керівництва – обласну адміністрацію, управління освіти і культури, аналогічні установи міста. Він переконував, чому потрібно відкрити музей Олекси Довбуша саме у Івано-Франківську. По-перше, місто Станіславів упродовж XVII–XVIII ст. було чи не найстрашнішим місцем для опришків, де їх жорстоко катували, а потім у страшних муках страчували. На площі біля ратуші у 1754 р. було страчено побратима і соратника Олекси Довбуша – Василя Баюрака. Недарма у пісні про Довбуша (запис Я. Головацького) мовиться:

Ой Довбушу, ти, пане наш,
Велика пригода на нас!
Де ж ми будем зимувати
Тото літо літувати?
В Станіславі на риночку.
В тяжких дибах, в залізочку,
Там будемо ночувати,
Там будемо дні днювати,
Там будемо ночувати,
Будуть птиці тіло рвати.

По-друге, Івано-Франківськ відвідують туристи не лише з України, але із багатьох країн світу. Отже, із опришківським рухом знайомляться далеко за межами нашої країни. А для співвітчизників можна організувати мандрівки міс-

цями походів Олекси Довбуша. Новостворений музей став би візитною карткою для туристів.

У першій половині 90-х рр. ХХ ст. «всіма правдами і неправдами» тривала приватизація будівель міста. Звичайно силами професора В.Грабовецького добитися виділення для музею приміщення було неможливо. До цього приклалися, зокрема, Дмитро Дзвінчук, Любомир Бабій, тодішній голова міста Богдан Борович. Дмитро Дзвінчук в той час займав посаду начальника управління освіти і відзначався непоганими організаторськими здібностями. Немало зусиль приклався до створення музею також професор Любомир Бабій, який в той час обіймав посаду заступника голови міста з гуманітарних питань.

У 1994 р. вільних приміщень у місті майже не залишилось. Нарешті було знайдено дві кімнати по вулиці Гетьмана Мазепи, 1 – одна кімната більша, а друга мала. Чи був задоволений Володимир Грабовецький? Звичайно ні, бо це було замало для такої кількості експонатів. Професор Л. Бабій зумів організувати ремонт цих приміщень за рахунок фондів міськвиконкому. При допомозі студентів художнього факультету та кафедри історії України Прикарпатського університету ім. В. Стефаника нову експозицію було врешті побудовано. При побудові експозиції Івано-Франківський краєзнавчий музей надавав не лише методичну допомогу, а й виділив на тимчасове експонування зі своїх фондів комплект гуцульського одягу, а через два роки після відкриття музею надав три штатні одиниці із свого штатного розпису. Ними, зокрема, користується цей музей до сьогоднішнього дня.

Таким чином, 22 вересня 1995 р. з нагоди 250-річчя загибелі Олекси Довбуша музей було відкрито. Експозиція його побудована за хронологічною системою. Складається вона із шести частин. У першій кімнаті експонуються картини, схеми, документи, які розкривають соціально-економічні умови краю. Вони привели до визвольного руху населення Прикарпаття починаючи від І. Мухи, повстання Семена Височана у період Хмельниччини (1648–1649 рр.).

Експозиція другої кімнати у хронологічному порядку розкриває події опришківського руху на Гуцульщині. Документи, твори живопису, графіки, скульптури знайомлять про найвидатнішого опришківського керівника Олексу Довбуша. У вітринах та на стендах експонуються матеріали до-

питів опришків, донесення місцевих властей про виступи опришків (фотокопії). Тут же розміщено численні праці академіка В. Грабовецького, наукові, художні, музичні твори Довбушіани багатьох авторів, а також матеріали про вшанування пам'яті славного опришка – пам'ятники, нумізматики, філателія тощо. Також знаходяться 12 коробочок, у яких зберігається земля із місць, де шляхта вивісила на палях останки порубаного мертвого тіла Олекси Довбуша. Закінчується експозиція музею зверненням до відвідувачів музею вшанувати пам'ять національного героя України хвилиною мовчання і молитвою за упокій душі легендарного народного месника.

Івано-Франківський музей Олекси Довбуша відвідує багато глядачів зі всієї України, закордонні гості, особливо зі Східної і Західної української діаспори. Вони складають глибоку подяку академіку Володимирові Грабовецькому за зібрані та збережені пам'ятки Довбушіани та створення на їх основі музею. Разом з тим музей став навчальною базою Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Таким чином, Володимир Грабовецький вніс потужний вклад не лише у розвиток національної історичної науки та педагогіки, але й музейної справи як складової частини української культури.

1. Спогади автора Паньківа М.І.
2. Тематико-експозиційний план виставки у 1988 році, присвяченої Олексі Довбушу.
3. Експозиція Івано-Франківського історико-меморіального музею Олекси Довбуша.
4. Паньків М. Ратуша / М. Паньків. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1999. – 32 с.
5. Василь і Гафія Грабовецькі. Виставка творів. Ткацтво, вишивка. Каталог / упоряд. Паньків М. – Івано-Франківськ : Облполітграфвидав, 1990 – 16 с.
6. Вуянко М. Івано-Франківський меморіальний музей Олекси Довбуша (з колекції професора Володимира Грабовецького) : Путівник / М. Вуянко. – Івано-Франківськ : Галичина, 1995. – 32 с.
7. Бурнашов Г. Академік Володимир Грабовецький. Із життєвих доріг академіка / Г. Бурнашов – Тернопіль, 2002. – 67 с.

ОБРАЗКИ З ІСТОРІЇ ГЕТЬМАНЩИНИ У НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИХ НАРИСАХ ВОЛОДИМИРА ГРАБОВЕЦЬКОГО

Козацько-гетьманська доба – знаковий період ранньомодерної української минувшини, свого роду її «золота доба». Вона позначила існування автономної Української козацької держави на окремішній території з особливою формою управління у вигляді козацького гетьманату. Після Андрусівського перемир'я 1667 р. та Вічного миру 1686 р., за традицією, Гетьманщиною зазвичай іменували десять полків Війська Запорозького – Лівобережної України з Києвом, на противагу Правобережній і Слобідській, що не входили до гетьманського регіменту. В російському офіціозі XVIII ст. козацька автономія здебільшого фігурувала як «Мала Росія»¹. «З поміж усіх частин пошматованої України історія лівобережжя, докладніше кажучи – історія *гетьманщини* (курсив мій. – В. П.) найменше оброблена, а спеціально в деяких питаннях – просто *tabula rasa*. А прецінь гетьманщина се одинока часть України, де український нарід найдовше жив у виробленім ним самим державно-автономнім ладу, а через те саме жив і відносно найповніше своїм національно-культурним життям, без огляду на се, де були центри тієї культури. І власне через довше, чим деінде, існування державно-економічної окремішности в масі могло сильніше вкорінитися почуття національно-культурної окремішности, так що могло переховати ся через пізніші безпросвітні часи аж до порогу XIX століття і стати за зародок національного відродження. Ясно, що гетьманщина повинна бути центром нашої історії XVII і XVIII ст.»² – писав улюблений учень Михайла Грушевського із його львівської історичної школи Іван Джиджора³.

¹ Пришляк В. В. Матеріали Архіву зовнішньої політики Російської імперії до історії Гетьманщини часів Данила Апостола // Архіви України. – 2013. – № 1 (283): січень – лютий. – С. 146.

² Джиджора І. Матеріали московського «Архива Министерства Юстиції» до історії гетьманщини // Записки НТШ. – Львів, 1908. – Т. LXXXVI. – Кн. VI. – С. 59.

³ Пришляк В. Михайло Грушевський та Іван Джиджора: учитель і учень у світлі взаємного листування // Листування Михайла Грушевського. Т. 4 : Листування

Професор Володимир Грабовецький (1925–2015) – учень Івана Крип'якевича⁴, спеціально академічно не студіював історію Гетьманської України останньої чверті XVII–XVIII ст., хоча найцікавіші теми з історії України козацько-гетьманської доби, безсумнівно, завжди були в полі зору дослідника і завзятого популяризатора історичної минувшини рідного народу⁵. Ці два рівносильні крила у творчій праці він явно успадкував, беручи за взірець і наслідуючи свого вчителя – Івана Крип'якевича. *«Вивчати козаччину почав ще на зорі своєї наукової діяльності, – наголошував у одному зі своїх останніх інтерв'ю В. Грабовецький, а тепер, як зауважив відомий науковець Валерій Смолій, я став найстарішим фахівцем у галузі історії України доби Середньовіччя та раннього Нового часу. Цей історичний період для нашої нації – справді феноменальний. В оточенні закоренілих монархій – царської Росії, королівської Польщі, султанської Туреччини – виникла й тривалий час успішно функціонувала демократія у вигляді козацької спільноти. На її вершині перебували обрані гетьмани й кошові, котрі очолювали національно-визвольну боротьбу. Більшість із них наклали головами у битвах із ворогами українського народу або гордо прийняли смерть від рук катів у Варшаві, Стамбулі чи завершили життєвий шлях на засланні в найглухіших закутках Російської імперії. На жаль, в цілому ми дуже мало знаємо про обставини загибелі українських гетьманів та козацьких кошових і зовсім не використовуємо їхній безцінний державотворчий досвід»*⁶.

Михайла Грушевського та Івана Джиджори / упоряд. Світлана Панькова, Володимир Пришляк ; ред. Л. Винар, П. Сохань, І. Гирич. – К. ; Нью-Йорк ; Париж ; Львів ; Торонто, 2008. – (Серія: Епістолярні джерела грушевськознавства; т. IV). – С. 22.

⁴ *Грабовецький В.* Академік Іван Крип'якевич : До 120-річчя з дня народження: зб. / *Грабовецький В.* – 2-е вид., доповн. – Івано-Франківськ, 2005. – С. 46–51; *Арсенич П. І.* Грабовецький Володимир Васильович // *Енциклопедія сучасної України* – Т. 6: Го-Гю. – К., 2006. – С. 352–353.

⁵ Про зацікавленість цією тематикою див.: *Сигидин М.* Академік В. Грабовецький – дослідник історії українського козацтва // *На вівтар історії України: ювілейний зб. на пошану академіка АН Вищої школи України, професора В. В. Грабовецького.* – Івано-Франківськ, 2008. – С. 31–42.

⁶ *Крайній І.* Нестабільний «попит» на гетьманів. Про український феномен доби Середньовіччя та раннього Нового часу, «невизнаного» дуба й заповіт академіка

Найцікавіші розвідки В. Грабовецького передусім стосуються історії взаємин та взаємовпливів центрально-української та західноукраїнської історії козацько-гетьманської доби. Стабільний «попит» на гетьманів у «феодала» за спеціалізацією В. Грабовецького започаткувався ще від щасливої архівної знахідки у фонді Оссолінських відділу рукописів Львівської наукової бібліотеки імені В. Стефаника і спільної публікації зі львівським сфрагістом Віталієм Гавриленком гетьманської печатки 1595 р. Григорія Лободи⁷. Графічну реконструкцію печатки з універсалу виконав у 1963 р. відомий львівський художник, за родоводом зі слобожанської Луганщини, Михайло Ткаченко (1925–1999).

Наприкінці зими 1969 р. талановита дослідниця історії українського козацтва Олена Апанович у Києві подарувала В. Грабовецькому як молодшому колезі-приятелю з автографом «*Вельмишановному Володимиру Васильовичу Грабовецькому, автор Ол. Апанович. 26. II. 1969. м. Київ*» свою нову монографію із неприпустимою – як на ті часи, бо зовсім невгодною для тодішньої партійної ідеології, назвою «Збройні сили України першої половини XVIII ст.»⁸. Майже одночасно з Оленою Компан⁹, Володимир Грабовецький у співавторстві з Миколою Кравцем відразу оперативного і позитивно прорецензували цю студію¹⁰, що викликала незадоволення і налякала столичних партійних ідеологів. Згодом в

Грабовецького / Хранитель історії // Україна молода. – 2012. – 13 листопада. – № 169. – С. 11.

⁷ *Грабовецький В. В., Гавриленко В. О.* Невідомий універсал і найдавніша козацька печатка гетьмана Григорія Лободи з 1595 р. // *Середні віки на Україні.* – К., 1971. – Вип. 1. – С. 204–208; *Гавриленко В.* Шлях до сфрагістики. – К.; Львів, 2014. – С. 219–222.

⁸ Академік Володимир Грабовецький в автографах відомих діячів науки та культури України / Упоряд. М. Вегеш. – Івано-Франківськ, 2008. – С. 16; *Грабовецький В.* Мої незабутні зустрічі з духовною і творчою елітою України. За спогадами минулих літ. До 85-річчя уродин / Упоряд. Ю. Крайчук. – 2-е вид., доповн. – Івано-Франківськ, 2013. – С. 85. Три листи Олени Апанович до В. Грабовецького з 1961 р. опубл.: Володимир Грабовецький у спогадах і листах (До 75-річчя від дня народження. / Упоряд. М. Вегеш. – Ужгород, 2003. – №№ 61–63. – С. 101–105.

⁹ *Компан О. С.* Дослідження з історії збройних сил українського народу [Рец. на кн.: *Апанович О. М.* Збройні сили України першої половини XVIII ст. – К., 1969] // *Архіви України.* – 1969. – № 5. – С. 90–92.

¹⁰ *Грабовецький В., Кравець М.* Козацька слава невмируща [Рец. на кн.: *О. М. Апанович.* Збройні сили України першої половини XVIII ст. – К., 1969] // *Жовтень.* – 1969. – № 6. – С. 153–153.

рамках репресивної боротьби з «українським буржуазним націоналізмом» книжку як особливо небезпечну було вилучено з бібліотек, а у січні 1972 р. її неблагонадійну авторку, власне, за таку «крамольну» назву офіційно «скоротили» – звільнили з роботи у столичному Інституті історії АН Української РСР¹¹.

Володимир Грабовецький любив і знав свій рідний героїчний, легендарний, історичний Карпатський край¹². В історичному нарисі 1982 р., присвяченому минувшині рідимої Гуцульщини від княжої доби до українського «довгого» ХІХ ст., що миттєво зник з полиць львівських і франківських книгарень, на основі виявлених архівних джерел дослідник простежив економічні зв'язки Галичини з Гетьманщиною на прикладі доволі жвавої торгівлі коломийською і дрогобицькою сіллю у другій половині ХVІІ – першій половині ХVІІІ ст.¹³. *«Масове виробництво солі на Гуцульщині і її широка реалізація і на Україні сприяла виникненню великої групи солеторговців на Надніпрянщині, яких називали «коломийцями» (назва походить від Коломиї – головного центру торгівлі гуцульської солі). Переважно групами вони прибували з усіх українських земель спочатку до Коломиї, а потім виїжджали в солеварні центри Гуцульщини, де закуповували бочками сіль за гроші або обмінювали на товари і поверталися назад»*¹⁴ – відзначав дослідник. Солеторговці-прасоли з Гуцульщини, як і коломийці з Гетьманщини сприяли торгівлі й поширенню на цій території книжок, передусім церковних друків із друкарень Києва та Чернігова¹⁵. Цю тематику В. Грабовецький згодом розширив

¹¹ Дубровіна Л., Гром В. Життєвий і творчий шлях Олени Михайлівни Апанович // Олена Михайлівна Апанович: Біобібліогр. покажчик (До 80-річчя від дня народж. і 55-річчя наук. діяльн.) / Упоряд. С. Даневич. – К., 1999. – С. 13; Ясь О. Історик і стиль. Визначні постаті українського історіописання у світлі культурних епох (початок ХІХ – 80-ті роки ХХ ст.): У 2 ч. – К., 2014. – Ч. 2. – С. 395.

¹² Грабовецький В. Гуцульщина в історії України. Виступ на Конгресі гуцулів. – Коломия, 1993. – С. 3.

¹³ Грабовецький В. В. Гуцульщина ХІІІ – ХІХ століть: Історичний нарис. – Львів, 1982. – С. 103–110.

¹⁴ Там само. – С. 104. З цього приводу для порівняння див.: Модзалевський В. До історії коломийців у Гетьманщині // Записки іст.-філол. секції УНТ. – К., 1913. – Кн. ХІІ. – С. 78–79.

¹⁵ Грабовецький В. В. Гуцульщина ХІІІ – ХІХ століть. – С. 140.

і продовжив у розділах своєї «Ілюстрованої історії Прикарпаття» (мабуть, за прикладом «Ілюстрованої історії України-Руси» 1913 р. Михайла Грушевського), де залучаючи власноруч виявлені архівні джерела та студії Ігора Слабеева, писав про своєрідне і доволі стабільне торговельне соляне єднання Покуття з Надніпрянщиною у XVIII ст.¹⁶. Опис судової справи над козаками-коломиїцями із Переяславського полку Гетьманщини Василем Гребеленком і Василем Саєнком, які у 1674 р. приїхали за сіллю на Покуття, оригінал якого виявлено на Коломиїщині, зберігався у домашньому архіві професора¹⁷.

Зі студентської лави, ще з далекого 1983 р. за порадою свого улюбленого професора, став займатися історією взаємозв'язків західноукраїнських земель з Надніпрянською Україною – Гетьманщиною у першій половині XVIII ст. Ця тематика стала предметом студій моєї дипломної роботи, а згодом-перегодом, правду кажучи, зумовило вибір кандидатської теми в академічній аспірантурі¹⁸.

*Володимир Пришляк з
"половецькою бабою".*

*ССЗ (студентський с/г загін),
III курс істфаку, Асканія-Нова,
Херсонська обл., жовтень 1981 р.*

¹⁶ *Грабовецький В.* Ілюстрована історія Прикарпаття: у 3-х т. – 2-е, доповн. вид. – Івано-Франківськ, 2003. – Т. 2. Друга половина XVII–XVIII ст. – С. 62–71.

¹⁷ Виставка історико-культурних творів, присвячених 500-річчю виникнення запорізького козацтва. З колекції доктора історичних наук, професора Володимира Грабовецького. Каталог / Упоряд. В. Полек, І. Цепенда. – Івано-Франківськ, 1991. – С. 8.

¹⁸ *Пришляк В.* Окрушини зі студентських споминів: 1974–1984 роки // До 70-річчя дня народження. Ювілейний зб. на пошану історика України, акад. Володимира Грабовецького / Мемуаристика. – Ужгород, 1998. – С. 75; доповн. у вид.: // Володимир Грабовецький. На вівтар історії України: Спомини про незабутніх. Колеги і учні про свого побратима. Увіковічення пам'яті Олекси Довбуша / Упоряд. М. Вегеш. – Ужгород, 2003. – С. 59; *Пришляк В. В.* Міжрегіональна торгівля в Україні (кінець XVII – 60-ті рр. XVIII ст.) : автореф. дис. ... канд. істор. наук: 07.00.01 – історія України / Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Львів, 1996.

Науковий проблемний гурток-семінар із питань історії України дожовтневого періоду та історичного краєзнавства під кер. проф. В.В. Грабовецького та доц. М.Ф. Кучернюка. В. Пришляк – крайній зліва у третьому верхньому ряді, поруч з ним Микола Вегеш (4 курс), Люба Геник і Зеновій Матвій (5 курс) – у другому верхньому ряді над проф. В. Грабовецьким. весна 1983 р.

Володимир Пришляк на засіданні гуртка звітує про свою доповідь на XX студентській науковій конференції в Новгородському державному педінституті на тему "Проблеми взаємозв'язків Галицької землі і Новгорода в XI–XIII ст (на історико-археологічних матеріалах)" (ауд. 402, старий корпус педінституту, істфак). Весна 1983 р.

На хвилі українського національно-демократичного відродження на зламі 1980–1990-х рр. в умовах ще радянської України професор Володимир Грабовецький задавався сакраментальним Шевченковим питанням з історії національного некрополя українських гетьманів¹⁹. Згодом, у серії «Наукові записки Прикарпатської історичної школи» побачило світ дещо перероблене і доповнене видання, що містило відомості про поховання українських гетьманів у XVIII ст. від Івана Мазепи до Кирила Розумовського²⁰. У цій же серії вчений в окремій розвідці згадав і про переможну над московитами Конотопську битву²¹. Однією з останніх публікацій професора на цю тематику був пропам'ятний нарис, приурочений до 390-річчя смерті гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного²².

На самих початках незалежної України Володимир Грабовецький до багатьох тем української минувшини справді звертався вперше. У першій доповіді на тему «Роль запорізького козацтва в історії України» на пленарному засіданні міжвузівської науково-теоретичної конференції 1992 р. на тему «500-річчя українського козацтва і Галичина» професор слушно акцентував на внескові українських гетьманів у побудові храмів і монастирів, створення цікавих зразків козацької архітектури, відзначив гетьмана Івана Мазепу, який *«особливо багато зробив для побудови козацьких церков на Лівобережжі і Києві»*²³.

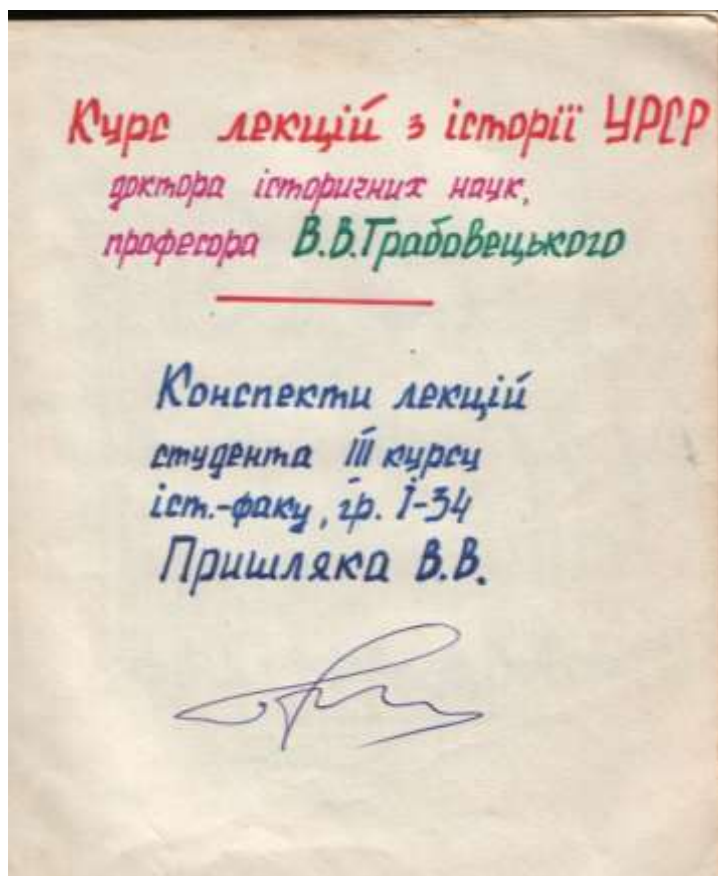
¹⁹ *Грабовецький В.* Згадаймо праведних гетьманів. Децик, Степан Опара, Євстахій Гоголь, Петро Суховій, Петро Петрик, Іван Мазепа, Пилип Орлик. З історії некрополя України // Вперед (Тисмениця). – 1989. – 23 листопада; *Його ж:* Згадаймо праведних гетьманів. Іван Скоропадський, Павло Полуботок, Данило Апостол, Кирило Розумовський. З історії некрополя України // Там само. – 1989. – 25 листопада; *Його ж:* Де могили українських гетьманів? / Пошук // Дзвін. – 1990. – С.115–121.

²⁰ *Грабовецький В.* Згадаймо праведних гетьманів і кошових: де їх могили? – 4-е вид., доповн. – Івано-Франківськ, 2005. – С. 81–97.

²¹ *Грабовецький В.* Битва під Конотопом 1659 р. – славна сторінка в історії гетьманської України. – Івано-Франківськ, 2004.

²² *Грабовецький В.* Поховання козацького гетьмана у прославі віршами Касіяна Саковича київськими братськими спудеями «На жалосний погреб зацного рицера» Петра Конашевича Сагайдачного у Києві 1622 р. / Наук. записки Музею Олекси Довбуша. – 2-е вид., доповн. – Івано-Франківськ, 2012. – 132 с.

²³ *Грабовецький В.* Роль запорізького козацтва в історії України // 500-річчя українського козацтва і Галичина: Матеріали міжвуз. наук.-теорет. конф. – Івано-Франківськ, 1992. – С. 8.

Обкладинка конспектів лекцій
проф. В. Грабовецького
студента групи І-34 істфаку
В. Пришляка (III курс, 1981 р.)

Лаконічне, але одне з перших у незалежній Україні довідково-хронологічне видання «Літопис запорізького козацтва» містило, зокрема, інформацію про перехід гетьмана Івана Мазепи на бік шведського короля Карла XII у жовтні 1708 р.²⁴. Невеликий науково-популярний нарис про ясно-вельможного гетьмана Івана Мазепу – таку проскрибовану імперським дискурсом російської історіографії історичну постать з додатками опублікованих документів та ілюстрацій, побачив світ у 2005 р.²⁵. Мешкаючи в Івано-Франківську на вулиці Пилипа Орлика, яка отримала цю назву, власне, з ініціативи профе-

сора, переймався долею пам'яток історії та природи (зокрема, старожитньою липою), ймовірно, пов'язаних з місцями перебування цього відданого мазепинця і його родини у місті на Волоському тракті між двома Бистрицями та околицях. Відомо, що гетьман в екзилі Пилип Орлик у березні 1722 р. здійснив таємну подорож з Кракова через Любінь, Комарно, Ходорів до Галича. Звідти через Угринів під Станіславом подався на Покуття, щоби чимскоріш добратися до турецького кордону, а відтак – до столиці Оттоманської Порти для встановлення антиросійської політичної

²⁴ Грабовецький В. Літопис запорізького козацтва. – Івано-Франківськ, 1992. – С. 19.

²⁵ Грабовецький В. Іван Мазепа – символ української державності. – Івано-Франківськ, 2005.

коаліції з Туреччиною та Кримом²⁶. Дружина П. Орлика Ганна, з дому Герцик, з доньками Варварою та Мар'яною деякий час мешкали у Станіславі²⁷.

*Професор В. Грабовецький у створеному ним Музеї
Олекси Довбуша, червень 2009 р. Світлина В. Пришляка*

Володимир Грабовецький завжди підтримував творчі й дружні стосунки з багатьма колегами-істориками в Україні й поза її межами. З вересня 1984 р. до травня 1999 р. листи з приводу збірника наукових праць 1985 р. «Історія та історіографія України», присвяченого пам'яті відомого українського історика, члена-кореспондента АН УРСР Івана Олександровича Гуржія, монографії з історії аграрних відносин в Гетьманщині першої половини XVIII ст., монографічного дослідження про гетьмана Івана Скоропадського та проханням про «відзив» на докторську дисертацію на тему «Гетьманська влада в Українській козацькій державі першої чверті

²⁶ *Голійчук Ф.* Филип Орлик в Галичині // Науковий зб., присвячений професорови Михайлови Грушевському учениками і прихильниками з нагоди його десятилітньої наукової праці в Галичині (1894–1904). – Львів, 1906. – С. 350–351.

²⁷ *Барвінський Б.* До побуту Ганни Орликової в Станіславі // Ювілейний зб. на пошану акад. М. Грушевського. – К., 1928. – С. 234–240. Див. також: *Пришляк В.* До історії взаємин між західними і східними землями України за доби Гетьманщини // Україна в минулому. – Вип. 1. – К., Львів, 1992. – С. 82.

XVIII ст. (на прикладі діяльності І. Скоропадського)» до професора в Івано-Франківськ надсилав син Івана Гуржія – спеціаліст з історії Гетьманщини Олександр Гуржій²⁸. Одним із перших «Український історичний журнал» помістив його некролог про Володимира Грабовецького²⁹.

Перебування козацького війська з Гетьманщини на західноукраїнських теренах в часи Північної війни, зокрема у 1705, 1707–1716 рр., війни за польську спадщину 1733–1734 рр., російсько-турецької війни 1735–1739 рр. висвітлено у спеціальному нарисі Володимира Грабовецького, видрукуваному 2003 р. до 510-річчя виникнення українського козацтва як посібник для істориків України³⁰. За змістом і смисловою концепцією ця розвідка була свого роду продовженням його монографії 1972 р. про події на західноукраїнських землях за доби Хмельниччини³¹. Спеціально для цього автор виокремив параграф під назвою «Визвольні походи козаків у Західну Україну в другій половині XVII–XVIII ст.», де на тлі економічних зв'язків між східними і західноукраїнськими землями висвітлив історичні обставини перебування та перебіг військових дій козацького війська в Галичині³². Описуючи похід козацького війська у складі російської армії у серпні 1739 р., В. Грабовецький звернув увагу на дії козаків Київського полку Гетьманщини під орудою полковника Антона Танського в околицях Станіслава, Чернелиці, Городенки, Потока, Снятина, Кутів та інших міст, містечок і сіл Галицької землі Руського воєводства Речі Посполитої³³.

²⁸ У листуванні йдеться, зокрема, про монографії: *Гуржій А. И.* Эволюция феодальных отношений на Левобережной Украине в первой половине XVIII в. – К., 1986 (по суті, виклад кандидатської дисертації); *Гуржій О.* Гетьман Іван Скоропадський. – К., 1998; *Гуржій О. І., Чухліб Т. В.* Гетьманська Україна. – К., 1999. – (Серія «Україна крізь віки». – Т. 8); тексти листів див.: Володимир Грабовецький у спогадах і листах. – №№ 57–60. – С. 99–101.

²⁹ *Гуржій О. І.* Грабовецький Володимир Васильович / In Memoriam // Укр. іст. журн. – 2015. – № 6: листопад – грудень. – С. 232–233.

³⁰ *Грабовецький В.* Запорізьке козацтво в історії Західної України XVI–XVIII ст. – Івано-Франківськ, 2003. – С. 200–207.

³¹ *Грабовецький В. В.* Західноукраїнські землі в період народно-визвольної війни 1648–1654 рр. – К., 1972.

³² На цю тему див. також: *Пришляк В. Ю.* Целевич про козацтво // Історик, етнограф, педагог: Матеріали міжвузівської наук. конф., присв. 150-річчю від дня народження Юліана Целевича. – Івано-Франківськ, 1993. – С. 41–42.

³³ *Грабовецький В.* Запорізьке козацтво в історії Західної України XVI – XVIII ст. – С. 204–206.

Під впливом професора до козацько-гетьманської тематики звертались і його університетські колеги та учні³⁴. Видно, що професор як переконаний і щирий соборник був по-доброму трохи зачарований цією непроминальною добою української історії. Бо навіть автографи з короткими дедикаціями на своїх книжках, які дарував численним читачам, передовсім своїм учням, полюбляв підписувати стилізованим почерком на взірець українського козацького скоропису другої половини XVII–XVIII ст. з характерним прикінцевим приписом, щось на кшталт гетьманських універсалів, «*власною рукою*».

³⁴ Гаврилів Б., Миронюк І., Сигидин М. Козацтво і Західна Україна: історія, культурна спадщина. Наук. іст.-краєзн. вид. – Івано-Франківськ, 2012. – 128 с.; Крайній І. Козаки-«західники». Галичина «делегувала» за дніпровські пороги двох культових гетьманів і, не виключено, Богдана Хмельницького, зорієнтованого на Західну Європу / Схід і Захід разом! // Україна молода. – 2013. – 4 червня. – № 79. – С. 8; Засипко М. В. Політична і соціально-економічна діяльність Данила Апостола / Автореф. дис... канд. істор. наук: 07.00.01 – історія України / Прикарпатський націон. ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 2015 etc.

Іван МАКАРОВСЬКИЙ

**У БІЛІЙ ТІНІ ДОВБУШЕВОЇ СЛАВИ
(ОЛЕКСА ДОВБУШ У НАУКОВОМУ СПАДКУ
АКАДЕМІКА ВОЛОДИМИРА ГРАБОВЕЦЬКОГО)**

«То наш Довбуш – наша слава!»
Юрій Федькович

Славні сторінки історії нашого народу зобов'язують нас зміцнювати свою історичну пам'ять, інстинкт самозбереження, імунну систему нашого національного організму, нарощувати та мудро використовувати в українському державотворенні свій інтелектуальний потенціал. Одну із таких сторінок вписали в світову історію карпатські опришки своєю боротьбою за волю України, за утвердження в ній нових відносин між людьми на гуманістичних засадах братолюб'я, свободи та справедливості. Серед них мужністю і відданістю народним прагненням виділявся, за висловом Івана Франка, їх князь Олекса Довбуш, якому академік Володимир Грабовецький присвятив майже півстоліття своєї творчої праці та заслужено отримав від громадськості, насамперед студентської молоді, неофіційні титули народного професора та опришка. Пригадую, коли одного разу на вулиці я запитав свого приятеля, літературного критика Дмитра Юсипа – куди він йде? Він жартома відповів: «До опришка Володимира Грабовецького».

Опришківська тематика була центральною в творчому доробку професора. Значне місце посідала вона і в нашому довготривалому дружньому спілкуванні з ним. Властиво ностальгія за інтелектуальним спілкуванням з Володимиром Васильовичем підштовхнула мене поділитися деякими своїми думками про його Довбушіану, адже її бібліографія налічує понад 120 позицій. Серед них ґрунтовні статті та монографії. Вони об'єднані в одне ціле насамперед великою любов'ю автора до свого народу, його героїв та історії. У дослідника ця любов не тільки від батьків, але і від наших національних пророків – Тараса Шевченка та Івана Франка. Отож, не випадково дана дослідником наукова оцінка життя та діяння народного месника Олекси Довбуша співзвучна з Франковою історіософською концепцією героїки карпатсь-

кого лицаря. Її суть наш Каменяр з'ясував не лише у формі наукових, але й художніх узагальнень, тому дослідник цілком доречно процитував його такі рядки: «Хто був недавно князем і владикою тих гір, орлом того повітря, оленем тих борів, паном тих ланів аж ген по Дністрові води? Довбуш! Перед ким тремтіли сміливі та сильні корилися горді? Перед Довбушем! На кого надіялися слабі, бідні і гноблені? На Довбуша! Хто був красою тих гір, начальником наших легінів? Довбуш!». Більше того, він узяв їх як епіграф до своєї книги «Олекса Довбуш»¹. І статті «Опришки в творчості Івана Франка»².

Зауважимо, що процитовані автором рядки написані Іваном Франком тоді, коли йому виповнилось 19 років, і є лейтмотивом його першої повісті «Петрії і Довбуцуки». Уже тоді юний Франко відкрив нам таємницю того, як карпатський опришок став народним улюбленцем. А став він таким тому, що відчував «сильну ненависть до всіх кривдників руського народу», захищав скривджених і карав гнобителів. Карав, бо вони знехтували Божу Заповідь – любити, а не кривдити ближнього. Оцій нашій благородній національно-гуманістичній традиції, підсиленій художнім генієм Франка, автор виділяє значне місце у своїх дослідженнях. Їх сильною стороною є також його добра обізнаність з доробком інших дослідників опришківського руху, насамперед і з думками Каменяра про непроминальність і дієвість боротьби Олекса Довбуша за волю і справедливість. У зв'язку з цим Володимир Грабовецький наголошує на тому, що письменник у повісті «Петрії і Довбуцуки» на основі народної творчості змальовував Олексу Довбуша, який «нібито не загинув, а живе в нових умовах, бореться з соціальною несправедливістю»³.

Тут помітний вплив І.Франка на визначення В.Грабовецьким історичної заслуги Довбуша, яка за словами дослідника, полягає в тому, що легендарному опришкові «вдалося організувати розорені феодалською системою групи селян,

¹ Грабовецький В. Олекса Довбуш / Володимир Грабовецький. – Львів : Світ, 1994. – 272 с.

² Грабовецький В. Прикарпаття і Каменяр. До 150-річчя з дня народження Івана Франка / Володимир Грабовецький. – 2-ге вид., доповн. – Івано-Франківськ, 2006. – С. 11–14.

³ Там само. – С. 29.

найбільш радикальну частину населення Прикарпаття на партизанську боротьбу проти панів, що набула небезпечного для шляхти характеру в 30–50-х роках XVIII ст.»⁴.

Він, як і Каменяр, уміє прислухатися до голосу народу, з повагою ставився до створеного ним образу О.Довбуша. Скажімо, серед багатьох народних легенд про славного опришка автор книги «Олекса Довбуш» передає й таку: «у багатьох селах розповідали, що Довбуш закопав у землю свою рушницю. Щороку вона підіймається вгору і наближається до поверхні, але не виходить на світ. Коли ж появиться ця рушниця цілком, то прийде до людей новий ватажок, новий Олекса Довбуш»⁵.

Подібні часті наголоси на ідеї боротьби навіюють читачеві думку про нескореність нашого народу, який зберігає у своїй пам'яті ратні подвиги козаків, гайдамаків, опришків, повстанців та інших народних борців за свободу, людську гідність та незалежність своєї батьківщини. Про них Володимир Грабовецький написав десятки праць, з їх сторінок віє духом героїки наших славних предків.

У працях Володимира Грабовецького про Довбуша було новим також і те, що він на основі архівних документів найповніше висвітлив загальноукраїнський характер та історичне значення опришківського руху XVII–XVIII ст. Спорідненість його з гайдамацькими та козацькими визвольними змаганнями. Усіх їх об'єднувало вболівання за долю України, породженна соціально-економічними та національними причинами боротьба проти її гнобителів. Цілком обґрунтовано дослідник узагальнює: «Карпати стали своєрідним західноукраїнським Запоріжжям. Якщо на Наддніпрянщині поневолене селянство північних районів відступало у південні степи і там на островах Дніпра витворило козацькі опорні центри, то в західноукраїнських землях такими природними фортецями стало Карпатське узгір'я, звідки опришки могли вести боротьбу з гнобителями»⁶. Не менш важливими є думки дослідника про партизанські методи боротьби опришків та їх солідарність з своїми закор-

⁴ Грабовецький В. Олекса Довбуш / Володимир Грабовецький. – Львів : Світ, 1994. – С. 85.

⁵ Там само. – С. 84.

⁶ Грабовецький В. Олекса Довбуш / Володимир Грабовецький. – Львів : Світ, 1994. – С. 44.

донними побратимами. Справа в тому, що в Карпатах перехрещувалися кордони трьох держав – Польщі, Угорщини і Молдавії. Це давало опришкам змогу переходити із однієї країни в іншу. Вони уникаючи розгрому чи переслідування, переходили тільки їм відомими гірськими стежками державний кордон і потрапляли в сусідню країну, де завжди могли сподіватися на підтримку і допомогу. Інколи карпатські повстанці, зауважував В.Грабовецький, навіть «виступали там разом зі своїми закордонними побратимами проти переслідувачів або місцевих феодалів. Завдяки таким можливостям маневрування опришки легко втікали від переслідування»⁷, вміли вислизати з рук переслідувачів. Пам'ятаю, як в наших розмовах про історію українських визвольних змагань Володимир Васильович в останні дні свого життя мав намір ширше розгорнути ці свої думки, написати і

У 1 ряді зліва Володимир Грабовецький в обласній бібліотеці ім. Івана Франка серед моїх студентів з Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу. У 2 ряді другий зліва Теофіл Виноградник – краєзнавець. У 3 ряді Петро Арсенич – громадсько-культурний діяч краєзнавець та Іван Макаровський – автор цієї статті. Світлина 2006 р.

⁷ Грабовецький В. Олекса Довбуш / Володимир Грабовецький. – Львів : Світ, 1994. – С. 45.

видати власним коштом монографію «Олекса Довбуш в контексті визвольних змагань своєї доби». По тому як, і з яким захопленням він часто оповідав мені (та студентам, свідком чого я був) про опришків і Довбуша, я щоразу переконувався, що мій поважний, старший приятель живе опришками, а опришки живуть в ньому.

Визнаю, що нерідко я провокував його на подібні розмови, бо знав, що вони тонізували і стимулювали його до подальшої творчої роботи, знав, що йому було затишно творити у білій тіні Довбушевої слави. Пригадую, такий епізод. У 2015 році виповнилося 270 років з дня загибелі Довбуша, мертве тіло якого польські владці порубали на 12 частин і розвішали на палях в 12-ти гуцульських селах на пострах людям. Вперше в історії людства проявили таку жорстокість. Володимир Васильович мав намір організувати пересувний лекторій в супроводі церковних дзвонів по цих селах. Нажаль, забракло сил. У тому ж році Володимир Васильович відійшов у вічність. Хоча Володимира Васильовича нема із нами та він залишив нам у своїх працях своє слово, через яке наше спілкування з ним та Олексою Довбушем буде продовжуватись.

Український письменник Олесь Бердник та його пам'ятка-автограф присвячені Олексі Довбушу. 1991 р.

Мав це на увазі мудрий український письменник Олесь Бердник, коли в своїй пам'ятці-автографі 17.08. 1991 року присвяченій Олексі Довбушеві написав Володимир Василювичу: «Олекса перший раз прийшов з барткою, а нині – з Словом! Так заповідано!».

Юрій СРАЙЧУК

ВОЛОДИМИР ГРАБОВЕЦЬКИЙ – ЗАСНОВНИК МУЗЕЙНОЇ ДОВБУШАНИ

Цього року минає 20 років як функціонує Історико-меморіальний музей Олекси Довбуша. Саме 1995 р. в м. Івано-Франківську, Володимир Васильович Грабовецький на основі своїх експонатів, які збирав з 1950-х рр., присвячених життю і діяльності легендарного героя Олекси Довбуша, заснував Історико-меморіальний музей Олекси Довбуша на громадських засадах. Академік не тільки виконав значну дослідницьку роботу, але й у формі музейних експозицій вшановував пам'ять про видатну історичну постать України. В нелегкі часи середини 90-х років ХХ ст. В. Грабовецький домігся того, щоб музей отримав статус державного (Це трапилося 1997 р.).

Варто відзначити, що над музейною Довбушаною Володимир Грабовецький почав працювати ще в 60-х роках ХХ ст., коли організовував на основі своїх зібраних експонатів на опришківську тематику виставки в львівських та івано-франківських краєзнавчих музеях. Він організовував також наукові конференції присвячені опришківській тематиці та діяльності Олекси Довбуша.

Ще за радянських часів молодий дослідник зумів переконати тодішню владу в значимості заснування музею Олекси Довбуша та його пам'ятника в Печеніжині, в селі де він народився. І саме за ініціативою науковця в 1971 р. було відкрито музей та пам'ятник Олексі Довбушу на його малій Батьківщині. За ініціативою В. Грабовецького було встановлено пам'ятні обеліски Олексі Довбушу в Космачі та Печеніжині. В 2000-му році було також встановлено пам'ятний барельєф на фасаді Історико-меморіального музею Олекси Довбуша в Івано-Франківську, присвячений 300-річчю від дня народження героя.

Крім музеїв Олекси Довбуша, В. Грабовецький є засновником «Музею кафедри історії України», першого такого роду музею в Україні. В 2000 році вчений також зумів відкрити на базі Історико-меморіального музею Олекси Довбуша «Кімнату-музей історії міста Івано-Франківська».

В. Грабовецький склав також програму по вивченню музейної роботи для викладачів та студентів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

В. Грабовецький 20 років був директором Історико-меморіального музею Олекси Довбуша та зумів зі своїм невеличким колективом організувати плідну музейно-виставкову та наукову роботу. В музеї широко популяризується життя і діяльність легендарного лицаря Карпат, постійно збільшується кількість предметів основного та додаткового фонду, ведеться робота над збільшенням кількості відвідувачів. Проводяться також виставки присвячені історичним подіям, національним та релігійним святкам.

На високому рівні представлена наукова робота. Видаються науково-популярні книги, збірники документів з Довбушевої епопеї, рекламаційні довідники, різноманітні путівники, буклети, а головне, відзначаються ювілейні дати з життя і діяльності такої величної історичної постаті в історії України.

Донедавна Володимир Грабовецький працював над створенням багатотомного літопису Прикарпаття в 50 томах, з яких вийшло поки тільки 18. Колектив музею планує презентувати примірники найближчим часом. До слова, засновник музею називав його «Моє дітище», «Довбушева Світлиця», «Візитна картка м. Івано-Франківська». Його музей відвідало десятки тисяч туристів, проведено ряд регіональних конференцій, видано сотні наукових та науково-популярних праць, які поповнили книжковий та музейний фонд українських закладів культури. 2009 р. зроблено капітальний ремонт світлиці.

Колектив Історико-меморіального музею Олекси Довбуша обіцяє продовжити всі починання, які зробив Володимир Васильович Грабовецький, розвивати Довбушеву світлицю, а водночас запрошує усіх шанувальників опришківського руху відвідати музей, дізнатися про славетні сторінки історії Прикарпаття та України.

ВЕЛИКИЙ ПЕЧЕНІЖИНЕЦЬ – ВОЛОДИМИР ВАСИЛЬОВИЧ ГРАБОВЕЦЬКИЙ

Печеніжин

Рідний край, рідна сторона,
дороге твоєму серцю.

Тут виростав твій рід, коріння, яке своїми
Витоками сягає в глибину віків

В. Грабовецький.

Володимир Грабовецький народився 24 липня 1928 року в Печеніжині Коломийського району, Івано-Франківської області в багатодітній сім'ї селянина-ткача Василя Грабовецького та Гафії. Рід Володимира Васильовича по мамі по-

ходив від Бойків, які жили на урочищі Ковалівка. В мами Гафії було ще три сестри Марія, Параска і Явдокія. Рід Володимира по батькові сягає княжих часів і походить з дрібних бояр Грабовецьких, які вийшли із села Грабовець, що на Богородчанщині. Від назви села і пішло прізвище. Перша письмова згадка пов'язана з родиною Грабовецьких і датується 1404 роком. Родина Грабовецьких має також свій родинний герб.

Сім'я Грабовецьких була багатодітною, наймолодшим з дітей був Володимир, як його тоді називали «Влодком». Як наймолодша сьома дитина у сім'ї притому ще й небажана дитина, як часто мама говорила «навіщо було того сьомого?», малий Влодко зазнав нелегкого життя. Велика сім'я яку було важко прогодувати коли всього навсього було кілька мізерних клаптиків землі, нестатки, убогість, надавали коли зводити кінці з кінцями. Але незважаючи на важкі умови життя сім'я Василя Грабовецького зберігала Україн-

ські традиції. Малий Влодко з раннього дитинства допомагав батькам у всьому по господарстві. Випасаючи овець на полонинах, хлопець завжди прислухався до різних історій, які розказували старі пастухи. Правда він скоро навчався читати і уже ніколи не розлучався з книгою. Але попри важкі матеріальні умови, сім'я Василя Грабовецького зберігала українські традиції. Батько був церковним паламарем, стрільцем Української Галицької Армії. Завжди розповідав дітям про багатостраждальну історію України. Водив дітей до Коломиї слухати письменника Андрія Чайковського, що читав свої твори. Частенько батько розказував про козаків, опришків, гайдамаків, про визвольні змагання Українських Січових Стрільців, напевне тоді якраз у малого Володимира і зародився потяг до історії. Початкову освіту Володимир отримав у Печеніжинській «Рідній школі». Тут вчителювали високоосвідчені вчителі які теж посирили любов до рідного народу. Але через незмогу оплачувати школу батько з боєм у серці забирає Володимира з 3-го класу і переводить до польської школи, де юнак відчув гірку долю бідного селянського сина.

В 1939 році Володимир Грабовецький закінчив семирічну школу, як найкращий учень. В цьому ж році Володимир таємно від батьків пішов пішки до Коломиї і успішно склав іспит до класичної української гімназії, де провчився пів року. На навчання часто ходив пішки. З приходом німців Володимир був змушений залишити навчання і повернувся в село і тут допомагав батькам по господарству.

У 1942 році виснаженого від голоду хлопця забрала сестра до Винників під Львовом. Де Володимир Васильович деякий час проживав з сестрою і здобув освіту. Протягом цього часу Володимир Грабовецький не забував свого рідного краю, батьківської хати. Навідувався в Печеніжин, допомагав батькам. Під час таких відвідин Володимир Васильович збирав легенди, перекази про свого легендарного земляка Олексу Довбуша. Із студентських років почав працювати над історичною постаттю Олекси Довбуша. Опублікував різні статті по опришківському русі. В одній розмові професор і вчитель Іван Крив'якевич порадив Володимирі Васильовичу «Шукайте нових архівних документів, виведіть Довбуша, вашого великого земляка за межі фольклорної містики і доведіть, що це дивовижна історична постать знаходиться

в сузір'ї українських героїв періоду середньовіччя України». Ці слова вчителя стали заповітом для Володимира Васильовича. Зі словами свого вчителя Володимир Васильович працює більше пів-століття, з-під його руки вийшло більше 160 книг з історії України, опришківства, козацьких часів. Також багато Володимир Васильович приклав у вивченні історії рідного Печеніжина, і не залишився у боргу перед своїм селищем, в яке понад усе закоханий. Навіть у 1960–70-х роках Грабовецький обрав своїм псевдонімом подвійне прізвище «Володимир Печеніжинський», яким автор часто підписував свої наукові статті. В 1971 році 21 травня в Печеніжині на пагорбі під лісом «Дібровою» відкрито пам'ятник синові України Олексі Довбушу.

Це був перший в Україні пам'ятник Довбушеві! Цей пам'ятник був відкритий великими стараннями, зараз «Великого Печеніжинця» Володимира Васильовича Грабовецького. Того ж гарного сонячного дня було відкрито ще одну «святиню» в Печеніжині, також за ініціативою і великими стараннями Володимира Васильовича. У центрі селища було відкрито історико-краєзнавчий музей Олексі Довбуша. Печеніжин у цей день був святковий, раділи всі нащадки Олексі.

*Володимир Васильович веде першу екскурсію
в музеї Олекси Довбуша*

Наступне свято на батьківщині у селищі Печеніжин також відбувається за ініціативи Володимира Васильовича. 26 травня 1988 року в селищі Печеніжин з нагоди науково-теоретичної конференції, присвяченої 250-річчю від початку антифеодального руху селян опришків під проводом Олекси Довбуша, було відкрито пам'ятний знак на місці де стояла хатина, в якій народився герой Олекса Довбуш.

Та найбільшим вкладом професора Володимира Грабовецького є те, що він підготував три монографії з історії рідного селища Печеніжина. Перша книга «Історія Печеніжина» була видана у 1993 році з нагоди відзначення 550-річчя першої письмової згадки про село Печеніжин. Друга книга автора-земляка вийшла у 2003 році під назвою «Печеніжин в літописі та ілюстраціях» присвячена 560-ти річчю виникнення населеного пункту.

Третя монографія для рідного Печеніжина від невтомного земляка «Володимира Печеніжинського» виходить у світ в 2008 році під назвою «Культура Печеніжина крізь століття».

У цій монографії, яка складається з 18 розділів, подається розвиток культури селища з праісторичної доби до нашого часу. Ця монографія є трилогією культурного розвитку селища за своє тисячолітнє існування.

Також Володимир Грабовецький ніколи не забуває і про культурно-освітні осередки селища – це історико-краєзнавчий музей Олекси Довбуша, який був створений за його старань. Кожного разу при виході нової праці з історії міст і сіл України, чи то історії опришківського руху, одразу дарує свої книжки музеєві, яких уже назбиралось близько 200. Печеніжинській масовій бібліотеці вже подарував більше 150 книг. Багато своїх книг подарував бібліотеці Печеніжинської середньої школи і бібліотеці Печеніжинської музичної школи. Також величезною заслугою перед рідним селищем є те, що Володимир Васильович прислухався до слів поради свого вчителя Івана Крип'якевича і вивів свого земляка Олексу Довбуша за межі фольклору на всеукраїнський історичний п'єдестал героїв. Про це свідчать великі документальні монографії: Народний герой Олекса Довбуш (історичний нарис) Львів, 1957. – 152 с.; Олекса Довбуш – легендарний герой українського народу, Москва, 1959. – 89 с.; Олекса Довбуш – легендарний лицар Карпат (збірник основних документів), Івано-Франківськ, 2010. – 357 с. та ряд інших праць.

Щира подяка невтомному землякові

Печеніжинці, односельчани висловлюють щиру подяку Великому землякові Володимиру Васильовичу. За його великий вклад у дослідження багатвікової історії і культури стародавнього Печеніжина 28 липня 2000 року рішенням

Печеніжинської селищної ради, голови Мирослава Бодейчука Володимиру Грабовецькому присвоєно звання «Почесний громадянин селища Печеніжин №1» за особистий внесок і вагомі здобутки в розвитку

науки та вивченні героїчного життя Олексія Довбуша.

Наступною подякою Грабовецькому Володимиру від печеніжинців було присвоєно звання «Великий Печеніжинець» 24 липня 2008 року, за вагомий внесок у вивченні історії та культури селища Печеніжина, яке породило легендарного героя Олексія Довбуша.

До святкування 80-ти літнього ювілею Володимира Васильовича долучились Печеніжинські церкви. Печеніжинська Свято-Дмитрівська церква УПЦ КП присвоїла церковне звання «Почесний парафіянин Храму Святого Дмитрія» Грабовецькому Володимиру Васильовичу, доктору історичних наук, професору, академіку, заслуженому діячу науки України, почесному громадянину Печеніжина, Великому Печені-

жинцю за вагомий внесок у вивченні історії та культури селища Печеніжина, яке породило легендарного героя Олексія Довбуша.

жинцю за вагомий вклад у дослідженні історії Української церкви на Прикарпатті Х–ХХІ ст. та рідного селища.

Печеніжинська греко-католицька громадськість присвоїла церковне звання «Почесний парафіянин храму Святого Михаїла» за вагомий внесок у вивченні історії української національної церкви на Прикарпатті Х–ХХІ ст., та трилогію «Історія і культура рідного селища Печеніжина».

У Історико-краєзнавчому музеї Олекси Довбуша у Печеніжині на батьківщині Олекси Довбуша, створений експозиційний куток Володимиру Грабовецькому, як одному із найбільших істориків, дослідників опришківського руху на Прикарпатті, де постійно експонуються різні особисті речі академіка, та дарчі книги з історії опришківського руху та історії України.

Також у цьому ж 2013 році на пошану та відзначення 85-ти річчя земляка-історика Гуцульщини та Карпатського

краю, літописця Довбушевої слави Володимиру Васильовичу в музеї організована виставка з авторських книг «Літописець нашого краю», де односельчани і гості можуть ознайомитися з книгами і життєвим шляхом академіка Володимира Грабовецького. На виставці експонується близько 200 книг.

У Печеніжинській масовій бібліотеці 1 серпня 2004 року було відкрито музейний куток, який у експонованих стендах відображає півстолітній внесок вченого уродженця селища Володимира Грабовецького у розвиток культури рідного Печеніжина.

У бібліотеці також до 85-ти ліття земляка відбулися історичні години приурочені ювіляру Володимиру Грабовецькому. Печеніжинська поетеса Параска Шовкова присвятила вірш землякові Володимиру Грабовецькому за його історичну працю.

Наш Печеніжин вартуж того,
Щоб знали про нього люди.
А як нащадки дізнатись схочуть,
То нас вже на світі не буде.
А книжка в історію путь покаже,
Велика вона чи маленька.
Про всяку минувшину їм розкаже,
Немов би батько чи ненька.
Як Довбуш – земляк, захищаючи предків
Нещадно гнобителям мстився,
А взявши в останніх маєток чи гроші
Щедро з народом ділився.
Він — наша гордість і спомин про волю.
Всі хто цікавиться знайте:
Якби не він, була б сірою доля. .
Решта у книжці читайте.
Книжка у світі - це добрий порадник.
Вона розповість вам про цічий світ
Всім, хто їх пише і хто їх читає,
Зичу здоров'я імногая літ!

***На пошану нашому великому землякові,
Печеніжинській масовій та дитячій бібліотекам
присвоїли ім'я Володимира Грабовецького***

10 березня 2016 року у Печеніжинській об'єднаній територіальній громаді відбулася шоста сесія, сьомого демократичного скликання. Одним із представлених питань перед депутатами, було питання про присвоєння Печеніжинській масовій бібліотеці та Печеніжинській дитячій бібліотеці ім'я Володимира Грабовецького.

Із даним клопотанням виступили працівники бібліотек. З доповіддю перед депутатами про життєвий та творчий шлях уродженця Печеніжина, доктора історичних наук, заслуженого діяча науки і техніки України, академіка Володимира Грабовецького, виступила завідувача бібліотекою Якубенко Світлана, і працівники музею Олекси Довбуша,

які розгорнули виставку наукових праць академіка Володимира Грабовецького з історії України, Олекси Довбуша, опришківського руху, історії населених пунктів України, козаччини, Шевченкіади та наукових праць про академіка.

Розглянувши звернення та рекомендації постійно діючої комісії з питань освіти, культури, молоді, про великий, понад півстолітній внесок Володимира Васильовича в розвиток історії, культури, як Печеніжина, так і всієї України, депутатський корпус проголосував одноголосно, чим присвоїли Печеніжинській масовій та дитячій бібліотекам ім'я Володимира Грабовецького. Своїм рішенням депутати внесли свою лепту в увіковічення пам'яті про Великого Печеніжинця, справжнього історика, академіка та гордості Прикарпаття – Володимира Васильовича Грабовецького.

Ми впевнені, що, як сьогодні так і через роки, століття, ім'я уродженця нашого Печеніжина, академіка Володимира Васильовича Грабовецького згадуватимуть не лише його учні історичної школи, а й усі покоління дослідників, усі жителі Печеніжина, Прикарпаття і вся Україна.

Андрій КОРОЛЬКО

ЕПІСТОЛЯРНА СПАДЩИНА ВОЛОДИМИРА ГРАБОВЕЦЬКОГО

Володимир Грабовецький залишив велику домашню бібліотеку. Частину її він наприкінці 1990-х – на початку 2000-х рр. перевіз у відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки імені Василя Стефаника. Серед розмаїття матеріалів з особистого архівного фонду, який значиться під номером 268, привертають увагу листи, поштові картки, привітальні телеграми, що складені у чотири великі папки¹. Фактично цей комплекс джерел яскраво ілюструє тернистий життєвий шлях вченого протягом кінця 1940-х – першої половини 1990-х рр. Слід відзначити, що у рукописному відділі бібліотеки зібрано не весь епістолярій, оскільки частина листів, переважно родинного змісту, яка нами теж була опрацьована, зберігається у домашньому архіві В. Грабовецького. Поряд з цим вдома до останнього часу знаходився епістолярний корпус джерел історика з урядовими організаціями, громадсько-політичними, релігійно-церковними і національно-культурними установами та діячами, діаспорою. Оглядаючи листи, можна з впевненістю сказати, що тут можна почерпнути багато цікавих фактів з професійної діяльності історика, починаючи ще з середини ХХ ст.

Умовно опрацьований епістолярій Володимира Грабовецького можна поділити на чотири частини. До першої групи належать родинні листи, що відносяться до того періоду часу, коли Володимир Грабовецький формувався як молодий і талановитий науковець і якому, мабуть, потрібна була моральна підтримка з боку родини. Друга група листів і поштових карток є найбільшою. Це листування з відомими науковцями-істориками. Охоплює більше ніж півстолітній період – з середини 1950-х рр. і до кінця 1990-х рр. Оригінальною за наповненістю і змістом матеріалу є третя група епістолярію – листування з урядовими організаціями, гро-

¹ Вперше ці листи нами були опубліковані в 2008 р.: Листування [В. Грабовецького] // На вітар історії України: Ювілейний збірник на пошану академіка АН Вищої школи України, професора В. В. Грабовецького. – Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2008. – 564 с. – С. 198–331.

мадсько-політичними, релігійно-церковними і національно-культурними установами та діячами. Це не тільки листи, але й дарчі автографи, звернення, клопотання тощо. Переважна більшість їх написана у період незалежної України, відображають активну громадську і наукову позицію історика. Невеличкий пласт листів зосереджений у четвертій групі. Це листування з діаспорою. Осібно виокремили п'яту частину епістолярної спадщини – привітання Володимира Грабовецького з ювілеями.

Серед першої групи листів цікавими, на наш погляд, є листи батька Василя Грабовецького до сина Володимира. Зі змісту чотирьох опублікованих листів, написаних на початку 50-х років минулого століття, можна помітити щире батьківську любов до свого сина, який у складних умовах сталінського тоталітарного режиму навчався на історичному факультеті Львівського державного університету імені Івана Франка, а згодом працював молодшим науковим співробітником відділу історії України Інституту суспільних наук АН УРСР. Батько був віруючою людиною і завжди бажав добра синові та його сім'ї, про що свідчать його напутні слова в одному з написаних листів: «Слава Ісусу Христу! Дорогий Сину Влодку. Поздоровляю Тебе і Твою Родину добрим здоров'ям і щастям, і прошу Господа Бога Благословенства і молитви над Твоєю працею, дай Тобі Боже Кріпість і силу до праці». Варто зауважити, що селяни краю у той час жили у скрутному становищі. Бачимо з прочитаного, що батько просить матеріальної допомоги у сина, аби якось вижити, тим більше хворою лежала мати.

Великий пласт листів, поштових карток та привітальних телеграм стосується наукової діяльності Володимира Грабовецького. Більшість з них, як уже зазначалося, знаходяться у відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки імені Василя Стефаника. З огляду опрацьованого архівного листування В. Грабовецького, відзначимо, що він підтримував наукові зв'язки близько з 60 вченими і культурними діячами не тільки України, але й Польщі, Росії, Словаччини тощо. Увесь науковий епістолярій акуратно складений і пронумерований у трьох папках. Ми вибірково опрацьовали листи більше двадцяти вчених до В. Грабовецького. Серед них такі відомі, як О. Апанович, Г. Гербільсь-

кий, І. та О. Гуржії, В. Дядиченко, Я. Ісаєвич, М. Ковальський, П. Толочко, З. Хижняк та інші. Проте слід зауважити, що збереглося мало листів В. Грабовецького до цих дослідників.

Ці листи та поштові картки стосуються не тільки професійної діяльності прикарпатського історика, але й роботи Інституту суспільних наук АН УРСР у м. Львові, Інституту історії АН УРСР у м. Києві та інших наукових установ України у 1950–1990-х рр. Тому це має важливе значення для розуміння змісту розвитку української історичної науки, напрямків її діяльності, зокрема у радянський період.

Володимир Грабовецький підтримував товариські стосунки з київськими істориками Іваном та Олександром Гуржіями, Оленою Апанович, Вадимом Дядиченком, Володимиром Голобуцьким, Оленою Компан, Іваном Бойком, Михайлом Марченком та іншими. Творча співпраця передусім стосувалась вивченню проблем середньовічної історії України і припадає на 1950–1970-ті рр., коли В. Грабовецький, працюючи в Інституті суспільних наук АН УРСР у м. Львові, активно досліджував питання опришківського і селянського руху в Галичині.

З листування помічаємо особливо приязні стосунки Володимира Грабовецького з Іваном Гуржієм, який у кінці 1960-х рр. був на посаді заступника директора і завідувача відділу історіографії та джерелознавства Інституту історії АН УРСР. Варто зауважити, що В. Грабовецький видав до його 50-річчя «Бібліографічний покажчик» наукових праць (1965 р.). Такого характеру видання вважалися тоді рідкістю. Окрім того знаємо, що І. Гуржій мав виступити офіційним опонентом при захисті докторської дисертації В. Грабовецького у 1968 р. Однак передчасна хвороба не дозволила побувати йому на захисті. Син Івана Гуржія Олександр у 1980–1990-х рр. неодноразово консультувався з Володимиром Грабовецьким з наукових питань. Його листи по-родинному теплі і щирі.

Ще один працівник Інституту історії АН УРСР (очолював відділ феодалізму) Володимир Голобуцький, який досліджував проблеми українського козацтва, теж приятелював і часто зустрічався у м. Львові та м. Києві з В. Грабовецьким, цікавився написанням його наукових робіт з історії селян-

ського руху. Відзначимо, що В. Голобуцький був офіційним опонентом кандидатської дисертації, яку В. Грабовецький захистив в Інституті історії АН УРСР у 1958 р.

Активною була співпраця Володимира Грабовецького з завідувачем відділу доби феодалізму Інституту історії АН УРСР Вадимом Дядиченком. З прочитаного у листах бачимо, що останнього цікавили питання становища селянства на Правобережжі і в Галичині у XVII–XVIII ст. Київський дослідник Іван Бойко ґрунтовно знайомився з працями В. Грабовецького з історії селянського та опришківського руху на Прикарпатті, а також цікавився захистом докторської дисертації останнього.

Читаючи листи Олени Апанович, яка була дослідницею історії козацтва, можна відмітити її сердечну приязнь до вирішення важких буденних і сімейних справ Володимира Грабовецького. Аналогічно товариські стосунки з прикарпатським істориком підтримувала старший науковий співробітник Інституту історії АН УРСР Олена Компан. А Зінаїда Хижняк, дослідниця історії Києво-Могилянської академії, консультувалась з ним стосовно захисту кандидатської дисертації.

Слід виокремити товариські відносини Володимира Грабовецького з доктором історичних наук, професором Київського державного університету імені Тараса Шевченка Михайлом Марченком. В 1939–1941 рр. він був першим радянським ректором Львівського університету. У 1941 р. репресований, після повернення працював у м. Києві. Листи стосувалися наукової співпраці: обміну літератури, роботи у бібліотеках, захисту дисертації товаришів.

Сердечно теплими видаються листи Миколи Ковальського, який спочатку завідував кафедрою історіографії та джерелознавства Дніпропетровського державного університету, а в останні роки свого життя працював в Острозькій академії, яка відновила свою діяльність у незалежній Україні. Слід підкреслити, що він з Володимиром Грабовецьким навчався у Львівському університеті з 1947 до 1952 рр., а пізніше обоє посприяли захисту кандидатської дисертації однокурсника Миколи Кучернюка. М. Ковальський уважно читав докторську дисертацію В. Грабовецького, яка успішно

була захищена у 1968 р. Подібно у цій справі теж допомагав прикарпатський історик.

Працюючи з самого початку у відділі історії України Інституту суспільних наук АН УРСР Володимир Грабовецький намагався почути і отримати поради від своїх колег стосовно підготовки і написання того чи іншого наукового дослідження. Тут вирувала науково-дослідницька робота, в яку поринув В. Грабовецький. Стосовно цього цікавими видаються листи та поштові картки співробітників Інституту Ярослава Ісаєвича та Ярослава Дашкевича, а також професора Львівського державного університету Григорія Гербільського.

Привертають увагу листи словацького історика Павла Гопака, який цікавився українсько-словацькими відносинами у період пізнього середньовіччя. Зокрема, він поряд з Володимиром Грабовецьким уважно вивчав рух карпатських опришків – т. зв. «збійників».

Оригінальними є листи уманського краєзнавця та історика, дослідника гайдамацького руху 1768 р. (Коліївщина) Григорія Храбана, які були написані до Володимира Грабовецького напередодні і під час святкування 200-річчя славетної Коліївщини. Саме в той час прикарпатський історик опублікував свою першу статтю з даної проблеми: «200 років Коліївщини: Сини мої, гайдамаки».

Цікавими є листи і звернення Миколи Вегеша, Петра Сіреджука, Володимира Пришляка, яких з впевненістю можна віднести до Прикарпатської історичної школи Володимира Грабовецького. Ці листи написані на рубежі двох тисячоліть і відображають підтримку нових наукових здобутків патріарха історичної науки Прикарпаття. У 1990-х рр. у Володимира Грабовецького особливо теплими стосунки були з чернівецьким істориком Павлом Михайлиною, що був дослідником середньовічної історії міст і сіл України, підтвердженням цьому є два листи останнього до івано-франківського історика.

Розмаїтою є третя група листування, стрижнем якої є відображення наукових і громадсько-культурних здобутків Володимира Грабовецького перед громадою не тільки м. Івано-Франківська й області, але й Галичини та України.

З листів, звернень, поштових телеграм з усієї України помічаємо прохання до Володимира Грабовецького посприяти у виданні енциклопедичних видань, монографій, брошур тощо. Серед такого типу листів слід віднести прохання і подяки Т. Хоменця, Д. Павличка, М. Желєзняка, М. Мороза, М. Магуня, С. Іваськевича, С. Чудика. Особливо звертаємо увагу на прохання члена громадського комітету захисту прав інвалідів в Україні Дмитра П'ясецького, який просить подарувати інвалідам м. Тернополя 3-х томну історію Прикарпаття Володимира Грабовецького.

Необхідно зауважити, що у середині 2000-х рр. написав дві унікальні праці з історії сіл Підлисся Золочівського району Львівської обл. та Моринців Звенигородського району Черкаської обл., де народилися видатні постаті України – Маркіян Шашкевич і Тарас Шевченко. Громади цих сіл вітали крок Володимира Грабовецького по написанню історико-краєзнавчих робіт, про що свідчать лист колективу літературно-меморіального музею Маркіяна Шашкевича у с. Підлиссю та її голови Марії Особи, листи наукового працівника Моринського філіалу музею Т. Шевченка К. Урсалової, вчителя історії Моринської ЗОШ I–III ступенів Н. Бублій до історика.

Не секрет, що історик займав активну громадську позицію у вирішенні важливих питань наукового і національно-культурного життя м. Івано-Франківська і Прикарпаття. Зокрема, за 2001 р. читаємо звернення Володимира Грабовецького до голови Івано-Франківської обласної державної адміністрації Михайла Вишиванюка, у якому історик просить виділити необхідні кошти для перевидання «Ілюстрованої історії Прикарпаття» у 3-х томах. У іншому вже колективному зверненні громадського об'єднання «Наше місто» (Володимир Грабовецький був Головою ради старійшин ГО «Наше місто») за 2002 р. просить міську владу і ректорат Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника встановити належний пам'ятник на могилі професора В. Полека на Чукалівці, спорудити меморіальну дошку на будинку по вул. Достоевського, де він проживав, і встановити вивіски «Набережна ім. професора Полека» на будинках по вул. Надрічній. У ще одному колективному зверненні до міського голови В. Анушевичуса за

2006 р. клуб української інтелігенції ім. Богдана Лепкого, членом якого був історик, від імені групи місцевих мешканців звернувся з проханням-пропозицією перейменувати вулицю Гаркуші на вул. ім. Івана Крип'якевича. До речі, Володимир Грабовецький особливо цікавився історією вулиць м. вано-Франківська, про що свідчила листовна дискусія з громадсько-культурним діячем, заслуженим працівником культури України, краєзнавцем, знавцем вулиць нашого міста, уже нині, на жаль, покійним Михайлом Головатим (1943–2016).

Володимир Грабовецький постійно відзначав, що він є учнем відомого українського історика Івана Крип'якевича. Завжди підтримував приятні стосунки з сином Романом, а після його смерті вів листування з дружиною Лесею Крип'якевич-Цегельською. Також підтримував зв'язки з дружиною відомого історика України, заслуженого працівника освіти, доктора історичних наук, професора Вінницького педагогічного інституту Іллі Гавриловича Шульги Ядвігою.

Серед мистецтвознавців Володимир Грабовецький у листах високо оцінював роботи графіка, заслуженого діяча мистецтв України, народного художника України та лауреата державної премії ім. Т. Шевченка Георгія Якутовича. Останній зробив малюнки (графіку) до обкладинок книг вченого «Як Довбуш карав панів» та «Карпатське опришківство». Необхідно звернути увагу і на приятні стосунки історика з гуцульським народним умільцем Михайлом Дідишиним, який відзначав: «Нехай ім'я професора Грабовецького понесуть гуцули в безкраї віки, і ім'я його щоб викарбували на всіх скалах Олекси Довбуша». А заслужений майстер народної творчості Роман Стринадюк за популяризацію історії Гуцульщини виготовив до 300-річчя від дня народження Олекси Довбуша (2000 р.) медаль «Довбуш» і вручив Володимирі Грабовецькому. Історик підтримував чудові відносини з народним артистом України, колишнім довголітнім керівником Гуцульського ансамблю пісні і танцю Михайлом Гринишиним, який високо оцінював експозицію історико-меморіального музею Олекси Довбуша у м. Івано-Франківську.

Володимир Грабовецький – знаний вчений України, був високошанованим не тільки в науковому світі, але й серед

української громадськості. Підтвердженням цьому є привітальні телеграми і листи президента України В. Ющенка, відомого державного і громадсько-політичного діяча, академіка НАН України, колишнього народного депутата України І. Юхновського, заслуженого діяча мистецтв України, колишнього народного депутата України М. Косіва, громадсько-політичного і державного діяча, народного депутата України А. Матвієнка, колишнього віце-прем'єр міністра В. Смолія, владики Софрона Мудрого, громадсько-культурного і церковного діяча, науковця Д. Степовика. Відзначимо також клопотання народних депутатів України перед президентом України Л. Кучмою стосовно надання державної нагороди В. Грабовецькому у 1995 р. Високо оцінював наукову спадщину Володимира Грабовецького відомий літературознавець Володимир Качкан, який звернувся до молоді з наступними напутніми словами: «Хай молодь бачить, роздумує, вчиться, – що може дати у духовне відродження одна людина, – Особистість! Дяка Вам, пане Історику!».

З листів директора видавництва довідкової літератури «К.І.С.» Ю. Марченка і директора видавництва «Мазепа» О. Антонця дізнаємось, що ім'я Володимира Грабовецького включене у загальнодержавні довідники «Хто є хто в Україні» і «Золота книга України 2000».

Четверта група – листування з діаспорою – є невелика за обсягом, проте засвідчує, що історик був відомим у громадських і наукових колах США, Канади, Австралії. Цю частину епістолярію привідкриває автограф-привітання професора Ласальського університету у м. Філадельфії (США) Мирослава Лабуньки з нагоди відкриття кафедри історії України у Івано-Франківському державному педагогічному інституті імені Василя Стефаника (1990 р.), яку очолив Володимир Грабовецький. У листі відомої громадсько-культурної діячки української діаспори Австралії, педагога Ярослави Барчинської помічаємо знак подяки за наукові праці історика. Авторка зауважила, що «Ваші праці написані дуже цікаво й ми в наступному навчальному році ... включимо їх в шкільну лектуру для старших учнів».

Наголосимо, що громадські діячі і краєзнавці діаспори Канади і США неодноразово хотіли отримати допомогу і консультації від Володимира Грабовецького. Так, відомі

громадсько-культурні діячі української діаспори Канади, знавці і популяризатори історії Гуцульщини, керівники управи Товариства ім. Св. Юрія Переможця звернулися за допомогою у написанні двотомника з історії Гуцульщини. А Ярослав Гелета – відомий український громадсько-культурний діяч діаспори у США, дослідник і популяризатор історії м. Коломиї і Коломийщини – хотів отримати інформацію про коломийський монастирок, описаний у «Історії Коломиї» Володимира Грабовецького.

Надзвичайно доброзичливими були стосунки Володимира Грабовецького з відомим культурно-освітнім діячем, колишнім завідувачем відділу україніки Конгресової бібліотеки США, автором ряду наукових праць і популяризатором українстики не тільки в США, але й у Європі та Австралії, Богданом Ясінським. Перебуваючи багато років у діаспорі, Б. Ясінський не забував про рідну Україну, виступаючи меценатом ряду українських видань. Зокрема, він профінансував монографію В. Грабовецького «Олекса Довбуш (1700–1745)» (Львів, 1994). Також підготував статтю «Олекса Довбуш у відділі україніки Конгресової бібліотеки США» до міжнародної науково-теоретичної конференції, присвяченої 250-річчю з дня загибелі Олекси Довбуша.

Цікавим є лист історика до Тамари і Миколи Цісельських, відомих громадсько-культурних діячів української діаспори у США, де автор зазначав: «Мене запрошують в престижні університети США та Канади читати лекції з історії України, але я через свій стан здоров'я не можу поїхати за океан і не бажаю покидати свій рідний край і могили своїх батьків».

Останній блок епістолярія – ювілейні вітання з нагоди 50-, 60-, 70-, 75-річчя Володимира Грабовецького, які різні за формою, змістом і наповненістю матеріалу. Особливо відмітимо привітання колективу історичного факультету Івано-Франківського державного педагогічного інституту імені Василя Стефаника з 60-річчям історика (1988 р.), який розпочинається такими словами «Дорогий опришку». І далі читаємо: «Ваші праці, яких налічується декілька сот і котрих би вистачило на добрий десяток науковців із сусідніх кафедр, відомі далеко за межами Гуцульщини і цілої України. Дай Вам пан-Біг здоров'я, щоб Ви ще низку років

прудко бігали стежками славетного Довбуша і його мужніх опришків і ніколи не обминали дорогу до Дзвінчиної хати! З глибокою шаною реєстровці та посполиті провідної та допоміжних кафедр історичного факультету! Підписав та поклав печатку наказний отаман полковник Іван Шумейко (декан історичного факультету. – А. К.)».

Важко переоцінити фундаментальні праці Володимира Грабовецького, однак важливе місце у його творчості займає епістолярна спадщина, адже тут можна почерпнути цікаві дані з наукової та громадсько-культурної діяльності вченого. Все ж залишається багато неопрацьованих листів, що якісно згруповані Володимиром Грабовецьким і знаходяться у відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки імені Василя Стефаника. Цей пласт матеріалу залишається ще недостатньо вивченим. Необхідно також здійснювати пошук листів Володимира Грабовецького до відомих вітчизняних і зарубіжних науковців, громадських діячів, організацій, товариств, які можуть зберігатися у приватних колекціях, архівних і бібліотечних фондах Інституту українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України, Інституту історії України НАН України, Інституту літератури НАН України, Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Центрального державного історичного архіву України у м. Києві, Центрального державного історичного архіву України у м. Львові, Державного архіву Івано-Франківської області, Державного архіву Львівської області. Виявлення нових документів епістолярного корпусу джерел дозволить якісно і переосмислено вивчати стан розвитку української радянської історичної науки 1950–1980-х рр., непрості умови життя і праці відомих істориків в умовах тотального контролю зі сторони радянської партійно-політичної системи.

ЛИСТУВАННЯ ВОЛОДИМИРА ГРАБОВЕЦЬКОГО

І. Родинні листи.

Лист батька Василя до сина Володимира*¹

17 вересня 1952 р.
с. Печеніжин

С. І. Хр. (Слава Ісусу Христу)

Дякую Тобі за лист так щирий від себе Дорогий Сину за відповіді Твої, Поздоровляю від Себе і Мамаи Тебе і Твою родину Жену Маму Дочку. Нехай Господь їх Благословит і помагає в тяжкій праці. Я тепер вдома сам працюю – кошу, жну, молочу здаю поставку державі. Кухарю, пасу і годую корову. Мама лежить далі в ліжку на ногу, вже розібрали бінт, нога болит даліше, не можна ставати на ню. Тягарі на мене всі спали і роботи багато весною.

Книжка найшлася була в стіні в stodолі, Марія віддала. Володку прошу як маєш час, то дещо напиши від себе кілька слів про життя і поваження свої.

Нехай Тобі Бог помагає Своєю ласкою працювати для добра свого і свого народу. Твій батько і мати немічна в ліжку. Незабудь відпиши.

Будьте всі здорові. Слава Ісусу Христу

Лист батька Василя до сина Володимира*

жовтень 1952 р. (?)
с. Печеніжин

Слава Ісусу Христу

Дорогий Сину Володку.

Поздоровляю Тебе і Твою Родину з котрою жиєш і прошу Тебе подай нам з мамов відомість близшу про Своє жите і працю на новім місци житя, опиши прошу щось більше і ширше.

Мама наша лежить хора, ледви дише, просить Тебе не за нас поможи. Нам тепер приходит всякі податки, бо віддают в суд.

Мама лежить хора, молока нема, корова не дала, бо тільки 2 місяці теляти, нема чим запастись. Згадує за тебе, що Ти обіцяв щось написати.

Тепер у нас робота, зібрали кукурудзи. Ос тепер ідем в поле бараболю брати, треба працювати сам удень.

¹ Тут і надалі листи, підзаголовки яких позначені зірочкою, були надруковані раніше у книзі: Вегеш М. Академік Володимир Грабовецький – визначний історик України. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. – 432 с. – С.245-313.

Прошу відпиши і поможи, а Господь Бог Тобі допоможе в Твоїй тяжкій праці, не забудь за нас старих родичів.

До милого собаченя Твій Батько, Мати Василь і Марія.

Щасти Боже.

Лист батька Василя до сина Володимира*

26 березня 1954 р.

с. Печеніжин

Слава Ісусу Христу

Дорогий Сину Володку.

Поздоровляю Тебе і Твою Родину добрим здоров'ям і щастям, і прошу Господа Бога Благословеньства і молитви над Твоєю працею, дай Тобі Боже Кріпість і силу до праці.

Дякую Тобі за щирю поміч Твою матеріальну для мене старого, котру я від Тебе одержав 22 марта 100 рублів. Слова подяки від мени Тобі дуже щирі, бо я тепер ні звідки не маю.

Тепер Марійка їде до Львова і буде там у Вас, прийміт її щиро із дівчинов, бо дівчина має тепер вільний тиждень від науки, бо Марія мені тільки помагає. Федір до мене відноситься дуже холодно.

Прости буду Тебе Володко моя щира Дитино не забувай і на дальше за мене, Господь Тобі допоможе в Твоєму життю за Твої добрі діла і милосердне серце.

Відпиши пару слів від Себе і передай до мене, котрі будуть для мени великою потіхою, бо я того чекаю.

Оставай здоров до милого зобаченя. Твій Батько, котрий тепер жиє і просить у Господа Бога щастя і добра для своїх дітей.

Госоди поможи.

Грабовецький Василь.

Лист батька Василя до В.В.Грабовецького*

18 жовтня 1954 р.

с. Печеніжин

Слава Ісусу Христу!

Дорогий Сину Володку. Поздоровляю Тебе Моя Дитино і Твою Родину дочку Оксану і Бабку домашню господиню і Жєну Твою Іванку. І прошу у Бога ласки, здоров'я, щастя і помочи Божої і втіхи над Вами. Ти моя Дитино в світі найщиріша. Просивбим Тебе від Себе відомості з Твого дому і Твого життя і праці наукової і здоровля Родинного.

Я тепер збираю бараболу в поли на горбу і Слава Богу здоров все працюю. Марія працю в своїй установі дальше, дівчина єї ходит в школу добру учиться. Федір ставиться до мене вороже – обходить мее...

Тепер я хотів би Тебе просити щоби Ти мені поміг трохи грошима для купівлі корови, бо сам нічого не маю, а без молока мені старому тяжко вижити. Даруй мені, що так осміляюся Тебе просити Дитино моя Дорога.

Тебе прошу не забудь зажени пока я еще, хто мене пожалує як не Свої рідні діти.

Оставай здоров до милого зобаченя Твій Батько Василь і чекаю на твою щедрю руку.

У нас зараз тепер тепло і погода гарна стоїть на дворі, добре все робити, всюди ходити і треба щось на зиму забезпечити ся на одежу і харчі і дрова і тому прошу поможи мені оскільки Твоя спроможність

Твій Батько

**Лист сестри Параски Грабовецької до родини в с.
Печеніжин***

9 листопада 1948 р.
м. Винники

Слава Ісусу Христу!

Дорогенькі Родичі я заїхала до Винник щасливо, всьо добре. Марічка і Іван втішилися мною, а Анничка така здорова, бависе і каже мені що хоче поїхати до діда і до бабкі далеко-далеко. Дорогенькі Мамко не журіться а приїду до дому коло 15 16 числа, що можети то робіт а що ні то я приїду. Івась купив мені мешти а Маріка купила спідничку і я чекаю, щоб заробити більше грошей і приїду додому а то що Іван писав щоби я приїхала щоби и собі забрала. То всю на сім кінчу і поздоровляю вас тату і ви мамко я скоро приїду то більше вам скажу.

Параска Грабовецька

Лист В.Грабовецького до родини у м. Львів*

6 лютого 1958р.
м. Київ

Дорогенькі мої!

Заїкав щасливо. В дорозі у вагоні не спав, тільки над ранком заснув. Бо не видержав. Взяв постіль і придрімав. З вечора біля мене крутився якийсь п'яний і я не міг від нього відчепитися.

В 9.45 год. ранку приїхав в Київ. Майже цілий день шукав місця. Тут майже не можна знайти будь-який притулок. Тільки мій добрий професор як довідався про все, то негайно допоміг мені вирішити це питання. Він негайно подзвонив одному знайомому, який знає особисто директора однієї гостинниці. А цей знайшов мені місце. Тут в гостинниці майже не можна влаштуватися, бо постійно приїжджають гості з закордону. Того ж

вечора я з професором ходив головною вулицею Хрещатиком і на Володимирську гірку. Однак я сильно замерз. Бо сорочка без рукавів, і мене почали колоти руки. Вечором я ледве відійшов.

Другий день ранком зайшов в Інститут і приніс свою дисертацію, але вони не приймали її, тільки через те, що вся документація була заготовлена на українській мові, а тут потрібно російській. Крім цього не знаю чи свідомо чи не свідомо Карпова всі документи неправильно підписала. Все потрібно російській мові навіть анкета особиста. І я по всьому Києві ходив за анкетами і ледве найшов але другого дня. І як би ви знали як важко було. З листами Івана Петровича (Крип'якевича) тут ніхто не рахується. Я познайомився з деякими спеціалістами по своїй темі. Однак я змушений був все наново заготовляти на російській мові, друкувати, а машиністом ледве знайшов. І лише сьогодні все заготовив і відсилаю до Львова, щоб в Інституті знову завірили і вислали. Я з Києва не виїду доти, поки не приймуть моєї роботи. І тому очікую її. Документи передав через наших товаришів, а ті мають затвердити і вислати скоро в Київ. Я страшно переживаю. Вчора дзвонив в наш Інститут, щоб вони вислали якнайскоріше мої документи.

Вечорами нікуди не ходжу і перечитую свою роботу. Сьогодні дзвонив професор, щоб вечором пройтися. Але охоти нема.

Заходив у газету «Правда України» і довідався, що на мою роботу «Олекса Довбуш» буде найближчим часом написана рецензія в газеті.

Страшно скучаю за Вами і особливо Богданчиком. Він сниться мені по ночах. Справді чудовий син, я горджусь ним. Передайте від мене йому поцілунок. Як вчиться Оксана – пустогонка чи здорова?

Ось все, що хотів написати. Все подрібніше розповім на місці. Думаю, що в п'ятницю 16 лютого виїду з Києва, як все буде добре. Цілую всіх а найбільше Богдана.

Ваш Володимир.

Лист сестри Олени до брата Володимира (уривок)*

27 листопада 1968 р.

м. Бидгощ

Дорогі мої рідні

Дістала лист від Івася, і пише, що Волотко є доктор, свій ступінь науки збільшив. Дорогий Брацішку мій я тобі з цілого серця складаю гратуляцію, за твій труд і поступ, я заплакала з радості, що з нашої родини вийшов чоловік такий здібний. Волотко я тебе цілую і бажаю багато здоровля, де у тебе мало здоровлі, Янко тобі також дякує...

II. Листування з науковцями

Лист проф. І.Якубського до В.Грабовецького

30 серпня 1954 р.

м. Ленінград

Уважаемый Владимир Васильевич!

Прежде всего, извиняюсь за задержку. Весной Рутковский был во всех книжных магазинах, но за лето разошелся, и пришлось ждать, пока откроется университетский магазин, где, как мне сказали, книга еще осталась. Что касается статьи Косачевской, то в магазине старые выписки Ученых Записок завалили более свежими поступлениями и сразу отыскать не могли. Обещали в ближайшее время разыскать, тогда я сразу вышлю.

Кстати, Косачевская возвращается на работу в наш Университет. В последнее время она работала в пединституте где-то в Средней Азии. Еще ее не видел: когда увижу, расскажу, что нового слышно насчет опришков.

Виделись ли Вы с О.Е.Ивановой?

Каково Ваше мнение относительно «Истории Польши» Ин-та славяноведения? Я еще не успел ее прочесть целиком, но прочитання сотня страниц производит впечатление поверхности и приспособленчества (понятно, это не относится к археологическому разделу; тут уж я совсем ничего не понимаю, и мне этот раздел показался очень интересным). Во всяком случае, это далеко от «обобщающего исследовательского труда Большого масштаба», который Ин-т славяноведения обещал 5 лет тому назад. Правда, теперь редакция сбавила тон и в предисловии сама определяет работу как научно-популярную. Сложных, узловых проблем, по крайней мере, в первой части, авторы избегают, как чорт ладана. На ста страницах не попало ни одной свежей мысли, если не считать явные ошибки и неточности. Может быть, хоть дальше лучше.

В университете, как полагается, летнее затишье. Я весь август не притрагивался к диссертации – 20 дней с утра до вечера принимал экзамены у поступающих, а потом еще умудрился при сравнительно хорошей погоде схватить грипп.

Получил письмо от Ольшевича. Вацлав Адольфович был настолько любезен, что прислал еще дополнительную библиографию. Я еще не успел ответить ему (хочется предварительно познакомиться с теми книгами, которые он рекомендует); если

Вы увидите Вацлава Адольфовича, передайте, пожалуйста, ему искреннюю благодарность.

Перехожу к книжным просьбам, если можно, пришлите, пожалуйста, следующее: 6-ой том «Творів» Франка, а также новые тома, если они появились, – т.е. начиная с 14-го (а Л.Украинку – с 4-го тома). Нельзя ли у Вас подписаться на Чехова? Я здесь прозевал подписку. (Квитанции подписок на Франка и Украинку я затерял, но в магазине подписных изданий сказали, что дадут и так).

Как Вы поживаете? Как Ваша работа? Что нового в львовском ученом мире? Если у Вас есть ко мне какие-нибудь поручения, с удовольствием постараюсь выполнить.

С приветом И.Якубский

Лист В.Грабовецького до тов. Мусяновича

19 вересня 1958 р.
м. Львів

Шановний тов. Мусянович!

Ми отримали Вашого листа і готові допомогти опублікувати історію села Віжомля. Але нам спочатку потрібно познайомитись з рукописом Вашої праці про історію Віжомлі.

Тому просимо Вас надіслати свій рукопис в наш Інститут суспільних наук. У нас ряд спеціалістів познайомиться з Вашою працею і висловлять свою думку про роботу.

З пошаною до Вас В.Грабовецький
Науковий співпрацівник
відділу історії України
Інституту суспільних наук

Лист В.Грабовецького до тов. Заброцького

Б.д., б.р.
м. Львів

Шановний тов. Заброцький!

Даємо відповідь на прохання, яке Ви надіслали в Інститут суспільних наук. Дуже приємно, що Ви цікавитесь видатними народними героями визвольної боротьби трудящих західноукраїнських земель в епоху соціалізму. Вашу ініціативу Інститут радо підтримує.

Народний проводир Олекса Довбуш сім років (1738–1745 рр.) боровся з шляхтою на західноукраїнських землях. 1744–1745 рр. були роками найактивнішої діяльності народного месника. Виступи Довбуша в 1744 р. носять яскраво виражений класовий, антифеодальний характер. Олекса Довбуш в першу

чергу розправлявся з тими панами, які жорстоко визискували своїх кріпаків. Так 4 травня 1744 року на прохання місцевих кріпаків загін Довбуша напав на двір багатого шляхтича Константина Золотницького в містечку Борщові на Поділлі. Цей шляхтич відомий був нелюдським ставленням до своїх кріпаків. сучасник дав таку характеристику цьому шляхтичу: «Був то пан злий на людей і навіть кількох замучив». Щоб помститись за селянські кривди, Довбуш віддав пана на муки. І коли переляканий шляхтич просив пощади і давав викуп за себе народний месник йому відповів: «Не по гроші я тут прибув, але по твою душу, щоб ти людей більше людей не мучив». Після цього маєток був спалений, а шляхтич з усією сім'єю знищений.

Література: 1) А.Петрушевич Сводная галичско-русская летопись с 1700 – 1772, Львов, 1887, стор. 165.

2) Розвідки про народні рухи на Україні-Руси в XVIII віці. Руська історична бібліотека т XIX, Львів, 1897.

3) Журнал «Жовтень» за 1956 рік №12, стор. 88-89.

З пошаною до Вас В.Грабовецький

Листи І.Бойка до В.Грабовецького.

Бойко Іван Давидович – доктор історичних наук, з 1956 р. старший науковий співробітник Інституту історії АН УРСР, з 1965 р. – Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР.

Лист №1*

10 вересня 1958 р.
м. Київ

Мій молодий друже!

Усі три листи Ваші одержав. Щиро дякую Вам за безмежні (?) турботи про мої справи.

Мікроплівку Мені вислали лише однієї (?), яка була в чит-залі. На жаль вона зовсім не читабельна і я не зможу її використати. Щодо тих документів, що Ви відібрали в архівосховищі, то мікрофільму з низ, як видно, не зробили.

Учора відправили листа в філіал, щоб зробити мікроплівку з документів рукописного відділу бібліотеки. Але я переживаю турботи, чи не вийде і тут щось подібне до першого мікрофільмування. Буде шкода, якщо це повториться. Це позбавить мене можливості ввести в науковий обіг цінні документи.

Учора на Вченій Раді Інституту висунули Івана Петровича в академіки. Балотування було одноголосне.

Лист «антибойко», що готував А.К. не друкують в журналі, здається, справа закінчиться тими двома абзацами, що він вмістив в останньому номері. А в тім – хтозна, може «из искры возгорит пламя»! Побачимо.

Будьте здорові. Привіт усім товаришам.
З привітом Бойко!

Лист В.Грабовецького до тов. Швеця

8 березня 1960 року
м. Львів

Вельмишановний тов. Швець.

Пробачте за затримку відповіді на Ваш лист і прохання. Справа в тому, що я знаходився у довгостроковому відрядженні.

Вашу поему про Довбуша уважно прочитав. Вона написана з історичного боку дуже цікаво. Але оскільки я історик, то не можу дати кваліфікованої оцінки з літературної сторони. Проте, я раджу Вас надіслати Вашу поему в редакцію журналу «Жовтень» (м. Львів, вул. Підвальна 3. редакція журналу «Жовтень») для ознайомлення. Можливо вони погодяться її хоч частково опублікувати на сторінках журналу. Але прошу не зазначати в листі до редакції моєї поради.

Я особисто не можу допомогти в її опублікуванні, оскільки працюю не в редакції, а науковій установі. Прошу повідомити про одержання поеми.

З пошаною В.Грабовецький

Листи В.Дядиченка до В. Грабовецького.

Дядиченко Вадим Архипович (1909 р. н.) – доктор історичних наук, професор. З 1948 р. завідувач відділом історії феодалізму Інституту історії АН УРСР.

Лист №1*

17 квітня 1961 р.
м. Київ

Вельмишановний Володимире Васильовичу!

Отримав Вашого листа, щиро Вам вдячний за Вашу люб'язність. Ми вже завершуємо (сподіваємось, що остаточно) роботу над I томом «Історії УРСР». Слідом за цим приступаємо до видавництва I тому «Історії селянства». Був би дуже Вам вдячний, коли б Ви інформували про хід написання Вашими товаришами розділів до цієї праці.

З повагою (підпис)

Листи В.Грабовецького до В.Дядиченка

Лист №1*

20 вересня 1966 р.
м. Львів

Високошановний Вадиме Архиповичу!

Одержав Вашого листа. Збирався Вам також писати. Після закінчення вступних екзаменів я повністю пірнув у фонди нашого історичного архіву по питанню освіти Правобережжя і Галичини першої половини XVIII ст. Проглянув основні описи по питанню культури (1772-1800 рр.) і знайшов багато матеріалів до історії освіти австрійського періоду.

На жаль в австрійських фондах майже нічого немає про освіту першої половини XVIII ст. (включно до 1772 р.). Я радився з фаховими знавцями львівських архівів і вони всі розводять руками.

Ясно одне – питання освіти на Правобережжі і на Галичині в першій половині XVIII ст. не вивчене і сьогодні ним ніхто у Львові не цікавиться. Крім тієї бібліографії яку надіслав Вам раніше поки що не виявив інших друкованих праць з XIX і XX ст.

Зараз у львівському історичному архіві завершують опрацювання великого фонду Василіанських монастирів. Там буде багато матеріалів про школи XVIII ст. Як тільки буде доступ дослідників до цього фонду, я почну проглядати матеріали. По питанню освіти першої половини XVIII ст. залишаються рукописні книги акт гродських і земських. Це великий фонд і я почав переглядати.

У нашому музею українського мистецтва у Львові знаходяться церковні візитації з 50-60 років XVIII ст. Це описи греко-католицьких церков по всіх селах і містах Галичини, які складала довірені (т. з. церковні візитатори) від імень львівської метрополії. Там напевно будуть подані школи при церквах. Думаю проглянути увесь фонд (56 томів 1015 арк.). думаю звести до купи всі виявлені школи і надіслати Вам реєстр.

Мушу проглянути всі матеріали, які знаходяться у відділі рукописів львівської державної наукової бібліотеки, там напевно найдуться матеріали і по освіті XVIII ст.

Над історією львівського університету, починаючи з 1961 р., працює великий колектив університетських науковців. На якийсь час ця робота припинилась, а зараз знову працюють, бо обіцяють їм надрукувати окрему монографію «Історія львівського університету». Мені невідомо чи Вам треба всю історію львівського університету, чи матеріали до першої половини XVIII ст. Напишіть.

Цікавився долею тексту нового видання Вашого шкільного підручника з Історії України. Мені пояснили, що рукопис Вашої книги прийшов на рецензію в інститут удосконалення вчителів в липні місяці. В час літніх відпусток вони не мали кому дати на рецензію. Зав. кабінетом історії інституту (новий товариш) на моє прохання дав справі хід і пообіцяв, що рецензія буде написана фаховим вчителем історії і вислана в Київ у видавництво «Радянська школа» до кінця місяця вересня. Я буду далі цікавитися просуванням рецензії і постараюся довести до кінця.

В попередньому листі Ви запитували, як справа з моєю великою працею. Ви напевно маєте на увазі проблему опришківського руху. Рукопис підготовлений (900 стор.). Але я не знаю, що далі робити, де захищати. Прошу Вашої поради. На мою книгу («Карпатське опришківство») вже опубліковано 6 рецензій. Дав позитивний відгук академік І.П.Крип'якевич.

З нетерпінням чекаю Вашої відповіді.

З глибокою пошаною В.Грабовецький

Лист Я.Мельничука до В.Грабовецького

3 червня 1963 р.
м. Івано-Франківськ

Дорогий Друже, Володимире!

Сердечно дякую за поздоровлення, які мені передав П.Арсенич.

Найголовніше, про що хотів би написати, як справи вакансії доцента в нашому інституті по історії УРСР.

Строк конкурсу був по 23 червня, але ніхто не подав на конкурс. Приймати не кандидата на цю ставку ректор не хоче, а брати асистента, як він нам пропонує, кафедрі не вигідно, бо йому не можна, за положенням, доручати читати курс.

Вчора відбулась невелика нарада «на високому рівні» (ректор, секр. партбюро, зав. каф. і гол. МК) і вирішили почекати (тобто продовжити строк конкурсу до 15 червня з тим, щоб підшукати кандидата історичних наук на цю посаду). Мені доручили ще раз звернутись до Тебе з пропозицією зайняти цю посаду, а якщо ні, то просити провести агітаційну роботу в інституті. Тому дуже прошу Тебе негайно продумати цю пропозицію і надіслати мені відповідь або документи в інститут. Умови дуже вигідні, доцентська ставка не менше 30 крб.,

квартира буде надана поза чергою, навантаження до 200 год. лекцій, а всіх інших видів разом з лекціями 550 год. в рік.

Раджу Тобі використати цю можливість, або порадити комусь із наших хлопців.

Як Твої справи, як там з приєднанням до університету. Останнім часом не мав листів із Львова.

Передаю Тобі найсередечніші поздоровлення від себе і дружини!

Щиро вітаю Твою дружину, дітей ті всю сім'ю.

З нетерпінням жду відповіді.

До побачення!

Твій Ярослав.

Листи І.Гуржія до В.Грабовецького

Гуржій Іван Олександрович (1915–1971) – доктор історичних наук, професор, член-кореспондент АН УРСР, секретар Відділу економіки, історії, філософії та права АН УРСР, з 1969 р. – заступник директора і завідувач відділом історіографії та джерелознавства Інституту історії АН УРСР.

Лист №1*

26 грудня 1964 р.

м. Київ

Вельмишановний Володимире Васильовичу!

З планом Вашої докторської дисертації і списком опублікованих праць по темі ознайомився. Вважаю, що ви можете подавати рукопис, не чекаючи виходу в світ монографії. На мій погляд, конче необхідно зробити деякі зміни в плані дисертації (див. Зауваження на полях рукопису), а також написати окремий розділ про відображення опришківського руху в народній творчості, художній літературі і мистецтві. Бажаю довести загальний обсяг рукопису дисертації до 1000 сторінок. Палко вітаємо Вас і Вашу родину з наступаючим Новим роком. Шлемо Вам наші найкращі побажання. На все добре!

(підпис)

Листи В.Грабовецького до І.Гуржія.

Лист №1*

22 квітня 1965 р.

м. Львів

Вельмишановний Іване Олександровичу!

Знову тривожу Вас своїм листом. Підготовка Ваших праць до доуку просувається успішно. Я домовився про її видання у

Львівській державній науковій бібліотеці Міністерства культури УРСР.

Для солідного опрацювання теми я взяв собі співавтора по впорядкуванні досвідченого бібліографа цієї бібліотеки.

Робота виявилася тривалою. Ми вже понад два місяці працюємо і майже завершили. По Вашому списку наукових праць звірили по літописах книг. Але у нас є до Вас прохання допомогти в'яснити деякі питання.

I. Уточнити нам слідуєчи позиції:

1. Народний герой «Чорноморська комуна» за 10.X.1939, що це газета чи журнал, де видавалась.
2. Київська козаччина «Календар колгоспника на 1955 р.» Издательство сельскохозяйственной литературы УССР. Цієї статті не могли розшукати.

II. Дуже важко прийшлося з енциклопедичними статтями. Деякі з них вже в'яснено. Прошу Вас взяти з УРЕ список всіх Ваших статей і надіслати мені на кілька днів.

III. Треба врахувати у бібліографії всі праці, які виходили до сьогодні. Прошу надіслати мені список Ваших опублікованих праць за 1964 і 65 роки. Також треба в'яснити (назву, автора, сторінку журналу чи газети) всіх рецензій опублікованих на Ваші праці. Більшість з них ми встановили, але знайшлися по літописах книг і такі рецензії на Ваші книги про які Ви не згадуєте у своєму списку. Необхідно прислати список всіх рецензій на Ваші книги. Це дуже важливе.

В.Грабовецький

Листи М.Марченка до В.Грабовецького

Марченко Михайло Іванович – київський історик. Народився 19.XI.1902 р. – доктор історичних наук, професор Київського державного університету ім. Т.Шевченка. в 1939-1941 роках був першим радянським ректором Львівського університету. В 1941 році був репресований, після повернення працював у Києві.

Лист №2

5 листопада 1967 р.
м. Київ

Добрий день Шановний Володимир Васильович!

Дякую Вам за надіслану мені книжку, бо правда, признаюсь, що у мене нема не лише цього видання, а й тієї великої книжки. Що до революції вийшла під ред. Ф.Волкова «Укр. народ в его прошлом и настоящем». Одержав також і другу книгу

бандероль, зміст якої мені не пригодився. Я Вашу дисертацію прочитав від початку до кінця і написав рецензію. Те саме зробив Павло Арсенович Лавров. З.ХІІ. дисертація обговорювалась на засіданні двох кафедр (об'єднано) і рекомендована до захисту. 11 грудня ц/р. те саме буде зроблено на засіданні Ради істор. факультету, якщо це засідання не буде перенесено на інший раз, бо всього буває. Опонентами призначені: І.О.Гуржій, Ф.П.Шевченко, І.Г.Шульга (з Ужгорода). На сторонню рецензію дисертація буде надіслана кафедрі історії України Харківського університету.

Отже, як бачите, все йде гаразд.

Вітайте всіх моїх друзів і знайомих.

М.Марченко

Лист Б.Гаврилів до В.Грабовецького

13 жовтня 1969 р.
м. Івано-Франківськ

Добрий день, шановний Володимир Васильович!

Висилаю Вам газету з матеріалом, на який ми довго чекали. Ваші пропозиції з приводу увічнення пам'яті Семена Височана душе слухні і наша організація Товариства приймає їх до уваги. Я дуже вдячний, що Ви виступили в нашій рубриці і сподіваюсь що ще в цьому році Ви надрукуєте нові матеріали.

Хочу повідомити вас, що прийняти нами розгорнута постановка по встановленню пам'ятника О.Довбушу передана в облвиконком на розгляд. Успішно вирішилися справи із виданням збірника матеріалів І Прикарпатської конференції.

Іван Якович в ці дні виїхав в Крим – за досвідом і ... відпочинком. Дуже вже напружені дні пішли в нашій роботі, бо все треба і все хочеться зробити.

Зараз ми поміж усією роботою, зокрема, мені приходиться займатися трьома ново виявленими пам'ятниками феодального періоду, про два з яких на днях писала «Прикарпатська правда». Про дерев'яний водопровід Ви прочитаєте у присланій Вам газеті. Тільки добавлю, днями ми пішлемо в Ділятин для обстеження інженера, члена секції науки і техніки.

Сьогодні з відрядження повернувся наш член секції науки і техніки т. Кураєв, який в Рожнятівському районі, Ангелівське лісництво обстежував бойківську домницю, якій десь біля 300 років, як припускає автор статті в «Прикарпатській правді». Інженер Кураєв зробив обміри і фотографування давно закинутої домни. Зараз здано в лабораторію кусочки чавуну та каменю з цієї домни. Місцеве населення вказує, що в часи Довбуша домна

успішно працювала, а місцевий житель народж. 1886 р. тов. Матуско повідомив, що назва урочища «Ангелівське» походить від слова Англія (як держава) і що весь металургійний комплекс належав англійській фірмі. Тому, у вирішенні цього питання без Вашої консультації, допомоги львівських вчених та архівів мабуть не обійтись.

Лист вийшов довгий, але я користуюся нагодою і хочу запитати, чи проходив Б.Хмельницький у своєму поході на Львів через Тлумач (Товмач), Тисменицю, Вільшаницю, Стригунці, Галич і на Львів. Недавно ми з Іваном Яковичем відвідали с. Вільшаницю, де є стара завалена церква, в священика якої за переказами Б. Хмельницький був кумом.

Володимир Васильович я закінчив свого занадто довгого листа і прошу вибачити за турботи. При нагоді прошу написати нам з приводу піднятих питань.

До побачення!

З повагою Богдан Гаврилів.

Листи В.Голобуцького до В.Грабовецького

Голобуцький Володимир Олексійович (1903 р. н.) – доктор історичних наук, професор, працював в Інституті історії АН УРСР з 1948 р., з 1961 р. – професор Київського інституту народного господарства.

Лист №1*

17 серпня 1977 р.
м. Київ

Дорогий Володимире Васильовичу!

Сердечно дякую за все – за дружні почуття й послугу.

У своєму листі Ви пишете, зокрема, про свою роботу, подану кілька років тому в редакцію 1-ї книги 1-го тому багатотомної «Історії Укр. РСР». Скажу Вам відверто: зараз уже нічого не можна зробити, бо рукопис у видавництві і готується до друку. До цього питання можна вернутися через рік, у середині 1978 р., коли буде готуватися російський переклад (з відповідними, зрозуміло, доповненнями, виправленнями й ін.). Тоді Ви можете розраховувати на мою повну підтримку.

Як Ви живете й працюєте на Новому місці, чи вдоволені переїздом?

Прийміть мій щирій привіт й побажання доброго здоров'я, творчих успіхів і щастя.

Ваш В.Голобуцький

Листи В.Грабовецького до В.Голобуцького.

Лист №1*

початок 60-х рр. ХХ ст.
м. Львів

Дорогий Володимире Олексійовичу!

Дуже давно ми з Вами зустрічалися. Ви обіцяли осінню загостити до нас у старовинний Львів, зустрітися із своїми учнями та покуштувати свіжої капусти, огірків і головно побачити нашу Львівську золоту осінь. Якщо у Вас можливість не забувайте про це і навідайтесь.

Ваші поради відносно моєї хвороби дали позитивні результати, я себе краще почуваю, хоч зовсім поки що не вилікувався.

Мені стало відомо, що держполітвидав запланував з 1963 р. видавати бібліотечку з історії України, а Ви являєтесь загальним редактором. Дуже нам приємно.

Дорогий Володимире Олексійовичу дуже прошу Вас не забудьте про мене запропонуйте мені щось з історії західноукраїнських земель. У мене є багато тем, а особливо з історії опришків. Наприклад, цікава була б брошура «Опришки – лицарі гір» і т.д. Якщо це можливо, то ще раз прошу повідомте мене про це листом.

Поздоровіть від мене шановного

З найкращими побажаннями

В.Грабовецький

P.S. Дуже прошу повідомити мене про можливість моєї участі в запланованій серії.

Листи О.Гуржія до В.Грабовецького.

Гуржій Олександр Іванович – доктор історичних наук, старший науковий співробітник Інституту історії України НАН України.

Лист №1*

6 вересня 1984 р.
м. Київ

Добрий день, шановний Володимир Васильович!

Вибайте мене, що турбую Вас такою справою: зараз «Наукова думка» збирає тираж на збірник статей «Історія та історіографія України», де Ви є одним з авторів. Збільшення тиражу, як Ви самі розумієте, надає популярності книзі. А це бажано зробити, бо видавництво підготувало анотацію вкрай погано. Навіть не вказано, що книжка спеціально присвячена

70-річчю від дня народження І.О.Гурія, що в ній буде вміщена велика стаття про його життя і науковий доробок. Можливо бібліотека або хтось із співробітників у Вашому інституті також зацікавиться цим збірником.

Вибачте за цю турботу. Бажаю Вам міцного здоров'я та всього найкращого.

Ваш Олександр Гуржій.

Лист О.Апанович до В.Грабовецького*

Апанович Олена Михайлівна – історик козацтва, кандидат історичних наук, доцент Київського національного університету ім. Т.Шевченка.

Лист №1

Б.д., б.р.
м. Київ

Дорогой Владимир Васильевич!

Отвечаю, как всегда, с большим опозданием. Но все же по русской поговорке – «лучше поздно, чем никогда». Я благодарю Вас за выписки. Со своей стороны хотела Вам помочь в отношении Семена Высочана. Выписку я не нашла, к сожалению. Но нашла архивную ссылку: ЦТАДА, ф. Разрядный приказ Белгородский стол, стяб. 539, л. 154. Это к тексту о том, что «на допомогу запоріжцям Брюховецький послав козаків на чолі з Семеном Височаном» (это в начале 1664 г.). Потом встретила сообщение о присяге русскому царю в 60-х гг. XVII в. Семена Высочана с полком Актах Юго-Западной России, т.V, стр. 248, правый столбец. И, вообще я Вам советую присмотреть именные указатели к томам Юго-Западным Актов ЮЗР, которые их имеют. Особенно подробное письмо я Вам писать не буду, т. к. Федосий Иванович казал, что Вы вскорости приедете в Киев на утверждение, тогда мы и поговорим й об уходе Компанийца и об других институтских делах.

Я, наконец, получила верстку, держу ее уже больше месяца, воспользовавшись тем, что мой редактор Вайнштейн болел более 10 дней. Большая волокита и неурядица с ссылками.

Сережка сочиняет стихи, все время стремится к словам подобрать рифмы. Сейчас немножко приболел гриппом, не ходит в садик. Наша поездка во Львов сейчас не состоится, так как я должна до Львова отработать Киевский архив, а з защитой брата я была занята 10 дней, а теперь – верстка. Я только с 1-го апреля приступлю к архиву в Киеве, а 20-х числа мая планирую выезд в Ялту в отпуск. У меня с 15 июня путевка в дом

отдыха матери и ребенка «Химик». Так я хочу свой второй месяц отпуска провести тоже в Ялте и в не жаркий месяц, когда там нет слишком большого наплыва отдыхающих. Поэтому, если все сложится так, как хочется, то Вы сможете с Богданчиком приехать в августе – второй половине июля в Киев, я уже вернусь. А я с Сережкой приеду во Львов в сентябре. Кажется и все новости. Пишите, приезжайте.

Листи О.Компан до В.Грабовецького

Компан Олена Станіславівна (1916 р. н.) – доктор історичних наук, з 1956 р. старший науковий співробітник Інституту історії АН УРСР.

Лист №1*

2 березня 1964 р.
м. Київ

Вельмишановний Володимир Васильович!

Вибайте будь-ласка за затримку із відповіддю. Навіть і не виправдовуючи, бо розумію, що погано вчинила. Я одержала обидві Ваші листа, але мені чомусь здалося, що я відповіла на перший і подякувала за рецензію. Тепер бачу, о у мене вже не все в порядку з пам'яттю, очевидно, склероз. Ну як би там не було, але прийміть від мене якнайщирішу подяку. Ніколи не забуду Вашого доброго ставлення до мене. Захист, можливо, і не відбудеться, бо все залежить зараз від того, як до моєї книги поставиться комісія, яка у нас зараз працює. Вони уже висловили незадоволення тим, що занадто багато докторських захищається і вгледіло в цьому якийсь кримінал. Та одержати ступінь доктора не є для мене абсолютно необхідним. Значно гірше буде, коли нас знову почнуть скорочувати і на цей раз в масових розмірах. Одного хочу: мати можливість займатися любимою роботою.

Володимир Васильович, не думайте про мене погано. Мені соромно за мою забудькуватість. Може колись і я в нагоді Вам стану.

Бувайте здорові, вітайте всіх товаришів, окреме сердечне привітання Івану Петровичу.

О.Компан

Лист З.Хижняк До В.Грабовецького*

Хижняк Зоя – кандидат історичних наук, доцент Київського державного університету, дослідник Києво-Могилянської академії.

28 травня 1971 р.
м. Київ

Шановний Володимир Васильович!

Пам'ятаючи нашу розмову в Києві, звертаюсь за порадою й допомогою до Вас особисто, а також до Ярослава Дмитровича: Федір Павлович радить надіслати мою дисертацію «Києво-Могиллянська академія в міжслов'янських зв'язках» на зовнішній відзив до вашого інституту або на кафедру історії УРСР Львівського університету.

Хотілося б ліпше до інституту, якщо буде на це Ваша з Ярославом Дмитровичем згода. 14.VI Наукова рада. Мушу їм повідомити офіційно, куди думаю надсилати роботу, тому чекаю на Вашу відповідь.

З повагою З.Хижняк.

Листи П.Гопака до В.Грабовецького.

Гопак Павло із Братислави, Словаччина – професор, дослідник з проблем словацько-українських історичних зв'язків.

Лист №1 (словацькою мовою) *

6 листопада 1965 р.
м. Братислава

Милий Володимире!

Вже пройшло кілька тижнів. Але ми ще не одержали ніяких Ваших книжок. Наша центральна бібліотека на вул. Клеменсова, 27 одержала на початку жовтня декілька філологічних праць, але ні одної історичної. Ми були б дуже раді, якщо могли б побачити у нашому історичному журналі деякі Ваші книжки.

Я був з Ставровським. Його книжка ще не вийшла і мабуть не вийде раніше ніж у другій половині 1966 р. Як я Тобі писав, вона повинна вийти на українській мові. Твої праці Ставровський знає. Я також був з проф. Мельхерчиком, котрий також казав, що Твої праці знає. Казав, якщо б у нас була якась конференція такого характеру, вони Тебе обов'язково повідомлять.

Інакше, горілки ми випили і всі її хвалили. Були у Вас, хлопці, дуже мило і приємно, – приємно від серця. Якщо б Ви були у нас, побачите, що не менш приємно буде і Вам у нас.

А я тепер закінчив одну статтю для міжнародного збірника на німецькій мові (50 стор.) і хотів би трохи відпочити, але знову треба готуватись до Бухаресту.

Щиро вітаю Юрка Сливку та всіх інших.

Твій (підпис)

Листи В.Грабовецького до Г.Гопака.

Лист №1*

24 листопада 1965 р.
м. Львів

Любий Павле!

Від щирого серця дякую Тобі за вашого дружнього листа. Приємно, що наша українська горілка знайшла поклонників в Братиславі серед Ваших друзів.

Коли будеш в Бухаресті поцікався як там опрацьовують питання гайдуцького руху XVI–XIX ст., можливо віднайнеш якісь книги. Побратимів Олекси Довбуша судили в Сиготі (1742–1744 рр.) і напевно в Сиготському архіві є судові протоколи і взагалі багато матеріалів з історії Закарпаття. Поцікався цим питанням, як буде можливість.

На Ваше прохання ми зібрали, що в нас було в Інституті 11 примірників праць наших співробітників і надсилаю в бібліотеку Вашого Інституту.

(підпис)

Курило до В.Грабовецького*

Курило Олександр – професор (з Кракова) Ягайлонського університету, син Теофіла Курило, що писав про збійництво.

7 травня 1985 року
м. Краків

Вельмишановний Пане Професор!

Пише до Вас Олександр Курилло, син Теофіли Курилло – автора історичних заміток про збійництво на Лемківщині.

Вашу й мою працю про збійництво зацікавив людей у Кракові. Думаю, що на початок вже дуже зроблено на ту тему. Оскільки Пан Професор хотів би написати статтю до Українського Календаря на рік 1987 р. на тему опришків, то я можу поговорити з головним редактором п. Мир. А.Середняцьким з Варшави.

Пані пересилає Вам відбитки праць і пересилає свого листа, хоче нав'язати науковий контакт. Це, як говорять в Польщі «порядна фірма».

Оскільки Шан вий Пан Професор немає нашого календаря на рік 1986, то прошу написати, негайно вишлю.

Щиро здоровлю, з великою шанною Олександр Курило.

Листи Г.Храбана до В.Грабовецького.

Храбан Григорій – уманський краєзнавець, історик, дослідник гайдамацького руху 1768 р. (Коліївщина), житель м. Умані.

Лист №1*

19 червня 1968 р.
м. Умань

Вельмишановний Володимире Васильовичу!

В додаток до попереднього листа повідомляю про поїзди, якими зі Львова можна потрапити до Умані.

Із Львова відходить два поїзди – Львів-Донецьк і Львів-Сімферополь. Ці поїзди проходять через станцію Христинівку, що на відстані 20 км. від Умані. З цієї станції найкраще до Умані (з Христинівки) їхати автобусом (правда, можна їхати робочим поїздом, але це незручно і часу більше піде). Поїзд Львів-Донецьк прибуває на Христинівку о 22 год. 16 хв. Цей поїзд незручний. По-перше, тому, що треба виїжджати зараня з Львова (мабуть, десь опівдні) і до того прибуття до Умані для людини, що вперше приїжджає, серед ночі зовсім погане. Отже, цей поїзд відпадає.

Поїзд Львів-Сімферополь вибуває із Львова десь опівночі, або трохи раніше, а прибуває на ст. Христинівку о 9 год. 10 хв. ранку. Отже, зразу на автобусну. Навіть, коли з півгодини чи трохи більше його чекати доведеться, то об 11-ій годині дня вже можна бути в Умані. Так що квиток по залізниці брати до ст. Христинівки.

Виїжджати з Умані до Львова поїздом не зовсім зручно. Донецьк-Львів виходить з ст. Христинівки об 11 год. 30 хв.; значить з Умані треба виїхати десь о 9 год. ранку. Сімферополь-Львів проходить через Христинівку о 4 год. ранку. Це зовсім незручно, бо ніч пропадає на ст. Христинівці.

Без пересадки до Умані їзда тільки автобусом, що виїжджає із Львова о 20 год. 05 хв. (головний вокзал). Але ж це ніч не спати (як спання в автобусі, хоч і м'якому!). Але це вже, як на себе надіятися.

Значить, щоб потрапити в Умань 26-го, треба виїжджати 25-го.

До побачення в Умані.

З повагою (підпис)

Лист В.Грабовецького до Ф.П.Шевченка*

Шевченко Ф.П. – член-кореспондент АН УРСР, доктор історичних наук, професор.

9 червня 1971 р.
м. Львів

Дорогий Федоре Павловичу!

Здійснилася моя мрія. 29.VI. 1971 р. у моєму селі Печеніжині відкрито пам'ятник Олексі Довбушу. 10 років ішла підготовка до цього встановлення пам'ятника.

Дуже хотілося, щоб Ви, наш вельмишановний Федоре Павловичу, помістили у журналі інформацію про відкриття пам'ятника. Не зміг Вас особисто запросити, бо запрошення прислали з Коломиї дуже пізно.

Десь там лежить моя стаття про народного героя Івана Грабівського, але невідомо чи вона піде до річниці (липень). Прошу Вас її розшукати.

Не знаю чи отримали мою статтю «Петро Сагайдачний і Західна Україна». До речі, зараз львівський скульптор Петро Кулик підготував проект пам'ятного знаку Петру Сагайдачному, який має бути встановлений до 350 років Хотинської битви на батьківщині гетьмана в с. Кульчицях на Львівщині.

Надіюся, що ця інформація буде опублікована.

З глибокою пошаною і подякою до Вас В.Грабовецький

Листи М.Ковальського до В.Грабовецького

Ковальський Микола Павлович (1929 р. н.) – доктор історичних наук, професор. Заслужений діяч науки і техніки України. Завідувач кафедрою історіографії та джерелознавства Дніпропетровського державного університету.

Лист №1*

6 лютого 1968 р.
м. Дніпропетровськ

В. Шановний Володимир Васильович!

Надсилаю Тобі 2 примірники проекту відзиву. Прошу негайно подивитись. Мені треба знати Твою думку, Влодьо, про 2 недоліки. Я не знаю, можливо дуже гостро написано? Товариші на кафедрі казали, що недоліки, зазначені, невеликі, але все ж я, по дружбі, щоб Ти заздальгідь цей відзив прочитав. Зроби корективи і негайно вишли мені один виправлений примірник. Я хотів би, щоб все було добре для Тебе. Всі Твої корективи я внесу в остаточний текст. Очевидно, що треба буде зробити теж ще і остаточну правку.

Прошу Тебе дуже внести всі, які вважаєш, доповнення і зміни. Після цього лише я дам текст на підпис завідувачу. З нетерпінням буду чекати відповіді від Тебе.

Я дуже вдячний Тобі за подарунок книг з автографом, книги проф. Пройді я передав. Величезне спасибі за журнали. Велика подяка.

Моя сім'я одержала величезну насолоду від ансамблю «Черемош». Ми двічі його слухали всією сім'єю. Познайомилися з Твоєю симпатичною донькою, але на наше запрошення вона до нас не завітала. Ми дуже раді бачити її у нас.

Виступ ансамблю «Черемош» був великою подією в культурному житті. Залишилось у нас неповторне, чудове враження, милий серцю Львів знов повстав в нашій з Любою уяві.

Дуже приємно було познайомитись з А.М.Максим'яком, він ентузіаст справи, сердечна мила, людина.

Отже, Володзь, чекаю від Тебе листа з корективами. Коли одержу, зразу вишлю Тобі новий варіант відзиву. А дисертацію в Київ надішлю особисто.

Сердечні вітання від мене, Люби і всієї нашої родини. Бажаю успіхів!

З сердечним привітом

Микола

Вітання Твоїй сім'ї, дружині. Хай всі будуть здорові і щасливі.

P.S. Відносно моєї теми, думаю все ж зосередитись на «зв'язках». При першій можливості поїду в Київ, коли Ти там будеш.

(підпис)

P.S. Очевидно, що наше листування щодо відзиву залишається конфедичіальним і не підлягає розмноженню.

(підпис)

Поштові картки В.Грабовецького до М.Ковальського.

Поштова картка №1*

Б.д., б.р.
м. Львів

Дорогий Микола Павлович!

Сердечно дякую за всі великі турботи по відзиву моєї дисертації. За це буду Тобі завжди вдячний. Відзив дуже добре підготовлений. Зауваження слухні. Можливо потрібно було розширити і відзиві другу частину і більше зупинитися на оцінці розділів, хоч у першій частині вони подані у лаконічному, але змістовному викладі. Ти дуже оперативно і скоро підготував відзив і вже обговорено на кафедрі, щиро дякую...

Дуже прошу цей примірник дисертації уважно запакувати, щоб по дорозі до Києва не був пошкоджений. Це дуже важливо. Радий, що відсилати будеш особисто і припильнуєш, щоб він не загубився. За витрати я розрахаюся. Миколо! Опришківське Тобі спасибі!

Про тему Твоєї дисертації вів розмову у нашому відділі. Тільки треба, щоб Ти залишався при старій своїй темі «зв'язках», але добре сформулювати, щоб не дублювати кан. дисертацію. Прошу Тебе скоріше вишли кілька проектів назви теми, тут ми будемо мозгувати. А потім, обов'язково виїдемо до Києва і там будемо добивати. Я прикладаю всі зусилля, щоб вийшло якнайкраще. Переконаний, що все буде гаразд.

Глибокий уклін дружині Любі, матері і донечкам.

Щиро вдячний Володимир.

Поштові картки Дашкевича до В.Грабовецького

Поштова картка №1*

21 листопада 1968 року
м. Київ

Дорогий Володимире!

Говорив я з Любов Варламівною. Вона просила передати Тобі, щоб Ти не турбувався. Очевидно, в найближчих днях прийде підтвердження з ВАКу. Вона вважає, що підтвердження не прийшло разом з повідомленням для Куца, а вже у ВАК'у дисертації пішли до різних референтів. Між іншим, в Києві Ти (а може Куц?) залишили ключі від помешкання – ключі ці в Любов Варламівни, в науковій частині.

Всього тобі найкращого

Ярослав

Листи Я.Ісаєвича до В.Грабовецького

Ісаєвич Ярослав Дмитрович – академік НАН України, директор Інституту Українознавства НАН ім. І.Крип'якевича, доктор історичних наук.

Лист №1*

Б.д., б.р.
м. Львів

Про хід рецензування підручника історії України я встановив таке. Кафедра історії України просили завідуючого відділу допомогти їм у підготовці рецензії. Книжку читали тт..

Низовий і Кравець. Інші співробітники, в тому числі Ісаєвич, навіть не бачили цієї книги і не знали, що подана на неї рецензія. Низовий і Кравець дали зауваження, але в цілому роботу оцінили позитивно. Тоді І.Я.Кошарний з кафедри історії України заявив, що цей проект рецензії їм не підходить, Ви більше хвалити книгу, ніж критикуєте, а у нас є більш серйозні зауваження, зокрема у доц. Кіся. Коли кафедра підготувала рецензію, то звертались до М.К.Івасюти за підписом. Проте, як каже Михайло Кирилович, він відмовився підписати, оскільки кафедра не врахувала точки зору працівників відділу (Кравця і Низового).

Ще раз підкреслюю, що тих з товаришів, які у відділу займаються феодалізмом, не має ніякого відношення до рецензії. Ми довідались про неї тільки тепер, розпитаєш про це у Кіся та Івасюти.

Докладніше про деякі подробиці цієї справи зможу розповісти Вам у особистій розмові.

(А.К. – зверху листа рукою В.Грабовецького написано: «Автограф акад. Я.Ісаєвича»).

Листи Г.Гербільського до В.Грабовецького.

Гербільський Григорій Юлійович (1904 р. н.) – львівський історик, доктор історичних наук, професор. З 1946 р. працював у Львівському державному університеті ім. І.Франка.

Лист №1*

2 лютого 1978 р.
м. Львів

Дорогий Володимире Васильовичу, не треба Вам більше турбуватися відносно моїх «Рев. демократів». Волинська газета погодилась їх друкувати. Дуже прошу надіслати ваші обидва примірники, щоб я міг швидко надіслати їх в Луцьк. Не треба Вам, зрозуміло, навантажувати себе переговорами із «Знанням». Я знаю, що ця справа довести нелегко. Яюсь обійдетесь.

В.В., я дуже Вам вдячний і прошу пробачити за турботи.

Обіймаю, Ваш (підпис)

Лист Б.Патона до В.Грабовецького*

Б.Патон – президент Академії наук УРСР, головний редактор журналу «Вісник Академії наук Української РСР», академік.

1 вересня 1975 року
м. Київ

Вельмишановний Володимире Васильовичу!

Редакційна колегія повідомляє, що розпочалася передплата на «Вісник Академії наук Української РСР» на 1976 рік.

Запрошуючи Вас поновити передплату, сподіваємося, що Ви, як і раніше, будете як і передплатником, так і автором нашого журналу.

З повагою

Президент Академії наук УРСР
головний редактор журналу
академік

Б.Є.Патон

Листи П.Михайлини до В.Грабовецького

Лист №1*

24 квітня 1992 р.
м. Чернівці

Дорогий Володимире Васильовичу!

Наближається Ваша дата, правда не така вже й кругла – 65 років. Але вже можна підсумовувати свої доробки на ниві дослідження нашої історії України. Ви як медієвіст-дослідник починаючи з 50-х років вклали багато праці у вивчення не лише Вашої любимої теми опришківство, але глибоко торкнулися і різних питань історії України XII–XIX ст. Цінність Ваших праць в тому, що використати велику кількість документів, зібраних в архівах України, Росії, Польщі.

Враховуючи так багато підготовлених Вами наукових праць з історії України, історичного краєзнавства, допоміжних історичних дисциплін у мене виринула думка підготувати історичний нарис про Ваше життя і науково-педагогічну та краєзнавчу діяльність. Але я знаю як скромного вченого тому звертаюся до Вас за дозволом здійснити таку дію. Прошу Вас дати знову розпочати таку роботу.

Що нового біля Вас? Як здоров'я? Як працюється Богданові? Як почуває себе дочка? Прошу пишіть! Чекаю відповіді.

Бажаю всього найкращого!

Обнімаю

Ваш (підпис) /П.Михайлина/

Лист П.Толочка до В.Грабовецького*

Толочко Петро Петрович – академік НАН України, віце-президент НАН України, доктор історичних наук, професор.

1994 рік
м. Київ

Вельмишановний Володимир Васильович!

У розбудові незалежної України важливого значення набуває використання духовного надбання українського народу. В цих умовах чільне місце займає вивчення нашого історичного минулого. Відновлення діяльності історичного Товариства Нестора літописця слугуватиме цій меті.

Організаційний комітет, створений при редакції часопису «Київська старовина», виступив з пропозицією про відновлення історичного Товариства Нестора літописця.

Запрошуємо Вас до співробітництва і пропонуємо створити первинну організацію про Вашій установі (вузі, факультеті, кафедрі і т.ін.) та направити представника на Установчу конференцію, яка відбудеться 20 грудня 1994 р. у м. Києві о 10 годині в залі засідань Інституту історії НАН України (вул. Грушевського, 4, шостий поверх).

П.П.Толочко,
академік НАН України,
віце-президент НАН України, Голова організаційного
комітету

Лист М.Мушинки до В.Грабовецького*

7 липня 1996 року
м. Пряшів
(Словаччина)

Вельмишановний пане В.Грабовецький!

Звертаюся до Вас як до визначного цінителя й пропагатора життя і творчості славної пам'яті Юліяна Целевича. Здається мені, що Ви були єдиним вченим України, який цитував його навіть в часі, коли це було небезпечно. Це я підкреслюю і у вступі до щойно виданої його праці «Дещо за поселення Угорської України русинами», яку Вам висилаю разом з цим листом.

Це тільки відбитка із збірника. Редакція збірника, на жаль, не надрукувала мого вступу. А стаття без вступу для пряшівського читача не має жодної ціни. Тому я вирішив наново опублікувати весь матеріал, майже повністю на власні кошти.

Буду радий, якщо відзначитесь десь у Вашій пресі появу цієї майже невідомої праці Целевича.

Я часто згадую на Вашу прекрасну конференцію, присвячену його пам'яті. Посилаюся на неї і у своїй праці.

Мабуть у серпні зустрінемося з Вами у Харкові на Конгресі українців, або у вересні на ужгородській конференції про Українські Карпати.

З побажаннями М.Мушинка

Лист В.Пришляка до В.Грабовецького

10 жовтня 1999 р.
м. Луцьк

Дорогий Володимире Васильовичу!
Вітаю Вас з Покровою!

Надсилаю Вам свою статтю «Волинська земля в об'єднавчому процесі України-Русі на рубежі XII – XIII ст.» до конференції, приуроченій 800-літтю Галицько-Волинської держави. Наперед прошу вибачення за затримку тексту, але маю надію, що Ви таки помістите її у збірнику матеріалів конференції пришлете запрошення. Планую, бо дуже вже хочу до Станіслава, приїхавши на цю наукову академію, можливо, навіть 20.X., оскільки поїзд «Брест-Чернівці» курсує лише по парних числах, але це буде видно. Взагалі, мені буде потрібно з Вами переговорити про багато речей.

Можливо (писав мені), прийде Вегеш. До побачення!

З пошаною – Ваш Володя

Пришляк

Лист М.Вегеша до В.Грабовецького

15 травня 2004 р.
м. Ужгород

Вельмишановний Володимире Васильовичу!

Ви Ваші книги, вислані на мою адресу, одержав. Безмежно вдячний. На жаль, я зараз більше в роз'їзді по Україні, ніж знаходжусь в Ужгороді. Ось, щойно приїхав з Києва, де голова Верховної Ради України В.М.Литвин вручив мені «Грамоту Верховної Ради».

Завершую роботу над власним шеститомником, в якому том присвячений Вам.

Однак, головна мета мого звернення до Вас – інша. Мій учень В.Токар захищає

До зустрічі в Івано-Франківську. Буду найближчим часом.

Ваш
Микола Вегеш

Лист В.Грабовецького до М.Вегеша*

5 червня 2005 р.
м. Івано-Франківськ

Дорогий Миколо Миколайовичу!

Після нашої останньої телефонної розмови не можу зв'язатись із Вами, вже на посаді ректора Ужгородського національного університету.

Перш всього, як Ваш колишній вчитель, щиросердечно поздоровляю Вас із цією високою і нелегкою ректорською посадою. Але дуже радий, що Ви, найбільш талановитий учень Прикарпатської історичної школи, так скоро і блискуче досягли таких висот в науці і на університетському Олімпі.

Нагадую Вам, що наближається 120-річчя від дня народження академіка Івана Крив'якевича. Я, як його учень, хочу видати до ювілею книгу про нього. Підготував рукопис, шукаю спонсора.

Бажав би, щоб Ви, як лауреат премії імені академіка Івана Крив'якевича, були автором вступного слова. Підготував текст для Вас, можливо щось зміните, або додасте. Прочитаєте і надішлете на мою домашню адресу цю передмову.

Дуже прошу вказати свої адресу і телефони. Я зараз готуюся до операції і досить поважно хворію. Це, мабуть, моя остання праця.

З глибокою повагою до Вас
Володимир Грабовецький

Звернення П.Сіреджука

20 травня 2001 р.
м. Львів

Голові Установчих зборів
Прикарпатської історичної школи
Академіку, професору Грабовецькому В.В.

Заява

Прошу при ухвалі створення організаційної структури Прикарпатської історичної школи мій голос зарахувати як присутнього учасника Установчих зборів.

Створення офіційно такої історичної школи на Прикарпатті є дуже потрібною справою сьогодення. На мою думку, цей науковий осередок в прикарпатському краю повинен займатися регіональною історією, особливо велику увагу має звернути на наукові дослідження з історії міст і сіл Івано-Франківщини та зайнятися вивченням становлення галицької історичної школи.

Вважаю за доцільне матеріали щорічних звітних наукових конференцій школи видавати окремими випусками.

Дбати і підтримувати талановиту молодь з числа студентів, магістрів, аспірантів і випускників історичного факультету Прикарпатського університету ім. В.Стефаника в її становленні на науковій ниві.

З пошаною

П.Сіреджук,
Почесний краєзнавець Прикарпаття

III. Листування з урядовими організаціями, громадсько-політичними, релігійно-церковними і національно-культурними установами та діячами

Листи Г.Якутовича до В.Грабовецького.

Якутович Георгій В'ячеславович (1930 р. н.) – графік, заслужений діяч мистецтв України, народний художник України, лауреат державної премії ім. Т.Шевченка, оформив книгу В.Грабовецького «Як Довбуш карав панів» (1960 р.), працює в галузі книжкової та станкової графіки, художник кіно.

Лист №1*

Б.д., б.р.
м. Київ

Вельмишановний Володимир Васильович!

Пробачте, що зразу не відповів Вам. Але зразу, як тільки отримав рукопис, почав читати його і komponувати обкладинку. Зараз вона вже вирізана, але з написом «Карпатські опришки», який доведеться змінити, хоча зображення саме було підпорядковане старій назві. Але думаю, що підійде і до нової назви. З титульною сторінкою поки не знаю, що робити. Мені здається, що для такого характеру книги (наукового твору) найкраще підійшов би титул чисто придатний без всяких зображуваних елементів, було б більш солідно. Але я це роблю дуже погано, гірше за будь-якого графіка. Мені здається, що найкраще було б після того як ви отримаєте обкладинку і, можливо, в західній формі думки щодо титула, і в разі згоди з обкладинкою, дати оформити титул кому-небудь з графіків там у Львові. Навіть, найкраще набрати титул набором, як це робиться в Чехословаччині. Зрозумійте, що це я говорю не із-за небажання робити, а саме бажаючи, щоб було книгу видано якнайкраще. Обкладинку вишлю в перших числах листопада. Треба перерізати назви і подумати над титулом.

Вітаю Вас. З пошаною (підпис)

Лист В.Грабовецького до Г.Якутовича*

Б.д., б.р.
м. Львів

Вельмишановний Георгію Вячеславичу!

Щиро дякую за бандероль з обкладинками до моєї книги. Признаюся, коли я відкрив бандероль, мене поразила так майстерно виконана обкладинка. Це було мені дуже приємно, що воно зроблено в такому стані. Тисячу, тисячу раз дякую Вам, що будучи так перевантажені, нашли час і вклали так багато праці і таланту до обкладинки. Виконана Вами обкладинка ще раз підкреслює, що Ви надзвичайно талановитий і найкращий художник в нашій країні.

Можете собі уявити момент, коли я показав Вашу обкладинку в видавництві Львівського університету. Всі «ахнули», вона викликала загальне схвалення. Всі запитували буквально словами «хто цей графік» – оскільки Вашого прізвища не було на обкладинці. Виробничий відділ виділив дати зробити обкладинку і на ній помістити Ваш чудовий твір, який виконаний з такою любов'ю і вмлістю.

Мое щастя, що книгу про славне опришківство буде прикрашувати Ваше художнє зображення героїчної епопеї. Ви зробили найкращу пам'ять опришкам. Уявляю собі, як будуть захоплюватися Вашою обкладинкою читачі.

Ви своє виконали. Але треба якось оформити оплату за Вашу працю. У видавництві сказали, що будуть виконувати це питання. Прошу Вас написати скільки треба заплатити за виконаний Вами твір. Бо я хоч опришок, як мене всі називають, буду в довгу перед Вами, перед таким чудовим художником. На початку 1966 р. я буду в Києві і обов'язково хочу зустрітися з Вами і опришківське дякую.

Найщиріші привітання Вашій дружині і діточкам.
З глибокою пошаною і подякою (підпис)

**Привітальна телеграма народного депутата Верховної Ради
України**

**І.Юхновського (депутатська група «Державність»)
до В.Грабовецького***

15 вересня 1995 року
м. Київ

Вельмишановний пане Володимире!

Маю високу честь від імені депутатської групи «Державність», від себе особисто вітати Вас сердечно з відкриттям історико-меморіального музею Олекси Довбуша.

Кожен з нас вкладає свою частку в багатство України. Ваша частка житиме вічно у створеному Вами музеї, який нагадуватиме нам завжди героїчну постать Олекси Довбуша і є досягненням великого історика Володимира Грабовецького.

Вітаю всіх шановних організаторів та гостей, що зібралися вклонитися пам'яті Сина українського народу у День 250-х роковин з дня його загибелі.

Бажаю щастя, успіхів, щиро Ваш
Підпис

Лист М. Косіва до В. Грабовецького*

Косів Михайло – заслужений діяч мистецтв України, депутат Верховної Ради

15 березня 1995 р.

Голові Івано-Франківської
обласної організації всеукраїнської
спілки краєзнавців, доктору історичних наук,
професору Грабовецькому В. В.

Вельмишановний пане Володимире!

Низько схиляємо голову перед Вашою мудрістю і великою подвижницькою діяльністю вченого-краєзнавця, історика, запозятого літописця нашого неповторного Прикарпаття, правдива історія України немислима без правдивого висвітлення історії Прикарпаття. Те, що Ви давно й наполегливо, ґрунтовно робите, відоме шанувальникам Вашого таланту, нині благодатно впливає на національно-культурне відродження народу, піднесення нашої історичної свідомості. Комісія з питань культури і духовності гаряче підтримує Ваші добрі починання і включається у пошуки благодійників, які візьмуться за спонсування Ваших краєзнавчих робіт. Сподіваємося, що ці нелегкі пошуки, особливо у пробудженні історичної пам'яті новоявлених бізнесменів, увінчаються нашим спільним успіхом.

З побажанням творчих успіхів М. Косів

Голова Комісії з питань культури і духовності Верховної
Ради, заслужений діяч мистецтв України.

Лист Д.Павличка до В.Грабовецького*

13 серпня 1997 р.

м. Братислава (Словаччина)

Вельмишановний пане В.Грабовецький!

В.Білейчук надіслав мені одразу три Ваші книжки – «З любов'ю до Кобзаря», «В пошуках Довбушевих скарбів» та «Історія

Коломиї». Я дуже дякую Вам за написи на цих книжках, та, зрозуміло, за самі книжки, які я вже встиг переглянути. Який Ви невсипущий і незамінимий трудівник! Скільки цікавого мені відкривають ці Ваші праці!

Мені було цікаво читати про Ваші зустрічі з Людкевичем і про його оперу. Адже колись мене ще дуже люб'язно просили у Львові написати лібрето опери «Довбуш» для Людкевича. Я мав з ним декілька бесід. Він мені намагався довести, що Довбуш був шляхтичем, кумом багатого польського поета, поводився як рафінований кавалер і т.д. У мене нічого тоді не вийшло, а початок того лібрето, яке я писав, десь ще є. Я думаю, що наш погляд на Довбуша (Ваш і мій) не треба перебудовувати. Мені Ваші етапи й книжки про Довбуша дуже дорогі. Коломия мене завжди хвилювала, адже я там вчився, і там ставав людиною, і сформувався музикантом. Отже, дякую за Вашу працю і вклоняюсь Вам. Щодо книжки про Стопчатів (Білейчук пише, що Ви маєте намір і таку написати), то, певна річ, я був би радий таку книжку читати і вітав би її всією душею.

На святкування 630-річчя Уторопів, мабуть, не приїду. Неможливо буде відірватися від обов'язків та й ще саме на ті дні припадає тут якась важлива подія. Та, сподіваюсь, ми зустрінемося цієї осені.

ЛІТОПИС ЖИТТЯ, НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ Й ГРОМАДСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВОЛОДИМИРА ГРАБОВЕЦЬКОГО

24.07.1928 – народився в селищі Печеніжин Коломийського району в бідній сім'ї селянина-ткача Василя Грабовецького.

1934–1938 – учень початкової Печеніжинської школи.

1939 – учень першого класу Коломийської української гімназії.

1940–1941 – учень Коломийської середньої школи № 2.

1942–1944 – учень 6–7-х класів Малої греко-католицької духовної семінарії в місті Львів.

1944–1946 – секретар міського споживчого товариства райспоживспілки в м. Винники Львівської області.

1946–1947 – учень 10-го класу середньої школи робітничої молоді в м. Винники Львівської області.

1947–1952 – навчався на історичному факультеті Львівського державного університету імені Івана Франка.

1952–1953 – учитель історії 5–10-х класів Новоскварявської середньої школи Нестерівського району Львівської області.

1953–1961 – молодший науковий співробітник відділу історії України Інституту суспільних наук АН УРСР (м. Львів).

1953 – опублікував першу статтю «Там, де проходив Богдан Хмельницький».

1958 – захистив кандидатську дисертацію «Селянський рух на Прикарпатті в другій половині XVII ст.».

1961–1975 – старший науковий співробітник відділу історії України Інституту суспільних наук АН УРСР (м. Львів).

1962 – рішенням Президії Академії наук Української РСР отримав учене звання старшого наукового співробітника за спеціальністю «Історія України».

1967–1975 – член Президії, голова секції історичних пам'яток Львівської обласної організації Українського товариства охорони пам'яток історії та культури.

1968–1974 – ведучий тележурналу «Скарби народу» Львівської студії телебачення.

1968 – захистив докторську дисертацію «Антифеодальна боротьба карпатського опришківства XVI–XIX ст.».

1970 – нагороджений медаллю «За доблесну працю».

1975 – нагороджений нагрудним значком Президії правління Українського товариства охорони пам'яток історії та

культури «За активну участь в охороні пам'ятників Великої Вітчизняної війни».

1975–1988 – професор кафедри історії СРСР і УРСР історичного факультету Івано-Франківського педагогічного інституту імені В.Стефаника.

1976–1988 – член Президії та правління, голова секції пам'яток історії, член науково-методичної ради Івано-Франківської обласної організації Українського товариства охорони пам'яток історії та культури.

1977 – нагороджений Грамотою Міністерства освіти Української РСР та Українського республіканського комітету профспілки працівників освіти, вищої школи і наукових установ за сумлінну роботу з підготовки педагогічних кадрів для загальноосвітніх шкіл.

1978–1985 – член наукової ради «Основні закономірності вітчизняної історії дожовтневого періоду» при секції суспільних наук АН УРСР.

1979 – нагороджений Почесною грамотою Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти СРСР за багаторічну плідну науково-педагогічну діяльність і підготовку висококваліфікованих педагогічних кадрів.

1980 – нагороджений Почесною грамотою Івано-Франківської міської ради народних депутатів трудящих за досягнуті успіхи в науковій діяльності й активну участь у громадсько-культурній роботі.

1981 – отримав учене звання професора кафедри історії СРСР і УРСР.

1982–1987 – член бюро Наукової координаційної ради з проблем «Історичного краєзнавства в Українській РСР» при відділі історії, філософії та права АН УРСР.

1985 – нагороджений медаллю «Ветеран праці».

1987 – нагороджений нагрудним значком Президії правління Українського товариства охорони пам'яток історії та культури.

1988 – нагороджений срібною медаллю з нагоди відзначення тисячоліття християнства в Україні.

1988 – постановою колегії Міністерства освіти УРСР від 23 лютого 1988 р. нагороджений медаллю А.С.Макаренка за заслуги в галузі освіти й педагогічної науки.

1988–1989 – член республіканської Наукової ради АН УРСР із проблем історичної науки (секція історичного краєзнавства).

1989 – нагороджений орденом «Пошани» за досягнуті успіхи в праці.

1989–1992 – член комітету Республіканської асоціації українознавства.

1989–1993 – член Президії і заступник голови Івано-Франківської обласної організації Українського товариства охорони пам'яток історії та культури.

1990–2007 – завідувач кафедри історії України історичного факультету (Інститут історії і політології) Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника.

1990 – лауреат обласної краєзнавчої премії імені І. Вагилевича.

1991–1996 – голова правління Івано-Франківської обласної організації Всеукраїнської спілки краєзнавців. Почесний Президент гімназійного історико-філологічного Товариства при Коломийській гімназії.

1992 – нагороджений медаллю за плідну роботу на ниві охорони пам'яток історії та культури України.

1993 – нагороджений грамотою управління культури Івано-Франківської облдержадміністрації за заслуги у вивченні й популяризації пам'яток історії та культури Прикарпаття з нагоди 65-річчя від дня народження.

1993 – нагороджений Почесною грамотою представника Президента України в Івано-Франківській області за вагомий особистий внесок у вивчення історії України, плідну роботу в справі національно-духовного відродження краю, значну працю на педагогічній ниві з підготовки фахівців і науковців та з нагоди презентації книги «Олекса Довбуш».

1995 – Указом Президента України присвоєно почесне звання «Заслужений діяч науки і техніки України» за значний особистий внесок у розвиток національної освіти, упровадження сучасних форм навчання й виховання молоді.

1995 – обраний академіком АН Вищої школи України по відділенню історії, філософії та права й затверджений загальними зборами Академії наук Вищої школи України 30 листопада 1995 року.

1996 – нагороджений медаллю-відзнакою як почесний громадянин Коломиї.

1996 – рішенням Коломийського виконкому міської ради народних депутатів присвоєно звання «Почесний громадянин Коломиї» за значні заслуги в науковій роботі.

1996 – правлінням Івано-Франківської обласної організації Всеукраїнської спілки краєзнавців обрано почесним головою

Івано-Франківської обласної організації Всеукраїнської спілки краєзнавців.

1997 – виконавчий комітет Калуської міської ради народних депутатів нагородив грамотою за значний внесок у популяризацію історичної спадщини калуського краю й написання монографії «Історія Калуша».

1997 – нагороджений грамотою ректорату за багаторічну й добросовісну працю з нагоди 5-річчя Прикарпатського університету імені Василя Стефаника.

1997 – нагороджений почесним знаком Міністерства освіти України «Відмінник освіти України».

1998 – рішенням виконкому Уторопської сільської ради народних депутатів присвоєно звання «Почесний громадянин села Уторопи».

1998 – Івано-Франківське обласне об'єднання Всеукраїнського товариства «Просвіти» обрало «Почесним членом «Просвіти».

1998 – постановою Президії правління Івано-Франківської обласної організації Всеукраїнської спілки краєзнавців за значний внесок у розвиток краєзнавчого руху, збереження національної історико-культурної спадщини України присвоєно звання «Почесний член спілки краєзнавців Прикарпаття».

1998 – лауреат премії імені академіка Івана Крип'якевича.

1998 – нагороджений орденом «За заслуги» III ступеня з нагоди 70-річчя з дня народження, 50-річчя науково-педагогічної й громадської діяльності.

1998 – Галицька міська рада своєю ухвалою з нагоди відзначення 1100-літнього ювілею міста Галич і за значний особистий внесок у дослідження й популяризацію історії давнього Галича й галицької землі присвоїла звання «Почесний громадянин міста Галич».

1999 – Калуська міська рада присвоїла звання «Почесний громадянин міста Калуша».

2000 – з благословення Святійшого патріарха України Філарета нагороджений грамотою за заслуги перед Українською православною церквою Київського патріархату.

2000 – нагороджений Івано-Франківською єпархією УГКЦ ювілейною Золотою медаллю з нагоди 2000-ліття Різдва Христового.

2000 – за активну діяльність, спрямовану на утвердження християнських цінностей та формування духовних і національних засад суспільства з нагоди відзначення в Івано-Франківській області 2000-ліття Різдва Христового нагороджений

«Почесним знаком» від голови Івано-Франківської обласної державної адміністрації та голови Івано-Франківської обласної ради.

2000 – єпископ Коломийський і Косівський нагородив грамотою за заслуги перед Українською православною церквою Київського патріархату.

2000 – рішенням Печеніжинської селищної ради присвоєно звання «Почесний громадянин селища Печеніжин» за особливий внесок і вагомі досягнення в розвиток історичної науки.

2000 – почесний член Українського історичного клубу м. Москва.

2001 – нагороджений почесним знаком Міністерства освіти і науки України «Відмінник освіти України».

2001 – міський голова Калуща Степан Різник нагородив відзнакою з нагоди 10-ї річниці незалежності України за вагомий особистий внесок у відродження й становлення державності, розвиток демократичних засад місцевого самоврядування, консолідації й зміцнення громади міста Калущ.

2001 – територіальний комітет міста Івано-Франківськ присвоїв звання «Почесний громадянин мікрорайону «Княгинин».

2001 – присвоєно звання «Почесний громадянин села Іванівці» за особистий внесок і вагомі здобутки в розвитку науки та видання книги про село Іванівці.

2001 – Івано-Франківське обласне об'єднання ВУТ «Промісвіт» ім. Тараса Шевченка нагородило грамотою Володимира Грабовецького за плідну працю в ім'я утвердження незалежності України й зміцнення державної української мови.

2001 – за значні заслуги перед громадою с. Грабівка присвоєно звання «Почесний громадянин с. Грабівка».

2002 – Долинська сільська рада присвоїла звання «Почесний громадянин с. Долина» за книгу «Долина над Дністром. Ілюстрована історія села».

2003 – Міністерство освіти і науки України нагородило Почесною грамотою за багаторічну сумлінну працю, особистий внесок у підготовку висококваліфікованих спеціалістів, плідну науково-педагогічну діяльність.

2003 – управління культури Івано-Франківської облдержадміністрації нагородило почесною відзнакою – медаллю «За подвижництво в культурі Прикарпаття» з нагоди 75-річчя з дня народження.

2004 – ухвалою президії АН Вищої школи за працю «Ілюстрована історія Прикарпаття. Тисячолітній літопис Гуцульщини» (у 3-х томах) присуджена друга премія.

2004 – вчена рада Ужгородського національного університету присвоїла почесний ступінь «Почесного доктора Ужгородського національного університету» за особливий внесок у розвиток національної освіти й науки, утвердження високого міжнародного авторитету університету та плідну культурно-громадську діяльність.

2006 – Білокам'янська сільська рада присвоїла звання «Почесного громадянина села Підлисса» за книгу «Підлисса. Тисячолітній літопис села Маркіяна Шашкевича, його життя, творчість та вшанування».

2007 – вчена рада Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника присвоїла звання «Почесний професор Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника».

2007 – присвоєно диплом і нагрудний значок лауреата премії ім. Дмитра Яворницького за вагомий внесок у розвиток краєзнавства.

2007 – ухвалою кафедри історії України Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника присвоєно звання «Почесний завідувач кафедри історії України Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника».

2007 – присвоєно звання «Почесний громадянин села Моринці».

2007 – Верховний архієпископ Києво-Галицький, кардинал УГКЦ Любомир з нагоди святкування 850-річчя посвячення Успенського собору в Крилосі нагородив почесною грамотою.

2008 – Патріарх Київський і всієї Русі-України Філарет, ушановуючи заслуги перед Помісною Українською православною церквою та українським народом нагородив грамотою.

2008 – товариство «Просвіта» нагородило грамотою за вагомий особистий вклад у розвиток Української держави та з нагоди 140-річчя товариства «Просвіта».

2008 – івано-франківська греко-католицька громадськість присвоїла храмове звання «Почесний парафіянин Кафедрального Собору Святого Воскресіння» за вагомі наукові здобутки в дослідженні історії української національної церкви на Прикарпатті XI–XXI ст., монографію «Сторінки літопису Івано-Франківського Кафедрального Собору Святого Воскресіння» і з нагоди його 80-річчя.

2008 – нагороджений орденом «За заслуги» II ступеня з нагоди 80-річчя з дня народження, 60-річчя науково-педагогічної й громадської діяльності.

2008 – правлячий архієрей Івано-Франківської єпархії УГКЦ Володимир нагородив почесною грамотою за збереження християнської віри в 1020-ту річницю Хрещення Русі-України.

2010 – нагороджений правлячим архієреєм Миколою Сімкайлом «З нагоди 20-річчя виходу з підпілля УГКЦ, і за значний вклад у розбудову та відродження Української греко-католицької церкви»

2010 – присвоєно диплом і нагрудний знак лауреата премії імені Володимира Полека.

2011 – присвоєно звання «Почесного громадянина м. Винники» за вагомий вклад у розвиток культури міста Винники.

2012 – присвоєно звання «Почесного громадянина міста Івано-Франківськ» з нагоди 350-річчя міста.

2013 – нагороджений орденом «За заслуги» I ступеня з нагоди 85-річчя з дня народження, 65-річчя науково-педагогічної й громадської діяльності.

2013 – отримав «Подяку голови обласної ради». (до 85-річчя)

4 грудня 2015 – В.В.Грабовецький помер.

квітень 2016 – в Історико-меморіальному музеї Олекси Довбуша відкрито меморіальну кімнату академіка В. Грабовецького.

червень 2016 – відкрито меморіальну дошку на фасаді будинку, в якому проживав В.Грабовецький.

БІБЛІОГРАФІЯ МОНОГРАФІЧНИХ ПРАЦЬ ПРОФЕСОРА ВОЛОДИМИРА ГРАБОВЕЦЬКОГО

1. Грабовецький В. В. Народний герой Олекса Довбуш : історичний нарис / В. В. Грабовецький. – Львів : Книж. журн. вид., 1957. – 152 с.
2. Грабовецький В. В. Олекса Довбуш – легендарний герой українського народу / В. В. Грабовецький. – М., 1959. – 89 с.
3. Грабовецький В. В. Селянський рух на Прикарпатті в другій половині XVII – першій половині XVIII ст. / В. В. Грабовецький. – К. : Вид-во АН УРСР, 1962. – 212 с.
4. Грабовецький В. В. Антифеодальна боротьба карпатського опришківства XVI–XIX ст. / В. В. Грабовецький. – Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1966. – 252 с.
5. Грабовецький В. В. Західноукраїнські землі в період народно-визвольної війни 1648–1654 рр. / В. В. Грабовецький. – К. : Наук. думка, 1972. – 192 с.
6. Грабовецький В. В. Селянське повстання на Прикарпатті під проводом Мухи 1490–1492 років. З історії спільної антифеодальної боротьби селян України і Молдавії / В. В. Грабовецький. – Львів : Вища школа, 1979. – 124 с.
7. Грабовецький В. В. Гуцульщина XIII–XIX століть : історичний нарис / В. В. Грабовецький. – Львів : Вища школа, 1982. – 151 с.
8. Грабовецький В. В. Нариси історії Івано-Франківська. З найдавніших часів до початку XX століття / В. В. Грабовецький. – Івано-Франківськ, 1989. – 101 с.
9. Грабовецький В. В. Нариси історії Прикарпаття. З найдавніших часів до XV ст. / В. В. Грабовецький. – Івано-Франківськ, 1992. – Т. 1. – 208 с.
10. Грабовецький В. В. Нариси історії Прикарпаття XVI–XVII ст. / В. В. Грабовецький. – Івано-Франківськ, 1993. – Т. 2. – 210 с.
11. Грабовецький В. В. Нариси історії Прикарпаття. Друга половина XVII ст. / В. В. Грабовецький. – Івано-Франківськ, 1993. – Т. 3. – 167 с.
12. Грабовецький В. В. Історія Печеніжина / В. В. Грабовецький. – Коломия : Світ, 1993. – 128 с.
13. Грабовецький В. В. Олекса Довбуш (1700–1745) / В. В. Грабовецький. – Львів : Світ, 1994. – 271 с.
14. Грабовецький В. В. Нариси історії Прикарпаття. Соціально-економічні відносини (антикріпосницька опозиція на-

родних мас у XVIII ст. / В. В. Грабовецький. – Івано-Франківськ, 1994. – Т. 4. – 188 с.

15. Грабовецький В. В. Нариси історії Прикарпаття. Вірменські поселення XV–XVIII ст. / В. В. Грабовецький. – Івано-Франківськ, 1994. – Т. 5. – 174 с.

16. Грабовецький В. В. Нариси історії Прикарпаття. Гуцульщина в другій половині XIX – початку XX ст. / В. В. Грабовецький. – Івано-Франківськ, 1995. – Т. 8. – 222 с.

17. Грабовецький В. В. Історія Коломиї. З найдавніших часів до початку XX ст. / В. В. Грабовецький. – Коломия : Вік, 1996. – 174 с.

18. Грабовецький В. В. Історичний атлас Галичини. З праісторичних часів до XX ст. : карти, схеми, автентичні гравюри, печатки / В. В. Грабовецький. – Івано-Франківськ, 1996. – 51 с.

19. Грабовецький В. В. Історія Калуша. З найдавніших часів до початку XX ст. / В. В. Грабовецький. – Дрогобич ; Львів, 1997. – 221 с.

20. Грабовецький В. В. Уторопи. Сторінки історії. До 630-річчя першої письмової згадки / В. В. Грабовецький. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 1997. – 224 с.

21. Грабовецький В. В. Нарис історії Галича. З найдавніших часів до початку XX ст. До 1100-річчя Галича / В. В. Грабовецький. – Галич, 1997. – 225 с.

22. Грабовецький В. В. Історія Івано-Франківська (Станиславова) / В. В. Грабовецький // З найдавніших часів до початку XX століття. Т. 1 : Присвячується 337-й річниці виникнення міста Івано-Франківська. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 1999. – 304 с.

23. Грабовецький В. В. Сторінки літопису Івано-Франківського Катедрального Собору Святого Воскресіння. Присвячується 2000-літтю Різдва Христового / В. В. Грабовецький. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 1999. – 80 с.

24. Грабовецький В. В. Історичні знання в Західній Україні XVI–XVIII ст. : посібник-хрестоматія / В. В. Грабовецький, В. В. Марчук // Історичні записки Прикарпатської історичної школи. – Івано-Франківськ, 2000. – 80 с.

25. Грабовецький В. В. Ой попід гай зелененький ходить Довбуш молоденький : етногенез, поширення, варіанти / В. Грабовецький, М. Козачок, О. Турянська. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2000. – 96 с.

26. Грабовецький В. В. Вірмени на Прикарпатті. З історії етнічних груп Галичини / В. В. Грабовецький, Б. Грабовецький. – Івано-Франківськ ; Торонто : Нова Зоря, 2000. – 156 с.

27. Грабовецький В. В. Нарис історії Княгинина. Присвячується 338-ій річниці виникнення міста / В. В. Грабовецький. – Івано-Франківськ, 2000. – 152 с.

28. Грабовецький В. В. Івано-Франківськ у пам'ятниках історії та культури. Присвячується 10-й річниці незалежності України та 340-й річниці заснування Івано-Франківська / В. В. Грабовецький, Б. М. Гаврилів, Г. В. Карась. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2001. – 136 с.

29. Грабовецький В. В. Іванівці. Літопис села над Прутом : До 485-річчя заснування / В. В. Грабовецький. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2001. – 255 с.

30. Грабовецький В. В. Грабівка. Літопис села над Луквою. Присвячується 440-й річниці виникнення села / В. В. Грабовецький. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2001. – 241 с.

31. Грабовецький В. В. Ілюстрована історія Прикарпаття. З найдавніших часів до I половини XVII ст. / В. В. Грабовецький. – 2-ге вид., доповн. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2002. – Т. 1. – 427 с.

32. Грабовецький В. В. Долина над Дністром. Ілюстрована історія села / В. В. Грабовецький. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2003. – 271 с.

33. Грабовецький В. В. Запорізьке козацтво в історії Західної України XVI–XVII ст. : посібник для істориків України. Присвячується 510-річчю виникнення українського козацтва / В. В. Грабовецький. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2003. – 262 с.

34. Грабовецький В. В. Ілюстрована історія Прикарпаття. Друга половина XVII–XVIII ст. / В. В. Грабовецький. – 2-ге вид., доповн. – Івано-Франківськ, 2003. – 405 с.

35. Грабовецький В. В. Ілюстрована історія Львова. Слідами пам'яток історії та культури / В. В. Грабовецький. – Івано-Франківськ, 2004. – 160 с.

36. Грабовецький В. В. Історія села Росільна. Історичні нариси, спогади, публіцистика / В. В. Грабовецький, В. Бабій. – Івано-Франківськ, 2004. – 138 с.

37. Грабовецький В. В. Ілюстрована історія Прикарпаття. Тисячолітній літопис Гуцульщини / В. В. Грабовецький. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2004. – 464 с.

38. Грабовецький В. В. Галичина. Проблеми середньовічної і нової історії / В. В. Грабовецький. – Івано-Франківськ, 2004. – 312 с.

39. Грабовецький В. В. Згадаймо праведних гетьманів і кошових; де їх могили? / В. В. Грабовецький. – Івано-Франківськ, 2005. – 131 с.

40. Грабовецький В. В. Літопис історії України. Штрихи до портретів визначних українських істориків XIX–XX ст. / В. В. Грабовецький. – Івано-Франківськ, 2005. – 100 с.

41. Грабовецький В. В. Іван Крип'якевич – визначний історик України. До 120-річчя з дня народження / В. В. Грабовецький. – Івано-Франківськ, 2005. – 200 с.

42. Грабовецький В. В. Підлисса. Ілюстрований літопис оселі Маркіяна Шашкевича. Його життя, творчість та вшанування. До 195-річчя від дня народження / В. В. Грабовецький. – Івано-Франківськ, 2006. – 210 с.

43. Грабовецький В. В. Культура Печеніжина крізь століття / В. В. Грабовецький. – Івано-Франківськ ; Печеніжин, 2008. – 371 с.

44. Грабовецький В. В. Легендарні опришки – лицарі Карпат XVI–XIX ст. в літописі та ілюстраціях / В. В. Грабовецький. – Івано-Франківськ, 2008. – 463 с.

45. Грабовецький В. В. Моринці. Сторінки історії села Тараса Шевченка та вшанування Кобзаря. До 200-річчя з дня уродин / В. В. Грабовецький, В. Неумитий. – Івано-Франківськ, 2008. – 183 с.

46. Грабовецький В. В. Національно-визвольні змагання на Долинщині і Калущині в XVI–XVIII ст. / В. В. Грабовецький. – Івано-Франківськ, 2008. – 111 с.

47. Грабовецький В. В. Українські святині Прикарпаття крізь століття. Т. 3 / В. В. Грабовецький. – Івано-Франківськ, 2009. – 290 с.

48. Грабовецький В. В. Андрей Шептицький і Прикарпаття. До 110-ліття його вступу на єпископський престіл Станіславівської Єпархії. Т. 2 / В. В. Грабовецький. – Івано-Франківськ, 2009. – 227 с.

49. Грабовецький В. В. Запорізьке козацтво і українська гетьманська держава XVII–XVIII ст. в літописі та ілюстраціях. До 520-річчя українського козацтва / В. В. Грабовецький. – Івано-Франківськ, 2010. – 493 с.

50. Грабовецький В. В. Олекса Довбуш – легендарний лицар Карпат : Збірник основних документів. До 310-річчя уродин національного героя / В. В. Грабовецький. – Івано-Франківськ, 2010. – 354 с.

51. Грабовецький В. В. Василь Грабовецький : життя, стрілецька, громадська, політична та культурна діяльність в першій половині XX ст. До 125-річчя уродин / В. В. Грабовецький. – Івано-Франківськ, 2010. – 163 с.

52. Грабовецький В. В. Івано-Франківський державний історико-меморіальний музей Олекси Довбуша : довідник-путівник / В. В. Грабовецький. – Івано-Франківськ, 2010. – 260 с.

54. Грабовецький В. В. Мої незабутні Винники в літописі та ілюстраціях. За спогадами минулих літ / В. В. Грабовецький. – Івано-Франківськ, 2011. – 283 с.

55. Грабовецький В. В. Історія Покутської землі XV–XVII ст. в літописі та ілюстраціях. До 600-річчя першої письмової згадки. Т. 1 / В. В. Грабовецький. – Івано-Франківськ, 2011. – 195 с.

56. Грабовецький В. В. Історія Покутської Хмельниччини 1648–1655 рр. в літописі та ілюстраціях. До 600-річчя першої письмової згадки. Т. 2 / В. В. Грабовецький. – Івано-Франківськ, 2011. – 180 с.

57. Грабовецький В. В. Покутська земля в XVII–XVIII ст. в літописі та ілюстраціях. До 600-річчя першої письмової згадки. Т. 3 / В. В. Грабовецький. – Івано-Франківськ, 2011. – 300 с.

58. Грабовецький В. В. 350 років крокує в історії місто Івана Франка / В. В. Грабовецький. – Івано-Франківськ, 2011. – 450 с.

59. Грабовецький В. В. Історія встановлення першого скульптурного пам'ятника Тарасові Шевченкові у Винниках в Україні і у світі 1913 р. та вшанування Кобзаря. До 100-річчя воздвиження першого скульптурного монумента Кобзаря / В. В. Грабовецький. – Івано-Франківськ, 2012. – 250 с.

60. Грабовецький В. В. Скит Манявський серед монастирів Прикарпаття XII–XIX ст. в літописі та ілюстраціях / В. В. Грабовецький. – Івано-Франківськ, 2012. – 350 с.

61. Грабовецький В. Мої незабутні зустрічі з творчою елітою України. За спогадами минулих літ. До 85-річчя уродин / В. В. Грабовецький. – Івано-Франківськ, 2013 – 85 с.

62. Грабовецький В. З літопису Коломийського осередку. Запорізької Січі 1613 р. До 400-річчя першого походу запорожців в Галичину 1613 р. / В. В. Грабовецький. – Івано-Франківськ, 2013. – 100 с.

63. Грабовецький В. Федір Грабовецький – мій незабутній старший брат, за спогадами минулих літ. До 100-річчя уродин / В. В. Грабовецький. – Івано-Франківськ, 2013. – 56 с.

64. Грабовецький В. Прикарпаття вперше урочисто відзначило 100-ліття встановлення першого скульптурного пам'ятника Тарасу Шевченка у Винниках в Україні і світі (1913–2013) / В. В. Грабовецький. – Івано-Франківськ, 2013. – 176 с.

65. Грабовецький В. Українці, подолаємо віковічні три зла – заздрість, амбіцію і зраду! (Історичний аспект) / В. В. Грабовецький. – Івано-Франківськ, 2013. – 124 с.

66. Грабовецький В. Історія Коломиї. Нововиявлені перші письмові згадки з історії та культури Коломиї XI–XIX ст. / В. Грабовецький – 2-ге вид., доповн. – Івано-Франківськ, 2014. – 316 с.

67. Грабовецький В. Найстаріша коломийка. Коли і де вона виникла звідки пішла її назва / В. Грабовецький. – Івано-Франківськ, 2014. – 36 с.

68. Грабовецький В. З праісторії Прикарпаття до «Слова о полку Ігоревім» / В. Грабовецький // Багатовіковий літопис : у 50 т. : навчальний посібник на правах рукопису призначений для вчителів шкіл, викладачів вузів і студентів, краєзнавців та широкого кола шанувальників історії рідного краю. – 2-ге вид., доповн. Т. 1. – Івано-Франківськ, 2014. – 184 с.

69. Грабовецький В. Прикарпаття в період Галицько-Волинської держави XII–XIII ст. в літописі та ілюстраціях (на правах рукопису) / В. Грабовецький // Багатовіковий літопис : у 50 т. – 2-ге вид., доповн. Т. 2. – Івано-Франківськ, 2014. – 184 с.

70. Грабовецький В. Історія Прикарпаття XV ст. в літописі та ілюстраціях. Т. 3 / В. Грабовецький. – Вид. 2-ге, доповн. – Івано-Франківськ, 2014. – 124 с.

71. Грабовецький В. Визвольна війна українського народу – одна із найбільших в Європі кінця XV ст. під проводом Мухи на Прикарпатті 1490–1492 рр. в літописі та ілюстраціях / В. Грабовецький // Багатовіковий літопис Прикарпаття : у 50 т. Т. 4. – Вид. 2-ге, доповн. – Івано-Франківськ, 2014 р. – 132 с.

72. Грабовецький В. Літопис історії Прикарпаття в XVI – першій половині XVII ст. в історії та ілюстраціях / В. Грабовецький // Багатовіковий літопис : у 50 т. – Вид. 2-ге, доповн. Т. 5. – Івано-Франківськ, 2014. – 144 с.

73. Грабовецький В. Роксолана Хуррем в історії та ілюстраціях. Від Рогатинської бранки до повелительки могутньої Османської імперії XVI ст. в історії та ілюстраціях / В. Грабовецький. – Івано-Франківськ, 2014 р. – 120 с.

74. Грабовецький В. Скит Манявський серед монастирів Прикарпаття XII–XVIII ст. в літописі та ілюстраціях / В. Грабовецький. – 2-ге вид., доповн. Т. 7. – Івано-Франківськ, 2012. – 370 с.

75. Грабовецький В. Крізь віки воскресла із руїн і забуття великоскитська історико-культурно-мистецька спадщина в ореолі із своїм дивовижним монастирсько-церковним іконостасом Йова Конзелевича (1698–1705) / В. Грабовецький // Багатовіковий літопис : у 50 т. Т. 8. – Івано-Франківськ, 2014. – 216 с.

76. Грабовецький В. Мить панування Запорозжців на Прикарпатті 1613 р. – феномен у історії Запорізької Січі в історії та ілюстраціях XV–XVIII ст. Т. 9 / В. Грабовецький. – Івано-Франківськ, 2013 – 120 с.

77. Грабовецький В. Прикарпатська Хмельниччина (1648–1655) в історії та ілюстраціях / В. Грабовецький. – Вид. 3-тє, доповн // Багатовіковий літопис Прикарпаття : у 50 т. Т. 10. – Івано-Франківськ, 2014. – 120 с.

78. Грабовецький В. Семен Височан – народний полководець періоду Хмельниччини на Прикарпатті 1648–1651 р. в літописі та ілюстраціях // Багатовіковий літопис : у 50 т. – 2-ге вид., доповн. Т. 11 / В. Грабовецький. – Івано-Франківськ, 2015. – 132 с.

79. Грабовецький В. Українці! Подолаємо три зла – заздрість, амбіцію і зраду в ім'я утвердження української державності / В. Грабовецький. – Вид. 2-ге, доповн. Т. 12. – Івано-Франківськ, 2015. – 132 с.

80. Грабовецький В. Прикарпаття в другій половині XVII–XVIII ст. / В. Грабовецький. – Вид. 2-ге, доповн. // Багатотомний літопис Прикарпаття : у 50 т. Т. 13. – Івано-Франківськ, 2015. – 196 с.

81. Грабовецький В. Прикарпаття в часи Австрійської імперії кінця XVIII ст. / В. Грабовецький – Вид. 2-ге, доповн. // Багатовіковий літопис Прикарпаття : у 50 т. Т. 14. – Івано-Франківськ, 2015. – 176 с.

82. Грабовецький В. Українські святині Прикарпаття крізь століття в XI–XX ст. / В. Грабовецький. – 2-ге доповн. вид. Т. 15. – Івано-Франківськ, 2015. – 196 с.

Упорядники Юрій Срайчук, Олег Єгрешій.

КНИГИ ПРО ЖИТТЯ Й НАУКОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОФЕСОРА В.В. ГРАБОВЕЦЬКОГО

1. Академік Володимир Грабовецький у творчості українських художників / упоряд. Володимир Лукань. – Івано-Франківськ, 2000. – 23 с.
2. Академік Володимир Грабовецький : Бібліографічний покажчик. – Ужгород, 2003. – 128 с.
3. Академік Володимир Грабовецький. Світлини з життя, науково-педагогічної та громадської діяльності : Присвячую 75-річчю мого вчителя і наставника академіка Володимира Грабовецького / упоряд. Світлана Пронь. – Івано-Франківськ, 2004. – 147 с.
4. Академік Володимир Грабовецький в автографах відомих діячів науки і культури України. Присвячена 80-річчю з дня народження патріархові історичної школи Володимира Грабовецького / упоряд. М. М. Вегеш. – Івано-Франківськ, 2008. – 100 с.
5. Бурнашов Г. Академік Володимир Грабовецький. – Тернопіль, 2003. – 67 с.
6. Бурнашов Г. Лицар із роду опришків. – Івано-Франківськ, 1995. – 97 с.
7. Вегеш М. Академік Володимир Грабовецький – визначний історик України. На пошану дорогому вчителеві з нагоди 50-річчя виходу у світ його першої книги / Вегеш М. – Вид. 2-ге, доповн. Т. 1. – Івано-Франківськ, 2006. – 431 с.
8. Вегеш М. Володимир Грабовецький – видатний історик України / М. Вегеш. – Ужгород, 1996. – 38 с.
9. Вегеш М. Короткий життєпис академіка Володимира Грабовецького (До 70-річчя з дня народження) / М. Вегеш, Л. Горват. – Ужгород, 1998. – 99 с.
10. Виставка авторських книг академіка Володимира Грабовецького, присвячених 200-річчю уродин Тараса Шевченка та додаткові видання про Кобзаря : довідник-путівник. – Івано-Франківськ, 2013. – 136 с.
11. Виставка творів історико-літературно-мистецької спадщини про Олексу Довбуша, присвячена 250-річчю початку антифеодального руху селян-опришків під проводом легендарного героя : з колекції доктора історичних наук, професора В. В. Грабовецького : каталог / упоряд. В. М. Бурдуланюк. – Івано-Франківськ, 1998. – 27 с.

12. Виставка історико-літературно-мистецьких творів, присвячених 500-річчю початку селянського повстання на Прикарпатті під проводом національного героя України Мухи : з колекції доктора історичних наук, професора В. В. Грабовецького : каталог / упоряд. В. Т. Полек. – Івано-Франківськ, 1990.

13. Виставка історико-культурних творів, присвячених 500-річчю виникнення Запорізького козацтва : з колекції доктора історичних наук, професора Володимира Грабовецького : каталог / авт. вступ. ст. та упоряд. В. Полек. – Івано-Франківськ, 1991. – 54 с.

14. Грабовецький В. З думою про Україну (Автобіографічні замітки. Спогади) / Володимир Грабовецький. – Ужгород, 2003. – 128 с.

15. Володимир Грабовецький. На віттар історії України. Спомини про незабутніх. Колеги і учні про свого побратима. Увіковічення пам'яті Олекси Довбуша. – Ужгород, 2003. – 200 с.

16. Володимир Грабовецький – почесний громадянин десяти міст і сіл Прикарпаття і Львівщини. – Івано-Франківськ, 2006. – 44 с.

17. Вуянко М. Прикарпатська історична школа академіка Володимира Грабовецького / М. Вуянко. – Івано-Франківськ, 1997. – 29 с.

18. Вуянко М. В. Прикарпатська історична школа академіка Володимира Грабовецького / М. Вуянко, В. Б. Скоморовський. – Вид. 2-ге, доповн. – Івано-Франківськ, 2006 – 96 с.

19. До 70-ти річчя з дня народження : Ювілейний збірник на пошану В. В. Грабовецького. – Ужгород, 1998. – 136 с.

20. Довбушіана Володимира Грабовецького : Збірка відгуків на вклад вченого в честь вшанування легендарного героя Карпат / упоряд. і авт. передм. М. М. Вегеш. – Вид. 2-ге, доповн. – Івано-Франківськ, 2007. – Ч. 4. – 132 с.

21. Життя і творчість академіка Володимира Грабовецького в книгах його біографів. Присвячується 80-річчю з дня народження Патріарха Прикарпатської історичної школи. – Івано-Франківськ, 2008. – 55 с.

22. Життя і творчість Володимира Грабовецького в оцінці сучасників : Збірник відгуків. – Вид. 2-ге, доповн. – Ч. 3. – Івано-Франківськ, 2007. – 88 с.

23. Ідзьо В. Запорізьке козацтво як національна еліта в Українській державі XVII–XVIII століть. За дослідженнями

академіка Володимира Грабовецького / В. Ідзьо. – 2-ге вид., доповн. – Івано-Франківськ, 2014. – 88 с.

24. Історик України : Ювілейний збірник на пошану академіка Володимира Грабовецького до 70-річчя від дня народження. – Івано-Франківськ, 1998. – 300 с.

25. Історик України – Володимир Грабовецький : Біобібліографічний покажчик наукових праць академіка Володимира Грабовецького до 85-річчя уродин. Івано-Франківськ, 2013. – 580 с.

26. Книги Володимира Грабовецького з історії Прикарпаття Х–XVIII ст. в оцінці українських істориків : збірник рецензій. – Вид. 2-ге, доповн. Ч. 1. – Івано-Франківськ, 2007. – 155 с.

27. Книги Володимира Грабовецького з історії Прикарпаття Х–XIX ст. в оцінці українських істориків : збірник рецензій / упоряд. і авт. передм. М. М. Вегеш. – Вид. 2-ге, доповн. Ч. 2. – Івано-Франківськ, 2007. – 148 с.

28. Кугутяк М. Слово про ювіляра. До 80-річчя творчого злету академіка Володимира Грабовецького / М. Кугутяк, І. Райківський. – Івано-Франківськ, 2008. – 56 с.

29. Марчук В. Домашній музей академіка Володимира Грабовецького : путівник-довідник. / В. Марчук. – Івано-Франківськ, 2008. – 131 с.

30. Марчук В. В Орликовому заповіднику збережемо квартиру-музей академіка Володимира Грабовецького : довідник-путівник / В. Марчук. – Вид. 2-ге, доповн. – Івано-Франківськ, 2013. – 65 с.

31. Михайлина П. Володимир Грабовецький – історик України : до 65-річчя від дня народження / П. Михайлина, М. Вуянко. – Івано-Франківськ, 1993. – 97 с.

32. Музейна кімната історика Олекси Довбуша при Івано-Франківському історико-меморіальному музею Олекси Довбуша : довідник-путівник. – Івано-Франківськ, 2011. – 79 с.

33. На вівтар історії України. Ювілейний збірник на пошану академіка АН Вищої школи України Володимира Грабовецького. – Івано-Франківськ, 2008. – 563 с.

34. Прикарпаття урочисто відзначило 85-річчя академіка Володимира Грабовецького у Печеніжині на всеукраїнському форумі – учителів історії України.

35. Сигидин М. Володимир Грабовецький – дослідник історії українського козацтва XV–XVIII ст. Присвячується 80-річчю

від дня народження професора В. Грабовецького / М. Сигидин. – Івано-Франківськ, 2008. – 30 с.

36. Скоморовський В. Музейна кімната академіка Володимира Грабовецького у Печеніжині : путівник-довідник на допомогу викладачам історії України, студентам та краєзнавцям / В. Скоморовський. – Івано-Франківськ, 2006. – 126 с.

37. Шашкевичіана і шевченкіана у творчості Володимира Грабовецького : До 200-річчя двох великих українців. – Івано-Франківськ, 2009. – 339 с.

38. Carpatika – Карпатика. Вип. 24 : Історичні та історіографічні студії до ювілею доктора історичних наук, професора Володимира Грабовецького. – Ужгород, 2003. – 344 с.

Упорядники Ю. Срайчук, О. Єгрешій

СТАТТІ ТА РЕЦЕНЗІЇ

УДК 908 (477.86)

Олег ЖЕРНОКЛЕСВ

ВІХИ ІСТОРІЇ СЕЛА КРИХІВЦІ*

У статті висвітлюються основні віхи історичного минулого села Крихівці (нині в підпорядкуванні Івано-Франківської міської ради). Охоплені найважливіші етапи історії населеного пункту – від першої відомої на сьогодні писемної згадки про село (1427 р.) і до кінця ХІХ століття. Показані події Національно-визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького, особливості соціально-економічного розвитку, деякі видатні персоналії.

Ключові слова: Крихівці, Крехівці, Креховецькі, Потоцькі, Ромашкани.

Володимир Васильович Грабовецький відомий не лише як учений-історик України ХV–ХVІІІ ст., але й активний краєзнавець, один із основоположників історичної регіоналістики на Прикарпатті, автор багатьох історій населених пунктів нашої області. Оскільки в останнє десятиліття доля тісно пов'язала автора цієї статті з с. Крихівці (нині Івано-Франківської міської ради), історія якого досі не написана, ми вирішили присвятити цю невеличку розвідку з минулого села світлій пам'яті нашого вчителя, першого завідувача кафедри історії України в Прикарпатському університеті професора В. Грабовецького.

Історичні витоки перших людських поселень на теренах теперішніх Крихівців губляться у сивій давнині й, на жаль, ще не можуть бути предметом достовірного та детального наукового викладу через брак відповідних археологічних досліджень. Так само окремого вивчення й висвітлення заслуговує етимологія назви цього населеного пункту. У цій статті ми спиратимемося на дані писемних джерел, які для цієї місцевості сягають періоду ХІV–ХV ст.

* Автор статті висловлює щирю вдячність доктору історичних наук, професору П.С. Сіреджуку за надані матеріали, що є результатом його багаторічної пошукової праці в українських і зарубіжних архівах.

Відомо, що в той час Прикарпаття залишалось густонаселеною околицею Південно-Західної Русі, не зважаючи на великі втрати населення під час ординських навал, епідемій, тривалої боротьби за галицько-волинські землі між Польщею, Угорщиною та Литвою, внутрішніх міжусобиць. За підрахунками проф. Петра Сіреджука, здійсненими на основі різних джерел, що дійшли до нас із тих часів, у XIV ст. на теренах нашої області існувало щонайменше 115 населених пунктів. Серед них джерела згадують Тисменицю, Пасічну, Вовчинець, Драгомирчани, Підлужжя, Угорники, Загвіздя та інші¹. Звісно, це далеко не всі поселення, які реально тоді вже могли існувати. Відсутність повідомлень про інші міста й села зумовлена тим, що багато документів з того часу було втрачено впродовж буремної історії нашого краю, а інші згадки, можливо, ще не виявлені дослідниками. За цілком слушним припущенням краєзнавців, із часу фактичного виникнення населеного пункту до його першої писемної згадки минає біля століття часу².

Цікаво, що в сусідніх Драгомирчанах (відомих із 1378 р.) діяло волоське право, а сама назва села, за деякими версіями, виводиться від волоха Драгоміра, упривілейованого князем Владиславом Опольським (1356–1401) наданням йому кількох осад. Звідси ж, очевидно, походила й родина Дрогомирецьких, права та привілеї яких були пізніше підтвержені польським королем Сигізмундом I (1527 р.)³. У с. Княгинин також були помітні елементи волоського права. Цілу низку галицьких сіл було засновано тоді на волоському праві, їх детально перелічував чеський учений Карел Кадлец, однак згадки про Кривівці в його відомій книзі ми не знайшли⁴.

У XV сторіччі в матеріалах галицького гродського й земського судів та в інших історичних першоджерелах

¹ Сіреджук П. Першовитоки Прикарпаття / Петро Сіреджук // Краєзнавчий збірник на пошану Богдана Гаврилів. – Івано-Франківськ, 2003. – С. 41.

² Процак Р. Про що мовчить земля? З історії заселення Тисменицького району / Роман Процак // Вперед. – 1996. – № 6.

³ Домбковський П. Волохи та право волоське в давній Польщі / П. Домбковський // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2014. – Вип. 60. – С. 68.

⁴ Kadlec, K. Valaši a valašské právo v zemích slovanských a uherských. S úvodem podávajícím přehled theorii o vzniku rumunského národa / Karel Kadlec. – Praha, 1916.

з'являється інформація ще про 325 населених пунктів, які не згадуються раніше (або такі відомості ще не виявлені). Серед них, поряд із такими сусідніми поселеннями як Лиसेць, Опришівці, Княгинин, уперше під 1427 роком фігурують і Крихівці⁵, чи точніше – Крехівці, як здавна й аж до середини ХХ ст. (1947 р.) називалося село.

У подальшому в актах гродських і земських про село знову повідомляється в записах 1441, 1443 та 1444 років⁶. У 1442 та 1578 р. село зафіксовано в письмових джерелах як Креховче (*Crechowcze* або *Krechowcze*)⁷. А дещо пізніше, під 1619 р. архівні документи містять згадку про Крехівці навіть як про містечко⁸. Коли отримали й як довго Крехівці мали такий статус, ми не знаємо. Адже поки що це, на жаль, єдина відома нам подібна згадка.

Перші письмові згадки про село тісно пов'язані з історією давньоруської шляхетської родини Креховецьких, гербу Сас. Докладний родовід Креховецьких (аж до ХІХ ст. включно) подає польський автор К. Лодзя-Чарнецький у спеціально присвяченій їм невеличкій монографії⁹. Не вдаючись в інші цікаві деталі генеалогії цієї шляхетської родини, зупинимось лише на тих історичних фактах, що проливають світло на ранню історію села Крехівці.

Згідно повідомлень хроніста Войцеха Стрепи, у 1236 р. на Русь прибув із чималим військом граф Гуйд, угорського походження, який мав на своїй рицарській хоругві герб Сас. За військову службу на користь галицького князя Данила (а, можливо, і його сина Лева), зокрема й у війнах проти Польщі та Литви, Гуйд отримав значні володіння на Русі та осів тут із частиною своїх рицарів. Уже при розме-

⁵ Сіреджук П. Першовитоки Прикарпаття. – С. 42.

⁶ Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej: z archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie w skutek fundacyi śp. Alexandra hr. Stadnickiego. – Lwów, 1887. – Т.12. – S. 101; Ibid. – S.116; Львівська національна наукова бібліотека ім. В.Стефаника НАНУ, Відділ рукописів, ф. 145, спр. 82/II, арк. 19.

⁷ Габорак М. Топоніміка Покуття та деяких прилеглих територій. Етимологічний словник-довідник / Мирослав Габорак. – Івано-Франківськ, 2013. – С. 425.

⁸ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДАІЛ), ф. 5, оп. 1, спр. 119, арк. 882.

⁹ Czarniecki, K. Monografia Krechowieckich herbu Sas / Kazimierz Czarniecki. – Bytom, 1877. – 23 s.; скорочені передруки: Żychliński, T. Złota księga szlachty polskiej. Rocznik 2 / Teodor Żychliński. – Poznań, 1880. – S. 161–169; Kosiński, A. Przewodnik heraldyczny / Adam Kosiński. – Warszawa, 1880. – Т. II. – S. 293–303.

жуванні володінь у 1263 році в галицьких актах поряд з іншими осадами згадується й Крехів на жидачівському шляху¹⁰, який, за посередництвом вихідців із нього, міг у подальшому дати назву й поселенням Креховичі та Крехівці, а через останнє – і його власникам, Креховецьким¹¹.

Вірогідно, не всі родини гербу Сас на Червоній Русі (а їх відомо, за деякими даними, понад двісті) були нащадками графа Гуйда. Однак рід Креховецьких історична традиція якраз відносить до його прямих потомків, разом із такими відомими шляхетськими прізвищами як Дідушицькі, Струтинські, Чолганські, Даниловичі, Гошовські, Голинські, Витвицькі¹², Чемеринські та деякі інші, причому всі вони осіли спершу в Жидачівській землі¹³. У документі, що фіксував згадане вище розмежування володінь (1263 р.), перелічені відповідні суміжні населені пункти: окрім Крехова, це Дідушиці, Чолгани, Струтинь, Гошів, Голинь, Витвиця та ін.¹⁴.

На початку XV ст. в актах згадується й Ігнатій Крехович, світський намісник Галицької митрополії в 1413 р., про якого писав свого часу І. Шараневич, однак його приналежність до родоводу невідома¹⁵.

У 1427 р. відбувся з'їзд осадників, у якому взяли участь кровні родичі Олександр Ляй з Крехівців, правдо-

¹⁰ Цікаво, що невеличке сучасне село Крехів, розташоване на річці Крехівка, входить тепер до Сидорівської сільради Жидачівського р-ну Львівщини разом із с. Сулятичі. Водночас шляхтичі Сулятицькі вважаються за традицією прямими нащадками угорського графа Гуйда, гербу Сас, так само як і Креховецькі (див.: Kosiński, A. Przewodnik heraldyczny / Adam Kosiński. – Т. II. – Warszawa, 1880. – S. 294). Окрім того, на території сільради протікає річка Свіча, а одним із гіпотетичних значень слова «крех» є вогонь.

¹¹ Kosiński, A. Przewodnik heraldyczny / Adam Kosiński. – Warszawa, 1880. – Т. II. – S. 294–296; Żychliński, T. Złota księga szlachty polskiej. Rocznik 2 / Teodor Żychliński. – Poznań, 1880. – S. 162.

¹² Показовим із погляду їхньої спорідненості може бути й той факт, що в с. Витвиця Долинського району Івано-Франківської області багато мешканців носять прізвище Креховецьких.

¹³ Kosiński, A. Przewodnik heraldyczny / Adam Kosiński. – Warszawa, 1880. – Т. II. – S. 294–295.

¹⁴ Żychliński, T. Złota księga szlachty polskiej. Rocznik 2 / Teodor Żychliński. – Poznań, 1880. – S. 162.

¹⁵ Ibid. – S. 163; Łodzia-Czarnecki, K. Herbarz polski podług Niesieckiego, treściwie ułożony i wypisami z późniejszych autoryw, z różnych akt grodzkich i ziemskich, z ksiąg i akt kościelnych oraz z dokumentów familijnych powiększony i wydany. Т. 1 / Kazimierz Łodzia-Czarnecki. – Gniezno, 1875–1881. – S. 820.

подібно син Леена або Ляйка (Вляйка?), та Ходор із сусіднього Княгинина (або Кнігинина)¹⁶. Вони, як і інші учасники, підписали рішення з'їзду й скріпили його своїми печатками. Це поки що перша відома нам писемна згадка про село Крехівці.

Проте польський дослідник Людвік Виростек вважав, що галицькі Крехівці та жидачівські Креховичі¹⁷ разом із монастирем св. П'ятниці були надані шляхтичам Креховецьким польським королем Владиславом II Ягеллом (1386–1434). За це вони мали надсилати до війська одного списника та двох лучників. Дата акту надання невідома, однак Л. Виростек припускає, що її слід віднести десь до періоду між 1387 та 1400 роками, коли мала місце систематична колонізація цих околиць¹⁸.

За дещо іншою версією, як нагороду за заслуги в обороні Галицької Русі й Поділля від татарських наїздів у 1428 р. Княгинин і Крехівці отримав у вічний дар від Владислава Ягелла дехто Вратислав Данилович (нащадок згаданого графа Гуйда або навіть галицького короля Данила), який став протопластом власне роду Креховецьких. Цей Вратислав (чи Варціслав) мав сина Матія та двох онуків – Івана й Васька, володарів Княгинина і Крехівців. Іван (Іванець) був у 1453 р. каштеляном галицьким і, за Длугошем, ледь не загинув у битві з татарами, заскочений зненацька їх переважаючою силою, а його маєток зазнав від них великих збитків. Як власник Княгинина й Княгинич, він писався Княгининським або Княгиницьким, натомість його син Григорій як власник Крехівців записувався Креховецьким. Останній володів і Княгинином, а в 1482 р. придбав також Загвіздя й Пасічну¹⁹.

Генеалогічне дерево, що відображає спорідненість Креховецьких і Княгиницьких, наводить сучасний дослідник-краєзнавець Орест Петраш у своїй книзі, присвяченій істо-

¹⁶ Wyrostek, L. Ród Dragów-Sasów na Węgrzech i Rusi Halickiej / Ludwik Wyrostek. – Kraków : Polskie Towarzystwo Heraldyczne, 1932. – S. 94.

¹⁷ У тексті оригіналу – також «Крехівці». Очевидно, с. Креховичі на Рогатинщині, що належало тоді до Жидачівського повіту.

¹⁸ Wyrostek, L. Ród Dragów-Sasów na Węgrzech i Rusi Halickiej / Ludwik Wyrostek. – Kraków : Polskie Towarzystwo Heraldyczne, 1932. – S. 94.

¹⁹ Kosiński, A. Przewodnik heraldyczny / Adam Kosiński. – Warszawa, 1880. – Т. II. – S. 295–296.

рії с. Княгинин²⁰. За цією версією, що базується на даних, які зібрані й узагальнили К. Лодзя-Чарнецький та Л. Виростек, Олександр Ляй з Крехівців (1427 р.), Ходор із Кнігинина (1427 р.) та Матій були рідними братами, гіпотетично синами Ляйка.

Близько 1435 р. за вчинене вбивство в Матія було відібрано половину Кнігинина на користь державного скарбу – до часу сплати штрафу за злочин. У 1441 р. Іван, син Матія, разом із своїм стриєм Олександром з Крехівців домоглися повернення того маєтку, сплативши борг. Олександр з Крехівців мав сина Васька (фігурує в актах з 1443 р.), котрий у 1450 р. придбав у Івана (Іванця), сина Матія, половину Кнігинина за 100 гривень, а в 1458 р. придбав там само й луки, а також частину Дрогомирчан. Іванець називає Васька з Крехівців братом, але Олександра перед тим – стриєм, отже були вони двоюрідними братами. У 1461 р. Василько з Крехівців був галицьким земським комірником, а в 1475 році – вже як Креховецький – засідає він у судах земських як асесор²¹. Цікаво також, що незадовго перед тим, у 1469 р. він же зафіксований у документах як Васько Креховський²².

Очевидно, сином і спадкоємцем Василька (помер 1480 р.) був енергійний і суперечливий за натурою Григорій (Гриць) Креховецький, староста Педиковецький. Він, окрім Крехівців і Кнігинина, придбав у 1482 або 1483 році за 500 гривень також Загвіздя й Пасічну, а впродовж 1497–1504 рр. володів і багатим поселенням Богородчани. Гриць був тричі жонатий, причому його другою дружиною була Олена (Олюхна) з Чолган (Чолганська, з шляхетної родини гербу Сас), якій він у 1487 р. записав 200 гривень на Крехівцях і Кнігинині²³. Мабуть, саме відтоді в Крехівцях і з'явилися численні мешканці на прізвище Чолган (Човган).

²⁰ Петраш О. Наш Княгинин / Орест Петраш. – Івано-Франківськ, 2001. – С. 6.

²¹ Boniecki, A. Herbarz polski: wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich. Cz. 1 / Adam Boniecki. – Warszawa, 1908. – Т. 12. – S. 261–262.

²² Źródła dziejowe. – Т. 18, cz. 1 : Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. Ziemia ruska. Ruś Czerwona. – Warszawa : Główny skład u Gebethnera i Wolffa, 1902. – S. 35 (B).

²³ Wyrostek, L. Ród Dragów-Sasów na Węgrzech i Rusi Halickiej / Ludwik Wyrostek. – Kraków : Polskie Towarzystwo Heraldyczne, 1932. – S. 94; Boniecki, A. Herbarz polski: wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich. Cz. 1 / Adam Boniecki. – Warszawa, 1908. – Т. 12. – S. 262.

У 1524 р. Мик (Микола), котрий вірогідно був сином Гриця Крехівецького, дістав підтвердження королівського привілею на Крехівці²⁴. Іншим сином Гриця міг бути Федір, а від нього онук Дем'ян та його нащадки, що утворили окреме відгалуження роду Креховецьких з придомком Дем'янович або Демович (Демкович)²⁵.

Наприкінці XVI століття, коли більша частина давнього дрібного шляхетського володіння була вже поглинута великими магнатами, Креховецькі належали до тієї дрібнопомісної шляхти, яка трималася ще своїх первісних родинних гнізд, зокрема й села Крехівці. Такими ж гніздовими маєтками дрібної шляхти були й сусідні Пасічна, Загвіздя й Дрогомирчани, натомість Ямниця та Угринів належали до королівщини²⁶.

Та все ж найзнаменитішим представником цього роду став Іван Креховецький-Демкович (роки народження й смерті невідомі) – український військовий і державний діяч XVII ст., визначний дипломат, один із найближчих сподвижників Богдана Хмельницького. Народився він у с. Крехівці в Галичині²⁷, до початку Національно-визвольної війни українського народу був поручником панцирної хоругви та поборцею жидачівським. На думку сучасних істориків, зокрема В. Кривошеї, саме він став у 1648 р. першим із відомих на сьогодні Військових писарів в уряді гетьмана Б. Хмельницького; згодом наказний полковник ніжинський²⁸.

У 1650 р. він за наказом Б. Хмельницького вів переговори у Варшаві, куди привіз козацький реєстр, складений за умовами Зборівського договору. У 1654–1655 рр. очолював українські посольства до семигородського князя Юрія II

²⁴ Wyrostek, L. Ród Dragów-Sasów na Węgrzech i Rusi Halickiej / Ludwik Wyrostek. – Kraków : Polskie Towarzystwo Heraldyczne, 1932. – S. 94–95.

²⁵ Boniecki, A. Herbarz polski : wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich. Cz. 1 / Adam Boniecki. – Warszawa, 1908. – Т. 12. – S. 262–263.

²⁶ Źródła dziejowe. – Т. 18, cz. 2 : Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. Ziemia ruskie. Ruś Czerwona. – Warszawa : Główny skład u Gebethnera i Wolffa, 1903. – S. 318–319, 330, 332, 388.

²⁷ Креховецький-Демкович Іван // Довідник з історії України (А – Я) / за заг. ред. І. Підкови, Р. Шуста. – К. : Генеза, 2002. – С. 367; за менш правдоподібною версією, народжений у містечку Креховичі (нині село) на Рожнятівщині (див.: Коваленко С. Україна під булавою Богдана Хмельницького. Енциклопедія / Сергій Коваленко. – К. : Стікс-Ко, 2007. – Т. 1. – С. 55).

²⁸ Коваленко С. Україна під булавою Богдана Хмельницького : Енциклопедія / Сергій Коваленко. – К. : Стікс-Ко, 2007. – Т. 1. – С. 55.

Ракоці. З 1658 року – корсунський полковник, потім Військовий осавул в уряді Івана Виговського, брав участь у низці дипломатичних місій до Варшави вже за гетьманування Юрія Хмельницького. У 1665 р., будучи генеральним суддею в гетьмана Павла Тетері, потрапив у московський полон та відправлений на заслання, з якого звільнений близько 1668 року²⁹.

Повернувшись в Україну, Іван Креховецький-Демкович з'явився в 1682 році в Жидачеві й заявив про втрату ним під час війни всіх документів, що підтверджували його права на власність у Крехівцях та інших селах. Тим не менше, його нащадки й надалі володіли різними родовими маєтками, а правнук Стефан, після переходу краю під владу Австрії, отримав підтвердження свого шляхетства у львівському земському суді (1782 р.)³⁰.

Сам його знаменитий прадід, Іван Креховецький-Демкович був одружений двічі, причому другою його жінкою була Ядвіга Менжинська. За даними польського автора А. Бонецького, це був перший шлюб Креховецьких із родиною неруською (неукраїнською), що в подальшому могло спричинитися до полонізації цього відомого шляхетського роду³¹.

Буремні події XVII століття не оминули й село Крехівці. Місцеві селяни й міщани взяли участь у Визвольній війні українського народу 1648–1657 рр. під проводом Богдана Хмельницького. На Покутті повстання очолив Семен Височан, син відомого селянина з Вікторова Гната Височана, який ще на початку XVII ст. організував оборону місцевого населення від татарських наїздів. Тепер його син Семен (або Сем, як його тоді називали в рідному селі) за допомогою прибулих козаків здобув Отинію та зробив її своєю повстанською столицею. Взаємодіючи з козацькими підрозділами, Височан та його соратники оволоділи фортецею Пнів

²⁹ Креховецький-Демкович Іван // Довідник з історії України (А – Я) / за заг. ред. І. Підкови, Р. Шуста. – К. : Генеза, 2002. – С. 367.

³⁰ Boniecki, A. Herbarz polski : wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich. Cz. 1 / Adam Boniecki. – Warszawa, 1908. – Т. 12. – С. 264; Żychliński, T. Złota księga szlachty polskiej. Rocznik 2 / Teodor Żychliński. – Poznań, 1880. – С. 168.

³¹ Boniecki, A. Herbarz polski : wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich. Cz. 1 / Adam Boniecki. – Warszawa, 1908. – Т. 12. – С. 263–264.

та багатьма замками (зокрема, у Єзуполі, Заболотіві, Городенці, Печеніжині та ін.), містечками та селами Галицької землі³².

З джерел того часу відомо, що на шляху повстанців падали панські двори: у Крехівцях, Княждворі, Ключеві, Підгайчиках, Турці та ін. Зокрема, у скарзі шляхтича Станіслава Баранецького (датованій 16.03.1649 р.) повідомлялося про напад заболотівських селян на Крехівці восени 1648 року³³. За даними шляхтича, у нападі брало участь «близько 50» заболотівських селян. На думку проф. В. Грабовецького, якщо врахувати й міщан, то кількість нападників вірогідно сягала до сотні осіб. У цілому в заболотівську групу повсталих входили вихідці щонайменше з 22 населених пунктів, а їхня загальна чисельність могла перевищувати тисячу осіб³⁴.

У скарзі шляхтича Войцеха Домбровського від 10.12.1649 р. ішлося про черговий напад на двір у Крехівцях, скоєний 14 листопада 1648 року. Цього разу його здійснили міщани з Мочарміста й Лисця та селяни з Пацикова, Стебника й Драгомирчан³⁵.

Після відступу військ Богдана Хмельницького з Галичини Семен Височан під натиском польських військ перейшов на Брацлавщину. На Прикарпатті розпочався період феодалної реакції та жорстокого переслідування місцевого населення за участь у повстанні. Знову посилювався соціальний, національний і релігійний гніт. Так, у документах збереглася інформація про гноблення селян Крехівців і Пасічної шляхтичами в 1648–1649 рр. та рішення суду з цього приводу від 23.08.1650 р.³⁶.

Тим не менше, незважаючи на воєнні лихоліття й суспільні заворушення, село не зникло, як чимало інших тодішніх поселень, а збереглося й набуло подальшого розвитку. Так, із найдавнішого повного переліку парафій, що

³² Грабовецький В. Нариси історії Прикарпаття / Грабовецький В. – Івано-Франківськ, 1993. – Т. 2. – С. 120, 167–177.

³³ ЦДІАЛ, ф. 5, оп. 1, спр. 141, арк. 1223–1224.

³⁴ Грабовецький В. Нариси історії Прикарпаття / Грабовецький В. – Івано-Франківськ, 1993. – Т. 2. – С. 174–175.

³⁵ ЦДІАЛ, ф. 5, оп. 1, спр. 141, арк. 1869–1879.

³⁶ Там само, ф. 5, оп. 1, спр. 143, арк. 1190–1194.

функціонували в Галицькій землі (1680–1686 роки)³⁷, відомо, що в Крехівцях у 1680 р. було вже дві святині. До речі, так само по дві святині було тоді в містах Станиславові та Лисці. За тогочасним церковно-територіальним устроєм Крехівці належали до Станиславівського намісництва Галицького крилосу³⁸.

У подальшому церковна мережа розвивалася повільно, нові парафії виникали рідко. Новацією в церковному устрої стала поява двох нових намісництв, у тому числі Богородчанського. Така структура Львівської єпархії зберігалася до 1721 року, коли намісництва було реорганізовано в деканати. Утім, сама реорганізація затягнулася до кінця 1737 р., а існуючий церковно-територіальний устрій залишався незмінним до поділу Речі Посполитої в 1772 р.³⁹.

Друга половина XVII – середина XVIII століть стали періодом посилення феодално-кріпосницького гніту. Магнатсько-шляхетське землеволодіння зростало за рахунок загарбання селянських наділів. Селяни становили 80% населення, із них три чверті поневірялись у панських маєтках⁴⁰.

Збагачення магнатів і шляхти відбувалося за рахунок збільшення феодалних повинностей. Якщо в кінці XVII століття селянський двір відробляв панщину 2–6 днів на тиждень з лану, то пізніше – з чверті наділу 2–4 дні. Селяни витрачали на панщину більше половини робочого часу, окрім того були змушувані й до численних «позапанщизняних» робіт, нелегким тягарем стали державні податки⁴¹.

На гноблення й сваволю панів народ відповідав боротьбою, що набирала різноманітних форм. З другої половини XVII ст. великого розмаху набирав опришківський рух. У 1744–1745 рр. зовсім поблизу звідси діяв славетний ватажок карпатських опришків Олекса Довбуш із товаришами.

³⁷ Скочиляс І. Книга реєстру катедратика Львівської православної єпархії 1680–1686 рр. / Ігор Скочиляс // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. Праці історико-філософської секції. – Львів, 2008. – Т. 256. – С. 575–646.

³⁸ Сіреджук П. Церковна мережа Галицької землі в XIV–XVIII ст. (спроба реконструкції) / Петро Сіреджук // Карпати: людина, етнос, цивілізація. – 2014. – Вип. 5. – С. 87, 90.

³⁹ Там само. – С. 91.

⁴⁰ Мій рідний край – Прикарпаття / відп. ред. В. І. Кононенко. – Івано-Франківськ, 2000. – С. 51–52.

⁴¹ Прикарпаття: спадщина віків / автор ідеї та гол. ред. М. Кугутяк. – Івано-Франківськ, 2006. – С. 137–138.

Серед іншого, зокрема, він здобув і Богородчанську фортецю, здійснив сміливий рейд на Солотвино⁴². Навіть після загибелі Довбуша опришківський рух тривав до кінця XVIII ст.

Після першого поділу Речі Посполитої в 1772 році Галичина потрапила під владу Австрійської монархії на чолі з династією Габсбургів, а в її складі була об'єднана з частиною польських земель у т.зв. «Королівство Галичини і Лодомерії» з центром у Львові. Новостворена провінція поділялась на 18 округів, або циркулів (із приєднанням Буковини їхня кількість зросла до 19-ти). Територія сучасної Івано-Франківщини входила до Станиславівського, Коломийського та частково Стрийського й Бережанського округів. Проте на місцях адміністративні функції залишилися в руках дідичів – власників маєтків (або їхніх ставлеників). Фактично вони були повновладними господарями в краї. Цікаві статистичні дані свідчать, що в 1774 році на теренах колишньої Галицької землі було 407 власників, яким належало 792 села й міста. Майже половина з них перебувала у власності 16 польських магнатських родин. Лише Катерина Коссаковська (Потоцька) мала 67 сіл і 6 міст, у тому числі й Станиславів⁴³.

Станиславівський ключ залишався приватною власністю родини Потоцьких. До цього ключа в другій половині XVIII ст. належали місто Станиславів, містечко Лисець, а також села з фільварками в них: Крехівці, Опришівці, Чукалівка, Княгинин, Рибне, Загвіздя, Пациків, частина Боднарова, Чернолізці, Угринів, Слобідка Пасічна, Радча, Іванківка, Стебник, Посіч, Майдан, Старий Лисець і Драгомирчани⁴⁴.

Економічну експлуатацію краю Австрія розпочала з реорганізації податкової системи. 22 грудня 1772 р. галицьке губернаторство видало розпорядження про складання протягом 6 тижнів відомостей про прибутки від феодальних повинностей селян і маєтковий стан поміщиків з переліком населення всіх населених пунктів краю. Ці документи отримали назву «фасії». На основі них імператорським патентом

⁴² Мій рідний край – Прикарпаття / відп. ред. В. І. Кононенко. – Івано-Франківськ, 2000. – С. 53.

⁴³ Прикарпаття – наш край. – Івано-Франківськ, 1989. – С. 29.

⁴⁴ *Dominium stanisławowskie* [Електронний ресурс] / opracował Rajmund Piżanowski. – Режим доступу : <http://stanislawow.net/administracja.htm> (11.06.2016).

від 25 лютого 1774 року на власників маєтків накладався ґрунтовий або домінікальний податок у розмірі 12% чистого прибутку. Його мали сплачувати шляхтичі, духівництво та міста, які володіли селами й підданими. Фасії склалися латиною, польською та німецькою мовами, охоплювали загалом період 1762–1861 років і є невичерпним джерелом для вивчення історії міст і сіл, їх соціально-економічного розвитку. Такі відомості про прибутки від панщини та маєтковий стан власника з переліком населення с. Крехівці за 1789 рік збереглися у фондах Галицького намісництва Центрального державного історичного архіву України, м. Львів⁴⁵.

У цьому ж архіві нам вдалося ознайомитися ще з одним до певної міри аналогічним документом, а саме переліком річних прибутків маєтків у Станиславівському та Лисецькому ключах за 1795 рік. Він містить інформацію й про маєток у Крехівцях. З документа випливає, що повинність селян на користь крехівецького двору річно складала панщини 3172 тяглих днів і 1884 днів піших. Також обраховувався дохід з наявної худоби: 14 коней, 80 волів, 76 корів, 56 свиней старих, 20 підсвинків, 31 вівці. Пан отримав від селян 47 когутів, 141 курку, 282 яйця та іншу данину (овес, мотки пряжі тощо). Натомість десятини з бджіл «не одержав жодної, оскільки хлопи не тримають»⁴⁶.

Важливо зауважити, що незадовго перед тим, у 1792 році власниця Станиславова Катерина Коссаковська (дочка Юрія Потоцького), яка опікувалася містом майже 30 років, продала Станиславівський ключ (куди на той час, окрім території міста, входили фільварки Княгинин і Загвіздя, а також села Опришівці, Чукалівка, Угринів і Крехівці⁴⁷) своєму родичу Протові Потоцькому, котрий став останнім його власником з роду Потоцьких. Цей ключ був обтяжений великим боргом, який Прот Потоцький не міг сплатити⁴⁸. Унаслідок його банкрутства з 1795 року містом опікувалася

⁴⁵ ЦДІАЛ, ф. 146, оп. 18, спр. 3556, арк. 1–11.

⁴⁶ Там само, ф. 134, оп. 2, спр. 765, арк. 3 зв.

⁴⁷ Шарловський А. Станиславів і Станиславівський повіт з поглядів історичного та географічно-статистичного / Алоїз Шарловський. – Івано-Франківськ, 2009. – С. 166.

⁴⁸ *Dominium stanisławowskie* [Електронний ресурс] / opracował Rajmund Piżanowski. – Режим доступу : <http://stanislawow.net/administracja.htm> (11.06.2016).

«Об'єднана ліквідаційна комісія», а в червні 1801 р. Станіславівський ключ як компенсація за несплачені Протом Потоцьким податки перейшов до австрійської державної скарбниці⁴⁹.

Окрім домінікального, патентом від 18 квітня 1775 р. у Галичині був запроваджений і так званий рустикальний⁵⁰ податок – з усіх селян і міщан, що користувалися підданчими (тобто громадськими) землями, доходи з яких не вказувались у панських фасіях. Уряд розглядав ці податки як тимчасові – до проведення загальної, т. зв. урбаріальної реформи. Домінікальний і рустикальний податки стягувалися з перервою в 1789–1820 роках.

Частина шляхти не виконала накази про складання фасій, інша частина подала в них фальшиві відомості. Потреба нової податкової системи в детальній і правдивій картині землекористування й господарювання в краї зумовила створення перших загальних поземельних кадастрів Галичини, відомих як Йосифінська і Францисканська метрики. Їхні назви походять від імен австрійських імператорів Йосифа II (1780–1790) і Франца I (1804–1835), за панування яких вони були складені. Кадастри зберігаються в Центральному державному історичному архіві України, м. Львів (фонд 19 і фонд 20 відповідно). Метрики, на відміну від статистичних джерел Речі Посполитої, – інвентарів, люстрацій, поборових реєстрів, крім докладних даних про земельні ресурси маєтків і громад, детально аналізують стан і використання сільськогосподарських угідь, і саме тому містять багато назв малих географічних об'єктів (мікротопонімів), отже є цінним джерелом не тільки історичних, соціально-економічних, але й антропонімних і топонімних досліджень⁵¹.

Початок створенню Йосифінської метрики поклав патент від 12 квітня 1785 року. Перепис і оцінку земель покладали на місцеві комісії, до яких входили громадський вїйт, присяжні та обрані громадою шість представників

⁴⁹ Струмінський М. Історія міста Станіслава / Мартин Струмінський. – Івано-Франківськ, 2007. – С. 32, 34.

⁵⁰ Рустикальний – селянський. У Йосифінських інвентарях значні простори лісів і пасовищ зараховані до рустикальних, тобто громадських ґрунтів.

⁵¹ Мосур О. С. Йосифінська та Францисканська метрики як джерело вивчення мікротопонімії [Електронний ресурс] / Мосур О. С. – Режим доступу: <http://ukrmova.com.ua/zmist-zhurnalu/vipusk-15>.

(«мужів довір'я»). Там, де не було вїйта і присяжних, вони повинні були бути обрані більшістю голосів громади. Місцеву комісію очолював двірський урядник, спеціально призначений для цього домінією⁵².

У процесі обміру землю класифікували за угіддями й визначали її прибутковість. Прибутковість кожної категорії угідь вираховували на підставі фасій. Остаточні оформлені протоколи земельного обміру зберігали у вїйта або місцевого пароха. З ними міг ознайомитися кожен житель села, якщо хотів перевірити подані про нього записи. Щоб заохотити домінії складати правдиві зізнання, у патенті наголошувалося, що уряд пробачає всім, хто в попередні роки подав у фасіях фальшиві дані. Однак при цьому «не задекларовані» землі обіцялося передати у власність тому, хто донесе про них урядові.

Перепис планувалося закінчити до жовтня 1785 р., тобто за сім місяців після видання патенту. Проте обміри проводилися в основному впродовж 1786–1787 років, а завершення виготовлення сумарних таблиць тривало до осені 1788 р., який і вважається роком закінчення кадастральних робіт. Патент від 12 квітня 1785 р. передбачав також опис і класифікацію нерухомого майна⁵³.

Поштовхом до укладання Францисканської метрики став патент від 23 грудня 1817 року. Фактично Францисканська метрика – це виправлення Йосифінської і доповнення до неї, які в окремих циркулах продовжувалися до 1823 року і навіть довше.

Згідно Францисканської метрики, у Крехівцях був 81 власник ґрунтів, у тому числі двір і парохія, а також 79 конкретних осіб.

Труднощі з прочитанням окремих прізвищ та імен зумовлені тим, що документ рукописний, почерк місцями

⁵² Домінія — за часів Речі Посполитої – велика земельна власність, що належала панській родині (магнатів чи шляхтичів) або церкві, згодом – адміністративно-господарська одиниця, яка переважно охоплювала володіння одного пана. В Австро-Угорщині – найменша адміністративно-територіальна одиниця, запроваджена в Галичині австрійською владою, складалася з одного або кількох сіл, що належали одному або й кільком власникам.

⁵³ Йосифінська (1785–1788) і Францисканська (1819–1820) метрики. Перші поземельні кадастри Галичини : Показчик населених пунктів / [відп. ред. П. Захарчишина ; склали П. Пироженко, В. Сіверська]. – К. : Наукова думка, 1965. – С. 8–10.

не дуже розбірливий, імена місцевих мешканців передаються за правописом польської мови.

Францисканська метрика, с. Крехівці, 6 травня 1821 р.⁵⁴

№ п/п	Прізвище та імя хресне	Номер будинку
1	Білик Яків	11
2	Балан Федір	18
3	Білик Іван	37
4	Бойчук Кирило	86
5	Балан Іван	90
6	Чолган Андрій	61
7	Чолган Матій	71
8	Чолган Микита	100
9	Чолган Семен	23
10	Чолган Гринь	5
11	Чолган Гаврило	62
12	Чолган Тимко	83
13	Чолган Іван	36
14	Чолган Петро	89
15	Данилів Яків	40
16	Дмитрів Іван	4
17	Деміч Яків	20 (29?)
18	Дмитрів Микола	21
19	Дубніцький Дмитро	6
20	Домінікальне	1
21	Деміч Ілько	25/119
22	Данецький Тимко	30
23	Данецький Андрій	31
24	Деміч Кирило	51
25	Ґрунт парохіальний	34
26	Гаспар Гнат	67/68
27	Гаспарів Дмитро	92
28	Ґулаків Василь	16
29	Гаспаров (Гаспарів?) Федір	15
30	Ґлуханюк Яків	9
31	Ґоловенко Михайло	44
32	Ґоловенко Максим	12
33	Ґринів Іван	27
34	Ґоловенко Матвій	45
35	Ґринів Роман	8
36	Івасишин Савка	76
37	Івасишин Степан (Штефан)	77

⁵⁴ ЦДАЛ, ф. 20, оп. 6, спр. 186, арк. 63–67 зв.

38	Івасюк Гринь	60
39	Івасишин Семен	78
40	Івасишин Гнат	58
41	Яковів Петро	69
42	Івасів Іван	52
43	Яремич (Яремік, Яремів?) Максим	53
44	Івасишин Панько	28
45	Яремій Петро	79
46	Яковів Андрій	75
47	Костюк Гринь	38
48	Ліпчук Яків	3
49	Малік (Малик?) Семен	82
50	Микулин (Микитин?) Тимко	54
51	Матіїв Федір	56
52	Микулин (Микитин?) Федір	56
53	Малик Лазар?	81
54	Онуфрак Микита (Микула?)	80
55	Попович Данило	7
56	Петрів Олекса	84
57	Піцюра Василь	43
58	Подгорняк Андрій	96
59	Петришак Андрій	98
60	Петришак Федір	35
61	Приймак Тимко	54
62	Піцюра Афтанс	29
63	Петрів Гаврило	26
64	Петрів Іван	14
65	Петрів Федір	22
66	Романів Матвій	72
67	Стефанишин Яків	65
68	Штефанів Іван	41
69	Семанишин Тома	10
70	Семанишин Юрко	46
71	Свербій ? Лазар ?	59
72	Селепій Яків	48
73	Селепій Штефан	74
74	Тарафан Лазар	73
75	Ткачук Іван	24
76	Тарабанюк Данило	48
77	Ткачук Яків	46
78	Влашин Гнат	42
79	Войтов (Войтів) Іван	19
80	Зелюк Антон	49
81	Зелюк Андрій	64

З Шематизму Львівської греко-католицької архієпархії за 1832 рік довідуємося, що в Крехівцях діяла тоді греко-католицька парафія при храмі Успіння Пресвятої Діви Марії. Патроном парафії був місцевий дідич Антоній Ромашкан. Кількість вірних обчислювалася загалом у 1347 душ, у тому числі власне Крехівці – 733 та філія парохії в Дрогомирчанах (церква Св. Миколая) – 614 душ. Парафія вважалася офіційно вакантною, її адміністрував парох сусідніх Опришівців (з храму Св. Параскеви) Іван Поромбальський, 1785 року народження. Крехівці належали до Станиславівського деканату⁵⁵.

Окремо слід сказати про нових власників маєтку в Крехівцях – родину на прізвище Ромашкан. Це була дуже відома на Прикарпатті, Буковині та в Польщі давня вірменська родина, яка мала старе молдавське шляхетство, свого власного гербу, вірмено-католицького віровизнання. Представники цієї родини, що оселилася на західноукраїнських землях на початку XVIII ст., були вписані до галицьких шляхетських метрик у Львові в 1789 та 1792 роках.

Одним із найвідоміших і найвпливовіших членів цієї родини в XIX столітті був Микола Ромашкан (1811–1882), власник дібр на Городенківщині. За свою лояльність до монархії під час революційних подій 1848 рр. отримав від цісаря австрійський титул барона (1857 р.). З 1861 р. був довічним (до кінця життя) членом верхньої палати австрійського парламенту – Палати панів Державної Ради.

На початку 1840-х років Микола Ромашкан на околиці Станиславова (нинішня територія міського парку) побудував палац, який став родинною резиденцією його сім'ї. Ще й досі в івано-франківському парку імені Т. Шевченка можна бачити будівлі, які збереглися від помістя Ромашканів – невеликий палац, кілька господарських споруд і ставки⁵⁶.

У середині XIX століття в Галичині ця родина була доволі розгалуженою. Крайовий довідник на 1869 р. містить відомості про цілу низку осіб на прізвище Ромашкан: окрім уже заданого Миколи, були також Август, Карл, Сигмунд,

⁵⁵ Schematismus universi venerabilis cleri Archidioeceseos Metropolitanae graeco catholicae Leopoliensis pro anno Domini 1832. – Leopoli : [б.п.]. – Р. 81.

⁵⁶ Максим'юк Г. Франц Ромашкан: аристократ, романтик, меценат [Електронний ресурс] / Галина Максим'юк. – Режим доступу : <http://gk-press.if.ua/x6689/> (18.07.2016).

які були членами повітових рад відповідно в Скалаті, Снятині, Стрию (усі від групи великих землевласників); член вірмено-католицької консисторії у Львові Грегор Ромашкан (пізніше, у 1876–1881 рр. – Львівський вірменський архієпископ); відомими особами були також Яків, Михайло, Петро, Емеріх Ромашкани⁵⁷.

За деякими версіями, власник маєтку в Крехівцях першої половини ХІХ ст. Антоній Ромашкан (1796–1863) міг бути братом батька Миколи, тобто стриєм останнього⁵⁸.

Згодом, у другій половині ХІХ ст. маєток у Крехівцях належав наймолодшому синові Миколи Ромашкана – Францішеку (повне ім'я Франц Микола, 1851–1935). Він знаний також як піаніст і композитор, меценат, засновник польського Музичного товариства імені С. Монюшка у Станиславові. Попри інколи суперечливі й мало не анекдотичні історії про його дивакуватий характер чи вчинки, усе ж із відгуків про нього Ф. Ромашкан постає особистістю непересічною, талановитою, шляхетною і жертвною у служінні музиці.

Завдяки товариству в місті відкрилася музична школа (так звана польська консерваторія), у якій могли навчатися діти не тільки з польських сімей, але й українських, німецьких, єврейських. Діяльність Музичного товариства сприяла постановці в Станиславові перших оперних спектаклів, а згодом завдяки його старанням у місті було споруджене приміщення театру. Товариство імені Станіслава Монюшка проіснувало до Другої світової війни, організовуючи концерти, урочисті вшанування видатних культурних діячів, музичні вечори, на яких барон Ф. Ромашкан виступав здебільшого як піаніст.

Францішек Ромашкан був головою товариства понад 50 років. Схвальну оцінку його діяльності дав, серед інших, і відомий український громадський діяч, адвокат Теофіль Окуневський, який у 1884–1889 роках перебував у Станиславові: «Ромашкан, хоч уважався ще за поміщика, був дуже скромним чоловіком, займався лише музикою, грав на

⁵⁷ Galizisches Provinzial-Handbuch für das Jahr 1869. – Lemberg, 1869. – S. 222, 245, 275–277, 288, 320, 522, 536–537, 587–598, 785–786 та ін.

⁵⁸ Максим'юк Г. Франц Ромашкан: аристократ, романтик, меценат [Електронний ресурс] / Галина Максим'юк. – Режим доступу: <http://gk-press.if.ua/x6689/> (18.07.2016).

фортепіяні і коло нього гуртувалося музичне товариство, до якого мали доступ, а властиво й держали його наші українці...». Як меценат допомагав Ромашкан і місцевому хоровому товариству «Боян»⁵⁹.

Польське видання початку 80-х років XIX ст. «Словник географічний» писало про Крехівці як про село, що розміщене на відстані 3,8 км від Станиславова, має початкову школу, греко-католицьку церкву, 1057 мешканців у громаді та 81 на території поміщицького маєтку⁶⁰.

Станом на 1900 рік, Крехівці мали територію 685 гектарів і населення 1262 особи, у тому числі 639 чоловічої статі й 623 жіночої. Із них римо-католиків було 77, греко-католиків – 1166, юдеїв – 13, інших – 6. За мовою людність розподілялася так: німецька 13, польська 83, руська (українська) 1166. Показово, що дані про кількість греко-католиків та осіб, що розмовляли українською мовою, повністю збігалися.

У селі було тоді 220 будинків. Місцева громада мала 142 коня, 502 голови великої рогатої худоби, 198 свиней. Кадастрова територія складала разом 1064 гектарів, у тому числі 766 га рілля, 42 га лук, 10 га городів і 135 га пасовиськ.

На той час у Крехівцях було дві великі земельні власності. Двірські терени мали 379 га, 113 осіб населення (70 чоловіків і 43 жінки), з них 10 римо-католиків, 51 греко-католик, 45 юдеїв, 7 інших віросповідань; за мовою: 55 розмовляли польською, 51 українською, 7 німецькою. Двори мали 13 будинків, 31 коня, 162 голови великої рогатої худоби, 22 свині⁶¹.

Тодішнє видання під назвою «Показчик гмінний для королівств і країв, у Раді Державній репрезентованих» укажує, що в селі існували такі інституції: греко-католицька парафія, двокласна народна школа, пожежна охорона, замок або мисливський замок. При цьому зазначено, що

⁵⁹ Там само.

⁶⁰ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. T. 4. – Warszawa : Nakł. Władysława Walewskiego, 1883. – S. 659.

⁶¹ Skorowidz gminny dla królestw i krajów w Radzie Państwa reprezentowanych. Opracowany na podstawie wyników spisu ludności z dnia 31. grudnia 1900. T. XII : Galicya. – Wiedeń, 1907. – S. 626–628.

парафіяльна церква розташована на висоті близько 265 метрів (над рівнем Адріатичного моря)⁶².

Кінець ХІХ – початок ХХ ст. стали періодом «національного відродження» краю, активізації українського національного руху. Проте цей період, що завершився визвольними змаганнями українців ХХ ст., заслуговує вже на окреме, докладне висвітлення.

Загалом, оскільки робота над створенням цілісної історії села Крихівці фактично тільки розпочалася, у цій статті ми зробили спробу викласти лише основні віхи минулого цього цікавого й самобутнього поселення. Сподіваємось, що більш ґрунтовні публікації з цього приводу залишаються питанням найближчої часової перспективи.

The article deals with the key milestones of the past of Krykhivtsi village (now subordinated to Ivano-Frankivsk City Council). The most important stages of history of the village from the first known written mention of Krykhivtsi (1427) to the end of the nineteenth century are highlighted. The events of the National Liberation War led by Bohdan Khmelnytsky, the features of socio-economic development, some prominent personalities are showed.

Keywords: Krykhivtsi, Krehivtsi, Krehovetski, Potocki, Romashkany.

⁶² Ibid. – S. 626.

УДК 94 (477): 338.3

Мар'яна ЗАСИПКО

РОЗВИТОК МЕДИЦИНИ В ГЕТЬМАНЩИНІ В І ПОЛОВИНІ XVIII ст.

У першій половині XVIII ст. медицина в Гетьманщині перейшла на новий, вищий щабель розвитку. Почали працювати перші дипломовані лікарі, які отримували знання і досвід роботи закордоном. Поява лікарів, в свою чергу, призвела до створення і відкриття спеціальних закладів для лікування – так званих «лікарень». Методи лікування стають більше науковими, а ніж дилетантськими. У середині XVIII ст. медичні заклади стають доступніші більшому загалу населення Гетьманщини. Певну роль у покращенні медицини в Україні у досліджуваний час відіграв і гетьман Д. Апостол, який неодноразово просив присилати в Гетьманщину на роботу справжніх дипломованих медиків.

Разом з тим, покращуються і припарати, які використовувалися в медичних цілях, вони містять у своєму складі хімічні речовини, які покращували процес одужання. Значного успіху досягли українські медики цього часу і в лікуванні таких захворювань як чума, холера та інші інфекційні хвороби. Починають з'являтися перші аптеки державного зразка із лабораторіями, де виготовлялися ліки і аптеки приватного типу, які були дешевшими.

Ключові слова: медицина, Гетьманщина, хвороба, аптеки, чума, холера, дипломовані медики.

Процес відновлення державності в Україні повертає вивчення імен, які оминалися дослідниками в радянський час. До таких постатей відноситься й український гетьман першої третини XVIII ст. Данило Павлович Апостол (1654–1734 рр.).

Період гетьманування Д. Апостола – це час, коли в українській козацькій державі робилися останні спроби збереження автономних прав і вольностей Гетьманщини. Невпинно тривав процес розколу українського суспільства на представників автономістського напрямку, які за одержані привілеї і маєтки підтримували ідею перетворення Гетьманщини на складову частину Великоросії, та державників, які відстоювали ідею незалежності України. Саме до другої групи належав і український гетьман Д. Апостол.

У своїй внутрішній політиці гетьман велику увагу приділяв розвитку економіки, війська, фінансової сфери, однак

не опускав і повз свою увагу інші не менш важливі сфери життя людського суспільства. До таких сфер життя належить і медицина. З об'єктивних причин медицина практично не розвивалася, оскільки Гетьманщина в цей час почала активно втрачати залишки автономії. Більшість молодих науковців їхали для здобуття освіти закордон.

У XVII ст. в Гетьманщині починають з'являтися перші медичні школи, які готували майбутніх «лікарів». До медичних шкіл йшли переважно най здібніші учні. Після кількарічного навчання учні шкіл могли практикувати як лікарі⁶³.

Жителі міста дуже потерпали під час епідемій, особливо чуми. В середині XVII ст. близько 20 тисяч горожан Києва загинули від чуми. Спалах епідемій також провокували і антисанітарні умови проживання у містах. У великих містах були відсутні каналізаційні стоки, вивіз сміття, а це в свою чергу провокувало розвиток епідемій. Поширеними хворобами були холера, дифтерія, цинга.

На початку XVIII ст. швидко поширюються цехи цирульників, які мали право лікувати населення. Українське населення не сприймало цирульників як лікарів, оскільки спеціальної освіти вони не мали, а свої знання здобували завдяки практичним навичкам. Основним видом лікування було кровопускання.

Архівні матеріали свідчать, що лікарі складали з хворими угоди на лікування як на звичайну торговельну справу, брали аванси, часом зобов'язуючись в певний термін вилікувати ту чи іншу хворобу. Плата за лікування була дуже висока. Простим городянам послуги дипломованого лікаря були недоступні. З огляду на це більшість населення Гетьманщини зверталася по медичну допомогу до цирульників. Ті в свою чергу підтримуючи тісні контакти з дипломованими лікарями отримували науковий досвід. Окремі з них досягали великої майстерності в лікуванні ран, ампутації кінцівок, вирізанні каменів та вириванні зубів. Збереглась копія статуту цеху цирульників XVIII ст. В ньому обсяг роботи цирульника окреслюється так: «Оное майстерство цирульников имеет состоять в том: брейть, кров жильную й

⁶³ Буряк Л. Повсякденне життя козацької еліти Лівобережної України XVIII ст. крізь призму матеріального світу / Л. Буряк // Соціум. Альманах соціальної історії. – 2003. – Вип. 2. – С. 197.

зашкурную пускать, раны гоить рубаные и стреляные, а особенно в вырывании зуба й в извлечении французкой й шо-лудней болезней, в поставке крастеров й в шлюфовании бриттов». Звідси бачимо, що лікування венеричних, шкірних хвороб, травматологія, захворювання зубів лежали в компетенції цирульників⁶⁴.

Для того, щоб стати цирульником людина повинна була пройти певний шлях. Спочатку потрібно було вступити до цеху учнем майстра. Для цього робився грошовий внесок у казну цеху в розмірі 12 злотих. Після кількарічного навчання і роботи в цеху учня записували у «молодики». Для цього потрібно було в казну цеху внести 10 злотих. Не кожен учень мав змогу платити такі гроші, тому більшість з них залишалися на правах учнів дуже довго. Після закінчення навчання «молодик» мав йти у так зване «мандрування». Потрібно було перейти у інше місто і там вступити у цех, щоб таким чином отримати нову інформацію про способи лікування в інших містах. Від «мандрування» можна було відкупитися внісши у казну цеху 10 злотих. І лише після цього «молодик» ставав повноправним цирульником. Були також такі цирульники, які не перебували в складі цеху, їх називали «партачі» – приватні лікарі⁶⁵.

В одному із листів до Петербурга гетьман Д. Апостол наполегливо просить прислати до Глухова «справжнього» доктора. Оскільки Глухів на той час був столицею Гетьманщини, то було неприйнятним, щоб там не було дипломованого лікаря. Згодом на вимогу гетьмана було прислано двох лікарів, один з яких став особистим лікарем Д. Апостола. Інший лікар мав обслуговувати населення міста Глухова та його околиць⁶⁶.

Таким чином, ситуація з лікарською справою в Гетьманщині на початку XVIII ст. була складною. Дипломованих лікарів з спеціальною освітою було мало, а практика цирульників не завжди була вдалою.

У 1703 р. по Україні знову прокотилася хвиля чуми. Ніяких планомірних заходів у боротьбі з епідеміями в ті

⁶⁴ Там само. Буряк Л. Повсякденне життя козацької еліти Лівобережної України XVIII ст. крізь призму матеріального світу / Л. Буряк // Соціум. Альманах соціальної історії. – 2003. – Вип. 2. – С. 197.

⁶⁵ Спр. 9380. Універсал гетьмана Данила Апостола. 1733 р. арк. 101–104 зв.

⁶⁶ Спр. 9380. Універсал гетьмана Данила Апостола. 1732 р. 33 арк.

часи не проводилося. Тогочасні дипломовані лікарі, які працювали у містах, своїми поглядами на походження інфекційних хвороб, зробили крок назад на відмінну від іноземних медиків. Наприклад доктор медицини Слезковський вважав, що чума це кара божа і найкращим способом боротьби з нею є швидке зведення храму. Щоб запобігти чумі, на його думку, слід натирати тіло соком рути, камфорою та приймати три дні вранці суміш з теріаку Мітрідата, спирту та сечі хлопчика в рівних частинах. При бубонній чумі він радив прикладати до опухів теплі груди щойно забитого собаки, розпластаного живцем голуба і жабу⁶⁷.

Натомість у друкованій праці італійського доктора медицини О. Бонфіглі за 1711 р., який працював в Гетьманщині, висловлювалися поради для запобігання чуми обкурювати сіркою приміщення і мити руки з оцтом. При захворюванні рекомендував давати блювотне, пити суміш з лимона, сірки, блекоти⁶⁸.

Таким чином, з вище наведених прикладів можна побачити, що українська медицина відставала в усіх планах, не лише по наявності дипломованих лікарів, але і в методиці лікування хвороб.

У 1737 р. сенат наказав у великих містах «для пользования бивателей в их болезнях содержать лекарей». В переліку пунктів, куди належало відправити лікарів було і 13 українських полків, на які тоді поділялась Лівобережна Україна. Через брак лікарів ці посади не завжди були зайняті. Наприклад, у звітах Гадяцького полку за 1747 р. значиться про утримання лише одного цирульника на весь полк. Така ситуація просто унеможлиблювала з фізичної точки зору обслужити велику кількість пацієнтів⁶⁹.

Важким залишалося становище і психічнохворих людей, яких на той час вважали одержимими, чаклунами, дивакуватими. Таких пацієнтів не лікували, їх переважно поміщали у монастирі для замолювання гріхів. Лише у 1787 р.

⁶⁷ Спр. 9380. Універсал гетьмана Данила Апостола. 1732 р. 33 арк.

⁶⁸ Летопись или описание краткое знатнейших действий и случаев, что в каком году деялось в Украине малороссийской обеих сторон Днипра и кто именно и когда гетманом был козацким... // Сборник летописей, относящихся к истории Южной и Западной России. – К., 1888. – С. 3–69.

⁶⁹ Гетьманські універсали в колекції Чернігівського історичного музею ім. В. Тарновського // Сіверянський літопис. – 1998. – № 1. – С. 83 – 90; № 2. – С. 31–46; № 3. – С. 72–84; № 4. – С. 37–58; № 5. – С. 67–82; № 6. – С. 62–85.

при Москаківському монастирі коло Новгород-Сіверського було відкрито божевільну на 24 особи. Це був перший в Гетьманщині офіційний урядовий заклад для психічно-хворих. Відомий історик В. Татищев писав, що гостюючи в 1714 р. в Лубнах у фельдмаршала Шереметєва, він дізнався про жінку-чародійку, засуджену на спалення. Вона стверджувала, що може перетворитися на сороку чи дим. Лише після наполегливих переконань Татищева фельдмаршал погодився відмінити страту і наказав відправити жінку в монастир на покуту⁷⁰.

За сенатським указом 1737 р. міські лікарі через брак аптек, зобов'язані були постачати населення ліками. Центральні аптеки з лабораторіями було відкрито в Лубнах (1716 р.) та Кременчуці (близько 1770 р.). Ці аптеки постачали армію, і в них міські лікарі могли брати скриньки з набором ліків, які продавалися за певною ціною. В першій третині XVIII ст. на Слобідській Україні не було жодного лікаря на державному утриманні, жодної аптеки. У Харкові введено посаду лікаря і відкрито першу аптеку лише у 1778 р., коли це місто стало губернським. Із закриттям лубенської аптеки центральна аптека Харкова стає основним аптечним пунктом для всієї Лівобережної України. Це вказує на те, що російський уряд зовсім не переймався фізичним здоров'ям мешканців Гетьманщини і був зацікавлений у значному демографічному скороченні жителів Лівобережжя. У аптеках аптекарі самотужки виготовляли ліки, медикаменти, мазі. На 80% ліки склалися із компонентів рослинного походження, 13% - мали склад хімічних елементів і лише 7% ліків мали тваринне походження⁷¹.

Першу приватну аптеку в Києві було відкрито у 1728 р., у Глухові – 1743 р. У приватних аптеках ліки були більш дешевими і доступними для ширшого кола споживачів⁷².

⁷⁰ Там само. Гетьманські універсали в колекції Чернігівського історичного музею ім. В. Тарновського // Сіверянський літопис. – 1998. – № 1. – С. 83 – 90; № 2. – С. 31–46; № 3. – С. 72–84; № 4. – С. 37–58; № 5. – С. 67–82; № 6. – С. 62–85.

⁷¹ Гетьманські універсали в колекції Чернігівського історичного музею ім. В. Тарновського // Сіверянський літопис. – 1993. – №5 (23). – Вересень–жовтень. – № 120. – С. 78.

⁷² Герасименко Н. Данило Апостол – гетьман Лівобережної України (1727–1734) / Н. Герасименко // УІЖ. – 1992. – № 3. – С. 92–102.

Однією з найяскравіших особистостей серед вітчизняних вчених-медиків XVIII ст. був Данило Самойлович. Його вважають одним із основоположників вітчизняної епідеміології. Широко відомі праці Самойловича з інфекційних хвороб. Усі дванадцять тогочасних академій Європи обрали його своїм почесним членом, за винятком Петербурзької Академії наук.

Іншим видатним українським лікарем цієї епохи був Нестор Амбодик-Максимович, уроженець Полтавщини. Він увійшов в історію вітчизняної медицини як засновник акушерства. Його підручником з акушерства «Искусство повивання, или Наука о бабичьем деле» користувалося багато поколінь лікарів та акушерок⁷³.

Велику роль в історії вітчизняної медичної освіти відіграв перший підручник з педіатрії «Педіатрика» Степана Хотовицького. Страсбурзький університет блискуче закінчив Олександр Шумлянський, один з перших вітчизняних гістологів, який описав будову нирки, зокрема її капсулу, відому під назвою «капсула Шумлянського – Боумена»⁷⁴.

Гордістю вітчизняної медицини є Мартин Тереховський, один з піонерів учення про еволюцію живих організмів, а також Іван Полетика, який першим очолив генеральний госпіталь і госпітальну школу у Петербурзі, займав найвищі на ті часи медичні пости в державі⁷⁵.

Отже, у першій половині XVIII ст. медицина в Гетьманщині перейшла на новий, вищий щабель розвитку. Почали працювати перші дипломовані лікарі, які отримували знання і досвід роботи закордоном. Поява лікарів, в свою чергу, призвела до створення і відкриття спеціальних закладів для лікування – так званих «лікарень». Методи лікування стають більше науковими, а ніж дилетантськими. У середині XVIII ст. медичні заклади стають доступніші більшому загалу населення Гетьманщини. Певну роль у покращенні медицини в Україні у досліджуваний час відіграв і гетьман Д. Апостол, який неодноразово просив присилати в Гетьманщину на роботу справжніх дипломованих медиків.

⁷³ Герасименко Н. Данило Апостол (1654 р.). / Н. Герасименко. // Історія України. – 2000. – №5. – С. 1–3.

⁷⁴ Там само.

⁷⁵ Там само.

Разом з тим, покращуються і припарати, які використовувалися в медичних цілях, вони містять у своєму складі хімічні речовини, які покращували процес одужання. Значного успіху досягли українські медики цього часу і в лікуванні таких захворювань як чума, холера та інші інфекційні хвороби. Починають з'являтися перші аптеки державного зразка із лабораторіями, де виготовлялися ліки і аптеки приватного типу, які були дешевшими.

Поряд з дипломованими медиками продовжували працювати і цирульники, які в маленьких містечках і селах виконували роль лікарів. Їхні послуги і надалі залишалися доступними більшій частині населення.

Однак, разом з тим, російський уряд не був зацікавлений у покращенні медичних умов в Гетьманщині. Кращі лікарі забиралися на роботу в Москву чи Петербург. За наказами російського двору в Гетьманщину присилався лише один медик на цілий полк. У зв'язку з цим населення просто з фізичної точки зору не могло обслуговуватись в одного лікаря, а це в свою чергу скорочувало тривалість життя населення і погіршувало демографічну ситуацію в полках Гетьманщини. А це було саме те, чого домагався російський уряд – скоротити кількість українського населення, а вільні території колонізувати російськими поміщиками та кріпаками.

In the first half of the XVIII century, medicine in Hetman moved to a new, higher stage of development. They began to work first qualified doctors who acquire knowledge and experience abroad. The emergence of doctors, in turn, led to the creation and opening of special facilities for treatment – so-called «hospitals». Treatments become more scientific, rather than amateurish. In the middle of the XVIII century, Medical facilities are accessible larger general population Hetman.

A role in the improved medicine in Ukraine in study time and played Hetman D. Apostol, who repeatedly asked to send Hetmanate work of true certified physicians. However, improving and pryparaty, used for medical purposes, they contain some kind of chemicals that improved the healing process. Significant progress achieved so far Ukrainian physicians in the treatment of diseases such as plague, cholera and other infectious diseases. They begin to appear the first state pharmacy sample of laboratories where drugs were made and private pharmacies type that were cheaper.

Keywords: *medicine, Hetman, illness, pharmacy, plague, cholera, qualified doctors.*

УДК 94(477.83/86)

*Ігор ПИЛИПІВ,
Руслан ДЕЛЯТИНСЬКИЙ, Олег ЄГРЕШІЙ*

СТАНИСЛАВІВСЬКА ЄПАРХІЯ (1885–1939 рр.)

У статті розглянуто становлення і розвиток Станиславівської єпархії у 1885–1939 рр., проаналізовано розвиток організаційної структури, специфіку релігійної, суспільно-політичної та культурно-просвітницької діяльності єпископів і священників у контексті українського національного руху ХІХ–ХХ ст.

Ключові слова: Станиславівська єпархія, канонічна територія, єпископ, капітула, консисторія, духовна семінарія, деканальний уряд, парохіяльний уряд, духовенство, парох, сотрудник.

Актуальність проблеми обумовлюється відзначенням 70-х роковин Львівського псевдо-собору 1946 р., який змінив умови розвитку Греко-Католицької Церкви – від легального до катакомбного способу існування. Історичний досвід розвитку Української Греко-Католицької Церкви (УГКЦ), яка сьогодні відіграє особливу роль у формуванні громадянського суспільства, його національної та релігійної ідентичності, потребує детальних студій.

Історіографія проблеми. Зазначена проблема викликала зацікавлення уже в сучасників, які «по гарчих слідах» відтворювали основні події. Передумови та проекти заснування єпархії показали у своїх працях о. М. Малиновський⁷⁶, о. Ю. Пелеш⁷⁷, о. О. Заклинський⁷⁸, А. Вахнянин⁷⁹. Становлення єпархії та діяльність її єпископів висвітлювали о. Л. Бурнадз⁸⁰, о. Р. Лукань⁸¹, о. І. Лятишевський⁸²,

⁷⁶ Malinowski M. von. Die Kirchen- und Staats-Satzungen bezüglic des griechisch-katholischen Ritus der Ruthenen in Galizien. Dargestellt vom... – Lemberg: Druck d. Stauropig. In-ts, 1861. – 890 s.

⁷⁷ Pelesch Julian. Geschichte der Union der ruthenische Kirche mit Rom von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart. Band 2: Von der Wiederherstellung der Union mit Rom bis auf die Gegenwart (1596–1879). – Wien, 1880. – 1094 s.

⁷⁸ Записки Алексія Заклинского, приходника Старихъ Богородчанъ: Изданіе редакціи «Черв. Руси». – Львовъ: Изътъ ипографіи Ставропигійского Института, 1890. – 144 с.

⁷⁹ Вахнянин Н. Причинки до історії рускої справи в Галичині в літах 1848–1870: Передрук з журналу “Основа” за 1871 р. – Львів: Накл. Л.Лопатинського, 1901. – 98 с.

⁸⁰ Бурнадз Л., о. Пятьдесятліття Станиславівської Єпархії // Добрий Пастир. – 1935. – Т.5. – Ч.1. – С. 1-10.

єп. Й. Боцян⁸³, о. С. Матковський⁸⁴. Окремі аспекти розвитку єпархії в контексті суспільно-політичних та релігійних процесів у Галичині у ХІХ – першій половині ХХ ст. проаналізували діаспорні історики Б. Боцюрків⁸⁵, о. А.-Г. Великий ЧСВВ⁸⁶, П. Ісаїв⁸⁷, о. І. Кацак⁸⁸, В. Ленцик⁸⁹, Г. Лужницький⁹⁰, о. М. Марусин⁹¹, о. І. Назарко⁹², о. А. В. Пекар⁹³, о. Ю. Федорів⁹⁴, о. І. Хома⁹⁵. На сучасному етапі (1990-ті – 2015-ті рр.) проблему частково досліджували Я. Заборов-

⁸¹ Лукань Роман, о. ЧСВВ. Василіанські монастирі в Станіславівській єпархії. – Львів: Накладом Центрального Василіанського Архіву й бібліотеки, 1935. – 16 с.

⁸² Лятишевський І. о. д-р. Митрополит Андрей Шептицький як Єпископ Станіславівський від 24 вересня 1899 – 13 січня 1901 // Богословія. – 1926. – Т. IV, кн. 1–4. – С. 231–235; о. І. Л. [Лятишевський Іван]. З історії духовної семінарії в Станіславові // Альманах українських богословів. – Львів, 1923. – С. 139–140.

⁸³ Боцян Й., єп. Пастирські листи митрополита Андрея // Богословія. – 1926. – Т. IV, кн. 1–4. – С. 95–100.

⁸⁴ Три Синодальні Архієреї: Спомини з життя і діяльності Преосвящених о. Юліяна Куїловського, д-ра Юліяна Пелеша і д-ра Сильвестра Сембратовича. Списав о. Северин Матковський, гр.-кат. парох Боссир. – Львів: Накладом о. Александра Стефановича, 1932. – 108 с.

⁸⁵ Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква та Радянська держава (1939–1950) / Переклад з англ. Н. Кочан, за ред. О. Турія. – Львів: Вид-во УКУ, 2005. – 268 с.

⁸⁶ Великий А.Г. З літопису християнської України: Церковно-історичні радіолекції з Ватикану. Т. VII: ХVІІІ–ХІХ ст. – Рим, 1977. – С. 29–30, 198; Т. VIII: ХІХ ст. – Рим, 1977. – С. 124–125, 230–234; Т. ІХ: ХХ ст. – Рим, 1977. – С. 35–39.

⁸⁷ Ісаїв П. Історія міста Станіславова // Альманах Станіславівської землі. – Нью-Йорк – Торонто – Мюнхен, 1975. – [Т. 1]. – С. 65–78, 93–95, 99–100.

⁸⁸ Кацак І. Виховання Українського Греко-Католицького Священника (1882–1946) / Переклад з англ. О. Шпунт. – Львів: Свічадо, 2007. – 232 с.

⁸⁹ Ленцик В. Нарис історії Української Церкви. – Львів: Свічадо, 2003. – 600 с.

⁹⁰ Лужницький Г. Українська Церква між Сходом і Заходом: нарис історії Української Церкви. – 2-е вид., виправлене. – Львів: Свічадо, 2008. – С. 459–460, 463, 474–475, 481–482, 528–529.

⁹¹ Марусин М. Погляд на виховання кандидатів духовного стану на Україні // Богословія. – 1943–1963. – Т. 21–24. – С. 40–94.

⁹² Назарко І.І. Київські і галицькі митрополити. – Торонто: Вид-во ОО. Василіян, 1962. – 271 с. – С. 218–219, 226–227.

⁹³ Пекар А.В. Ісповідники віри нашої сучасності: Причинок до мартиролога Української Католицької Церкви під совітами. – Торонто – Рим: Вид-во ОО. Василіян, 1982. – 332 с.

⁹⁴ Федорів Ю. Історія церкви в Україні. – Торонто, 1967. – 362 с.; Федорів Ю. Організаційна структура Української Церкви. – Торонто, 1990. – 210 с.

⁹⁵ Хома І. Короткий життєпис Кир Юліяна Пелеша // Пелеш Кир Юліян. Літургіка. Біографічні матеріали / Кир Ю. Пелеш; упорядник А. Черемський. – Харків: Видавець Савчук О.О., 2013. – 680 с. – С. 43–50.

ський⁹⁶, В. Грабовецький⁹⁷, о. І. Луцький⁹⁸, Р. Делятинський⁹⁹, І. Андрухів¹⁰⁰, О. Лисенко, І. Пилипів¹⁰¹, О. Єгрешій¹⁰², В. Марчук¹⁰³, С. Кияк¹⁰⁴, О. Павлишин¹⁰⁵, О. Беген¹⁰⁶, с. О. Боршовська¹⁰⁷, М. Вуянко¹⁰⁸ та ін.

Метою даної статті є висвітлення особливостей становлення та розвитку Станіславівської єпархії у 1885–1939 рр., з акцентом на правову основу церковно-державних відносин, розвиток організаційної структури єпархії, особливості релігійної (душпастирської) та суспільної діяльності ієрархії та духовенства єпархії.

Приєднання у 1772 р. Галичини до складу Австрійської імперії внаслідок першого поділу Речі Посполитої відкрило

⁹⁶ Заборовський Я.Ю. Митрополит Андрей Шептицький: Нарис про життя і служіння Церкві та народові (1865-1944 рр.). – Івано-Франківськ, 1995. – 64 с.

⁹⁷ Грабовецький В. Сторінки літопису Івано-Франківського Катедрального Собору Святого Воскресіння. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 1999. – 79 с.

⁹⁸ Луцький І.М. Створення Станіславської (Івано-Франківської) єпархії Української Греко-Католицької Церкви. – 2-е видання. – Івано-Франківськ: Івано-Франківський інститут права, економіки та будівництва, 2004. – 280 с.

⁹⁹ Делятинський Р. Історія Станіславівської єпархії (1885–1900). – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2001. – 96 с.; Делятинський Р. Станіславівська греко-католицька духовна семінарія у 1907–1918 рр.: становлення і розвиток // Spheres of Culture: Journal of Philology, History, Social and Media Communication, Political Science, and Cultural Studies. Vol. 8. – Lublin, 2014. – S. 308–317.

¹⁰⁰ Андрухів І.О., о. Кам'янський П.Є. Історія релігійного життя в Галичині та на Прикарпатті: Історико-правовий аналіз. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. – 364 с.

¹⁰¹ Андрухів І., Лисенко О., Пилипів І. Станіславська (Івано-Франківська) єпархія УГКЦ крізь призму століть: історико-релігійний аспект. – Івано-Франківськ; Надвірна: ЗАТ «Надвірнянська друкарня», 2010. – 500 с.; Пилипів І.В. Греко-католицька церква в суспільно-політичному житті Східної Галичини (1918–1939 рр.): монографія / І.В. Пилипів. – Тернопіль: Економічна думка ТНЕУ, 2011. – 440 с.

¹⁰² Єгрешій О. Єпископ Григорій Хомишин: портрет релігійно-церковного і громадсько-політичного діяча. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. – 168 с.

¹⁰³ Марчук В.В. Церква, духовність, нація: Українська греко-католицька церква в суспільному житті України ХХ ст. – Івано-Франківськ: Плай, 2004. – 464 с.

¹⁰⁴ Кияк С. Ідентичність українського католицизму: генезис, проблеми, перспективи. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. – 632 с.

¹⁰⁵ Павлишин О. З історії впровадження григоріанського календаря в церковне життя українців: календарна реформа єпископа Григорія Хомишина // Україна модерна. – Київ – Львів, 2002. – Ч. 7. – С. 7–68.

¹⁰⁶ Беген О. Спроба владики Григорія Хомишина запровадити Католицьку Акцію у Станіславській єпархії // Історія релігій в Україні: Науковий щорічник. 2010 рік. – Львів: Логос, 2010. – Кн. 1. – С. 153–161.

¹⁰⁷ Боршовська с. Ореста, СНДМ. Духовна спадщина отця Єремії Ломницького, ЧСВВ. – Львів: Вид-во УКУ, 2007. – 140 с.

¹⁰⁸ Вуянко М. Монастирі Івано-Франківська (Станіславова): перша половина ХХ ст.: іст.-бібліогр. вид. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 1998. – 214 с.

нову сторінку в історії Київської Уніатської, згодом – Греко-Католицької Церкви (далі – ГКЦ). Реформи Габсбургів у релігійно-церковній сфері, спрямовані на контроль держави над Церквою, позитивно позначились на розвитку ГКЦ, адже забезпечено право ієрархії на участь в крайових органах влади, створено систему богословської освіти та механізм матеріального забезпечення духовенства.

Фактичний поділ канонічної території Київської Уніатської Церкви у 1772 р. між трьома державами значно ускладнював можливості церковного адміністрування. Прагнення Габсбургів обмежити зовнішньополітичні впливи загострили питання про відношення греко-католицьких єпископів у Галичині до Київського митрополита, який залишився поза кордоном¹⁰⁹. До того ж величезні розміри обох єпархій в Галичині ускладнювали виконання управлінських і пастирських функцій єпископів, які часто мусили проводити внутрішню реорганізацію. Так, у 1773 р. єпископ Л. Шептицький поділив Львівську єпархію на три намісництва – Львівське, Галицьке, Кам'янець-Подільське, які об'єднали 42 деканати; у 1793 р. єпископ П. Білянський реорганізував єпархію на 45 деканатів; митрополит А. Ангелович у 1807 р. виділив 73 деканати, а митрополит М. Левицький у 1842 р. – 48 деканатів¹¹⁰.

Одним із проектів оптимізації організаційної структури ГКЦ в межах Австрійської імперії було відновлення історичної Галицької митрополії, в контексті якої порушено й питання про створення нової єпархії. Ідею відновлення Галицької митрополії вперше висловив 1773 р. Львівський єпископ Л. Шептицький¹¹¹. У 1790 р. Львівський єпископ П. Білянський і Перемишльський єпископ М. Рилло подали петицію до імператора Леопольда II з проханням про відновлення Галицької митрополії та заснування третьої єпархії¹¹². У 1798 р., коли знову вакантними стали Львівська і Перемишльська кафедри, ідею Га-

¹⁰⁹ Великий А.Г. З літопису християнської України... – Т. VII. – С. 171.

¹¹⁰ Скочиляс І. Генеральні візитації Київської унійної митрополії XVII–XVIII століть. Львівсько-Галицько-Кам'янецька єпархія. Т. 2: Протоколи генеральних візитацій. – Львів, 2004. – С. 1–370.

¹¹¹ Великий А.Г. З літопису християнської України... – Т. VII. – С. 172–175.

¹¹² Заклинський А. Записки пароха Старих Богородчан. – Львів, 1899. – С. 121–122.

лицької митрополії підтримав губернатор Галичини¹¹³. У 1803 р. Перемишльський єпископ Антін Ангелович подав меморандум до імператора Франца з такою ж пропозицією¹¹⁴. Заходи щодо відновлення Галицької митрополії розпочалися у 1804–1805 рр. після повторного виникнення вакансій (у Холмі та Львові) і смерті митрополита Т. Ростоцького¹¹⁵. У меморіалі до імператора єпископ А. Ангелович 1806 р. знову обґрунтував потребу відновлення Галицької митрополії, а також запропонував визначити межі нової єпархії в околицях Буковини з центром у Снятині або Городенці, до канонічного утворення якої погоджувався виконувати функції митрополичого вікарія. Аргументами на користь її створення були велика канонічна територія Львівської єпархії й можливість місіонерської діяльності на Буковині¹¹⁶. Папа Пій VII 24 лютого 1808 р. підписав буллу про відновлення Галицької митрополії як правонаступниці Київської Уніатської Церкви. У її складі визначено три області: Львівсько-Галицько-Кам'янецьку архієпархію, Перемишльсько-Самбірсько-Сяніцьку і Холмсько-Белзьку єпархії¹¹⁷.

Актуальність поділу Галицької митрополії на менші єпархії виявилася під час воєнно-політичних подій 1809–1815 рр. Митрополит А. Ангелович у 1810 р. призначив для 17 деканатів Львівської архієпархії в округх Тернопіль і Чортків, що опинилися під російською окупацією, окрему консисторію у Тернополі під керівництвом о. Г. Ганкевича¹¹⁸. У 1830 р. Апостольська Столиця прийняла рішення про відокремлення Холмської єпархії зі складу Галицької митрополії й підпорядкування Апостольському адміністратору¹¹⁹.

У 1842 р. о. М. Малиновський в доповідній записці для префекта Ватиканської бібліотеки А. Тайнера підкреслював:

¹¹³ Великий А.Г. З літопису християнської України... Т. VII. – С. 178.

¹¹⁴ ЦДІА України у м. Львів. – Ф. 146, оп. 4, спр. 2122, арк. 1–24.

¹¹⁵ Мудрий С. Нарис історії Церкви в Україні... – С. 366–367.

¹¹⁶ ЦДІА України у м. Львів. – Ф. 146, оп. 4, спр. 2189, арк. 1.

¹¹⁷ Фундація Галицької митрополії у світлі дипломатичного листування Австрії та Святого Престолу 1807–1808 років: Збірник документів / упорядкування, вступна стаття та коментарі В. Ададунова. – Львів: Вид-во УКУ, 2011. – LVIII + 190 с. – С. 167–179.

¹¹⁸ Schematismus universi cleri graeco-catholicae Dioecesis Stanislaopoliensis pro Anno Domini 1887. – Stanislaopoli: Typis J. Dankiewicz, 1887. – S. 38.

¹¹⁹ Великий А.Г. З літопису християнської України... Т. VII. – С. 212–216.

«Належить збільшити число єпархій у королівстві Галичина на два єпископства, а саме в Тернополі і Станиславові, бо єпархії Львівська і Перемиська розтягуються на таку територію і стільки населення обіймають, що ледве чи де в цілому християнському світі знайдеш їм подібне»¹²⁰.

Сприятливі умови для удосконалення структури Галицької митрополії виникли під час революції 1848 р. в Австрійській імперії. Головну Руську Раду (далі – ГРР), до якої ввійшли 66 представників духовенства й світської інтелігенції, очолив Львівський єпископ-помічник Г. Яхимович¹²¹. На її засіданні 10 липня 1848 р. обговорено питання про поділ Львівської архієпархії на дві частини¹²². У ході дискусій щодо резиденції нової єпархії, зокрема, пропонували міста Галич, Бучач і Коломию¹²³. На засіданні ГРР 19 січня 1849 р. вирішено, що окрема делегація до імператора представить справу заснування третьої єпархії¹²⁴. Делегація в складі о. М. Куземського і професора Є. Прокопчиця побувала в імператора, але не досягла успіху¹²⁵. У вересні 1849 р. члени ГРР звернулася до митрополита М. Левицького з проханням підтримати ідею заснування єпархії¹²⁶. В лютому 1850 р. М. Левицький і Г. Яхимович надіслали лист до Міністерства внутрішніх справ і Галицького намісника А. Голуховського¹²⁷, а 18 березня 1850 р. – петицію до імператора Франца Йосифа I¹²⁸. Ієрархи пропонували шляхом поділу Львівської архієпархії створити нову єпархію з

¹²⁰ цит. за: Заклинський А. Записки пароха... – С. 122.

¹²¹ Див.: Головна Руська Рада (1848-1851): протоколи засідань і книга кореспонденції / За ред. О. Турія. – Львів, 2002. – С. 2–18.

¹²² Головна Руська Рада (1848–1851): протоколи засідань і книга кореспонденції... – С. 42, 150.

¹²³ Головна Руська Рада (1848-1851): протоколи засідань і книга кореспонденції... – С. 56, 160, 185; ВР ЛННБ. – Ф. 206 (Щурат В.), спр. 870 / п. 24 (Кропивницький Іван. Листування з урядовими властями у різних справах церкви. 1848–1854 рр., Станіслав, Львів), арк. 1–8.

¹²⁴ Головна Руська Рада (1848–1851): протоколи засідань і книга кореспонденції... – С. 103.

¹²⁵ Заклинський А. Записки пароха... – С. 123; Полек В. Нарис історії Івано-Франківської єпархії... – С. 119.

¹²⁶ ЦДІА України у м. Львів. – Ф. 146, оп. 4, спр. 2334, арк. 4; спр. 2335, арк. 28.

¹²⁷ ЦДІА України у м. Львів. – Ф. 146, оп. 4, спр. 2334, арк. 5–5 зв., 7–8.

¹²⁸ ЦДІА України у м. Львів. – Ф. 146, оп. 4, спр. 2335, арк. 36–57 зв.; Malinowski M. Die Kirchen- und Staats-Satzungen bezüglich des griechisch-katholischen Ritus der Ruthenen in Galizien. – Lemberg, 1861. – S. 766; Великий А.Г. З літопису християнської України... – Т. VIII. – С. 230–232.

центром у Станиславові, яка має охопити 4 найбільш віддалені від Львова округи (Станіславів, Коломию, Чортків і Буковину) загальною площею 440 кв. миль із чисельністю 594.981 вірних у 425 парохіях¹²⁹. Вони підкреслили, що створення нової єпархії «зобов'яже всю руську націю до вдячності... тронові й урядові Вашої Величності»¹³⁰.

Імператор Франц Йосиф I декретом від 28 травня 1850 р. дозволив заснувати Станиславівську єпархію з відповідним фондом, і справу передано до Риму¹³¹. Вже 22 вересня 1850 р. Міністерство віросповідань і освіти повідомило, що Апостольська Столиця погоджується на заснування Станиславівської єпархії¹³². Справа канонічного заснування єпархії виглядала настільки надійно вирішеною, що митрополіча консисторія провела у 1850 р. попередній поділ Львівської архієпархії¹³³. В січні 1851 рр. митрополит М. Левицький знову звернувся до намісника А. Голуховського¹³⁴. Папа Пій IX наказав розпочати канонічний процес у цій справі, а митрополит М. Левицький 18 липня 1851 р. переслав відповідну документацію до Риму¹³⁵. Однак процес канонічного створення єпархії було призупинено. Серед основних причин – недостатня фінансова дотація¹³⁶, інтриги польського римо-католицького духовенства і шляхти¹³⁷, еволюція внутрішньої політики австрійського уряду з початком «конституційної ери» 1860 р. під впливом суспільно-політичних процесів у Галичині.

Початок «конституційної ери» в Австро-Угорській імперії сприяв активізації руху за канонічне утворення Станиславівської єпархії. ГКЦ здобула нові важелі політичного впливу: на підставі статуту Галицького сейму послами-вірилістами у першій каденції (1861–1866 рр.) стали митрополит Г. Яхимович і Перемишльський єпископ Т. Полянсь-

¹²⁹ цит. за: Malinowski M. Die Kirchen- und Staats-Satzungen... – S. 779–780.

¹³⁰ цит. за: Malinowski M. Die Kirchen- und Staats-Satzungen... – S. 781.

¹³¹ ЦДІА України у м. Львів. – Ф. 146, оп. 4, спр. 2335, арк. 34–34 зв.; оп. 7, спр. 3015, арк. 1–6; Заклинський А. Записки пароха... – С. 126.

¹³² ЦДІА України у м. Львів. – Ф. 146, оп. 4, спр. 2335, арк. 35; Заклинський А. Записки пароха... – С. 126.

¹³³ Заклинський А. Записки пароха... – С. 127.

¹³⁴ ЦДІА України у м. Львів. – Ф. 146, оп. 4, спр. 2335, арк. 24–26.

¹³⁵ ЦДІА України у м. Львів. – Ф. 146, оп. 4, спр. 2335, арк. 1, 20–20 зв.

¹³⁶ Великий А.Г. З літопису християнської України... – Т. VIII. – С. 232;

¹³⁷ Полек В. Нарис історії Івано-Франківської єпархії... – С. 119.

кий, а місце Станиславівського єпископа тимчасово, до заснування єпархії, зайняв Львівський єпископ-помічник С. Литвинович; до сейму були обрані 22 священики¹³⁸. Активізація обрядового руху серед парафіяльного духовенства у 1861–1863 рр.¹³⁹, спричинена «перетягненнями» греко-католиків у латинський обряд, викликала непорозуміння. Митрополит Г. Яхимович 1863 р. ініціював підписання Конкордії між ГКЦ і РКЦ й скликання Синоду¹⁴⁰. Але укладення 1867 р. неофіційного компромісу між польською елітою і австрійським урядом позбавило українців офіційної підтримки Відня, а перетворення «обрядового руху» у політичне москвофільство спричинило зменшення представництва ГКЦ у Галицькому сеймі з 1868 р.¹⁴¹. Поступово зростали «політичні ризики» від невирішених обрядових справ: зростання впливів москвофільства серед духовенства, ілюзія загрози «навернення» греко-католиків у Галичині до РПЦ на зразок Холмської єпархії¹⁴².

Для вирішення назрілих проблем необхідно було скликати провінційний синод¹⁴³, що змусило митрополита Й. Сембратовича (1870–1882) ініціювати процес утворення Станиславівської єпархії. Тому 15 листопада 1872 р. до Міністерства віросповідань і освіти направлено інтерпеляцію 24 послів Галицького сейму з відповідною вимогою¹⁴⁴. Намісництво відповіло, що дозвіл Апостольської Столиці надійшов ще 1858 р., після чого в'ячено умови і 29 лютого 1861 р. направлено реляцію до міністерства, на яку не надійшла відповідь¹⁴⁵. На прохання митрополита посол о. Юзичинський на засіданні бюджетної комісії парламенту 20 березня

¹³⁸ Sejm krajowy królestwa Galicyi i Lodomeryi tudzież wielkiego Xięstwa Krakowskiego. – [Lwów, 1862]. – S. 3–6.

¹³⁹ Серета О. Aenigma ambulans: о. Володимир (Іпполит) Терлецький і «руська народна ідея» в Галичині // Україна модерна. – Львів, 2000. – Ч. 4–5. – С. 92, 94–95.

¹⁴⁰ Великий А.Г. З літопису християнської України... Т. VIII. – С. 144–152.

¹⁴¹ Sejm krajowy królestwa Galicyi i Lodomeryi tudzież wielkiego Księstwa Krakowskiego w r. 1868. – Lwów, 1868. – S. 6–7.

¹⁴² Стоколос Н. Трансформація греко-католицизму... – С. 24.

¹⁴³ Стемпень С. Між окциденталізацією та візантинізацією: проблема обрядової ідентичності Греко-Католицької Церкви в Речі Посполитій міжвоєнного періоду // Ковчег. – Ч. 4. – Львів, 2003. – С. 87.

¹⁴⁴ ЦДІА України у м. Львів. – Ф. 146, оп. 7, спр. 3983, арк. 114–117.

¹⁴⁵ ЦДІА України у м. Львів. – Ф. 146, оп. 7, спр. 3983, арк. 118–120.

1879 р. знову наголосив на необхідності створення Станиславівської єпархії. У відповідь міністр заявив, що «галицький релігійний фонд виник майже виключно із фондів римо-католицького обряду»¹⁴⁶. Але посол рейхсрату о. О. Заклинський 5 травня 1879 р. аргументовано довів, що Галицький релігійний фонд «складається і з фондів руського обряду», чим обґрунтував можливість матеріального забезпечення Станиславівської єпархії¹⁴⁷. Резонанс досягнув Відня, де за сприянням ректора греко-католицької семінарії та вихователя престолонаслідника о. Ю. Пелеша справа була позитивно вирішена у переговорах імператора Франца Йосифа I та Апостольського нунція С. Ванутеллі¹⁴⁸.

Нарешті, 26 березня 1885 р. Папа Лев XIII видав буллу про створення Станиславівської єпархії «В цілому Господньому стаді», якою окреслено територію у межах 20 деканатів, катедральним собором вказано церкву Воскресіння Господнього в Станиславові з дотацією для єпископа і капітули, єпархію підпорядковано Галицькій митрополії, єпископові доручено створення Капітули й заснування семінарії, імператору застережено право номінації єпископів за згодою Апостольського Престолу¹⁴⁹.

Станиславівська єпархія в період Австро-Угорської імперії (1885–1918 рр.) розвивалася в умовах відносно стабільної системи державно-церковних відносин в імперії Габсбургів, поступової зміни ролі Греко-Католицької Церкви у контексті національного відродження та в суспільному житті Східної Галичини, визначення її еклезіальної та національної ідентичності.

Першим єпископом Станиславівської єпархії став Юліан Пелеш, іменований в лютому 1885 р., хіротонізований 1 листопада 1885 р. у Львові, інтронізований 10 січня 1886 р. в Станиславові. В суспільно-політичних умовах середини 1880-х рр. в Галичині владика Ю. Пелеш поділяв концепцію митрополита С. Сембратовича про формування ук-

¹⁴⁶ Заклинський А. Записки... – С. 128.

¹⁴⁷ Заклинський А. Записки... – С. 131–138;

¹⁴⁸ ЦДІА України у м. Львів. – Ф. 146, оп. 4, спр. 2336, арк. 55, 112–120.

¹⁴⁹ Schematismus universi cleri graeco-catholicae Dioecesis Stanislaopoliensis pro Anno Domini 1887. – Stanislaopoli, 1887. – S. XI–XX; Великий А.Г. З літопису християнської України... – Т. VIII. – С. 233.

раїнської нації не як етнічної, а передусім релігійної, греко-католицької спільноти¹⁵⁰. Визнаючи «руську народність як самостійну, як від російської так і польської відрубну»¹⁵¹, владика Ю.Пелеш як посол-віриліст Галицького сейму та Державної ради у Відні декілька разів виступав на захист природніх національних прав українців¹⁵².

Окрему увагу єпископ Ю. Пелеш звернув на проблеми організаційного становлення Станіславівської єпархії. У 1890 р. папським декретом змінено кордони єпархії: до складу Львівської архиєпархії передано частину парафій Галицького деканату, від якого походив титул Галицького митрополита, а з решту парафій утворено Єзупільський деканат¹⁵³. Особливої уваги владика потребувала організація єпархіальних органів. У процесі кадрових призначень єпископ Ю. Пелеш прагнув збалансувати різні «групи впливу»: членами капітули іменував Ю. Куїловського, В. Фацієвича, І. Литвиновича, С. Ткачуника, Л. Туркевича, К. Мандичевського¹⁵⁴; членами консисторії – М. Семенова, Т. Трача, Г. Тимняка, О. Заклинського, членами церковного суду – Л. Витошинського, І. Порайка й ін.¹⁵⁵. Окрему увагу владика присвятив призначенням на деканальні уряди (деканів, віце-деканів, ординаріатських комісарів у шкільних та сервітутових справах)¹⁵⁶. Проведені кадрові зміни сприяли активізації суспільної діяльності духовенства.

Ю. Пелеш вжив заходів щодо підготовки духовенства: у 1887–1891 рр. зі Станіславівської єпархії щороку навчалося у Львівській духовній семінарії близько 60 студентів, у Віденській духовній семінарії – по 5-6, по одному – в Колегії

¹⁵⁰ Pelesch Julian. Geschichte der Union... Band 2. – Wien, 1880. – 1094 s.

¹⁵¹ Вісник Станіславівської єпархії. – 1890. – Ч. VIII. – С. 128–129.

¹⁵² Чорновол І. Українська фракція Галицького крайового сейму (1861–1890 рр.): Нарис з історії українського парламентаризму. – Львів: Ін-т українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 2002. – С. 179.

¹⁵³ ЦДІА України у м. Львові. – Ф. 146, оп. 4, спр. 2334, арк. 18–64; Вісник Станіславівської єпархії. – 1887. – Ч. I. – С. 5; 1890, Ч. X. – С. 141–146.

¹⁵⁴ Вісник Станіславівської єпархії. – 1886. – Ч. V. – С. 82; 1887. – Ч. I. – С. 11–12; Ч. II. – С. 37; Ч. III. – С. 46; Ч. VII. – С. 99; Шематизмъ всего клира греко-католической Епархии Станиславфвской на рфк Божій 1889. – Станиславов, 1889. – С. XI–XIII.

¹⁵⁵ Вісник Станіславівської єпархії. – 1887. – Ч. 1. – С. 12–13.

¹⁵⁶ Див.: Блажейовський Д. Історичний шематизм Станіславівської (Івано-Франківської) єпархії від її заснування до початку Другої світової війни (1885–1938): [англійською мовою]. – Львів: Місіонер, 2002. – С. 16–36.

св. Атаназія в Римі¹⁵⁷. Особливу роль відігравали канонічні візитації владики Ю. Пелеша, проведені в семи деканатах. Для забезпечення священничих родин проведено організаційний розподіл Вдовичо-сиротинського фонду (ВСФ) між Львівською і Станіславівською єпархіями¹⁵⁸, затверджено статут і склад управи ВСФ єпархії, встановлено розмір внесків¹⁵⁹. Важливе значення мало створення під патронатом владики Товариства взаємної допомоги дяків (1889 р.)¹⁶⁰ та філії Товариства св. Апостола Павла (1890 р.), що ставили за мету працю «над релігійно-моральним піднесенням руського народу»¹⁶¹. У 1886 р. владика Ю. Пелеш видав розпорядження про обов'язкове вивчення релігії в школах¹⁶².

Духовенство Станіславівської єпархії поступово активізує суспільну працю. У цей час послами Галицького сейму були К. Мандичевський (1828–1914), прихильник «греко-католицької руської нації»¹⁶³, і К. Гаморак (1837–1909), прихильник народовців¹⁶⁴. До складу повітових органів влади увійшли священники К. Пачовський (1844–1920)¹⁶⁵, О. Заклинський (1819–1891)¹⁶⁶, І. Козловський (1842–1903)¹⁶⁷ та ін. На початку 1890-х рр. серед духовенства єпархії, за спогадами сучасників, переважали симпатії до москвофільства.

¹⁵⁷ ДАІФО. – Ф. 504, оп. 1, спр. 219, арк. 1–60; спр. 21, арк. 1–28; Вісник Станіславівської єпархії. – 1888. – Ч. VIII. – С. 94–95; Ч. XII. – С. 130; 1891. – Ч. VI. – С. 122–123.

¹⁵⁸ Вісник Станіславівської єпархії. – 1886, ч. I, с. 14; ч. III, с. 56–57; 1887, ч. II, с. 31–32; ч. V, с. 59; ч. VII, с. 91–93.

¹⁵⁹ Вісник Станіславівської єпархії. – 1887, ч. V, с. 60–62; ч. VII, с. 94–95; 1888, ч. II, с. 6, 9; 1891, ч. I, с. 30–42.

¹⁶⁰ Вісник Станіславівської єпархії. – 1890. – Ч. I. – С. 9.

¹⁶¹ О новом, чисто релігійном, руском товаристві «св. Павла». І.К. // Душпастир. – 1890. – Ч. 24. – С. 764–765.

¹⁶² Вісник Станіславівської єпархії. – 1886, ч. 1, с. 11–12.

¹⁶³ Шематизмъ всего клира греко-католической Епархїи Станиславфвской на рфк Божій 1889. Рфчникъ IV. – Станиславов, 1889. – С.77, 80; Шематизмъ всего клира греко-католической Епархїи Станиславфвской на рфк Божій 1890. Рфчникъ V. – Станиславов, 1890. – с.165.

¹⁶⁴ Чорновол І. 199 депутатів Галицького сейму... – 228 с. – С. 124–125.

¹⁶⁵ Шематизмъ всего клира греко-католической Епархїи Станиславфвской на рфк Божій... – 1892, с. 1, 2; 1895, с. 1, 2; 1897, с. 1, 2; 1900, с. 1, 2; 1902, с. 1, 2; 1903, с. 1, 2; 1906, с. 1, 3.

¹⁶⁶ Шематизмъ всего клира греко-католической Епархїи Станиславфвской на рфк Божій... – 1890. – С. 3.

¹⁶⁷ Шематизмъ всего клира греко-католической Епархїи Станиславфвской на рфк Божій... – 1889, с. 26, 30; 1890, с. 56; 1892, с. 26; 1895, с. 19, 24; 1897, с. 19.

Єпископ Ю. Пелеш підтримав ідею митрополита С. Сембратовича щодо скликання провінційного синоду Галицької митрополії¹⁶⁸. У серпні 1891 р. владику Ю. Пелеша перевели до Перемишля, а новим Станіславівським єпископом номінований Юліан Куїловський, інтронізований 12 листопада 1891 р. в Станіславі¹⁶⁹. Ю. Куїловський з делегацією Станіславівської єпархії взяв участь у Львівському синоді 24 вересня – 8 жовтня 1891 р.¹⁷⁰. В ході синоду виникли консервативна і реформаторська течії¹⁷¹, але в принципових питаннях прийнято компромісні рішення: одруженість священників залишилась традиційною з рекомендацією стану безженного, юліанський календар залишився обов'язковим¹⁷². У 1896 р. Ю. Куїловський провів перший синод Станіславівської єпархії, на якому обговорено рішення провінційного синоду¹⁷³.

У суспільно-політичних умовах 1890-х рр. єпископ Ю. Куїловський зосередив увагу на зміцненні духовного авторитету ГКЦ в суспільстві. Поступова еволюція ГКЦ за митрополита С. Сембратовича від старорусинів до народовців, визрівання консервативної течії з концепцією «органічної праці» та поширення впливу радикалів на селянство, очевидно, позначились на діяльності другого Станіславівського єпископа. У першому пастирському листі Ю. Куїловський наголосив на потребі активної душпастирської праці та організації церковних братств для боротьби з «невір'ям, вільнодумством і легковаженням правд об'явлених і законів

¹⁶⁸ Пастирський лист митрополита галицького С. Сембратовича до єпископів руських Галицької Провінції про Синод провінційний у Львові (даний 15/27 липня 1891 р.). – Львів: Типографія Ставропіг. Ин-ту, 1891. – С. 4–5; Порядок скликання і проведення Синоду провінційного у Львові у місяці вересні 1891 р. (розпорядження митрополита С. Сембратовича від 15/27 липня 1891 р.). – Львів: Типографія Ставропіг. Ин-ту, 1891. – С. 1–21.

¹⁶⁹ Див.: Вісник Станіславівської єпархії. – 1891. – Ч. VII. – С. 133.

¹⁷⁰ Чинности і рішення руского провінціального Собора в Галичині одбудшогося в Львові в році 1891. – Львів: накл. Митр. Орд., 1896. – С. 263–264.

¹⁷¹ Стефанович О. та ін. Висвітлення до історії Львівських Синодів з років 1891 і 1897. – 2-е вид. – Львів: накл. І. Кудлака, 1924. – С. 7–8.

¹⁷² Димид М. Єпископ Київської Церкви (1589–1891). – Львів: Інститут канонічного права ЛБА, 2000. – С. 97–98.

¹⁷³ Пастирський лист єп. Ю. Сас-Куїловського про Синод Діїцезальний, даний 5 жовтня 1897р. – Станіславів: накл. Єп. Орд., 1897. – С. 1, 4–5.

Св. Церкви»¹⁷⁴. Одним із засобів релігійного оновлення суспільства владика вважав канонічні візитації, які проводив у формі духовних місій¹⁷⁵. У 1893–1896 рр. владика організував відзначення у Станіславівській єпархії церковних ювілеїв – Папи Лева XIII, святих Кирила і Мефодія та Берестейської унії¹⁷⁶.

Владика поступово еволюціонував до клерикальної моделі «органічної праці». У 1892 р. він підтримав заборону поширення радикальних газет «Народ» і «Хлібороб» та москвофільського часопису «Галицька Русь»¹⁷⁷, а 1897 р. підтримав поширення часопису «Місіонар», заснованого ігуменом А.Шептицьким¹⁷⁸. У 1893 р. Ю. Куїловський підтримав рішення митрополита С. Сембратовича про зобов'язання духовенства використовувати «чисту русько-народну мову і етимологічно-фонетичний правопис»¹⁷⁹. Хоча ці рішення викликали опір впливового москвофільського духовенства Станіславівської єпархії¹⁸⁰, позиція Ю. Куїловського сприяла поступовому формуванню української національної ідентичності значної частини священиків. У 1896 р. Ю. Куїловський він підписав спільний пастирський лист австрійського єпископату «В справі виборів до Думи державної»¹⁸¹, а в квітні 1898 р. – спільний пастирський лист ієрархів Галицької митрополії з нагоди 50-річчя скасування панщини, яким закликали гідно використати свободу, зберігати вірність Церкві й працювати «над двигенням народності своєї»¹⁸². Основні ідеї цього послання перегукувалися з програмою християнсько-консервативної течії на чолі з О. Барвінським, сформованої 1897 р. у Католицький русько-

¹⁷⁴ Архиерейське послання єпископа Ю.Куїловського до Пречесного Кліру і Вірних Єпархії Станіславівської, дане у 21-неділю по Сошествію св. Духа 1891 р. – Станіславів, 1891. – С. 2–7.

¹⁷⁵ ЦДАУЛ. – Ф. 408, оп. 1, спр. 17, арк. 1–16.

¹⁷⁶ Вісник Станіславівської єпархії. – 1893. – Ч. VII. – С. 94, 98–99.

¹⁷⁷ Вісник Станіславівської єпархії. – 1893 – Ч. I. – С. 2-3.

¹⁷⁸ Вісник Станіславівської єпархії. – 1897 – Ч. VI. – С. 90–91.

¹⁷⁹ Вісник Станіславівської єпархії. – 1893 – Ч. I. – С. 3–4.

¹⁸⁰ Антошевський Т. Українське церковно-суспільне життя в Галичині в останні роки XIX століття // Київська Церква. – 2000. – № 4. – С. 56.

¹⁸¹ Пастирський лист Преосв. Єпископату Австрійського до всіх вірних католиків Австрії в справі виборів до Думи Державної(дано в січні 1896 р.). – Станіславів: наклад. Єп. Орд., 1896 – С. 1–8.

¹⁸² Пастирський лист Галицького Єпископату про 50-літній ювілей скасування кріпацтва.-Львів: типо-графія Створопігійська, 1898. – С. 6.

народний союз (КРНС). Однак спроби митрополита перетворити КРНС у клерикальну політичну партію на противагу москвофілам і радикалам не знайшли масової підтримки духовенства в Станіславівській єпархії¹⁸³.

Ю. Куїловський звертає увагу і на розвиток організаційної структури єпархії. У 1893 р. він призначив нових членів капітули: С. Ткачуника, С. Торонського, І. Гробельського¹⁸⁴. У жовтні 1894 р. Буковинський деканат поділено на два: Чернівецький і Сучавський¹⁸⁵. Значну увагу владика приділив богословській освіті «питомців» духовних семінарій у Львові, Відні, Римі¹⁸⁶. У зв'язку із розпуском 1893 р. греко-католицької семінарії у Відні Ю. Куїловський подбав також про складення кошторису будівництва духовної семінарії в Станіславові¹⁸⁷.

Особливу роль єпископ надавав церковним товариствам. За його сприяння Товариство взаємної допомоги дяків Станіславівської єпархії 1894 р. з ініціативи І. Полотнюка започаткувало «курс науки дяковства в Станіславові»¹⁸⁸. У 1896 р. для «допомоги убогих русько-католицьких церковей» було створено Товариство Св. Апостола Петра¹⁸⁹. Окремим пастирським листом єпископ активізував братства тверезості у парафіях¹⁹⁰. У 1893 р. він зобов'язав духовенство підтримати товариство «Шкільна поміч» в Станіславові¹⁹¹, а згодом затвердив «Інструкцію і план науки релігії...» у школах «народних і виділових» та «доповняючо-промислових»¹⁹².

Духовенство Станіславівської єпархії упродовж 1890-х рр. поступово розширює масштаби своєї душпастирської та суспільної діяльності. Так, в суспільно-політичній сфері помітною зростає частка священників у місцевих орга-

¹⁸³ Антошевський Т. Українське церковно-суспільне життя в Галичині в останні роки XIX століття // Київська Церква. – 2000. – № 4. – С. 57.

¹⁸⁴ Вісник Станіславівської єпархії. – 1893. – Ч. II. – С. 57.

¹⁸⁵ Вісник Станіславівської єпархії. – 1894. – Ч. X, – С. 124; Ч. XI. – С. 136.

¹⁸⁶ Вісник Станіславівської єпархії. – 1898. – Ч. VIII. – С. 80; 1897. – Ч. VII. – С. 93–94; Ч. VIII. – С. 112.

¹⁸⁷ Галичанин. – 1896. – 9 (21) янв. – Ч. 6. – С. 3.

¹⁸⁸ Вісник Станіславівської єпархії. – 1894. – Ч. II, – С. 39; 1895. – Ч. VI. – С. 65.

¹⁸⁹ Вісник Станіславівської єпархії. – 1899. – Ч. VIII. – С. 101; 1896. – Ч. X. – С. 88–89.

¹⁹⁰ Вісник Станіславівської єпархії. – 1896. – Ч. XI. – С. 101–108.

¹⁹¹ Вісник Станіславівської єпархії. – 1893. – Ч. VI. – С. 76; 1892. – Ч. III. – С. 43.

¹⁹² Вісник Станіславівської єпархії. – 1898. – Ч. VII. – С. 53–69.

нах влади: з 1891 р. до складу повітових рад увійшли священники С. Левицький, А. Андрохович, І. Олесницький, А. Кобринський, З. Шухевич, А. Шанковський, Т. Войнаровський, К. Мандичевський, І. Михалевич, Ф. Скульський¹⁹³; до складу окружних шкільних рад – К. Костецький, В. Богонос, І. Коблянський та ін.¹⁹⁴. Єпархіальне духовенство продовжує засновувати й очолює місцеві осередки культурно-просвітницьких товариств, що репрезентували народовську та москвофільську політичні течії¹⁹⁵: читальні «Просвіти» – Й. Абрисовський, М. Вальницький, О. Волянський, І. Охримович, В. Паук¹⁹⁶, читальні Товариства імені М. Качковського – К. Пачовський, М. Соневицький, А. Шанковський, І. Білоус й ін.¹⁹⁷. Активна суспільна діяльність ієрархії і духовенства Станиславівської єпархії стали невід'ємною частиною національного відродження українців у Галичині.

Наприкінці ХІХ ст. – на початку ХХ ст. Станиславівська єпархія вступає в нову епоху розвитку. В грудні 1898 р. імператор Франц Йосиф І іменував єпископа Ю. Куїловського на Галицького митрополита, а в лютому 1899 р. ігумена василіянського монастиря св. Онуфрія у Львові А. Шептицького – на Станиславівського єпископа. У червні 1899 р. Папа Лев ХІІІ погодив призначення єпископом А. Шептицького¹⁹⁸.

Єпископські свячення він отримав 17 вересня 1899 р. у Львові, а інтронізація у Станиславові відбулася 20 вересня¹⁹⁹. На офіційному прийомі владика чітко визначив пріоритети: «Я є русин по своєму дідові і прадідові, полюбив

¹⁹³ Шематизмъ всего клира греко-католической Епархїи Станиславфвской на рфк Божій... – 1895. – С. 1–186; 1897. – С. 1–207; 1900. – С. 1–212.

¹⁹⁴ Шематизмъ всего клира греко-католической Епархїи Станиславфвской на рфк Божій... – 1892. – С. 1–...; 1895. – С. 1–186; 1897. – С. 1–207; 1900. – С. 1–212.

¹⁹⁵ Качор А. Роля духовенства і Церкви в економічному відродженні Західної України // Збірник Тисячоліття християнства в Україні / о. Баран і о. Герус. – Вінніпег, 1991. – С. 91–124.

¹⁹⁶ Шематизмъ всего клира греко-католицкой Епархїи Станиславфвской на рфк Божій 1906. Рфчникъ ХХІ. – Станиславфвъ, 1906. – ХХVII+307 с. – С. 1–248.

¹⁹⁷ Шематизмъ всего клира греко-католицкой Епархїи Станиславфвской на рфк Божій 1906. Рфчникъ ХХІ. – Станиславфвъ, 1906. – С. 1–248.

¹⁹⁸ ЦДІА України у м. Львові. – Ф. 146, оп. 50, спр. 165, арк. 1; ЦДІАУЛ. – Ф. 358, оп. 2, спр. 1, арк. 1–5.

¹⁹⁹ ЦДІАУЛ. – Ф. 408, оп. 1, спр. 1120, арк. 1–2; Лятишевський І. о. д-р. Митрополит Андрей Шептицький як Єпископ Станіславівський від 24 вересня 1899 – 13 січня 1901 // Богословія. – 1926. – Т. IV, кн. 1–4. – С. 231–232.

нашу Церкву і наш святий обряд цілим моїм серцем»²⁰⁰. Архипастирську діяльність третього Станіславівського єпископа ускладнювала суспільно-політична ситуація в краї, адже народівці та москвофіли хотіли бачити в єпископові свою людину, а зростаючий вплив радикального руху загрожував існуванню ГКЦ. Напрями архипастирської праці владика А. Шептицький виклав у пастирських листах «Перше слово Пастиря» та «Наша програма»²⁰¹. Не заперечуючи провідної ролі світської інтелегенції, владика наголошує, що Церква тепер повинна домагатися «проводу в справах суспільно найважливіших: у справах віри та моралі»²⁰². Для нейтралізації впливу радикалів він пропонує захищати догми християнської науки, «відкривати і збивати їхню ложну науку», організувати економічні установи, дбати про солідарність²⁰³. А. Шептицький розвинув власну теорію «органічної праці», альтернативну до програми радикалів²⁰⁴.

Для ознайомлення з релігійно-церковним станом Станіславівської єпархії А. Шептицький провів канонічні візитації всіх парохій Косівського, Сучавського і Чернівецького деканатів, окремі – в Жуківському, Коломийському, Снятинському і Тисменецькому деканатах²⁰⁵. Після цього він написав глибокі за змістом пастирські листи «До моїх любих гуцулів»²⁰⁶, «Правдива віра»²⁰⁷ та «Християнська родина»²⁰⁸.

²⁰⁰ Цит. за: Кравченко о. д-р. Велетень зо Святоюрської гори: Причинки до біографії Слуги Божого Андрея Шептицького на підставі чужомовних джерел. – Йорктон, 1963. – С. 9.

²⁰¹ Лист пастирський преосвященого Андрея, єпископа станіславівського до всіх вірних его єпархії. – Коломия: наклад. М. Білоуса, 1899. – 29 с.; Первий пастирський лист єпископа Андрея Шептицького до руского народу. – Б. м., 1899. – 32 с.

²⁰² Твори Слуги Божого Мирополита А. Шептицького. Пастирські листи (2.VIII.1899 р. – 7.X.1901р.). Т. 1. – Торонто: вид-во оо. Василіян, 1965. – С. 22.

²⁰³ Там само. – С. 24–26, 28.

²⁰⁴ Делятинський Р. Історія Станіславівської єпархії (1885–1900). – С. 71.

²⁰⁵ Шематизмъ всего клира греко-католической Епархии Станіславфвской на рфк Божій 1902. Рфчникъ XVII. – Станіславов, 1904. – С. 202–203; Галичанин. – 1900. – Ч. 5. – С. 2.

²⁰⁶ Напiмнення і науки: IV лист пастирській Преосвящ. А. Шептицького, єпископа Станіславівського, до вірних Косівського Деканата. – Жовква: печатня оо. Василіян, 1901. – 44 с.

²⁰⁷ Шептицький А. Правдива віра (Пастирський лист до вірних на Буковині Станіславівської Єпархії, писаний у Марківцях під Станіславовом, даний у навечір'я св. Михайла 1900 рік). – Люблін: Свічадо, 1990. – 52 с.

²⁰⁸ Християнська родина: З II пастирського листа ихь преосвящ. А. Шептицького, єпископа Станіславівського. – Жовква: Накладом вид-ва ЧСВВ, 1900. – 32 с.

Для підготовки єпархіального духовенства єпископ А. Шептицький вирішив заснувати духовну семінарію, для якої в серпні 1899 р. закупив за 10 тис. злр. земельну площу навпроти єпископської резиденції та добився від австрійського уряду дозволу на будівництво семінарії. Уряд на прохання єпископа виділив 140 тис. злр. на будівництво семінарії²⁰⁹. Згодом єпископ подарував Станиславівській капітулі свою бібліотеку з 4 тис. томів та призначив фонд 1200 крон щорічно на її збільшення²¹⁰.

31 жовтня 1900 р. А. Шептицького іменовано митрополитом Галицьким²¹¹. Станиславівська єпархія залишилась вакантною до призначення нового єпископа. У січні 1901 р., відповідно до чинного канонічного права²¹², архипресвітер В. Фацієвич був обраний генеральним вікарієм Станиславівської єпархії в духовних справах, а вікарієм у майнових справах – архідиякон І. Литвинович²¹³. У період вакантності єпископського престолу в Станиславові велася гостра боротьба за нового єпископа, що свідчила про «кризу ідентичності» в ГКЦ, підживлювану різними суспільно-політичними орієнтаціями духовенства (поділеного на москвофілів, народовців і християнських консерваторів). У церковних і політичних колах обговорювали різні кандидатури: місіонера П. Філяса ЧСВВ, професора Львівського університету Й. Комарницького, архипресвітера митрополичої капітули А. Білецького, архидиякона митрополичої капітули і ректора духовної семінарії Л. Туркевича, крилошанина митрополичої капітули М. Пакіша, крилошанина Станиславівської капітули І. Гробельського, архидиякона цієї ж капітули І. Литвиновича. Невдовзі митрополит А. Шептицький запропонував ректора Львівської духовної семінарії Григорія

²⁰⁹ Галичанин. – 1900. – Ч. 51. – С. 3.

²¹⁰ Полек В. Нарис історії Івано-Франківської єпархії // Шематизм Івано-Франківської єпархії УГКЦ станом на 10 листопада 1995 року Божого. – Івано-Франківськ, 1995. – С. 128.

²¹¹ Горняткевич Д. Митрополит Андрей Шептицький // Визвольний шлях. – 1954. – Кн. 12. – С. 5–19.

²¹² Чинности і рішення руского провінціального Собора в Галичині одбудшегося в Львові в році 1891. – Львів, 1896. – С. 194.

²¹³ Андрухів І., Лисенко О., Пилипів І. Станіславська (Івано-Франківська) єпархія УГКЦ крізь призму століть: історико-релігійний аспект. – Івано-Франківськ; Надвірна, 2010. – С. 121.

Хомишина²¹⁴. Вже 16 квітня 1904 р. імператор Франц Йосиф II за згодою Папи Лева XIII призначив Г. Хомишина єпископом, а 19 червня в кафедральному соборі Станиславова відбулися його хіротонія й інтронізація.

У австрійський період (1904–1918 рр.) владика Г. Хомишин зосередив увагу на зміцненні авторитету ГКЦ в суспільстві в умовах зростання ролі політичних партій (УНДП, УРП, УСДП, РНП, КРНС), за допомогою яких світська інтелігенція прагнула позбутися опіки ієрархії та духовенства. На початку 1900-х рр. духовенство Станиславівської єпархії дедалі активніше розгортає суспільну діяльність. Традиційною стає присутність священників у повітових органах влади, до яких обиралися Н. Рудницький (Богородчани), З. Шухевич (Городенка), І. Тихович (Тлумач), І. Гордієвський (Чортків), а також в окружних шкільних радах²¹⁵, в читальнях народовського товариства «Просвіта» і москвофільського товариства ім. М. Качковського²¹⁶. Однак «чинний уділ в народнім і горожанськїм життю» духовенства, як помітив владика, породжувала «велику нетерпимість партійну», тим часом антиклерикальна агітація УРП в Коломийському, Снятинському і Товмацькому повітах становила загрозу для авторитету ГКЦ в суспільстві²¹⁷.

За таких обставин єпископ Г. Хомишин поступово обґрунтував програму формування унікальної еклезіальної ідентичності ГКЦ на основі пристосування деяких обрядових практик Римо-Католицької Церкви з метою протидії атеїстичним, радикальним, ліберальним і «схизматицьким» (православним) ідеям²¹⁸. В основі цієї реформи, на думку владика було формування нового покоління духовенства, створення церковно-релігійних організацій, активізація розвитку чернечих чинів. Участь Г. Хомишина у спільних

²¹⁴ Ісаїв П. Історія міста Станіславава // Альманах Станіславівської землі. – Нью-Йорк – Торонто – Мюнхен, 1975. – Т. 1. – С. 73.

²¹⁵ Шематизмъ всего клира греко-католической Епархїи Станиславфвской на рфк Божій... – 1900. – С. 1–212; 1902. – С. 1–230; 1903. – С. 1–238; 1904. – С. 1–186; 1906. – С. 1–307; 1909. – С. 1–235; 1911. – С. 1–335.

²¹⁶ Шематизмъ всего клира греко-католицкой Епархїи Станиславфвской на рфк Божій 1906. Рфчникъ ХХІ. – Станиславфвъ: Накладом Клира Епархїяльного, 1906. – С. 26–229.

²¹⁷ Мельничук П. Владика Григорій Хомишин. – Львів: Місіонар, 1997. – С. 22–23.

²¹⁸ Єгрешій О. Єпископ Григорій Хомишин: портрет релігійно-церковного і громадсько-політичного діяча. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. – С. 19.

конференціях архиєреїв Галицької митрополії 1904 – 1918 рр.²¹⁹, проведення єпархіального синоду 1908 р.²²⁰ та намір скликати черговий єпархіальний синод 1914 р.²²¹ мали на меті знайти відповідні засоби для реалізації ідей духовної реформи в Станиславівській єпархії.

Єпископ Г. Хомишин провів еволюційні кадрові зміни в єпархіальних органах: зберігаючи старше покоління радників (І. Литвинович, В. Фацієвич), перейняте москвофільськими ідеями²²², поступово іменував новими членами капітули і консисторії В. Богоноса, І. Гробельського, І. Гордієвського, І. Редкевича, Ф. Щепковича²²³. Дбаючи про формування нового покоління священників-місіонерів для протидії секуляризації та «укріплення царства Божого в життю нашого народу»²²⁴, Г. Хомишин спершу використовував духовну семінарію у Львові²²⁵, а 14 січня 1907 р. урочисто відкрив у Станиславові єпархіальну духовну семінарію²²⁶ та дяківську школу²²⁷. Першим ректором семінарії владика призначив місіонера Є. Ломницького ЧСВВ, її професорами стали В. Баран, І. Гробельський, Т. Галуцинський, Й. Коциловський, І. Лятишевський, Я. Медвецький, А. Редкевич, Ф. Щепкович²²⁸. Декілька випускників семінарії (М. Березюк, П. Процьків, О. Ананевич, І. Сенишин) 1910–1911 рр.

²¹⁹ Див.: Конференції Архиєреїв Української Греко-Католицької Церкви (1902–1937) / Редактор А. Кравчук. – Львів: Свічадо, 1997. – С. 10–46.

²²⁰ Синодъ дієцезальний Станиславовській 1908 р. – Станиславів: Накладом Єпископського Ординаріату, 1908. – С. 12–52, 78–80; Рішення і зарядження Преосв. Єпископського ординаріату в Станиславові від 1904-1931 р. / Зібрав о. Симеон Лукач. – Станиславів: Священнича поміч, 1932. – С. 5–10.

²²¹ Вістник Станиславівської Єпархії. – Станиславів, 1914. – Ч. 4. – С. 45–46.

²²² Альманах Станиславівської землі. – Нью-Йорк – Торонто – Мюнхен, 1975. – Т. 1. – С. 74, 276; Вістник Станиславівської Єпархії. – Станиславів, 1909. – Ч. 9. – С. 68–69.

²²³ Див.: Шематизмъ всего клира греко-католической Єпархії Станиславфвской на рфк Божій 1904. Рфчникъ XIX. – Станиславов, 1904. – С. XVII–XVIII.

²²⁴ Посланіє пастирське Григорія Хомишина Єпископа Станиславівського до Духовенства і вірних своєї Єпархії о душі віри. – Станиславів: Друком Льва Данкевича, 1913. – С. 33–35.

²²⁵ Вістник Станиславівської Єпархії. – Станиславів, 1904. – Ч. 8. – С. 85–86; Ч. 10. – С. 124; 1906. – Ч. 7. – С. 137.

²²⁶ З історії духовної семінарії в Станиславові // Альманах українських богословів. – Львів, 1923. – С. 139.

²²⁷ Вістник Станиславівської Єпархії. – Станиславів, 1906. – Ч. 6. – С. 111–112.

²²⁸ Див.: о. І. Л. З історії духовної семінарії в Станиславові // Альманах українських богословів. – Львів, 1923. – С. 139–140.

виїхали для пастирської обслуги українських емігрантів у Бразилію й Аргентину²²⁹. Але їх ініціатива викликала критику в часописах «Галичанин» і «Діло»²³⁰.

Владика Г. Хомишин до Першої світової війни еволюціонував від ідеї виключно релігійно-церковних товариств до ідеї консервативної партії, здатної захистити ГКЦ. У 1904 р. Г. Хомишин пропонує активізувати станові священниці товариства²³¹, у травні 1907 р. – створити осередки «парохіяльних читалень, опертих на релігійній основі»²³². Але критика з боку УНДП, УРП і РНП спонукала більшість духовенства продовжити працю в існуючих культурно-просвітницьких товариствах²³³. У липні 1907 р. Г. Хомишин створив «Інститут Непорочного Зачаття Пречистої Діви Марії в Станиславові», який планував збудувати церкву, утримувати навчально-виховні заклади, бібліотеку, музей і видавництво²³⁴. З 1907 р. активізувалося Товариство св. Апостола Павла для «священничої діяльності як чисто духовної, так і горожанської серед нашої суспільности»²³⁵. Товариство допомоги греко-католицьким церквам ім. св. Апостола Петра чисельно зростає із 1319 членів у 1906 р. до 3762 в 1913 р.²³⁶ Продовжував діяти Вдовичо-Сиротинський Фонд єпархії²³⁷. У 1908 р. владика створив «Фонд Милостині Дієцезальної ім. св. Івана Золотоустого»²³⁸. З огляду на критику радикалів, москвофілів і націонал-демократів, Г. Хоми-

²²⁹ Детальніше див.: Шематизм всего клира греко-католицької Єпархії Станиславівської на рік Божий 1913. Річник XXVIII. – Станиславів, 1913. – С. XXV.

²³⁰ Єгрешій О. Єпископ Григорій Хомишин: портрет релігійно-церковного і громадсько-політичного діяча. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. – С. 29.

²³¹ Послання пастирське Григорія Хомишина Єпископа Станиславівського до Духовенства своїй єпархії о високом званію стану священничого. – Станиславів: Печатня І. Данкевича, 1904. – С. 3.

²³² Вістник Станиславівської Єпархії. – Станиславів, 1907. – Ч. 5. – С. 61–70.

²³³ Андрухів І., Лисенко О., Пилипів І. Станіславська (Івано-Франківська) єпархія УГКЦ крізь призму століть: історико-релігійний аспект. – С. 129.

²³⁴ Жертви на будову ювілейної церкви Непорочного Зачаття Пречистої Діви Марії в Станиславові. – Станиславів: З печатні І. Данкевича, 1905–1913. – 44 с.

²³⁵ Вістник Станиславівської Єпархії. – Станиславів, 1907. – Ч. 7. – С. 117–122; Ч. XI. – С. 182–183.

²³⁶ Див.: ДАІФО. – Ф. 504, оп. 1, спр. 749. Протокол VI загальних зборів Товариства св. Ап. Петра, 8.09. – 12.10.1908 рр., арк. 1–8.

²³⁷ Вістник Станиславівської Єпархії. – Станиславів, 1909. – Ч. 4. – С. 63; Шематизм всего клира греко-католицької Єпархії Станиславівської на рік Божий 1913. – С. XXII–XXIII.

²³⁸ Синодъ дієцезальний Станиславівській 1908 р. – Станиславів: Накладом Єпископського Ординаріату, 1908. – С. 43–52.

шин в листопаді 1910 р. доручив духовенству висловити позицію щодо їхніх часописів²³⁹, а згодом видав пастирський лист «О напрямках нинішньої хвилі»²⁴⁰. З метою популяризації програми ХСП під патронатом владики Г. Хомишина у серпні 1911 р. створено Русько-католицький комітет (РКК)²⁴¹. У Станиславові 10 жовтня 1911 р. відбулося масове віче духовенства Станиславівської єпархії, учасники якого закликали духовенство вступати в дійсні члени ХСП, не передплачувати часописів «Діло», «Галичанин» і «Прикарпатська Русь», підтримати часопис «Руслан», заснувати «парохіяльні читальні» і товариства молоді «Єдність»²⁴². У 1910-х роках Г. Хомишин підтримав спільні пастирські листи ієрархів Галицької митрополії щодо виборів до парламенту 1911 р. та про виборчу реформу 1913 р.²⁴³. Але всі позитивні тенденції були перекреслені з початком Першої світової війни.

У перші дні війни єпископ Г. Хомишин опублікував ряд відозв до духовенства і вірних, в яких висловив переконання, що «наш руский нарід сповнить з певністю свій сьвятий обов'язок зглядом Династії і Вітчизни»²⁴⁴.

В умовах поразки австрійської армії адміністрація за звинуваченням в москвофільстві відправила у концентраційні табори у Талергофі, Терезієнштадті, Гмюнді, Гनावі до кінця 1914 р. понад 8 тис. українців, в т.ч. й священиків²⁴⁵. У Станиславівській єпархії було арештовано 12 священиків²⁴⁶. Після захоплення Галичини російська військова адміністрація мала намір усунути ієрархів, ліквідувати ГКЦ, а

²³⁹ Вістник Станиславівської Єпархії. – Станиславів, 1910. – Ч. 12. – С. 151.

²⁴⁰ Послание пастирске Григорія Хомишина Єпископа Станиславівського до духовенства своєї єпархії о напрямках нинішньої хвилі. – Станиславів: Печатня І.Данкевича, 1911. – С. 16–23.

²⁴¹ Єгрешій О. Єпископ Григорій Хомишин: портрет релігійно-церковного і громадсько-політичного діяча. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. – С. 28.

²⁴² Вістник Станиславівської Єпархії. – Станиславів, 1911. – Ч. 12. – С. 201–202.

²⁴³ Митрополит Андрей Шептицький. Життя і діяльність. Документи і матеріали (1899–1944). – Т.П.: Церква і суспільне питання, кн.1: Пастирське вчення і служіння. – Львів: Місіонер, 1999. – С. 431–436.

²⁴⁴ Вістник Станиславівської Єпархії. – Станиславів, 1914. – Ч. 9. – С. 103–104.

²⁴⁵ Кугутяк М. Галичина. Сторінки історії: Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939 р.). – Івано-Франківськ, 1993. – С. 123–124.

²⁴⁶ Цит. за: Єгрешій О. Єпископ Григорій Хомишин: портрет релігійно-церковного і громадсько-політичного діяча. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. – С. 31.

її вірних «навернути» до РПЦ²⁴⁷. 19 вересня 1914 р. російська жандармерія арештувала у Львові митрополита А. Шептицького²⁴⁸. Єпископу Г. Хомишину вдалося уникнути арешту лише тому, що напередодні окупації він виїхав у справах до Відня²⁴⁹. Російська адміністрація за підозрою в «австрофільстві» і «мазепинстві» у вересні 1914 – травні 1915 р. в Галицькій митрополії арештовала 241, депортувала в Росію 71 священника²⁵⁰. У Станіславівській єпархії арештовано 34 і депортовано в Росію 8 священників²⁵¹. Зокрема, у січні 1915 р. арештовано ректора духовної семінарії Є. Ломницького й архипресвітера капітули І. Гордієвського, яких вивезли до Симбірська²⁵². На період війни група студентів Стаиславівської духовної семінарії виїхала спершу до Відня, а потім за сприяння Й. Коциловського – до тимчасової семінарії в Кромерижі, де перебували І. Гробельський і Ф. Щепкович. В липні 1915 р. вони повернулись до Станіслава, але через відсутність коштів Г. Хомишин відклав початок навчання до 1918 р.²⁵³.

У червні 1915 р. Г. Хомишин видав пастирське послання «О допустах Божих в часі війни», в якому причинами суспільної кризи вважав занедбання «нашого післанництва» щодо поширення унії, релігійний індіферентизм та москвофільські впливи²⁵⁴. У наступних посланнях 1916 р. – «О післанництві українського народу в католицькій церкві»,

²⁴⁷ Там само. – С. 32.

²⁴⁸ Детальніше див.: Боруцька О. Перебування митрополита Андрея Шептицького в російському ув'язненні (вересень 1914 – березень 1917 рр.) // Історія релігій в Україні: Науковий щорічник. 2004 рік. – Львів, 2004. – Кн. 1. – С. 89–101.

²⁴⁹ Андрухів І., Лисенко О., Пилипів І. Станіславська (Івано-Франківська) єпархія УГКЦ крізь призму століть: історико-релігійний аспект. – С. 137.

²⁵⁰ ЦДІАУЛ. – Ф. 146. Галицьке Намісництво, м. Львів. – Оп. 8. – Спр. 1919. Список політично неблагонадійних греко-католицьких священників, 1915 р., арк. 2–19.

²⁵¹ ЦДІАУЛ. – Ф. 146. Галицьке Намісництво, м. Львів. – Оп. 8. – Спр. 1919. Список політично неблагонадійних греко-католицьких священників, 1915 р., арк. 17–19.

²⁵² Див.: Митрополит Андрей Шептицький. Життя і діяльність. Документи і матеріали (1899–1944). – Т. II: Церква і суспільне питання, кн. 2: Листування. – Львів: Місіонер, 1999. – С. 639–640.

²⁵³ Гузіль М. Виховування українського галицького духовенства в першому році світової війни // Альманах українських богословів. – Львів, 1923. – С. 137.

²⁵⁴ Послання пастирське Григорія Хомишина Єпископа Станіславівського до Духовенства і Вірних своєї Єпархії о допустах Божих в часі війни. – Станіславів: Друком Льва Данкевича, 1915. – С. 7–14, 16.

«О подвигах за святі і добрі справи» та «О послуші канонічнім» – владика «виклав основні ідеї своєї релігійної окцидентальної програми»²⁵⁵. Закликаючи здійснити «офензиву духовну», основою відродження владика вважав «лучність нашу з Церквою Католицькою» та обрядове розрізнення з «російською шизмою» (РПЦ)²⁵⁶. Тому Г. Хомишин вирішив запровадити виключно в Станиславівській єпархії ряд «обрядових змін» (зокрема, григоріанський календар²⁵⁷), які сподівався згодом представити для затвердження на Провінційному Синоді²⁵⁸.

На початку 1918 р. Станиславівська єпархія вступила в нову історичну епоху. На спільній конференції ієрархи Галицької митрополії вирішили заборонити «яку-небудь агітацію політичну чи національну, противну національним почуванням українського народу», підкреслюючи, що суспільна праця священників «мусить мати Божий характер душпастирства»²⁵⁹. Єпископ Г. Хомишин проявив солідарність з митрополитом А. Шептицьким, і в березні 1918 р. скасував календарну реформу, але зберіг лише окремі обрядові зміни, запроваджені в лютому 1916 р.²⁶⁰. За прикладом митрополита єпископ Г. Хомишин під час «свята миру і української державності» 3 березня 1918 р. схвально оцінив Берестейський мирний договір²⁶¹.

Особливу увагу Г. Хомишин звертає на підготовку нового покоління духовенства, що обумовлювалося значними демографічними втратами: за 1914–1918 рр. в єпархії померли

²⁵⁵ Єгрешій О. Єпископ Григорій Хомишин: портрет релігійно-церковного і громадсько-політичного діяча. – С. 33.

²⁵⁶ Послання пастирське Григорія Хомишина Єпископа Станиславівського до Духовенства і Вірних своєї Єпархії о післанництві українського народу в католицькій Церкві. – Станиславів, 1916. – С. 3–6, 17, 28–32.

²⁵⁷ Павлишин О. З історії впровадження григоріанського календаря в церковне життя українців: календарна реформа єпископа Григорія Хомишина // Україна модерна – Київ – Львів: Критика – Інститут історичних досліджень Львівського національного університету імені Івана Франка, 2002. – Ч. 7. – С. 56–57.

²⁵⁸ Послання пастирське Григорія Хомишина Єпископа Станиславівського до Духовенства і Вірних своєї Єпархії о післанництві українського народу в католицькій Церкві. – Станиславів: Друком Льва Данкевича, 1916. – С. 32–34.

²⁵⁹ Митрополит... – Т. 2, кн. 1. – С. 447.

²⁶⁰ Послання пастирське Григорія Хомишина Єпископа Станиславівського до Духовенства і Вірних своєї Єпархії о післанництві українського народу в католицькій Церкві. – Станиславів: Друком Льва Данкевича, 1916. – С. 39–43.

²⁶¹ ЗУНР 1918–1923: Док і матер. – Т. 1. – С. 99.

78 священників²⁶²; у листопаді 1918 р. налічувалося 105 «опорожнених» парохій²⁶³. Повернення з Росії окремих священників спонукало проводити канонічні розслідування, щоб уникнути загрози москвофільства і «схизми»²⁶⁴. Для цього у березні 1918 р. затверджено новий склад комісії просинодальних екзаменаторів²⁶⁵. Восени 1917 р. Г. Хомишин відновив роботу Станиславівської духовної семінарії²⁶⁶, 12 березня 1918 р. призначив її тимчасовим ректором М. Вальницького, а віце-ректором – В. Бабина²⁶⁷. Викладацький колектив семінарії зберігся з довоєнного часу²⁶⁸. У 1918 р. владика Г. Хомишин висвятив 34 священників²⁶⁹. В грудні 1917 р. відновив діяльність Вдовичо-сиротинський фонд²⁷⁰, а в лютому 1918 р. – товариство «Інститут Непорочного Зачаття Діви Марії»²⁷¹.

Поступово духовенство Станиславівської єпархії активізує суспільну діяльність, еволюціонуючи від австрофільства до підтримки національної державності. У березні 1918 р. священники в Копичинцях, Чорткові, Коломиї, Товмачі, Богородчанах та ін. містечках взяли участь у «святі миру та української державності»²⁷². Підтримку духовенства здобула ідея створення українського коронного краю Галичина на чолі з архикнязем Вільгельмом Габсбургом²⁷³. Під час вічевого тижня 15-22 вересня 1918 р., організованого

²⁶² Шематизм Станиславівської Єпархії. 1925. – С. 282–285.

²⁶³ Вістник Ст. Еп. – 1918. – Ч. XI–XII. – С. 103–104.

²⁶⁴ Вістник Станиславівської Єпархії. – Станиславів, 1918. – Ч. 6–7. – С. 48; Ч. 8–9. – С. 71–74. Порівн.: Львівські Архиепрахіяльні відомости. – 1918. – Ч. 4. – С. 65–67.

²⁶⁵ Вістник Станиславівської Єпархії. – 1918. – Ч. VI–VII. – С. 45–47.

²⁶⁶ Григорій, Єпископ. Відозва в справі отворення духовного семинара в Станиславові. 21 січня 1918 р. – С. 1–4.

²⁶⁷ Вістник Станиславівської Єпархії. – 1917. – Ч. 1. – С. 2; 1918. – Ч. I–III. – С. 24; Ч. VI–VII. – С. 49; Ч. VIII–IX. – С. 74.

²⁶⁸ о.І.Л. З історії Духовної Семінарії в Станиславові // Альманах українських богословів. – Перемишль, 1923. – С. 140.

²⁶⁹ Шематизм Станиславівської Єпархії. – 1925. – С. 267–268.

²⁷⁰ Вістник Станиславівської Єпархії. – Станиславів, 1918. – Ч. 1–3. – С. 15.

²⁷¹ Вістник Ст. Еп. – 1918. – Ч. IV–V. – С. 49–51.

²⁷² ДАІФО. – Ф. 10, оп. 1, спр. 35, арк. 1–2; Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали. – Т. 1. – С. 93, 96–97; Кугутяк М. Історія..., с. 69–70.

²⁷³ Див.: Митрополит... Т. 2, кн. 2. – С. 669, 674; Терещенко Ю., Осташко Т. Український патріот з династії Габсбургів: Науково-документальне видання. – К.: Темпора, 2008. – С. 6–17, 27–28, 49–55.

УНДП з вимогою створення «українського коронного краю в Австрії», учасниками віч були А. Малиновський у Копичинцях, О. Абрисовський у Надвірній, Т. Матейко в Станиславові²⁷⁴. В складі української конституанти у Львові 18 жовтня 1918 р. Станиславівську єпархію представляли єпископ Г. Хомишин та І. Капустинський з Мельниці Подільської²⁷⁵, а з листопада до УНРади увійшли І. Волянський, І. Лятишевський, С. Матковський, О. Русин²⁷⁶. Під час «Листопадового зриву» участь у перебранні влади брали священники Й. Раковський з Хриплина, М. Ганушевський з Дори, І. Пісецький з Корнева²⁷⁷. Повітові національні ради очолили І. Пісецький у Городенці, І. Майковський у Печеніжині; господарський відділ у повітовій раді Станиславова Й. Раковський; до складу Заліщицької тимчасової ради увійшли І. Чернодоля, І. Коцик, Т. Курп'як і т.д.²⁷⁸. У процесі формування Української Галицької Армії (УГА) священки єпархії приводили воїнів до присяги²⁷⁹, а 39 священників стали капеланами УГА²⁸⁰. Духовенство єпархії активно відроджувало місцеві осередки загальнокраєвих товариств «Рідна школа», «Сільський Господар», «Пласт», «Союз українок».

За дорученням митрополита, єпископ Г. Хомишин звернувся до мирян і духовенства з пастирським листом, в якому «доручив усім священникам згадувати в св. Літургіях президента Євгена Петрушевича, Українську державу, її уряд і її воїнство»²⁸¹. Після переїзду органів влади ЗУНР до

²⁷⁴ ЗУНР 1918–1923. Док. і матер. – Т. 1. – С. 133–134, 138–162.

²⁷⁵ Павлишин О. Соціально-політичний портрет українського проводу Галичини та Буковини в революції 1918–1919 років // Україна модерна. – Ч. 4–5. – Львів, 2000. – С. 236, 220.

²⁷⁶ Альманах Станиславівської Землі: Збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини / Редактор-упорядник Б. Кравців. – Нью-Йорк – Торонто – Мюнхен: Комісія регіональних дослідів і публікацій НТШ, Вид-ня ЦК Станиславівщини, 1975. – С. 114.

²⁷⁷ Лебедович І. Полеві духовники Української Галицької Армії: У 45-річчя участі у Визвольних змаганнях (Матеріали до історії). – Віннпег, 1963. – С. 61–62.

²⁷⁸ Див.: Переняте влади на Галицькій Україні в руки Укр. Національної Ради // Станиславівський голос. – 1918. – Ч. 1. – С. 2.

²⁷⁹ Мобілізація // Наддністрянські вісти: орган повітових Комісаріатів в Самборі, Старому Самборі, Турці і Рудках. – 1918. – 23 грудня. – Ч. 2. – С. 6.

²⁸⁰ ЦДДАУЛ. – Ф. 408, оп. 1, спр. 577, арк. 1–3; Вістник Державного Секретаріату військових справ. – 1919. Список учасників визвольної боротьби між роками 1918–1920 в рядах УГА, що походили зі Станиславівщини // Альманах Станиславівської Землі. – Т. 2. – С. 246–255.

²⁸¹ Нагаєвський І. Історія Української... – С. 381.

Станиславова Г. Хомишин почав активно відвідувати засідання УНРади, але активної участі в обговоренні законопроектів не брав²⁸², мабуть, через антиклерикальні виступи окремих делегатів²⁸³. У пастирському листі «В переломову добу історії українського народу з нагоди торжества Йорданського 1919 р.» владика Г. Хомишин обгрунтував «консервативно-християнське» бачення ролі УГКЦ в національно-державному будвіництві ЗУНР. Критикуючи «недорічний клич, що священники доси служили Римови, а від тепер мають служити державі українській», владика наголошував, що вони служать насамперед «Христу Спасителеви під начальством і проводом кожного Намісника Христового на землі», а в тому «значію ми служили, служимо і будем служити Римови, а через Рим народови»²⁸⁴. Підтримуючи ідею злуки УНР і ЗУНР, владика Г. Хомишин відправив урочисте Богослужіння в катедральній церкві в присутності представників УНР, уряду і делегації ЗОУНР до Києва²⁸⁵. Приклад архієрея наслідували й священники, які провели урочисті Богослужіння з нагоди свята злуки ЗУНР і УНР²⁸⁶.

Владика Г. Хомишин та більшість духовенства негативно сприйняли закон про аграрну реформу в ЗОУНР від 14 квітня 1919 р., що передбачав конфіскацію церковного землеволодіння²⁸⁷, а також ідею «повної секуляризації» виховання молоді, покладену в основу шкільної реформи в ЗУНР²⁸⁸.

У січні 1919 р. внаслідок реорганізації Державного секретаріату освіти і віросповідань виокремлено відділ віроспо-

²⁸² Нове життя. – 1919. – Ч. 1–88. – (Звіти про сесійні засідання УНРади); Єгре- шій О. Участь єпископа Григорія Хомишина в національно-визвольних змаганнях українського народу 1918–1925 рр. // Обрії. – 2002. – № 2. – С. 85.

²⁸³ З останніх літ. Мої спомини і рефлексії // Нова Зоря. – 1938. – Ч. 84. – 3 листопада. – С. 1.

²⁸⁴ Послане пастирське Григорія Хомишина Єпископа Станиславівського до Духовенства і Вірних Епархії Станиславівської в переломову добу історії українського народу з нагоди торжества Йорданського 1919 р. – Станиславів, 1919. – С. 14.

²⁸⁵ Полек В. Нарис історії... – С. 136.

²⁸⁶ Нове життя. – 1919. – Ч. 11. – С. 2; Ч. 24. – С. 2; Товмацькі вісти. – 1919. – 17 (4) січня. – Ч. 1. – С. 4.

²⁸⁷ Народ. – 1919. – 24 квітня. – Ч. 9. – С. 2.

²⁸⁸ Вістник Станиславівської Епархії. – 1918. – Ч. I–III. – С. 5–7; Нове життя. – 1919. – Ч. 34. – С. 1, Ч. 60. – С. 2; ЦДАУЛ. – Ф. 581, оп. 1, спр. 109, арк. 17 зв.; ДАІФО. – Ф. 504, оп. 1, спр. 808, арк. 5зв.

відних справ, референтом якого за рекомендацією владики було обрано І. Лятишевського²⁸⁹.

Під патронатом Г. Хомишина 7–8 травня 1919 р. в Станиславові відбувся з'їзд духовенства ЗОУНР за участю 200 священників. Учасники з'їзду прийняли заяву, в якій висловили бажання «працювати і на будуче всіми силами для добра Української Народної Республіки в цілі досягнення її повної і тріркої незалежності і самостійності в тім переконанню, що се дасться досягнути вповні на основах християнського світогляду і в злуці з Церквою»²⁹⁰.

Тим часом, наступ польських військ та румунська окупація Покуття вкінці травня 1919 р. створили критичну ситуацію в ЗОУНР. Із відступом 16–17 липня 1919 р. за Збруч УГА в її структурі залишилися полеві духовники, які пройшли її бойовий шлях на східній Україні і згодом повернулися додому. Більшість єпархіального духовенства сприйняла факт польської окупації з неприхильністю²⁹¹.

Розвиток Станиславівської греко-католицької єпархії у 1919–1925 рр. відбувався в умовах становлення польської адміністрації в Східній Галичині. Після анексії в липні 1919 р. уряд Польщі запровадив надзвичайний стан, скасований лише у вересні 1922 р., скасував Галицький сейм і крайовий виділ, заборонив використання назви «Галичина» і запровадив офіційну назву «Східна Млопольща» та адміністративно-територіальний поділ на три воєводства (1920 р.), провів загальний перепис населення (1921 р.) та вибори до сейму і сенату (1922 р.)²⁹². Підтримка ієрархією і духовенством ГКЦ української національно-державної ідеології загострила відносини із владою Другої Речі Посполитої. Ієрархи ГКЦ у листі до Апостольського Нунція 28 серпня 1919 р., висловлюючи протест щодо репресій, підкреслювали, що «наша церковна провінція не належить до Польської Республіки»²⁹³. Конституція Польщі від 17 березня 1921 р. ви-

²⁸⁹ Див.: Литвин М., Науменко К. Історія Західно-Української Народної Республіки. – Львів, 1995. – С. 101.

²⁹⁰ Цит. за: Литвин М.Р., Науменко К.Є. Історія ЗУНР. – С. 106.

²⁹¹ Кривава книга. – Дрогобич, 1994. – С. 191.

²⁹² ЦДДАУЛ. – Ф. 581, оп. 1, спр. 96, арк. 60–60 зв.; Що нас болить, а що нам допомогти може? // Українське життя. – Станиславів, 1922. – 8 жовтня. – Ч. 1. – С. 1.

²⁹³ Кравчук А. Конференції Архієреїв Української Греко-Католицької Церкви (1902–1937). – Львів: Свічадо, 1997. – С. 57.

знавала Римо-Католицьку Церкву провідною серед інших рівноправних віровизнань²⁹⁴, а її правовий статус мав бути остаточно визначений Конкордатом з Апостольською Столицею; тим часом ГКЦ як «церква релігійної меншості» отримувала право на самостійне управління за «власними законами, яких визнання держава не відмовить... в порозумінню з правними представниками»²⁹⁵. Отже, в умовах становлення польської адміністрації в Східній Галичині 1919–1925 рр. існувала перехідна модель церковно-державних відносин, в якій ГКЦ намагалася зберегти «автономію» відносно державної влади, і лише Конкордат між Польщею і Апостольським Престолом 1925 р. врегулював правовий статус ГКЦ і забезпечив певну лояльність її духовенства.

У нових суспільно-політичних обставинах Станиславівська єпархія поступово займає своє особливе місце як в структурі Галицької митрополії, так і в суспільному житті українців Галичини. У цей час єпископ Г.Хомишн підтримав лінію митрополита А.Шептицького на «автономізацію» УГКЦ щодо держави²⁹⁶. Але, на відміну від митрополита, який вирішив добиватися визнання Папою Бенедиктом XV та країнами Антанти права на відокремлення Східної Галичини від Польщі²⁹⁷, єпископ Г.Хомишн поступово еволюціонував до ідеї українсько-польського примирення на основі «прагматичного мінімуму» в суспільно-політичній і національно-культурній сферах шляхом взаємних поступок, однак не знайшов підтримки ієрархії і духовенства ГКЦ²⁹⁸. Польська адміністрація, прагнучи скомпрометувати митрополита А.Шептицького, розпочала 1921 р.

²⁹⁴ Зашкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2002. – С. 458.

²⁹⁵ Цит. за: Холмщина і версайський договір. II. Версайський договір і польська конституція // Український вістник. – 1921. – Ч. 164. – С. 1.

²⁹⁶ Вістник Станиславівської Єпархії. – 1919. – Ч. IV–X. – ;с.30.

²⁹⁷ По Україні і про Україну: Митрополит А.Шептицький в Римі // Український вістник. – 1921. – Ч. 8. – 28 лютого. – С. 1–2; Що робить митр. Шептицький? // Батьківщина. – 1921. – Ч. 1. – 6 марта. – С. 6; Красівський О.Я. Східна Галичина і Польща в 1918–1923 рр.: Проблема взаємовідносин. – К.: Вид-во УАДУ, 1998. – 304 – С. 151.

²⁹⁸ Москалюк М.Ф. Український християнсько-суспільний рух Галичини в 20-х рр. XX ст. – К.: Стило, 1998. – С. 13–14; Wołczayński Jyzeł, ks. Listy biskupa Grzegorza Chomyscyna do arcybiskupa Jyzełfa Bilchewskiego z lat 1904–1922 // Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne. – 2003. – Т. 36. – Z. 1. – S. 250–251.

розслідування «з огляду на прихильність в 1914–1915 рр. східно-галицького греко-католицького духовенства до православної пропаганди»²⁹⁹. Водночас в урядових колах Варшави у 1921 р. обговорювали таємний план зміни на митрополичому престолі А. Шептицького на Г. Хомишина³⁰⁰, але сумнівно, щоб останній мав якісь амбіції на митрополичий престол. Закликаючи до «здорової самокритики» поразки національно-державного будівництва ЗУНР, єпископ Г.Хомишин, наполягав на проведенні «благородної праці» для «позитивного відродження нашого народу»³⁰¹. У листі до лідера ХСП О. Барвінського від 12 січня 1920 р. владика підкреслював: «Праця нам конче потрібна, але позитивна на основах християнських...»³⁰². На його думку, засобом оздоровлення суспільних відносин в умовах «страшних часів остигнення віри і зіпсуття обичаїв», може стати «рефлексія і зворот до Серця Христового»³⁰³, щира віра у «Всевишнього Спасителя», який «може всемогучою силою випроводити наш нарід на світло денне»³⁰⁴. Отже, у відновленні релігійності українського народу владика вбачав фундамент для національного відродження українського народу. З огляду на це Г.Хомишин спрямовує свою діяльність передусім на відновлення організаційної структури Станиславівської єпархії, «обрядові реформи» та зміцнення ролі ГКЦ в суспільному житті.

Станиславівська єпархія в цей час зазнала значних змін териоріального рівня організаційної структури. Внаслідок румунської окупації Буковини 1919 р. Станиславівський єпископ втратив контроль над Чернівецьким і Сучавським деканатами, які до Першої світової війни мали 18 парохій, 23 священики і понад 35 тис. віруючих³⁰⁵. Спроби ієрарха відновити тут юрисдикцію до 1922 р. так і не увін-

²⁹⁹ ДАІФО. – Ф. 2, оп. 1, спр. 136, арк. 2.

³⁰⁰ З приводу іменування о. Боцяна луцьким єпископом // Український вістник. – 1921. – 17 червня. – Ч. 116. – С. 2.

³⁰¹ Мельничук П. Владика Григорій Хомишин. – С. 46-52.

³⁰² ВР ЛНБ. – Ф. 11, спр. 2665 / п. 160 (Хомишин Григорій, єпископ. Листи до Барвінського Олександра Григоровича, 1904–1923 рр., Станіслав, Борщів, Львів), арк. 88–88 зв.

³⁰³ Вістник Станиславівської Єпархії. – 1920. – Ч. IV–VI. – С. 17–19.

³⁰⁴ ВР ЛНБ. – Ф. 11, спр. 2665 / п. 160 (Хомишин Григорій, єпископ. Листи до Барвінського Олександра Григоровича, 1904–1923 рр., Станіслав, Борщів, Львів), арк. 90.

³⁰⁵ (М.). Українська Церква на Буковині (Допись.) // Нива. – 1921. – Ч.10. – С. 297.

чались успіхом³⁰⁶, тому Рим призначив Апостольським адміністратором для греко-католицьких парафій на Буковині спершу Сучавського декана о. К.Злепка, якого згодом змінив катехит шкіль у Чернівцях о. М.Сімович³⁰⁷. Внаслідок цього не просто зменшилась територія Станиславівської єпархії³⁰⁸, але й було втрачено можливості для місійної праці в умовах, коли політика румунізації, за твердженнями сучасників, викликала «греко-католицький прозелітизм»³⁰⁹.

Запровадження 1921 р. нового адміністративно-територіального поділу Східної Галичини на Львівське, Станиславівське і Тернопільське воєводства³¹⁰ посилювало ризики впливу польської адміністрації на ГКЦ, наприклад, при розміщенні парохій³¹¹. Канонічна територія Станиславівської єпархії була поділена між Станиславівським і Тернопільським воєводствами – відповідно 9 і 7 деканатів єпархії в межах 17 і 16 повітів; на території Станиславівського воєводства знаходилося 545 парохій, що належали до трьох єпархій – Станиславівської (256 парохій в 9 деканатах), Львівської (241 парохія в 20 деканатах) і Перемишльської (48 парохій у 5 деканатах)³¹²; окремі парохії деяких деканатів Станиславівської єпархії знаходились у різних повітах одного або

³⁰⁶ Вістник Станиславівської Єпархії. – 1919. – Ч. IV–X. – С. 39; 1920. – Ч. I–III. – С. 10; Ч. IV–VI. – С. 22–23; Ч. VII–IX. – С. 43; Ч. X–XII. – С. 65; 1922. – Ч. 1. – С. 20, 31, 32, 33–34.

³⁰⁷ Див.: Левинський Атаназій. Столітні роковини гр.-кат. парохіяльної церкви в Чернівцях (допись) // Нива. – 1921. – Ч. 12. – с. 362; Раб-підніжок // Свобода. – 1922. – 9 грудня. – Ч. 33. – С. 3; Буковина, її минуле і сучасне / під ред. д-ра Д.Квітковського, проф. Т.Бриндзана, А.Жуковського. – Париж – Філадельфія – Дітройт: Вид-во «Зелена Буковина», 1956. – С. 378; Історично-мемуарний збірник Чортківської округи. Повіти: Чортків, Копичинці, Борщів, Заліщики. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто: Діловий Комітет Земляків Чортківської округи, 1974. – С. 43.

³⁰⁸ Шематизм всего клира греко-католицької Єпархії Станиславівської на рік Божий 1913. Річник XXVIII. – Станиславів, 1913. – С. XXVII; Шематизм всего клира греко-католицької Єпархії Станиславівської на рік Божий 1925. – Станиславів, 1925. – С. XXIX; Шематизм всего духовенства греко-католицької Львівської митрополичої архієпархії на рік 1924. Річник 72. – Львів: Накладом архієпархіяльного духовенства, 1924. – С. IV; Шематизм всего духовенства греко-католицької Львівської митрополичої архієпархії на рік 1935/36. – Львів: Накладом архієпархіяльного духовенства, 1935/36. – С. 5.

³⁰⁹ (М.). Українська Церква на Буковині (Допись.) // Нива. – 1921. – Ч. 10. – С. 299–301.

³¹⁰ Український вістник. – 1921. – Ч. 166. – С. 1; Ч. 169. – С. 1.

³¹¹ ДАІФО. – Ф. 504, оп. 1, спр. 824, арк. 1–2.

³¹² ДАІФО. – Ф. 2, оп. 11, спр. 16, арк. 2; ДАІФО. – Ф. 2, оп. 11, спр. 36, арк. 16–41.

двох воєводств (зокрема, Скальський деканат – у Борщівському, Гусятинському, Заліщицькому і Чортківському повітах; Устецький деканат – в Бучацькому, Підгаєцькому, Товмацькому, Станиславівському та Рогатинському повітах)³¹³. Отже, інтеграція Станиславівської єпархії в політико-адміністративну систему краю, яка збереглася до 1939 р., сприяла зростанню контролю та впливу польської адміністрації на ієрархію та духовенство ГКЦ.

Владика Г.Хомишин, спираючись на рішення спільних конференцій єпископів у 1919–1920 рр. про «відновлення релігійного життя з віри в нашій народі»³¹⁴, прагнув обмежити вплив політичних факторів, зміцнити Церкву шляхом відмови від «бізантійства орієнтального» та засвоєння елементів латинського обряду³¹⁵. Розпорядженням «В справі деяких змін в тексті богослужень церковних» від 17 листопада 1919 р. він закликав відновити «католицьку ціху» Богослужінь, унормувати згадування Папи та світської влади, розвинути культу св. Йосифа та Пречистої Діви Марії, усунути святкування семи Вселенських Соборів та змінити слово «православний» на «правовірний»³¹⁶. Релігійні новації владики набували суспільно-політичного забарвлення.

Значну увагу Г.Хомишин присвятив відновленню організаційної структури єпархії, діяльності єпархіальних органів. У цей час кадрового оновлення потребували капітула та консисторія (вакантними були 7 із 12 посад), деканальні уряди (більшість деканів були похилого віку), а система матеріального забезпечення й заміщення вакантних парохій, крім патронату, відтепер залежала ще й від польської адміністрації³¹⁷. Після смерті отців І.Редкевича (14 липня 1921 р.) і М. Вальницького (8 квітня 1923 р.) ординаріат оголошував конкурс на вакантні посади соборних крилошан,

³¹³ Шематизм всего клира греко-католицької Єпархії Станиславівської на рік Божий 1925. Річник ХХХ. – Станиславів: Накладом Кліра Єпархіяльного, Друкарня Льва Данкевича, 1925. – С. 173–186, 235–247.

³¹⁴ Кравчук А. Конференції Архирейів Української Греко-Католицької Церкви (1902–1937). – Львів: Свічадо, 1997. – с.52, 62, 65.

³¹⁵ Чорновол І. Митрополит Андрей Шептицький у спогадах Олександра Барвінського (До 100-річчя інтронізації митрополита Андрея Шептицького) // Київська Церква. – 2001. – № 2–3. – С. 287.

³¹⁶ Вістник Станиславівської Єпархії. – 1919. – Ч. XI–XII. – С. 43–49.

³¹⁷ ДАІФО. – Ф. 504, оп. 1, спр. 792, арк. 31; спр. 808, арк. 9–14; спр. 812, арк. 4–8; спр. 813, арк. 12–16; Шематизм всего клира греко-католицької Єпархії Станиславівської на рік Божий 1925. – Станиславів, 1925. – С. XVII–XIX; Вістник Станиславівської єпархії. – 1919. – Ч. IV–X. – С. 39; 1920. – Ч. IV–VI. – С. 23–24.

але до 1925 р. їх не було заміщено³¹⁸. Для кращого розподілу обов'язків у консисторії з почесних крилошан призначені чотири радники – катехит о. А.Войтіховський, парох Угорник Є. Шмериковський, професори семінарії доктори богослов'я Я.Медвецький і В. Бабин³¹⁹.

Єпископ Г.Хомишин провів поступові кадрові зміни в деканальних урядах Станиславівської єпархії, враховуючи заслуги старших за віком і заслужених «сеніор-деканів» і досвід молодших священиків. Так, у 1919–1920 рр. нові призначення проведено в Богородчанському (Н.Рудницький), Бучацькому (Д.Нестайко), Городенському (А.Стрільчик), Жуківському (Г.Дурделла), Косівському (В.Глібовицький), Надвірнянському (М.Ганушевський), Скальському (Д.Курдидик), Чортківському (П.Саврій) деканатах³²⁰; у 1921–1922 рр. – в Єзупільському (П.Янткевич), Тисменицькому (К.Кульчицький) і Кудриницькому (О.Капустинський) деканатах³²¹.

Суспільно-політична діяльність духовенства Станиславівської єпархії упродовж 1919–1925 рр. зазнала значних метаморфоз. Так, в умовах надзвичайного стану в Східній Галичині 1919–1922 рр. репресивна політика польської адміністрації негативно позначилось на суспільній активності духовенства. У 1919 р. зі Станиславівського воєводства були вивезені 24 священики³²². Взагалі в Станиславівській єпархії у 1919–1920 рр. було арештовано 87 духовних осіб, серед них – крилошани капітули, професори і студенти духовної семінарії, катехити, парафіяльні священики, монахи-ні³²³. Основною метою репресій було «політичне перевиховання» духовенства, що підтверджує характер обвинувачень – за діяльність у період ЗУНР³²⁴. Нова хвиля арештів у

³¹⁸ Вістник Станиславівської Єпархії. – 1919. – Ч. X–XII – С. 54; 1922. – Ч. X–XII. – С. 52; 1923. – Ч. IV–VI. – С. 15–16, 22; Діло. – 1923. – 4 квітня. – Ч. 2. – С. 3.

³¹⁹ Шематизм всего клира греко-католицької Єпархії Станиславівської на рік Божий 1925. Річник XXX. – Станиславів: Накладом Кліра Єпархіяльного, Друкарня Льва Данкевича, 1925. – С. XVIII–XIX.

³²⁰ Див.: Вістник Станиславівської Єпархії. – 1919. – Ч. IV–X. – С. 33; 1920. – Ч. IV–VI. – С. 29; Нива. – 1921. – Ч. 2. – С. 68.

³²¹ Вістник Станиславівської Єпархії. – 1921. – Ч. I–III. – С. 13; 1922. – Ч. I–III. – С. 13.

³²² Марчук В., Пилипів І. Українська греко-католицька церква й українська держава // Українознавчі студії. – 2000. – № 2. – С. 212.

³²³ Кривава книга / Упорядник, автор передмови Я.Радевич-Винницький. – Передрук вид. 1919, 1921 рр. – Дрогобич: Відродження, 1994. – С. 262–263.

³²⁴ Альманах Станиславівської Землі. – Т. II. – С. 258–259.

1920 р. була викликана підозрами в організації «українського повстання». За таким звинуваченням були арештовані, наприклад, І.Березовський, М.Березюк, В.Глібовицький, М.Смалко у Косівському деканаті³²⁵. Репресії мали неоднозначні наслідки: частина священників, уникаючи «політики», зайнялась виключно душпастирською працею, проте більшість продовжували сприймати польську адміністрацію в Галичині як нелегітимну, окупаційну владу.

Так, під час перепису населення у вересні 1921 р. значна частина духовенства єпархії вела активну агітацію проти плебісциту, який підтвердив український етнічний характер Східної Галичини³²⁶. За організований опір перепису населення було арештовано понад 30 священників³²⁷. Крім того, польська поліція вела серед духовенства пошук організаторів «українського революційного руху»³²⁸. У Станиславівському воєводстві, за даними поліції, «антидержавною діяльністю» займалися 15 священників³²⁹. Жорсткі заходи польської адміністрації мали на меті вплинути на політично активних священників, виявити серед них «лояльні одиниці»³³⁰. Однак репресивні методи часто давали протилежні результати. Так, ієрархи ГКЦ в знак протесту щодо репресій відкликали своїх ординаріатських шкільних делегатів із краювої та окружних шкільних рад³³¹. Невдовзі польська адміністрація провела розмежування духовенства на «задекларованих ворогоів держави» та «відносно лояльних». Так,

³²⁵ ДАІФО. – Ф. 2, оп. 1, спр. 181, арк. 53, 59, 61; Михайло Березюк, священник. На Гуцульщині // Український вістник. – 1921. – 31 мая. – Ч. 102. – С. 2–3; Новинки: О «зраду стану» // Український вістник. – 1921. – 21 серпня. – Ч. 166. – С. 3; «У владики – ...» // Український вістник. – 1921. – Ч. 192. – 21 вересня. – С. 5–6.

³²⁶ Макарчук С. А. Етносоциальное развитие и национальные отношения на западноукраинских землях в период империализма. – Львов: Вища школа, 1983. – С. 124–125.

³²⁷ Москалюк М.Ф. Український християнсько-суспільний рух Галичини в 20-х рр. ХХ ст. – К.: Стило, 1998. – С.14.

³²⁸ ДАІФО. – Ф. 11, оп. 1, спр. 20, арк. 5–6 зв., 11, 21; Ф. 68, оп. 2, спр. 13, арк. 2; спр. 15, арк. 1, 2; Дописи з краю: Заліщики. Пошукування за «українським повстанням», ревізії й арешти // Український вістник. – 1921. – 26 червня. – Ч. 123. – С. 4.

³²⁹ ДАІФО. – Ф. 11, оп. 1, спр. 20, арк. 28, 29.

³³⁰ ДАІФО. – Ф. 68, оп. 2, спр. 13, арк. 31; спр. 15, арк. 6.

³³¹ Рішучий протест // Український голос. – 1921. – 25 грудня. – Ч. 52. – С. 2; Всячина: Скр. Й. Справа відкликання Ордин. Відпоручників до шкільних повітових Рад // Нива. – 1922. – Ч. 2. – С. 76–77.

за даними староств в лютому – березні 1922 р., до списків «політично підозрюваних осіб» було зараховано чимало священників: у Богородчанському повіті – 15, Косівському та Городенківському – по 11, у Печеніжинському, Коломийському та Надвірнянському – по 4 священники, у Товмацькому повіті – 2 священники³³².

Спроби відновлення організаційної структури Станиславівської єпархії у 1919–1921 рр. виявили складне становище всієї ГКЦ в умовах польської окупації краю, що змусило єпископів висунути гасло «автономії» Церкви щодо держави. Контакти з польською адміністрацією виявили потребу регулювання правового статусу ГКЦ та окреслення її ролі в житті українського суспільства насамперед як релігійно-морального чинника, хоча і не знімали питання національно-політичної орієнтації духовенства та єпископату.

Для ефективної організації релігійно-морального виховання молодого покоління українців владика Г.Хомишин подбав про кадрове оновлення у кожному деканаті, призначення постійних катехитів у школах та створення системи навчально-виховних закладів під опікою Церкви. Єпископ Г.Хомишин призначив комісарів у шкільних справах в більшості деканатів Станиславівської єпархії, добираючи на ці посади молодших, але достатньо досвідчених священників із «скристалізованим» християнським і національним світоглядом, серед них – В.Гординський, Й.Проць, І.Брикович, І.Оренчук та ін.

Значну увагу єпископ Г.Хомишин зосередив на організації й утриманні захистів для повоєнних сиріт, матеріальному забезпеченні священничих вдів і сиріт³³³. З метою опіки та виховання таких сиріт під патронатом владика Г.Хомишина «Український Єпархіальний комітет опіки над воєнними сиротами», заснований ще в січні 1916 р., вже на початку 1921 р. утримував у Станиславівській єпархії 6 будинків («захистів»), де замешкали близько 300 дітей-сиріт³³⁴. Під проводом Згромадження сестер Службениць Пречистої Діви Марії в Станиславівській єпархії у 1925 р. діяли по два «захисти» у Станиславі та Борщеві, по одно-

³³² ДАІФО. – Ф. 2, оп. 1, спр. 128, арк. 36–37, 48, 50–50 зв, 73–83, 105–115 зв.

³³³ Вістник Станиславівської Єпархії. – 1919. – Ч. IV–X. – С. 23–27.

³³⁴ о. В.Лициняк. Наші гуманітарні товариства і круг їх діланья // Український вістник. – 1921. – 16 марта. – Ч. 41. – С. 3.

му – у Снятині, Городенці, Заліщиках³³⁵. Для їх утримання Г.Хомишин використовував переважно кошти з єпархіального фонду «Сироти і католицьке виховання молоді (СКВМ)» чи інших збірок пожертвувань³³⁶. Станиславівський єпископ був переконаний, що така діяльність в гуманітарній сфері «по 10–15 літах праці надасть... зовсім інший вигляд нашому культурно-національному життю»³³⁷.

Окрему роль відігравали церковні товариства, які в умовах польського режиму виступали легальними осередками суспільного життя українців. Так, в листопаді 1920 р. владика призначив Генеральним провідником єпархіального Апостольства Молитви крилошанина, ректора семінарії о. М.Вальницького³³⁸, а після його смерті – ректора духовної семінарії о. А.Бойчука³³⁹. Відновлено діяльність товариства «Інститут Непорочного Зачаття Пречистої Діви Марії», перші післявоєнні загальні збори якого були скликані 9 грудня 1919 р., а наступні – 27 квітня 1920 р.³⁴⁰. На заклик владики духовенство поширювало серед вірних часопис «Місіонар»³⁴¹.

Особливу увагу Г. Хомишин звернув на виховання і «покликання добрих священиків», «воїнів Христових»³⁴². З цієї метою він з 1921 р. направляє кандидатів зі Станиславівської єпархії на навчання в українській Папській колегії в Римі³⁴³. Однак найбільші сподівання він покладає на виховання священиків в єпархіальній духовній семінарії.

³³⁵ Шематизм всего клира греко-католицької Єпархії Станиславівської на рік Божий 1925. – С. 276–278.

³³⁶ Вістник Станиславівської Єпархії. – 1919. – Ч. X–XII. – С. 52; 1920, Ч. I–III. – С. 3; Ч. X–XII. – С. 54.

³³⁷ о. В.Лициняк. Наші гуманітарні товариства і круг їх діланья // Український вістник. – 1921. – 16 марта. – Ч. 41. – С. 3.

³³⁸ Вістник Станиславівської Єпархії. – 1920. – Ч. X–XII. – С. 47–48.

³³⁹ Рішення і зарядження Преосв. Єпископского ординаріяту в Станіславові від 1904–1931 р. / Зібрав о. Симеон Лукач. – Станіславів: Священича поміч, 1932. – С. 32.

³⁴⁰ Вістник Станиславівської Єпархії. – 1919. – Ч. IV–X. – С. 29; 1920. – Ч. I–III. – С. 5–6.

³⁴¹ Вістник Станиславівської Єпархії. – 1920. – Ч. I–III. – С. 7–8.

³⁴² Вістник Станиславівської Єпархії. – 1920. – Ч. I–III. – С. 5; 1922. – Ч. IV–IX. – С. 35–36.

³⁴³ Вістник Станиславівської Єпархії. – 1920. – Ч. I–III. – С. 5; 1921. – Ч. IV–VI. – С. 19; Ч. VII–IX. – С. 41; 1922. – Ч. IV–IX. – С. 36; Львівсько-архієпархіяльні відомости. – 1921. – Ч. 2. – 20 цвітня. – С. 1–6; Український вітник. – 1921. – 26 марта. – Ч. 50. – С. 2.

Г. Хомишин зосереджує увагу на розвитку Станиславівської духовної семінарії. У березні 1919 р. польський уряд скасував державну дотацію з релігійного фонду³⁴⁴. Поступово сформувався колектив духовної семінарії, до якого 1925 р. належали ректор А.Бойчук, віце-ректор І.Слезюк, духівник С.Лукач, префект В.Коновалець, професори В.Баран, І.Лятишевський, Я.Медвецький, М.Чарнецький, Ф.Щепкович, Д.Стек³⁴⁵.

У вересні 1920 р. єпископ Г.Хомишин, покликаючись на рекомендації спільних конференцій єпископів 1918–1920 рр., проголосив запровадження целібату у своїй єпархії шляхом прийняття до Станиславівської духовної семінарії тільки тих кандидатів, які зобов'язуються висвячуватися в безженному стані (целібсами)³⁴⁶. Невдовзі ініціатива Станиславівського єпископа Г. Хомишина викликала дискусію та протести. У 1922 рр. Товариство св. Апостола Павла надіслало до Апостольської Столиці меморіал за підписом 900 священників з проханням скасувати розпорядження єпископа Г.Хомишина про впровадження обов'язкового целібату³⁴⁷, а в 1923 р. скаргу до Риму повторили священники москвофільської орієнтації³⁴⁸. Тим часом прихильники «целібатної реформи» в січні 1923 р. обговорили ідею створення відповідної організації – Товариства беженних священників імені св. Священномученика Йосафата. Статут цього товариства, який підготували Ф.Щепкович та С.Лукач, єпископ Г.Хомишин затвердив 19 червня 1923 р.³⁴⁹. До Товариства беженних священників належали всі настоятелі та професори духовної семінарії, а його першим головою був о.

³⁴⁴ Кривава книга. – Дрогобич, 1994. – С. 74; о. д-р Хома І. Українське Посольство при Апостольському Престолі 1919–1921 // Богословія. – 1981. – Т. 1. – С. 49; Нива. – 1921. – Ч. 5. – С. 163.

³⁴⁵ Вістник Станиславівської Єпархії. – 1920. – Ч.Х-ХІІ. – С. 59; 1921. – Ч. І-ІІІ. – С.12.

³⁴⁶ о. І.Л. З історії Духовної Семінарії в Станіславові // Альманах українських богословів. – Жовква, 1923. – С. 140; о. Др. Лятишевський. Целібат // Український голос. – Перемишль, 1922. – 26 марта. – Ч. 13. – С. 1.

³⁴⁷ Учасник. Загальні Збори Т-ва св. Ап. Павла. У Львові дня 7.ІІІ.1922. // Нива. – 1922. – Ч. 3–4. – С. 144.

³⁴⁸ ЦДАУ у м. Львові. – Ф. 129, оп. 2, спр. 1370, арк. 1–7.

³⁴⁹ Див.: Статут і програма Товариства беженних священників ім. св. Священномученика Йосафата в Станіславові. – Станіславів: Накладом Товариства беженних священників ім. св. Священномученика Йосафата в Станіславові, 1925. – С. 14.

д-р Ф.Щепкович, пізніше – ректор о. д-р А.Бойчук³⁵⁰. Целібатна реформа проводилася поетапно, а з 1923 р. набула обов'язкового характеру. Завдяки жорсткій позиції єпископа частка целібсів у Станиславівській єпархії за 1913 – 1925 рр. зростає від 26 до 61 священника, а 1927 рр. до 108 священників³⁵¹.

Духовенство Станиславівської єпархії поступово активізує свою культурно-просвітницьку діяльність, спрямовану на захист національно-культурних прав українців. Відновлення мережі українських товариств «Просвіта», «Сільський Господар», УПТ «Рідна Школа» у 1923–1925 рр. відбувалося за активної участі та підтримки греко-католицького духовенства³⁵². Наприкінці 1922 – на початку 1923 рр. польська адміністрація розпочала реєстрацію українських товариств, чим легалізувала їхню діяльність³⁵³.

Однак тенденція до зменшення впливу греко-католицького духовенства на культурно-просвітницькі та економічні товариства у 1920–1925 рр.³⁵⁴, очевидно, стимулювала його до створення нової станової організації, попри наявність декількох церковних організацій (Товариство св. Апостола Павла, Товариство св. Апостола Петра, Товариство катехитів, Марійські товариства, Апостольства Молитви та ін.).

³⁵⁰ Див. і порівн.: Статут і програма Товариства безженних священників ім. св. Священномученика Йосафата в Станиславові. – Станиславів: Накладом Товариства безженних священників ім. св. Священномученика Йосафата в Станиславові, 1925. – С. 13; Звіт Звичайних Загальних Зборів Товариства безженних священників ім. св. свщмч. Йосафата, що відбулися дня 30 січня 1936 р. в будинку Духовного Семинара у Станиславові. – Станиславів, 1936. – С. 1.

³⁵¹ Шематизм... на рік Божий 1925. – С. 291; Шематизм всего клира греко-католицької Єпархії Станиславівської на рік Божий 1927. Річник XXXI. – Станиславів, 1927. – С. 162.

³⁵² Див.: Коломия і Коломийщина: Збірник споминів і статей про недавнє минуле. – Філадельфія: Вид-во Ком. коломиян, 1988. – С. 366; Дописи: Боднарів, повіт Станиславів. (Віднова читальні «Просвіти») // Письмо з Просвіти. – 1922. – 1 мая. – Ч. 19–20. – С. 158; Дописи: Височанка, повіт Станиславів. Ів. Ст. (Віднова читальні «Просвіти») // Письмо з Просвіти. – 1922. – 1 мая. – Ч. 19–20. – С. 158–159; Дописи: Молодятин, п. Печеніжин // Письмо з Просвіти. – 1922. – 1 липня. – Ч. 27–28. – С. 223; Дописи: Камінне, пов. Надвірна // Письмо з Просвіти. – 1922. – 15 липня. – Ч. 29–30. – С. 241.

³⁵³ ДАІФО. – Ф. 2, оп. 6, спр. 36, арк. 1, 24; Ф. 6, оп. 1, спр. 68, арк. 1–3; Ф. 26, оп. 1, спр. 8, арк. 1; ДАТО. – Ф. 231, оп. 1, спр. 19, арк. 1–16; Новинки: Реєстрація товариств // Діло. – 1923. – 24 травня. – Ч. 39. – С. 3.

³⁵⁴ ДАІФО. – Ф. 6, оп. 1, спр. 68, арк. 3, 5, 8, 33–36; Д-р Яр. Левицький. З приводу Заг. Зборів «Просвіти» // Нива. – 1924. – Ч. 2–3. – С. 90–92; Всячина: Перегрупування; Наше Всч. Духовенство для «Рідної Школи» // Нива. – 1924. – Ч. 2–3. – С. 101–103.

У 1920 р. у клерикально-консервативних колах було підготовлено проект католицького товариства «Український християнський союз» (УХС)³⁵⁵, але, попри зацікавлення митрополита А.Шептицького і єпископа Г.Хомишина, ініціатори припинили організаційну діяльність³⁵⁶. Так само невдалою виявилась спроба створити навесні 1923 р. Християнсько-народну партію³⁵⁷.

У зв'язку із бойкотом виборів до польського сейму і сенату 1922 р. було відхилено ідею автономії Галичини як розумного компромісу з Польщею, яку репрезентували о. Т.Войнаровський і єпископ Г.Хомишин³⁵⁸. У зв'язку з антивиборчою агітацією у жовтні – листопаді 1922 р. було арештовано 76 священиків і 2 богословів³⁵⁹.

Врешті, 14 березня 1923 р. рішенням Ради послів Антанти дозволено Польщі приєднати Галичину, що викликало гостру реакцію українського населення. Повітові староста розіслали парохіальним урядам заклики відправити урочисті Богослужіння з нагоди «врегулювання східних кордонів Польщі»³⁶⁰. У відповідь єпископ Г.Хомишин наголосив, що «таке домагання переходить компетенцію світських влад», а священики не є «функціонерами Урядів світсь-

³⁵⁵ Цит. за: Москалюк М.Ф. Український християнсько-суспільний рух Галичини в 20-х рр. ХХ ст. – К.: Стилос, 1998. – С. 7.

³⁵⁶ Москалюк М.Ф. Український християнсько-суспільний рух Галичини в 20-х рр. ХХ ст. – К.: Стилос, 1998. – С.7–9.

³⁵⁷ Там само. – С. 19–20.

³⁵⁸ Кугутяк М. Галичина. Сторінки історії: Нарис суспільно-політичного руху (ХІХ ст. – 1939 р.). – Івано-Франківськ, 1993. – С. 164–165.

³⁵⁹ ЦДІАУЛ. – Ф. 408, оп. 1, спр. 47, арк.11, 41–42, 49а–50; Масові арештування: Делятинщина // Свобода. – 1922. – 8 листопада. – Ч. 9. – С. 1–2; Польські вибори і Сх. Галичина: Передвиборчий терор по селах // Свобода. – 1922. – 8 листопада. – Ч. 9. – С. 3; Галицькі відносини: Ревізії й арештування // Свобода. – 1922. – 10 листопада. – Ч. 10. – С. 1–2; Галицькі відносини: Масові арештування // Свобода. – 1922. – 11 листопада. – Ч. 11. – С. 1–2; Галицькі відносини: Галицькі відносини: Масові арештування: Микуличин // Свобода. – 1922. – 12 листопада. – Ч. 12. – с. 1; Галицькі відносини: Масові арештування // Свобода. – 1922. – 14 листопада. – Ч.13. – С. 1–2; Після польських виборів у Сх. Галичині: Косівщина // Свобода. – 1922. – 15 листопада. – Ч. 14. – С. 4–5; Галицькі відносини: Масові арештування // Свобода. – 1922. – 18 листопада. – Ч. 17. – С. 2–3; Шематизм всего клира греко-католицької Епархії Станиславівської на рік Божий 1925. Річник ХХХ. – Станиславів: Накладом Кліра Епархіяльного, Друкарня Льва Данкевича, 1925. – С. 38, 40, 54, 58, 117, 121, 148, 150, 164, 167, 246, 256, 257.

³⁶⁰ «Тебе Бога хвалим» за париське вирішення // Діло. – 1923. – 12 травня. – Ч. 30. – С. 2.

ких»³⁶¹. Натомість владика закликав духовенство відправити Богослужіння «за упавших борців народних» та підтримати видання «Листа втрат з нашої визвольної війни»³⁶². Отже, вирішення питання державно-правового статусу Східної Галичини в березні 1923 р. започаткувало новий етап відносин Польської держави і ГКЦ, який з цього часу «характеризується протистоянням між ними в сфері національно-культурних прав українців»³⁶³.

З приводу цих подій єпископ Г.Хомишин у листі до лідера ХСП О.Барвінського 7 квітня 1923 р. писав: «Удар зісланий на нас за допустом Провидіння нехай буде великим упімненням, не треба попадати у зневіру або голосити сентиментальні нарікання, але взятися треба до позитивної праці в ім'я ідеї Христової. Лишень в тім можемо сподіватися побіди»³⁶⁴.

Владика Г.Хомишин ще з листопада 1922 р. долучився до обговорення умов Конкордату в рамках «ватиканської комісії»³⁶⁵. Тоді вдалося відкинути протегований польським єпископатом проект відкриття римо-католицької дієцезії в Станіславі³⁶⁶. Серед інших проблем, що обговорювалися комісією, було питання земельної реформи, що викликала широкий резонанс в колах греко-католицького духовенства³⁶⁷.

Більшість духовенства Станіславівської єпархії підтримала ідеологічну платформу УНТІ, яка ґрунтувалася на основі ідей національно-територіальної автономії та «реальної органічної праці» в усіх ділянках суспільного життя із

³⁶¹ Вістник Станіславівської Єпархії. – 1923. – Ч. IV–VI. – С. 14–15.

³⁶² Вістник Станіславівської Єпархії. – 1923. – Ч. IV–VI. – С. 18–19.

³⁶³ Перевезій В. Греко-католицька церква в умовах українсько-польської конфронтації 20–30-х рр. ХХ ст. – К., 1998. – С. 20.

³⁶⁴ цит. із: ВР ЛНБ. – Ф. 11, спр.2665 / п. 160, (Хомишин Григорій, єпископ. Листи до Барвінського Олександра Григоровича, 1904–1923 рр., Станіслав, Борщів, Львів), арк.103.

³⁶⁵ ЦДІАУЛ. – Ф. 408, оп. 1, спр. 19, арк. 3; О. Д-р Г.К. Що нам грозить? (Кілька слів про аграрну реформу наших церковних посіlostий) // Нива. – 1923. – Ч. 1. – С. 20; 3 польських справ: Конкордат з Ватиканом // Свобода. – 1922. – Ч. 22. – 25 листопада. – С. 4.

³⁶⁶ Пилипів І. Конкордат Речі Посполитої з Апостольським Престолом та його наслідки для ГКЦ // Науковий вісник Чернівецького університету. Серія: Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини. – 2010. – Вип. 514–515. – С. 168.

³⁶⁷ ЦДІАУЛ. – Ф. 408, оп. 1, спр. 19, арк. 3–7; Всячина: Й.Скр. Проект п. Керніка в справі дібр духовних // Нива. – 1922. – Ч. 2. – С. 75–76; О. Д-р Г.К. Що нам грозить? (Кілька слів про аграрну реформу наших церковних посіlostий) // Нива. – 1923. – Ч. 1. – С. 17–24; Ч. 2. – С. 53–57; Вивласнення духовних земель («мертвої руки») // Свобода. – 1922. – 14 грудня. – Ч. 37. – С. 3.

застосуванням легальних методів діяльності³⁶⁸. Так, до складу Ширшого народного комітету УНТП ввійшли священники Станиславівської пархії Ю.Гірняк з Ямниці та о. С.Матковський із Боссир³⁶⁹. Серед учасників повітових з'їздів УНТП 1923 р. були священники І.Чорнодоля, Т.Вергун, І.Брикович, С.Матковський, та ін.³⁷⁰. На основі ідеї «позитивної, органічної праці» духовенство Станиславівської єпархії й розгорнуло свою суспільну діяльність в наступний період.

Суспільно-політична позиція духовенства Станиславівської єпархії упродовж 1923–1925 рр. поступово змінюється – від «радикального опору» до «розумної лояльності». Так, за даними воєводства, святкові Богослужіння з нагоди свята польської конституції (3 травня) у 1923–1924 рр. не відправив жоден греко-католицький священник у Городенківському, Коломийському, Косівському, Надвірнянському, Печеніжинському, Товмацькому, Станиславівському повітах; проте у Богородчанському повіті із 24 священників у 1923 р. святкову літургію відправили 8, а 1924 р. – 21 священник³⁷¹.

У вересні 1924 р. Станиславівський воєвода Г.Юристовський надіслав урядові у Варшаві звіт, за даними якого, із 588 священників в межах воєводства 154 були «приятні і лояльні» до польської адміністрації, 108 – своєю поведінкою дали зрозуміти, що не вникають у політичні справи і присвятили себе виключно душпастирській праці, 126 – були прихильниками УНТП, але не давали підстав говорити про себе, як про ворогів Польської держави, натомість 200 священників не приховували своєї антипатії до Польщі. Воєвода зауважив, що найменша частка вороже налаштованих до влади священників є саме у Станиславівській єпархії, а

³⁶⁸ Кугутяк М. Історія української націонал-демократії (1918–1929). Т. 1. – Київ – Івано-Франківськ: Плай, 2002. – С. 271–272.

³⁶⁹ Ширший Народній Комітет // Діло. – 1923. – 25 травня. – Ч. 40. – С. 3; Шематизм всего клира греко-католицької Єпархії Станиславівської на рік Божий 1925. Річник ХХХ. – Станиславів: Накладом Кліра Єпархіяльного, Друкарня Льва Данкевича, 1925. – С. 169, 212.

³⁷⁰ В справі Повітових Народніх Зїздів! // Діло. – 1923. – 24 серпня. – Ч. 115. – С. 1; Observator. Повітовий Народній Зїзд в Борщеві // Діло. – 1923. – 10 липня. – Ч. 77. – С. 2–3; Повіт. Народній Зїзд Гусятинщини // Діло. – 1923. – 11 липня. – Ч. 78. – С. 3; Ев. Повітовий Народній Зїзд в Чорткові // Діло. – 1923. – 5 серпня. – Ч. 99. – С. 1.

³⁷¹ ДАІФО. – Ф. 2, оп. 1, спр. 212, арк. 5, 7–9, 11, 12, 22, 25–27.

найбільша – у Львівській архієпархії, що пов'язував з особливостями суспільної позиції ієрархів³⁷².

Таким чином, Станиславівська єпархія в умовах становлення польської адміністрації в Східній Галичині 1919–1925 рр. пережила складний перехідний період становлення системи церковно-державних відносин, що внаслідок еволюції національно-політичних орієнтацій визначала напрями та форми суспільної діяльності ієрархії і духовенства, впливала на відновлення організаційної структури.

Розвиток Станиславівської єпархії в наступний період, рубежами якого є, з одного боку, ратифікація Конкордату 1925 р., а з іншого – початок Другої світової війни 1939 р., відбувається в умовах нової моделі церковно-державних відносин у Польській державі. У цей період основними нормативними документами, що регламентували правовий статус і розвиток ГКЦ, були Конкордат між Польщею та Апостольським Престолом 1925 р. та конституція Польщі 1921 р.

Конкордат між Апостольською Столицею і Польською Республікою був підписаний 10 лютого 1925 р., затверджений законом від 25 квітня 1925 р., ратифікований шляхом обміну документів 2 червня 1925 р. за підписом Л. Лаурі, та представників польського уряду, увійшов у дію 3 серпня 1925 р.³⁷³. Конкордат дозволив, з одного боку, визначити правовий статус і структуру Греко-Католицької Церкви в межах Польської держави на основі державного та канонічного права (ст. 1, 9, 26), унормувати порядок призначень єпископів і духовенства (ст. 11, 19–21), їх матеріальне становище (ст. 14–17, 24), а з іншого – забезпечити лояльність єпископату і духовенства щодо цієї держави (ст. 12, 20, 22)³⁷⁴.

Нова модель церковно-державних відносин, що ґрунтувалася на положеннях Конкордату 1925 р., суттєво позначилась на розвитку організаційної структури Станиславівської єпархії як складової Галицької митрополії, релігійній (душпастирській) і суспільній діяльності єпископа Г.Хоми-

³⁷² Цит. за: Єгрешій О.І. Участь єпископа Григорія Хомишина в національно-визвольних змаганнях українського народу 1918–1925 рр. // Обрії. – 2002. – № 2. – С. 86–87.

³⁷³ Пилипів І. Конкордат Речі Посполитої з Апостольським Престолом та його наслідки для ГКЦ // Науковий вісник Чернівецького університету. Серія: Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини. – 2010. – Вип. 514–515. – С. 167.

³⁷⁴ Вістник Станиславівської Єпархії. – Станиславів, 1925. – Ч. 9–12. – С. 47.

шина та духовенства, адже, з одного боку, змушувала декларувати лояльність щодо держави, а з іншого – постійно дбати про забезпечення «автономії церкви» у відносинах з державою та розвиток українського суспільства на засадах християнської віри. Конкордат 1925 р., на думку О.Єгрешія, став «визначальним рубежем у суспільно-політичній діяльності станіславівського владика», який «як законослухняний громадянин дотримувався умов договору»³⁷⁵.

Владика Г.Хомишин, схилиючись у суспільно-політичних поглядах до ідеї українсько-польського порозуміння та поступового формування шляхом «органічної праці» української автономії в складі Польщі, обґрунтовує й реалізує в Станіславівській єпархії «окцидентальну» модель розвитку, зокрема, через утвердження «обрядових інновацій», підготовку у місцевій духовній семінарії нового покоління священиків у стані celibату, створення та координацію діяльності релігійно-церковних товариств і клерикальних партій. Його архипстирська та суспільна діяльність у 1925–1939 рр., спрямована на «духовну реформу» в межах довіреної йому єпархії, поступово приводить до формування феномену «станіславівського табору», під яким сучасники Г.Хомишина розуміли певну «автономність» розвитку релігійно-церковного життя Станіславівської єпархії в структурі Галицької греко-католицької митрополії³⁷⁶, а сучасні історики трактують як «практику і традицію локальної релігійної культури, яку плекав місцевий єпископ, блаженний Григорій Хомишин»³⁷⁷. В той же час діяльність єпархіального духовенства, абсолютна більшість якого вже розв'язала проблему національної ідентифікації на користь українства, розвивається в декількох взаємопов'язаних напрямках – релігійному, суспільно-політичному і культурно-просвітницькому, а її інтенсивність обумовлюється особливостями суспільно-політичної ситуації.

³⁷⁵ Єгрешій О. Єпископ Григорій Хомишин: портрет релігійно-церковного і громадсько-політичного діяча. – С. 53.

³⁷⁶ ЦДІАУЛ. – Ф. 129, оп. 1, спр. 1373, арк. 1-5; ДАІФО. – Ф. 2, оп. 1, спр. 773, арк. 4-4 зв.; Коломия й Коломийщина: Збірник споминів і статей про недавнє минуле. – 1988. – С.123–124.

³⁷⁷ Створення Івано-Франківської митрополії допоможе увиразнити місцеві культурні традиції, – історик Ігор Скочиляс. Опубліковано: 15 грудня 2011 [Електронний ресурс] // Український католицький університет. – Режим доступу: <http://ucu.edu.ua/news/5953/> [19.12.2011].

Дотримуючись умов Конкордату 1925 р., владика Г.Хомишин частково дистанціювався від митрополита А.Шептицького у здійсненні окремих релігійно-церковних реформ. Так, змушений погодитись із резолюцією спільної конференції ієрархів Галицької митрополії 8-9 травня 1925 р. щодо реформи календаря як «небезпечного експерименту», Станіславівський єпископ у листуванні з Галицьким митрополитом дає зрозуміти, що залишається непохитним у справі celibату³⁷⁸. Зберігаючи солідарність з митрополитом А.Шептицьким і єпископом Й.Коциловським у багатьох рішеннях спільних конференцій ієрархів Галицької митрополії упродовж 1925–1937 рр., владика Г.Хомишин продовжує категорично обстоювати власні погляди на суспільно-політичні та релігійно-церковні процеси. Характерною їх рисою є переконання у потребі зберігати і розвивати єдність з Римським Апостольським Престолом як серйозну протипоширення ворожих до ГКЦ ідеологій і рухів – як політичних (радикалізм, радянське фільство, атеїзм), так і релігійних (православ'я, протестантизм).

The article deals with formation and development of Stanislaviv diocese in 1885–1939 years, analyzes the development of the organizational structure, specificity of religious, social, political, cultural and educational activities of bishops and priests in the context of the Ukrainian national movement XIX–XX centuries.

Keywords: Stanislaviv diocese, the canonical territory, bishop, Kapitula, consistory, the theological seminary, deanery government, the parish government, clergy, pastor, vicar.

³⁷⁸ ЦДІАУЛ. – Ф. 358, оп. 1, спр. 163 (Листи Станіславівського єпископа Григорія Хомишина. Т. 1, 1907–1930 рр., 225 арк.), арк. 120.

УДК 94 (477.030)

Степан БОРЧУК

КРАЄЗНАВЧА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ УКРАЇНИ – 26-ТОМНА «ІСТОРІЯ МІСТ І СІЛ УКРАЇНСЬКОЇ РСР».

Докладне вивчення особливостей підготовки першого радянського енциклопедичного видання з історії УРСР, нюансів наукових позицій кожного з творців/учасників «РЕІУ», загального політико-ідеологічного контексту доби наприкінці 1960-х – на початку 1970-х рр. та його впливу на виконання цього енциклопедичного проекту дозволить краще усвідомити особливості історіографічного процесу у республіці цього часу, побачити у надрукованому чотиритомнику не лише обмеженість чи виразні вади цього «інформаційного ресурсу», а й реконструювати ті історіографічні конструкти, події, особи, які, так би мовити, залишилися «за кадром» видання або ж представлені у ньому в урізаному, вихолощеному, а то й сфальшованому вигляді.

Ключові слова: енциклопедія, наука, історія, міста, села, розвиток, дослідники, редакція.

Робота Головної редакції «Української Радянської Енциклопедії» 1957–1965 рр. не лише завершилася першим успішним виданням великої української енциклопедії, а й заклала підвалини до майбутньої роботи над іншими глобальними проектами.

У першій половині 1960-х рр. тогочасним керівництвом УРСР було ухвалено низку важливих рішень щодо розвитку історичного краєзнавства. Так, 29 травня 1962 р. ЦК КП України ухвалив постанову про видання «Історії міст і сіл Української РСР» у 26-ти томах. Для його підготовки була створена Головна редакційна колегія на чолі з заступником Голови Ради Міністрів УРСР П. Т. Троньком, до складу якої увійшли провідні учені – соціогуманітарії, вузівські викладачі історичних дисциплін, співробітники установ АН УРСР. Заступником голови Головної редколегії «Історії міст і сіл УРСР» був призначений директор Інституту історії АН УРСР О. К. Касименко¹.

¹ Див., напр.: Кондрацький А. А. Історико-географічні аспекти багатотомного видання «Історія міст і сіл Української РСР» / А. А. Кондрацький // Український історико-географічний збірник / [О. В. Молодчиков, М. О. Корольова,

Нариси й статті з історії міст, сіл, підприємств, колгоспів упродовж 1950-х років друкувалися краєзнавцями у Донбасі, Житомирській, Київській, Харківській, Хмельницькій, Чернігівській, Черкаській та інших областях республіки. Важливою формою краєзнавчої роботи були екскурсійно-туристичні походи для дослідження природи, ознайомлення з пам'ятниками історії та культури. З кожним роком все більше уваги розробці питань історичного краєзнавства приділяли науково-дослідні установи. Так, наприклад, у середині 1950-х років розпочалася робота зі складання історико-географічного словника в Інституті історії АН УРСР та Інституті суспільних наук АН УРСР у Львові. Архівні установи республіки у повоєнний час почали активніше займатися використанням документальних матеріалів з науковою метою. 1956–1959 рр. архіви УРСР за участю наукових установ й вищих навчальних закладів підготували й опублікували близько 50 збірників документів, в яких висвітлювалося історичне минуле українських територій, в тому числі й міст та сіл України. Щоправда, акцент у цих виданнях робився на «успіхах соціалістичного будівництва»².

Вищенаведене стало сприятливим ґрунтом, що на ньому серед наукової громадськості республіки виник задум створення багатотомної історії міст і сіл УРСР. Ця ідея була підтримана Інститутом історії АН УРСР, Інститутом історії партії при ЦК Компартії України – філією Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС й Архівним управлінням при Раді Міністрів УРСР, які звернулися до ЦК КПУ з пропозицією підготувати й видати «Історію міст і сіл Української РСР». Ініціатива була санкціонована компартійним

Н. В. Комаренко, А. А. Кондрацький, А. І. Доценко та ін.; редкол.: І. О. Гуржій (відп. ред.) та ін.]; АН УРСР. Інститут історії. – К.: Наук. думка, 1972. – Вип. 2. – С. 36–37; Тронько П. Т. Летопись дружбы и братства: Из опыта создания «Истории городов и сел Украинской ССР» в 26 т. / П. Т. Тронько; [АН УССР. Ин-т истории; отв. ред. И. Л. Бутич]. – К.: Наук. думка, 1981. – С. 16; Тронько П. Т. Історія міст і сіл України в контексті регіональних досліджень: досвід, проблеми, перспективи / П. Т. Тронько. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2001. – 49 с.; Бажан О. Краєзнавча енциклопедія України (до 50-річчя ухвалення постанови ЦК КПУ «Про видання «Історії міст і сіл Української РСР»») / О. Г. Бажан // Краєзнавство: Науковий журнал. – 2012. – № 3. – С. 26–31; та ін.

² Тронько П. Т. Летопись дружбы и братства: Из опыта создания «Истории городов и сел Украинской ССР» в 26 т. – С. 15–16.

керівництвом республіки й 29 травня 1962 р. з'явилася вищезгадана постанова ЦК Компартії України щодо підготовки на громадських засадах до 50-річчя Жовтневої революції 26-томного видання з історії міст і сіл УРСР.

Успішне виконання надскладного завдання щодо підготовки багатотомного видання з історії населених пунктів України значною мірою залежало від продуманої організації роботи. Тому Головна редколегія проекту особливу увагу приділяла науково-організаційним питанням. Багаторічну працю над «Історією міст і сіл Української РСР» умовно можна розділити на три етапи: перший – організаційно-підготовчий (1962 р. – весна 1964 р.); другий – підготовка рукописів історичних нарисів і довідок, апробація й наукове редагування текстів (весна 1964 р. – осінь 1967 р.); третій – публікація томів «Історії міст і сіл Української РСР» (1967–1974 рр.)³. На початку першого етапу були затверджені редколегії усіх томів, які очолювали секретарі обкомів КП України з ідеологічної роботи.

На середину 1962 р. у містах, містечках, селищах, великих селах й районних центрах республіки для збирання відповідних матеріалів партійними органами були створені комісії, що визначили населені пункти, про які планувалося готувати нариси, організований громадський актив, укомплектовані робочі групи. Міські й районні комісії очолювали секретарі районних й міських комітетів КПУ, сільські й селищні робочі групи – секретарі первинних парторганізацій, директори шкіл, учителі-історики. Втім, не бракувало й недоліків у розгортанні роботи над виданням – насамперед під час формування редколегій, добору авторів й роботи з ними. Тому неодноразово доводилося переглядати попередні рішення й вносити належні корективи⁴.

Ускладнили роботу зміни в адміністративно-територіальному поділі, що відбулися на початку 1963 р. Внаслідок укрупнення районів (замість 604 раніше наявних було створено 251 новий) чимало районних комісій припинили

³ Тронько П. Краєзнавство України: здобутки і проблеми (до III з'їзду Всеукраїнської спілки краєзнавців) / П. Т. Тронько; [НАН України. Інститут історії України; наук. ред. акад. НАН України В. А. Смолій]. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2003. – С. 56–59.

⁴ Тронько П. Т. Летопись дружбы и братства: Из опыта создания «Истории городов и сел Украинской ССР» в 26 т. – С. 19.

своє існування. Поряд з цим в областях, де діяли два обкоми КПУ й облвиконкоми (промисловий і сільський – «новація» М. Хрущова), було створено відповідно дві редколегії. Лише у Рівненській, Волинській, Тернопільській, Івано-Франківській, Чернівецькій й Закарпатській областях продовжували роботу попередні редколегії. Зрештою, у першій половині 1964 р. єдині редколегії були відновлені у всіх областях УРСР⁵.

Головна редколегія займалася опрацюванням наукових засад видання, визначенням його структури, виявленням джерел, раціональним розподілом обов'язків поміж учасниками проекту, навчанням кадрів. Чималих зусиль довелося докласти, аби переконати окремих керівників у можливості й доцільності підготовки «Історії міст і сіл Української РСР» на громадських засадах. Зрозуміло, що «комуністичні принципи», покладені в основу видання, спрацьовували далеко не завжди й всюди, оскільки, наприклад, серйозну проблему становило неодноразове передруковування з подальшим виправленням й чистовим передруковуванням рукописів текстів історичних нарисів до томів видання. У більшості випадків гроші на передруковування таки доводилося знаходити. Аналогічною була ситуація з фотоілюстраціями⁶.

Одним з найвідповідальніших завдань була організація науково-методичного керівництва на усіх етапах роботи й у всіх ланках авторського колективу. Такого досвіду не було ні в СРСР/УРСР, ні за кордоном, оскільки «Історія міст і сіл Української РСР» була першою працею, що до її створення залучалася така значна кількість осіб різної кваліфікації – учителів й функціонерів партійно-державного апарату, громадських організацій, співробітників науково-дослідних установ, державних й партійних архівів, бібліотек та музеїв, викладачів ВНЗ. Насамперед слід було опрацювати науково-методичні засади видання й довести їх до всіх учасників виконання цього масштабного проекту. Саме з цього й розпочала свою роботу Головна редколегія.

Упродовж 1962 р. Головна редколегія «Історії міст і сіл Української РСР» за участю робочої групи, створеної на

⁵ Там само. – С. 38–39; ЦДАВО України. – Ф. 4633. – Оп. 1. – Спр. 12. – Арк. 124.

⁶ ЦДАВО України. – Ф. 4633. – Оп. 1. – Спр. 12. – Арк. 52.

початку роботи й до складу якої увійшли співробітники Архівного управління при Раді Міністрів УРСР, академічних інститутів історії, економіки, археології, мовознавства, мистецтвознавства, фольклору та етнографії, опрацювала й 6 лютого 1963 р. затвердила методичні вказівки обласним редколегіям, міським та районним комісіям щодо написання «Історії міст і сіл Української РСР», що у них були викладені ідейна й наукова спрямованість видання, структура й обсяг нарисів і томів⁷. У методичних вказівках наголошувалося, що «Історія міст і сіл Української РСР» має бути цільним виданням «на засадах марксистсько-ленінської науки», а його надзавданням – «висвітлення на конкретних прикладах тих соціалістичних перетворень, що сталися у містах і селах республіки за 50 років Радянської влади завдяки послідовному здійсненню ленінської національної політики». Кожний том і кожний нарис 26-томника повинні були засвідчувати «велич успіхів українського народу в галузі господарського і культурного будівництва, досягнутих під керівництвом Комуністичної партії Радянського Союзу, її ленінського Центрального Комітету, під керівництвом Комуністичної партії України»⁸. Водночас нариси мали містити найважливіші дані про конкретний населений пункт з часу виникнення й до сьогодення. Значна увага мала приділятися «висвітленню соціально-економічного і політичного становища українського народу до 1917 р., революційної боротьби трудящих проти експлуататорів за перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції»⁹.

Кожній області, а також столиці УРСР – Києву – відводився окремий том. Усе видання повинно було мати однаковий формат й поліграфічне оформлення. Кожна книга багатотомника містила у собі передмову; історико-економічний нарис про область; нарис про обласний центр; нариси про міста обласного підпорядкування, які не були районними центрами; матеріали про райони за алфавітом; нарис про районний центр з загальною характеристикою району; нариси про міста районного підпорядкування; згодом за алфа-

⁷ Тронько П. Т. *Летопись дружбы и братства: Из опыта создания «Истории городов и сел Украинской ССР»* в 26 т. – С. 19–20.

⁸ ЦДАВО України. – Ф. 4633. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 12.

⁹ Там само.

вітом нариси про селища міського типу й довідки про села – центри сільських Рад – з характеристикою підпорядкованих їм населених пунктів. Усі томи мали бути багато ілюстрованими, містити покажчик імен та географічний покажчик, списки ілюстрацій й осіб, які, крім авторів нарисів, брали участь у підготовці видання¹⁰.

Обсяг усього видання орієнтовно визначався у 2 800 – 3 000 авторських аркушів. Провадився пошук оптимального обсягу характеристики районів й історичних довідок. Спершу для історико-економічного нарису про область відводилося до 2 авторських аркушів, обласний центр – до 1,5 аркуша, місто обласного підпорядкування й райцентр – 1 авторський аркуш. Нарис про місто районного підпорядкування не повинен був перевищувати 0,5 аркуша, довідки про села – центри сільрад – 0,18 аркуша – й селища міського типу – 0,15 аркуша. Одначе невдовзі Головна редакційна колегія упевнилася, що невеликий обсяг нарисів негативно впливав на їхній зміст. Відтоді зупинилися на таких орієнтовних обсягах: до 1 авторського аркуша – нарис про село, селище міського типу, місто районного підпорядкування; до 3 аркушів – нарис про обласний центр та область; до однієї машинописної сторінки – для довідки про центр міської, селищної й сільської Ради. Допускалися й відхилення у бік збільшення обсягів нарисів і довідок – залежно від значення міста, села або певної території у минулому й сучасності з огляду на їхній економічний розвиток, насиченість й значимість історичних подій¹¹.

Від кількості міст, селищ міського типу й сіл в області залежав й обсяг тому. Складання списку населених пунктів, які мали увійти до тому, й попереднє визначення їхнього обсягу належали до компетенції обласних редколегій, міських і районних комісій. Головна редколегія натомість окреслювала перелік питань, які слід було висвітлювати, рекомендувала основні засади організації роботи, завдання авторів, а також районних і міських комісій, редакційних колегій томів. Одночасно визначалася й почерговість етапів роботи над томами: збирання матеріалу, його системати-

¹⁰ Тронько П. Т. *Летопись дружбы и братства: Из опыта создания «Истории городов и сел Украинской ССР»* в 26 т. – С. 20.

¹¹ Там само. – С. 20–21.

зація, написання нарисів і довідок, рецензування, редагування, художнє й поліграфічне оформлення видання. Наголошувалося, що до написання нарисів про той або інший населений пункт можна приступати лише після ретельного вивчення усіх відповідних документальних матеріалів і літератури. Відповідно до загальних завдань проекту, викладених у методичних вказівках, була опрацьована програма (анкета) збирання матеріалу, яка передбачала всебічне висвітлення історії населених пунктів й визначала послідовність викладу матеріалу у нарисах. Рекомендувалася орієнтовна структура нарису про окремий населений пункт. На допомогу редколегіям томів, районним комісіям й авторському колективу планувалося підготувати макет одного з томів (Київська область)¹².

З наближенням до завершення роботи щодо визначення обсягу усього видання, його окремих томів, нарисів і довідок, їхньої структури, тривала розробка й удосконалення методичних вказівок. Цю роботу Головна редколегія доручила щойно створеному згідно з постановою Президії АН УРСР від 5 вересня 1963 р. у складі академічного Інституту історії спеціальному відділу історії міст і сіл. Завідувачами відділу були доктор історичних наук О. А. Парасунько (1963–1969), його наступником (з 1969 р.) – кандидат історичних наук І. С. Слабеев (він же водночас був відповідальним секретарем Головної редколегії «Історії міст і сіл УРСР»). На допомогу відділу виділили науковців з академічних інститутів економіки, археології, мовознавства, літератури, мистецтвознавства, фольклору та етнографії¹³. Поклавши за основу короткі методичні вказівки Головної редколегії 1963 р., відділ розробив «Розгорнуті методичні вказівки авторським колективам, комісіям і редакційним колегіям томів «Історії міст і сіл Української РСР», які 8 травня 1964 р. затвердила Головна редколегія, розіславши згодом усім редколегіям томів¹⁴.

1 лютого 1964 р. як результат попередньої роботи над виконанням масштабного проекту з історії населених пунктів республіки з'явилася адресована ЦК Компартії України

¹² ЦДАВО України. – Ф. 4633. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 15–20.

¹³ Тронько П. Т. Летопись дружбы и братства: Из опыта создания «Истории городов и сел Украинской ССР» в 26 т. – С. 22.

¹⁴ ЦДАВО України. – Ф. 4633. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 56–85.

«Доповідна записка про хід виконання постанови ЦК КП України від 29 травня 1962 р. «Про видання «Історії міст і сіл Української РСР» за підписами секретаря ЦК Компартії України з ідеології А. Д. Скаби, голови Головної редколегії «Історії міст і сіл УРСР», заступника Голови РМ УРСР П. Т. Тронька й директора Інституту історії АН УРСР О. К. Касименка¹⁵.

Автори меморандуму акцентували увагу на марксистсько-ленінській напрямній видання й концентруванні у ньому насамперед на пожовтневій історії України: «Методологічною основою «Історії міст і сіл Української РСР» є твори Маркса, Енгельса, Леніна, рішення з'їздів і пленумів ЦК КПРС і ЦК КП України. Червоною ниткою через всі нариси про міста і села республіки пройдуть ідеї дружби народів і пролетарського інтернаціоналізму, здійснення ленінської національної політики на Україні, ідеї керівної і спрямовуючої ролі Комуністичної партії в боротьбі за соціалістичні перетворення [...]. Основне місце в нарисах буде приділено післяжовтневому періоду – висвітленню громадянської війни, індустріалізації та колективізації, героїки українського народу в період Великої Вітчизняної війни [...], в післявоєнні роки, виконанню грандіозних планів комуністичного будівництва [...]. У нарисах йтиме мова про кращих людей українського народу – Героїв Радянського Союзу, Героїв Соціалістичної Праці, новаторів соціалістичного виробництва, членів бригад і ударників комуністичної праці, видатних громадсько-політичних діячів, заслужених вчителів, лікарів та агрономів, видатних діячів науки, літератури і мистецтва та інших заслужених людей Радянської України¹⁶.

Керівництво Компартії України інформувалося, що роботою над «Історією міст і сіл Української РСР» охоплено майже 100 тисяч осіб з числа працівників освіти, насамперед вчителів-істориків, культурно-освітніх установ, викладачів вищих і середніх спеціальних навчальних закладів,

¹⁵ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 6. – Спр. 3648. – Арк. 56–59; Інститут історії України НАН України: Друге двадцятиріччя (1957–1977): Документи і матеріали / [НАН України. Ін-т історії України; упоряд. О. С. Рубльов; відп. ред. акад. НАН України В. А. Смолій]. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2007. – С. 171–175.

¹⁶ Там само. – Арк. 56–57.

партійно-радянського активу і любителів-краєзнавців; до виконання проекту залучено відповідні міністерства, відомства і установи, а також Архівне управління при Раді Міністрів УРСР. В центральних і обласних державних архівах складено картотеки, а в Державній історичній та обласних бібліотеках – бібліографія літератури з історії міст і сіл. Інститут історії АН УРСР закріпив провідних науковців за областями для подання кваліфікованої наукової та методичної допомоги обласним редколегіям, міським і районним комісіям та авторам. Викладачів кафедр суспільних наук університетів та інститутів закріплено за районними і міськими комісіями¹⁷.

У доповідній записці фіксувалися й недоліки: не всі обласні редколегії зуміли забезпечити організаційне і науково-методичне керівництво збиранням матеріалів, ілюстрацій і написанням нарисів; деякі підготовлені рукописи мали описовий характер й невідповідний ідейний та науковий рівень; окремі обкоми КПУ й місцеві парторганізації ігнорували виконання постанови ЦК КП України від 29 травня 1962 р. «Про видання «Історії міст і сіл Української РСР»¹⁸.

Автори меморандуму просили ЦК Компартії України допомогти вирішити низку питань методичного й організаційного характеру, які виникли під час виконання масштабного проекту, а саме: «В республіці 355 міст, 33576 сільських населених пунктів, об'єднаних в 8581 сільську Раду. Всього – 34572 населених пунктів. На початку роботи над «Історією міст і сіл Української РСР» матеріали збиралися по всіх містах і селах УРСР. Це дало можливість виявити населені пункти з особливо багатою історією і найбільш яскравими досягненнями в господарському і культурному будівництві». Однак вмістити у 26-ти томах нариси про історію усіх міст і сіл УРСР було практично неможливо, адже це удвічі – утричі збільшувало б обсяг тому по кожній області проти запланованого, а надто стислі нариси в томах мали б занадто загальний й збіднений характер¹⁹.

¹⁷ Інститут історії України НАН України: Друге двадцятиріччя (1957–1977): Документи і матеріали. – С. 172–173.

¹⁸ Там само. – С. 173.

¹⁹ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 6. – Спр. 3648. – Арк. 57–58; Інститут історії України НАН України: Друге двадцятиріччя (1957–1977): Документи і матеріали. – С. 173.

Натомість пропонувалося внести наступні зміни до структури й змісту кожного тому видання: «За новою структурою, передбачається написати нариси приблизно про 2200 населених пунктів республіки з загальної кількості 34572, в тому числі про 355 міст республіканського, обласного і районного підпорядкування і вибірково до 1900 нарисів про селища міського типу, робітничі селища та найвизначніші села. Про решту населених пунктів УРСР в кожному тому будуть подані стислі відомості загального характеру».

Таким чином, обсяг всього видання залишився б без змін й орієнтовно становив би 2800 – 3000 авт. аркушів, обсяг кожного тому разом з ілюстраціями – 100–110 аркушів. Вважалося, що за такого загального обсягу «Історії міст і сіл УРСР» статті в кожному тому будуть ґрунтовнішими й матимуть розмір: вступ (історико-економічний нарис про область) – до 3 авт. аркушів, нарис про обласний центр – до 3 аркушів, місто обласного підпорядкування – до 2 аркушів, місто районного підпорядкування та найвизначніші селища міського типу, робітничі селища та села – до 1 авт. аркуша²⁰.

В той же час автори доповідної вважали необхідним внести корективи й до схеми науково-організаційного забезпечення видання, наголосивши, що «назріла потреба вже зараз покласти на Інститут історії Академії наук УРСР наукове та науково-методичне керівництво роботою над «Історією міст і сіл Української РСР» і підготовкою їх до видання, а на Головну редакцію «Української Радянської Енциклопедії» – видання всіх 26 томів «Історії міст і сіл Української РСР». Пропонувалося також створити в областях єдині редколегії кожного тому з відповідальним секретарем з числа працівників партійного апарату, який на час остаточної підготовки тому був би звільнений від основної роботи, а також «поповнити склад Головної редакційної колегії «Історії міст і сіл Української РСР»²¹.

²⁰ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 6. – Спр. 3648. – Арк. 58; Інститут історії України НАН України: Друге двадцятиріччя (1957–1977): Документи і матеріали. – С. 174.

²¹ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 6. – Спр. 3648. – Арк. 59; Інститут історії України НАН України: Друге двадцятиріччя (1957–1977): Документи і матеріали. – С. 174–175.

5 лютого 1964 р. Президія ЦК Компартії України розглянула доповідну А. Д. Скаби, П. Т. Тронька та О. К. Касименка, підтримавши пропозиції щодо підготовки «Історії міст і сіл Української РСР», викладені у доповідній записці, яку вирішили розіслати усім обкомам республіки. Обкоми КП України зобов'язувалися вжити заходів «до своєчасного завершення підготовки томів «Історії міст і сіл Української РСР» до друку, звернувши особливу увагу на якість нарисів, що будуть вміщені у відповідних томах цього видання». В інших пунктах рішення йшлося: «3. Покласти керівництво в республіці підготовкою «Історії міст і сіл Української РСР» на Головну редакційну колегію. Інституту історії Академії наук УРСР здійснювати наукове та науково-методичне керівництво роботою над томами «Історії міст і сіл Української РСР» і підготовкою їх до видання. На Головну редакцію Української Радянської Енциклопедії покласти видання всіх 26 томів «Історії міст і сіл Української РСР».

4. Доручити тт. Скабі А. Д. і Троньку П. Т. внести пропозиції до ЦК КП України про штати та структуру Головної редакції УРЕ після випуску останніх томів Української Радянської Енциклопедії та підготувати відповідні економічні розрахунки на видання 26 томів «Історії міст і сіл Української РСР» [...]»²².

Президія ЦК Компартії України на цьому ж засіданні схвалила й зміни у складі Головної редколегії «Історії міст і сіл Української РСР», ввівши до неї додатково М. П. Бажана (заступник голови), І. К. Білодіда, Ю. Ю. Кондуфора, С. М. Королівського, О. К. Кошика, І. Д. Назаренка, О. А. Парасунька, В. М. Терлецького та Ф. П. Шевченка. Цілком логічним виглядало введення до складу Головної редколегії заступником голови М. П. Бажана, який 1958–1983 рр. був головним редактором «Української Радянської Енциклопедії» – видавництва, яке друкувало 26-томник. Натомість зі складу Головної редколегії були увільнені І. Л. Бутич, І. К. Головач, Ю. М. Захарук, Б. П. Ковалевський, А. Д. Кочубей, В. Є. Нижник, О. Т. Юрченко²³.

²² ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 6. – Спр. 3648. – Арк. 12.

²³ Там само.

13 травня 1964 р. у Києві в Інституті історії АН УРСР відбулася Республіканська нарада голів і відповідальних секретарів обласних редколегій «Історії міст і сіл Української РСР» за участю представників ряду міністерств та відомств, АН УРСР та інших відповідальних працівників²⁴. До порядку денного наради було включене єдине питання: про хід виконання постанов Президії ЦК КП України від 23 травня 1963 р. і 5 лютого 1964 р. про видання 26-томної праці «Історія міст і сіл Української РСР». Була заслухана інформація про роботу голів обласних редколегій²⁵.

Фактична робота над томами «Історії міст і сіл Української РСР» розпочалася 1965 р. – після вирішення попереднього року більшості організаційних питань видання. Так, перша половина року була присвячена архівній та бібліотечній роботі; підбору матеріалу для покращення змісту нарисів; добору ілюстративного матеріалу. Зрозуміло, що у найвигіднішому становищі опинилися області, які мали значний власний науковий потенціал та наукові історичні традиції: Харківська, Львівська, м. Київ. Певну перевагу також мали невеликі за площею області та ті регіони, історія яких була досить широко представлена в вітчизняній історіографії та мала достатнє забезпечення відкритими архівними джерелами.

В другій половині 1965 р. редакція приступила до вичитки та редагування надісланого з регіонів авторами матеріалу. Найбільш повно був представлений том, присвячений Харківській області, що мало під собою достатнє обґрунтування: Харків був першою столицею УСРР, і відповідно у Центральному державному архіві Жовтневої революції УРСР, який до початку 1970-х рр. все ще розташовувався у Харкові, зберігалася значна частина архівних документів відповідної доби; також в Харкові знаходився один з провідних науково-дослідницьких осередків – Харківський університет, навколо якого й концентрувалася краєзнавча робота. Володів Харків і значною науково-кадровою базою, котра дозволила авторам обласного тому випередити навіть їхніх київських колег. Редагування тому «Харківська

²⁴ Див.: Андрущенко В. Я. Республіканська нарада з історії міст і сіл УРСР / В. Я. Андрущенко // Укр. іст. журн. – 1964. – № 4. – С. 150–151.

²⁵ ЦДАВО України. – Ф. 4633. – Оп. 1. – Спр. 12. – Арк. 4.

область» було завершено у вересні 1965 р., а вже 8 жовтня його було направлено у набір до Харківської книжкової фабрики ім. Фрунзе. На противагу перевантаженій київській книжковій фабриці «Жовтень» харківські видавці досить оперативно виконали своє завдання, і вже до кінця року були підготовлені гранки, вичитані й відредаговані членами редакційної колегії; на початок 1966 р. до друку було повністю підготовлено та підписано 14 зі 110 аркушів²⁶.

1 серпня 1966 р. Головна редколегія підбила підсумки обговорення макета тому «Харківська область». Зауваження рецензентів були передані редколегії тому для врахування під час підготовки тому до друку. Для попередження аналогічних недоліків в інших томах редакція історії міст і сіл УРСР Головної редакції «УРЕ» підготувала розгорнуту доповідну записку за результатами обговорення макета тому «Харківська область». Меморандум після його розгляду й схвалення 23 вересня 1966 р. Головною редколегією був розісланий обласним редколегіям. 14 вересня 1966 р. том «Харківська область» був рекомендований до друку, 3 лютого 1967 р. – підписаний до друку²⁷.

Вихід у світ тому «Харківська область»²⁸ (видання експонувалося на Всесвітній виставці «ЕКСПО-67» у Монреалі 1967 р. й здобуло позитивну оцінку) – першого тому масштабного проекту з історії населених пунктів республіки – мав важливе значення для активізації роботи над подальшими томами видання.

Окрім Харківського тому, до редакції 1965 р. подали рукописи Львівська, Вінницька, Одеська та Полтавська області. Однак за науковим рівнем вони значно поступалися Харківському тому, що й було відзначено членами Головної редакційної колегії. Так, на доопрацювання разом з редакторськими висновками та зауваженнями у вересні 1965 р. було відправлено том «Вінницька область»; у листопаді – «Одеська область». Також на доопрацювання було відправлено більшу частину тому «Полтавська область», ре-

²⁶ЦДАВО України. – Ф. 4750. – Оп. 1. – Спр. 65. – Арк. 123.

²⁷ Там само. – С. 57.

²⁸ Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. / АН УРСР. Інститут історії; Голов. редкол.: П. Т. Тронько (голова) та ін. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1967. – Харківська область. – 1003 с.

дагування якого разом з томом по Львівській області розпочалося в жовтні²⁹.

У наступні роки робота над томами «Історії міст і сіл Української РСР» тривала. 1967 р. був надрукований «стартовий» том – «Харківська область», за ним – «Полтавська область»³⁰; завершувалося редагування томів по м. Києву, Луганській, Львівській, Дніпропетровській, Закарпатській, Одеській й Чернівецькій областях. До редакції також надходили рукописи томів інших областей, котрі вичитувалися, редагувалися й періодично відправлялися на доопрацювання авторам. Адже на відміну від «Української Радянської Енциклопедії», робота над історико-краєзнавчим проектом вимагала більшої детальності й розгалуженості матеріалу. Потреба висвітлити історію максимально можливої кількості населених пунктів часто спричиняла конфлікти між авторами нарисів, кожен з яких прагнув якнайповніше представити саме своє дослідження, незважаючи на його фактичну значущість для області. Звичайно, пріоритет мали місця, так чи інакше пов'язані з революційним рухом чи важливими подіями саме радянської історії, однак це не завжди співпадало з давністю населеного пункту чи його сучасним статусом.

В результаті проведеної роботи вихід томів «Історії міст і сіл Української РСР» набув послідовного характеру. Упродовж 1966–1967 рр. вдалося не лише сформулювати загальні принципи формування обласних томів та їх критерії, а й виробити остаточний механізм підготовки верстки, гранок, їхньої вичитки й, нарешті, підписання до друку і публікації. Саме через це кількість томів, що виходили щороку, поступово зростала. І хоча виходу усіх 26-ти томів енциклопедичного проекту до 50-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції забезпечити не вдалося (цей задум з самого початку був утопічним), однак навіть видання частини томів (Харківська й Полтавська області) до зазначеного ювілею дозволило говорити про його присвячення цій важливій для радянської ідеології даті.

²⁹ ЦДАВО України. – Ф. 4750. – Оп. 1. – Спр. 65. – Арк. 124.

³⁰ Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. / АН УРСР. Інститут історії; Голов. редкол.: П. Т. Тронько (голова) та ін. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1967. – Полтавська область. – 1027 с.

Успішність роботи в наступні роки зумовлювалася рядом чинників, передусім зростанням інтересу широкого загалу до нового проекту. Незважаючи на його суто радянські засади й потужне ідеологічне навантаження, висвітлена в праці проблематика знайшла свого читача навіть у найвіддаленіших селах, чия історія згадувалася в проекті, й відповідно мати примірник хоча б одного, «свого» тому було справою честі для кожної місцевої бібліотеки. Не менш значущим чинником зростання ефективності став необхідний досвід, що зростав у редакційних працівників, дозволяючи щороку збільшувати кількість томів, що виходили з друку. Так, 1968 р. побачили світ вже три томи – «Київ»³¹, «Луганська область»³² та «Львівська область»³³.

З них найбільш оригінальним був столичний том, присвячений Києву, адже він показував історію лише одного міста, причому головний наголос був зроблений саме на історію ХХ ст. Боротьба більшовиків за владу, події так званих Громадянської та Великої Вітчизняної воєн, а особливо «соціалістичне будівництво» міста займали непропорційно великий обсяг – понад двох третин тому. Ключовою тезою стало висвітлення процесу перетворення Києва на великий, сучасний промисловий центр, справжню столицю радянської соціалістичної республіки. Попри ідеологічну переважаність, цей том супроводжувався значною кількістю кольорових й чорно-білих ілюстрацій, карт та схем, що робило його досить цікавим та інформативним для читача.

1969 р. було випущено томи, присвячені великим промисловим областям зі значними революційними традиціями – Дніпропетровській³⁴ і Одеській³⁵, а також унікальним

³¹ Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. / АН УРСР. Інститут історії; Голов. редкол.: П. Т. Тронько (голова) та ін. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1968. – Київ. – 587 с.

³² Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. / АН УРСР. Інститут історії; Голов. редкол.: П. Т. Тронько (голова) та ін. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1968. – Луганська область. – 940 с.

³³ Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. / АН УРСР. Інститут історії; Голов. редкол.: П. Т. Тронько (голова) та ін. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1968. – Львівська область. – 980 с.

³⁴ Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. / АН УРСР. Інститут історії; Голов. редкол.: П. Т. Тронько (голова) та ін. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1969. – Дніпропетровська область. – 958 с.

³⁵ Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. / АН УРСР. Інститут історії; Голов. редкол.: П. Т. Тронько (голова) та ін. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1969. – Одеська область. – 910 с.

регіонам Західної України – Закарпатській³⁶ та Чернівецькій областям³⁷. В двох перших обсяги матеріалу, присвяченого подіям ХХ ст., ще більші, аніж у попередніх, й відповідно досягнення радянської доби показані як найважливіші чинники розвитку регіонів. За близькою до цього схемою було показано й історію населених пунктів Буковини та Закарпаття, де основний акцент було зроблено на тій позитивній ролі, яку відіграло для регіону його приєднання до УРСР у 1940 й 1946 рр. При цьому зв'язки з населенням Румунії, Угорщини, Чехословаччини показувалися передусім як прояв пролетарської солідарності, а діяльність їх урядів – як українофобську, що заважала населенню регіонів повноцінно розвиватися. Взагалі, потрібно сказати, що такий підхід до історії західноукраїнських областей (Львівської, Івано-Франківської, Тернопільської, Чернівецької, Закарпатської, значною мірою Волинської та Рівненської) був домінуючим у проекті «Історія міст і сіл Української РСР», де вся попередня, «дорадянська» історія інтерпретувалася лише як передумова до «справжньої» історії регіону.

13 серпня 1970 р. на засіданні Головної редколегії «Історії міст і сіл УРСР» розглядалися питання «Про удосконалення структури, зменшення обсягу та уточнення плану підготовки та видання томів «Історії міст і сіл Української РСР» й «Про закріплення наукових співробітників відділу історії міст і сіл Інституту історії УРСР Академії наук за томами для подання науково-методичної допомоги авторським колективам та для роботи разом з редакційними групами редакції історії міст і сіл Головної редакції УРЕ над підготовкою текстів нарисів і доводом до друку»³⁸.

Були розглянуті критичні зауваження «наукової громадськості» щодо значного обсягу (понад 100 арк.) перших томів проекту, надмірностей у змісті, цифрах, ілюстраціях. Пропонувалося удосконалити структуру подання матеріалу, згідно з якою, у нарисі про райцентр наприкінці давали

³⁶ Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. / АН УРСР. Інститут історії; Голов. редкол.: П. Т. Тронько (голова) та ін. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1969. – Закарпатська область. – 787 с.

³⁷ Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. / АН УРСР. Інститут історії; Голов. редкол.: П. Т. Тронько (голова) та ін. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1969. – Чернівецька область. – 704 с.

³⁸ ЦДАВО України. – Ф. 4633. – Оп. 1. – Спр. 31. – Арк. 28–29.

статтю-довідку з характеристикою району (2,5 сторінки). Натомість пропонувалося зняти такі статті-довідки, включивши на початку два абзаци (півсторінки) загальних відомостей про район³⁹.

Ці побажання були схвалені відповідною постановою Головної редколегії «Історії міст і сіл». Водночас кількість фотоілюстрацій кожного тому обмежувалася 250–300 знімками й орієнтовно на 7 % зменшувався обсяг наступних томів видання, які готувалися до друку. Затверджувалися нові обсяги томів: по Івано-Франківській, Рівненській та Тернопільській областях – 75 авт. аркушів, Кіровоградській, Миколаївській, Сумській, Херсонській – 80, Житомирській, Кримській, Хмельницькій, Черкаській та Чернігівській – 85, Вінницькій, Запорізькій та Київській – 90, Донецькій області – 105 авт. аркушів⁴⁰.

Категорично заборонялося обласним редколегіям здавати, а редакції «Історії міст і сіл УРСР» Головної редакції «УРЕ» приймати для редакційного опрацювання рукописи томів без ілюстрацій. Встановлювалося, що матеріали прийматимуться редакцією «Історії міст і сіл УРСР» від обласних редколегій лише комплексно (за наявності передмови, нарисів, довідки, кольорових й чорно-білих фотоілюстрацій, картосхем тощо) у присутності відповідальних представників редколегії тому, Головної редакції «УРЕ», Інституту історії АН УРСР й Головної редакційної колегії «Історії міст і сіл Української РСР». Передання фіксуватиметься відповідним актом⁴¹.

На засіданні Головної редколегії 13 серпня 1970 р. також було заслухано й обговорено доповідь голови Головної редколегії «Історії міст і сіл УРСР» акад. П. Т. Тронька «Про постанову Вченої ради Інституту історії СРСР Академії наук СРСР «Про досвід підготовки і видання багатотомної «Історії міст і сіл Української РСР»⁴² (питання розглядалося у Москві 9 липня 1970 р.).

1970 р. Головною редакцією «УРЕ» було завершено роботу над наступними трьома томами – «Волинська об-

³⁹ ЦДАВО України. – Ф. 4633. – Оп. 1. – Спр. 31. – Арк. 49.

⁴⁰ Там само. – Арк. 36.

⁴¹ Там само. – Арк. 35–36.

⁴² Там само. – Спр. 32. – Арк. 19–37.

ласть»⁴³, «Донецька область»⁴⁴ та «Запорізька область»⁴⁵. Кожен з названих регіонів описувався по-своєму. Так, висвітлюючи історію Волині, основний акцент робився не лише на її історичній традиції часів Київської Русі, а й на перебуванні у складі інших держав, чий колоніальний гніт тут був найсильнішим. Окреме місце в цьому томі посідали також питання боротьби з німецько-фашистськими загарбниками, особливо партизанський рух. У свою чергу, у томі «Донецька область» основна увага приділялася революційній боротьбі та розбудові промисловості регіону, успіхам трудящих вуглевидобувної галузі. Аналогічною була й спрямованість тому, присвяченого Запорізькій області: розвиток промисловості, Дніпрогес, металургійна галузь тощо. Однак значне місце в цьому томі посідала й «дожовтнева» тематика, присвячена добі козацтва й особливо історії Запорізької Січі, названої К. Марксом «козацькою республікою», що зручно вбудовувалося у революційну та класову боротьбу «трудящих області».

Завдяки значній підготовчій та редакторській роботі 1971 р. було надруковано чотири томи енциклопедичного проекту: «Івано-Франківська область»⁴⁶, «Київська область»⁴⁷, «Миколаївська область»⁴⁸ та «Хмельницька область»⁴⁹. Цікаво, що у Київському обласному томі стриж-

⁴³ Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. / АН УРСР. Інститут історії; Голов. редкол.: П. Т. Тронько (голова) та ін. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1970. – Волинська область. – 746 с.

⁴⁴ Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. / АН УРСР. Інститут історії; Голов. редкол.: П. Т. Тронько (голова) та ін. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1970. – Донецька область. – 992 с.

⁴⁵ Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. / АН УРСР. Інститут історії; Голов. редкол.: П. Т. Тронько (голова) та ін. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1970. – Запорізька область. – 765 с.

⁴⁶ Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. / АН УРСР. Інститут історії; Голов. редкол.: П. Т. Тронько (голова) та ін. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1971. – Івано-Франківська область. – 639 с.

⁴⁷ Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. / АН УРСР. Інститут історії; Голов. редкол.: П. Т. Тронько (голова) та ін. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1971. – Київська область. – 791 с.

⁴⁸ Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. / АН УРСР. Інститут історії; Голов. редкол.: П. Т. Тронько (голова) та ін. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1971. – Миколаївська область. – 772 с.

⁴⁹ Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. / АН УРСР. Інститут історії; Голов. редкол.: П. Т. Тронько (голова) та ін. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1971. – Хмельницька область. – 706 с.

невою історичною подією для регіону визначено навіть не Жовтневий переворот 1917 р. у Петрограді, а Переяславську раду 1654 р., яка, мовляв, відповідно до тогочасної ідеологічної концепції, стала поворотним пунктом усієї української історії, а відтак й визначила майбутнє республіки.

У рік чергового радянського ювілею – 50-річчя проголошення нелегітимного СРСР (1972) – з'явилося друком найбільше томів «Історії міст і сіл УРСР». П'ять томів серії, опублікованих цього року, присвячувалися Вінницькій⁵⁰, Кіровоградській⁵¹, Херсонській⁵², Черкаській⁵³ та Чернігівській⁵⁴ областям. Враховуючи, що усі названі області були переважно аграрними, історія їхніх населених пунктів презентувалася за принципом їхнього неухильного переходу за радянської доби від суто сільськогосподарського до індустріально-колгоспного статусу. При цьому розвиток промислових підприємств демонструвався як найбільш прогресивний напрямок руху історії регіону, а колгоспне господарство – як своєрідний додаток. Проте автори не могли уникнути й висвітлення значних історичних подій, передусім Визвольної війни під проводом Б. Хмельницького на Вінниччині, широко висвітлюючи не лише бойові дії, а й персоналії І. Богуна, Д. Нечая, М. Кривоноса та ін.

1973 р. були опубліковані чотири томи цього масштабного енциклопедичного проекту – книги, присвячені Житомирській⁵⁵, Рівненській⁵⁶, Сумській⁵⁷ й Тернопільській

⁵⁰ Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. / АН УРСР. Інститут історії; Голов. редкол.: П. Т. Тронько (голова) та ін. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1972. – Вінницька область. – 777 с.

⁵¹ Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. / АН УРСР. Інститут історії; Голов. редкол.: П. Т. Тронько (голова) та ін. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1972. – Кіровоградська область. – 816 с.

⁵² Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. / АН УРСР. Інститут історії; Голов. редкол.: П. Т. Тронько (голова) та ін. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1972. – Херсонська область. – 687 с.

⁵³ Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. / АН УРСР. Інститут історії; Голов. редкол.: П. Т. Тронько (голова) та ін. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1972. – Черкаська область. – 788 с.

⁵⁴ Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. / АН УРСР. Інститут історії; Голов. редкол.: П. Т. Тронько (голова) та ін. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1972. – Чернігівська область. – 780 с.

⁵⁵ Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. / АН УРСР. Інститут історії; Голов. редкол.: П. Т. Тронько (голова) та ін. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1973. – Житомирська область. – 726 с.

областям⁵⁸. Історію населених пунктів цих регіонів було показано у відповідності до попередньо розроблених схем, акцентуючи увагу передусім не на їхніх історичних особливостях, а на досягненнях промислового будівництва часів радянської влади. Не могли автори оминати й такий «значущий» аспект історії, як спорудження мавзолею В. І. Леніна з житомирського граніту⁵⁹.

Не можна оминати увагою також один з найбільш заідеологізованих томів проекту, присвячений Кримській області, який завершував багатотомне видання⁶⁰. Враховуючи тогочасний статус кримських татар (народу у вигнанні, який виборював своє право повернутися на історичну Батьківщину), рання історія регіону і його особливості висвітлені у томі найменше, в той час як досягнення радянської влади (реальні й переважно вигадані) показані до найменших подробиць. Так, наприклад, найважливішими явищами історії півострова авторський колектив тому вважав розвиток рибопереробної промисловості та виноробства, рудоплавних комбінатів тощо.

Завершення проекту «Історії міст і сіл Української РСР» стало знаковою подією в українській енциклопедистиці. Воно фактично заснувало нову галузь в радянській історіографії, показуючи не лише комплексний розвиток історії, а й регіональні особливості навіть невеликих населених пунктів. У лютому 1974 р. Бюро Відділення історії АН СРСР ухвалило спеціальну постанову «Про досвід підготовки і видання «Історії міст і сіл Української РСР» у 26 томах», якою рекомендувало усім історичним установам АН союзних та автономних республік «використати науково-орга-

⁵⁶ Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. / АН УРСР. Інститут історії; Голов. редкол.: П. Т. Тронько (голова) та ін. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1973. – Ровенська область. – 655 с.

⁵⁷ Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. / АН УРСР. Інститут історії; Голов. редкол.: П. Т. Тронько (голова) та ін. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1973. – Сумська область. – 695 с.

⁵⁸ Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. / АН УРСР. Інститут історії; Голов. редкол.: П. Т. Тронько (голова) та ін. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1973. – Тернопільська область. – 640 с.

⁵⁹ Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. – Житомирська область. – С. 635.

⁶⁰ Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. / АН УРСР. Інститут історії; Голов. редкол.: П. Т. Тронько (голова) та ін. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1974. – Кримська область. – 802 с.

нізаційні принципи й методика роботи Головної редколегії і авторського колективу цього видання»⁶¹.

Важливість та успішність цього проекту підтвердило й присудження колективу його виконавців Державної премії СРСР 1976 р. Значущість видання стверджував й тогочасний Перший секретар ЦК КП України В. В. Щербицький, наголошуючи його велику роль у патріотичному та інтернаціональному вихованні трудящих, пропаганді переваг соціалістичного ладу, «визначних досягнень ленінської національної політики КПРС», «викритті буржуазної та націоналістичної ідеології»⁶². Упродовж 1974–1983 рр. з'явилося перевидання 26-томної «Історії міст і сіл Української РСР» російською мовою. Стартувала російськомовна версія проекту з тому «Крымская область» (1974).

Проте не лише для радянського режиму проект був вигідний. Він вперше в історії української науки привернув увагу широких верств населення до регіонально-історичної проблематики, залучивши до авторства статей людей різних професій, а також розкривши маловідомі сторінки історії українських населених пунктів. Енциклопедичну сутність проекту підсилював той фактор, що, окрім власне історії, статті містили інформацію щодо соціально-економічного й культурно-освітнього стану населених пунктів УРСР, почасти подавали демографічну динаміку й навіть статистику втрат у роки так званої Великої Вітчизняної війни. Фактично «Історія міст і сіл Української РСР» стала справжньою українознавчою енциклопедією. Так, в цілому у проекті було опубліковано 1 341 статтю про міста, селища міського типу та села з давньою історією й значущі у господарському та культурному плані; 475 коротких характеристик районів; 8 319 довідок про центри селищних та сільських Рад народних депутатів. «Історія міст і сіл Української РСР» була багато ілюстрованою – в ній вміщено 9 116 ілюстрацій, з яких 318 кольорових вклейок, 620 карт та картосхем, в

⁶¹ Верменич Я. В. «Історія міст і сіл Української РСР» / Я. В. Верменич // Енциклопедія історії України: В 5 т. / Ін-т історії України НАН України; редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 2005. – Т. 3: Е – Й. – С. 602.

⁶² Щербицький В. В. XXV съезд КПСС о совершенствовании социалистического образа жизни и формирования нового человека. – М., 1977. – С. 123.

котрих відображалося історичне минуле України та актуальний стан на момент видання.

Однак не можна оминати й недоліків цього проекту. Це передусім надмірна заідеологізованість матеріалу, характерна для всіх видань Головної редакції «УРЕ». Саме ідеологічний підхід й прикметна для нього система історіографічних заборон на висвітлення «невигідних тем», завадив розкриттю у статтях низки важливих для історії України питань, в тому числі її регіональної історії. Йдеться насамперед про добу Української революції 1917–1921 рр., Голодомор 1932–1933 рр., репресії часів Великого Терору 1937–1938 рр. та ін. Не менш суттєвим недоліком, також ідеологічного походження, була непропорційність матеріалу, присвяченого різним історичним періодам, з виразним домінуванням висвітлення радянських часів та їхніх «досягнень». Наявні у проекті й інші хиби, зумовлені як об'єктивними чинниками – відсутністю чи закритістю історичних, передусім архівних, джерел; так і суб'єктивними, обумовленими особистими інтересами та рівнем підготовки авторів певних статей, передусім присвячених історії сіл.

Однак незважаючи на такі недоліки, «Історія міст і сіл Української РСР» зберігає й до сьогодні своє енциклопедичне значення, залишаючись фактично єдиним джерелом знань по ряду тем, особливо стосовно історії регіонів та їхніх населених пунктів. На жаль, за понад ніж два десятиліття після відновлення державної незалежності України так і не було створено аналогічного видання, котре висвітлювало б локальну історію українських земель у відповідності до сучасного розвитку української науки.

A detailed study of the peculiarities of the first Soviet encyclopedic publications on the history of the USSR, nuanced scientific positions of each of the founders / participants «REIU» general political and ideological context days of the late 1960s – early 1970s. And its impact on the implementation of this encyclopedic project will better understand the features of the historiographical process in the country so far, seen in printed a four not only limited or expressive defects of this «information resource», but to reconstruct those historiographical constructions, events, persons, so to speak, were «behind the scenes» edition or presented it in truncated, emasculated, and even forged form.

Keywords: Encyclopedia, science, history, town, village, development, researchers, editors.

УДК 94 (477) «19»

Андрій МІЩУК, Мар'яна МІЩУК

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ СВІТОВОЇ ІСТОРІЇ В ТВОРЧОМУ ДОРОБКУ Ю. ЦЕЛЕВИЧА

Характерною особливістю історичного процесу є тісний взаємозв'язок його складових. Завдяки використанню методів різних галузей історичних знань – джерелознавства, етнографії, статистики, історичної географії, – Ю. Целевич (1843–1892 рр.) зумів поглибити можливості свого творчого пошуку при дослідженні проблем світової історії, що було співзвучне новим віянням західноєвропейської науки другої половини ХІХ ст. через поширення ідей позитивізму. Позитивісти у ХІХ ст. зробили вагомий крок у питанні перенесення історії з-під впливу літератури в наукову дисципліну. Найбільш характерним для них став перехід від морально-духовного впливу на особистість, що був притаманний в епохи Ренесансу, Просвітництва, до розробки законів взаємовідносин людей у суспільстві на основі наукових знань. Християнсько-теологічні підходи до оцінки подій під впливом німецької класичної філософії трансформувались в історико-соціологічну, що дало змогу з'ясувати зміст і напрями всесвітнього історичного процесу.

Популяризації наукової спадщини Ю. Целевича сприяло дослідження І. Левицького "Галицко-русская библиография ХІХ столетия..."¹. У ньому автор систематизував творчий доробок і подав псевдоніми та криптоніми, які використовував Ю. Целевич. Певну спробу донести до громадскості спадщину Целевича зробили у 1993 р., коли були видані матеріали конференції, присвяченої 150-річчю від дня народження Юліана Целевича². Вони містили поверхневий розгляд праць Ю. Целевича на основі розвідки Б. Барвінського³

¹ Левицкий И. Е. Галицко-русская библиография ХІХ столетия дополненная русскими изданиями вышедшими в Венгрии и Буковине. / И. Е. Левицкий – Львів: Вид – во Ставропиг. Института, 1895. – 736 с.

² Історик, етнограф, педагог. Матеріали міжвузівської наукової конференції, присвяченої 150-річчю від дня народження Юліана Целевича. – Івано-Франківськ, 1993. – 84 с.

³ Барвінський Б. Д-р Юліан Целевич (23.III.1843 – 24.XII.1892) і його наукова діяльність на полі української історіографії і етнографії в світлі давніших та новіших дослідів./ Б.Барвінський – Львів: Накл. НТШ, 1927. – 336 с.

Саме тому, основним завданням даного дослідження виступає потреба у більш глибокому та ґрунтовнішому дослідженні тієї частини творчої спадщини Ю. Целевича, яка присвячена проблемам всесвітньої історії, у тісному зв'язку з тодішнім розвитком історичної науки. Це дасть нам змогу в кінцевому результаті стверджувати, що праці Целевича посідають чільне місце серед досліджень, які присвячені вивченню проблем окремих країн і народів.

У розвідці «Зелений Еринь»⁴ Ю. Целевич, досліджуючи окремі проблеми історії Ірландії, зайнявся їх порівнянням із загальними процесами, намагаючись тим самим стверджувати, що для історичного процесу характерні паралелі. В цій праці Ю. Целевич подав загальну характеристику становища, в якому перебувала Європа на початку нової ери. При цьому він відзначав, що на далекому заході у «зеленім Ерині», що був римською губернією, проживали кельти. Ю. Целевич зазначав, що у 430 р. н.е. серед кельтів – ірландців поширилася християнська релігія, яку запровадив «шкот Патрик»⁵ Характеризуючи тогочасне становище у Європі, автор говорив про вплив герменських племен на долю Римської імперії та інших народів Європи, особливо на долю слов'ян. Згадував і про появу у IX ст. норманської колонізації, особливо її вплив на Ірландію. Ю.Целевич стверджував, що поява норманців призупинила духовний і матеріальний розвиток ірландців на два століття.

Серед основних причин такого становища Ю. Целевич називає постійну боротьбу за владу, яка завершилась зверненням одного з претендентів до англійського короля Генріха II за допомогою. Наслідком цього стали події, які проявилися в тому, що англійський король, порозумівшись із папою Андріаном IV, виступив у 1171 р. проти Ірландії та приєднав її до Англійського королівства. Ю. Целевич порівняв значення цієї події з битвою на р. Калці для «Русі», Косового поля для сербів та битвою на Білій горі для чехів.

На думку Ю. Целевича, захоплення англійцями ірландських земель не зламало волелюбного духу переважної частини князів «шефтиків» та їх прибічників. Ситуацію, яка

⁴ Целевич Ю. Зелений Еринь / Ю. Целевич // Діло. – 1880. – № 13–14. – 16, 23 лютого.

⁵ Там само.

склалася у той час в Ірландії, Ю. Целевич порівнює із подіями, що відбувалися на українських землях після захоплення їх поляками. Автор порівнює діяльність ірландських князів з боротьбою князівських родів Вишневецьких, Корецьких, Острозьких проти Польщі на Україні. Ю. Целевич проводить паралелі між боротьбою ірландців з англійцями і українців з поляками за свої природні права. Тим самим вчений підводить до думки, що для двох народів характерна однакова історична доля.

Звернув увагу Ю. Целевич на питання релігійних відносин, зазначивши, що окрім захоплення земель і матеріальних цінностей англійці здійснювали насадження протестантської віри ірландцям, що сповідували католицизм. Він також відзначав і те, що ірландці чинили спротив «унії релігійній», намагаючись при кожній можливості підтримати католиків, що приходили до влади в Англії⁶. Однак протестанти знову захоплювали владу, і здійснювали репресивні заходи проти католиків.

Така політика, на думку історика, змушувала ірландців боротися за «своєї прарідної землиці і осягнення свободи віри»⁷. Ю. Целевич згадує про союзи, які уклали ірландці з противниками Англії для спільної боротьби проти англійців. Однак, більшість виступів вела до нових репресивних заходів. Прикладом цього Ю. Целевич називав «уставу карну» (1693 р.), за якою жоден католик не мав права займати будь-які державні посади, вільно розпоряджатися власним майном, втрачав особисту свободу, крім того, католики змушені були платити десятину на користь протестантської церкви⁸.

Зосереджує увагу Ю. Целевич і на появі таємних товариств, як він їх називав – «білі хлопці», «хлопці Ірландії»⁹. За Ю. Целевичем, головним гаслом став заклик таких товариств: «смерть Англичанам, смерть протестантам!»¹⁰. Крім уже згадуваних гасел, члени товариств висували конкретну політичну мету, яка полягала у прагненні розірвати

⁶ Целевич Ю. Зелений Еринь / Ю. Целевич // Діло. – 1880. – № 13–14. – 16, 23 лютого.

⁷ Там само.

⁸ Там само.

⁹ Там само.

¹⁰ Там само.

унію з Англією. Однак як зазначав Ю. Целевич англійці через систему майорату надійно закріпились на ірландській землі, здійснюючи за її допомогою управління. Саме проти управителів земель виступали в першу чергу предстаники руху »Rilbormen»¹¹.

Ю. Целевич розкрив у розвідці й становище Ірландії XIX ст. Він дуже детально подав територіальний поділ та охарактеризував соціально-економічне становище ірландського народу. Відповідальність за голод 1847 р. в Ірландії Ю. Целевич покладав на англійців, які не спромоглися запобігти жахливим наслідкам, що проявилися у масовому еміграційному русі та смерті значної частини простого населення.

Політичну ситуацію в Ірландії після 1800 р. автор характеризував як боротьбу ірландців за відокремлення від Англії. Початок цього процесу Ю. Целевич небезпідставно бачив у посиленні відцентрових позицій після скасування ірландського парламенту. Особливо цей процес охопив провідні прошарки ірландського народу, що переріс у сепаратистську боротьбу. На переконання Ю. Целевича, посиленню цих тенденцій сприяла й політика Англії¹².

Дослідженню східного регіону та його історичного розвитку присвячена стаття Ю. Целевича «Россія і Китай (Хини) і где – що про Кульджу»¹³. Автор розкрив давню історію східноазіатського регіону, починаючи з часу згадки про нього у Геродота. Ю. Целевич закидав уже згадуваному Геродоту, що він не зміг точно розмежувати Азію й Африку та встановити чіткий кордон між ними. Звернув увагу науковець і ще на один цікавий фактор, а саме – розвиток культури і людяності. Автор розділив європейську просвіту й азіатське варварство. При цьому серед факторів він розрізняв і розвів християнство, «поганство і могамеданизм»¹⁴. Ю. Целевич відзначав і той факт, що в період татарських нападів, особливо за часів хана Батия, стала «наша Русь

¹¹ Целевич Ю. Зелений Еринь / Ю. Целевич // Діло. – 1880. – № 13–14. – 16, 23 лютого.

¹² Там само.

¹³ Целевич Ю. Россія і Китай (Хини) і где-що про Кульджу / Ю. Целевич // Діло. – 1880. – № 22–23. – 3 квітня.

¹⁴ Там само.

Азією»¹⁵. Саме в той час, як зазначав Ю. Целевич, азійські впливи сягали від Японського моря аж до Прусії. При цьому татари переслідували власні цілі, що полягали не стільки у захопленні нових територій, скільки у насадженні власної культури підкореним народам.

Проте азійські впливи на Європу були сильними лише до певного етапу, а потім розпочався зворотній процес проникнення європейської цивілізації на Схід. Перш за все, автор вбачав це у тому, що Росії вдалося захопити значну частину азійських низовин «т.є сибірську і туранську»¹⁶. Англія підкорила Індію та Афганістан. Єдиною вільною східною державою на початку ХІХ ст. залишалась лише одна держава, як її називав Ю. Целевич – «т.є Перзія»¹⁷. Основна сила азійської незалежності продовжувала існувати в Японії та Китаї. Однак, як вважав Ю. Целевич, європейці вже впритул підійшли до Китаю в той час. Подаючи опис останнього, Ю. Целевич зауважував, що така величезна країна, що простягалась на величезну територію, перебувала під владою «китайського цісаря сина неба»¹⁸, який поширював своє управління не на всі частини держави. Це, на думку Ю. Целевича було значною мірою пов'язано із захопленням Росією частини «Манжурії». Саме з того часу «гори даурські, саянські і альтайські»¹⁹ стали кордоном між державами. Процес захоплення продовжувався постійно. Росія на думку автора, була зацікавлена в подальшому захопленні чужих територій насамперед для забезпечення власної безпеки.

Росія захопила північну і середню частину краю, так звану «Джунгарію». Ця територія, на переконання Ю. Целевича, могла в будь-який час стати причиною збройного протистояння між Росією і Китаєм. Подаючи опис «Російської Джунгарії», Ю. Целевич називав її «Семиречинськ», який разом з «Туркистаном» займала 385856 кв. км. та населенням 543 тис. мешканців. Навів автор і час входження

¹⁵ Целевич Ю. Росія і Китай (Хини) і где-що про Кульджу / Ю. Целевич // Діло. – 1880. – № 22–23. – 3 квітня.

¹⁶ Там само.

¹⁷ Там само.

¹⁸ Там само.

¹⁹ Там само.

степової частини (1847 р.), «Туркистану» (1864 р.) і захоплення «Кульджі» (1871р.).

Ю. Целевич, досліджуючи означену територію, писав, що перше державне утворення там виникло в XVст. та простягалось від «Альтаю аж до Кіеклин»²⁰. Держава складалася з чотирьох племен, предстаники яких очолювали її, назва одного з них і дала назву утворенню. Занепад держави відбувся у 1758 році, коли китайці разом з киргизами, здійснивши напад, захопили означені території і провели масові репресії над «кальмуками-будистами»²¹. На переконання автора, китайці, зрозумівши необхідність у забезпеченні від нападів із заходу, створювали військові залоги, за допомогою яких тримали під контролем і місцеве населення. 1862 р. виникає повстання місцевого населення, яке Ю. Целевич оцінював як героїчний крок, оскільки повстанцям удалося звільнити значну частину власної території. У січні 1866 р. вони взяли в облогу фортецю Кульджу. Начальник залоги, усвідомивши неминучість поразки, «висадився зі всіма своїми людьми в повітря»²², – так описав цей факт Ю. Целевич, високо оцінюючи мужній крок оборонців. Автор особливо акцентує увагу на міжусобиці, яка розпочалась після звільнення території.

Закономірним і виправданим кроком назвав Ю. Целевич введення російських військ на територію Китаю, оскільки припинились анархічні настрої, що загрожували сусіднім державам, а також відродилася торгівля. Офіційною датою входження «Кульджи» до складу Росії Ю. Целевич називав 26 липня 1871 р. Він говорив про те, що китайці намагалися повернути втрачені території шляхом переговорів. У 1878 р. була укладена угода між сусідніми державами про передачу частини території, однак «цісарський ряд» не прийняв умов угоди і відкинув її. Обидві держави захоплювали ці території за допомогою сили, і тому Ю. Целевич вважав, що з часом між Росією і Китаєм виникне збройне протистояння.

У протистоянні між Росією і Китаєм Ю. Целевич підтримував першу, оскільки, як він вважав, після приєднан-

²⁰ Целевич Ю. Росія і Китай (Хини) і где-що про Кульджу / Ю. Целевич // Діло. – 1880. – № 22–23. – 3 квітня.

²¹ Там само.

²² Там само.

ня «Кульджі» там запанували порядок і спокій та набула поширення загальна культура на противагу варварству китаїців.

У кінці розвідки Ю. Целевич подав географічний опис та розкрив соціально-економічне становище «Кульджі». На його переконання, майбутня боротьба між Китаєм і Росією може виникнути в тому випадку, якщо сторонам конфлікту не вдасться досягти компромісу. Автор висуває припущення, що ймовірна битва на «р. Ілій» може стати для Китаю тим, чим була битва на річці Калка 1224 р. «для Русі»²³. Після закінчення боротьби цих двох держав, на переконання Ю. Целевича, можна буде ставити питання про кордон між Азією і Європою, цивілізацією і варварством.

Релігійна проблематика посідала одне із чільних місць у творчому доробку Ю. Целевича, що було передовсім пов'язано з тим, що автор був глибоко віруючою людиною і йому були не байдужими і цікавими окремі аспекти історії церкви.

У праці «Життє просвітителів славян святих рівноапостольних Кирила і Методія»²⁴ Ю. Целевич торкнувся цілого ряду питань, які пов'язані з просвітницькою діяльністю та запровадженням християнства серед слов'янського світу.

На початку дослідження автор виокремив особливості та характерні риси відомих і видатних особистостей. Насамперед він поділяє їх на тих, що володіли великою кількістю майна, вчених, військових – лицарів. Проте, Ю. Целевич відзначив, що їх слава є незначною, а в більшості випадків марною. Оскільки, як вважав автор, багату людину рідко хто любив і поважав, вченого знає лише незначна частина людей і в окремих галузях. А військові, на переконання автора, зажили собі слави на нещастях і смерті інших людей.

Найбільшим і найпочеснішим покликанням у житті Ю. Целевич вважав тих людей, які присвятили себе служінню богу і християнській вірі. Зокрема, він відзначав тих особистостей, які відреклися від власних потреб, а присвятили своє життя «Щоби голодних наситити, жаждущих на-

²³ Целевич Ю. Росія і Китай (Хини) і где-що про Кульджу / Ю. Целевич // Діло. – 1880. – № 22–23. – 3 квітня.

²⁴ Целевич Ю. Життє просвітителів славян святих рівноапостольних Кирила і Методія / Ю. Целевич // Батьківщина. – 1881. – Ч. 14. – 16 липня; Целевич Ю. Життє просвітителів славян святих рівноапостольних Кирила і Методія / Ю. Целевич – Львів: Накл. НТШ, 1881. – 56 с.

поїти, темних просвітити, погніваних поєднати а неуків навчити»²⁵. Розкрив автор і ті чинники, що заважали божим пророкам проповідувати християнську віру. Ю. Целевич відзначав, що саме такими великими просвітителями і апостолами були святі Кирило і Мефодій.

Дослідник коротко розкрив особливості становлення особистісних характеристик Кирила і Мефодія, показав їх місіонерську діяльність у Малій Азії, Хозарії. Проте найбільшу увагу він зосередив на поширенні християнства серед слов'янських народів. Автор у праці розкрив становище, в якому перебував слов'янський світ. Особливо Ю. Целевич зосередив увагу на проблемі релігійних відносин. Ю. Целевич називає слов'ян «блудним народом»²⁶, що проживає в східній Європі передовсім через те, що в них були відсутні культурні надбання і просвіта. Однак, автор особливо підкреслює ту обставину, що слов'яни були не войовничими племенами, а в основному займалися землеробством і скотарством та мисливством. Як бачимо, Ю. Целевич наголошує на миролюбному характері слов'янського світу. Проте автор відзначав той факт, що деякі слов'янські племена проживали «в цісарстві грецькому, ... а також, Серби і Хорвати» були вже в VIII ст. християнами східного обряду, а інша частина слов'ян, що проживала на північ, аж до німецьких племен, залишалася «поганами». Історик вказав таку особливість, що в той час окрім німців, італійців, французів, англійців, які були католиками та православних греків разом з «надбалканськими слов'янами» ніхто більше не сповідував християнство. Решту народів Європи сповідували інші вірування. В Іспанії значного поширення набуло мусульманство, в Скандинавії люди поклонялись вигаданим богам»²⁷, тобто сповідували «язичництво».

Характеризуючи становище українців, автор відзначав ту особливість, що вони були поділені на окремі племена, які не були об'єднані між собою, але єдиною притаманною рисою для них усіх була мова та поклоніння одним і тим самим богам. Ю. Целевич провів аналогію між двома наступними подіями. Так, назвав визначною подією факт, що

²⁵ Целевич Ю. Життє просвітителів славян святих рівноапостольних Кирила і Методія / Ю. Целевич – Львів: Накл. НТШ, 1881. – С. 3–4.

²⁶ Там само. – С. 9–10.

²⁷ Там само. – С. 11–12.

у Новгороді з'явилися «чужи Норманци, або Варяго-руси»²⁸, у той час як Кирило і Мефодій поширювали християнство серед хазарів. Першим автор відводить роль об'єднуювачів земель в одне ціле під незнаним на той час, як вважав Ю. Целевич, «імя Руси»²⁹. Попри ці зміни «язичництво» і надалі залишалось домінуючою релігією. Ю. Целевич показав ті природні стихії, яким поклонялися українці: «блидый місяць, і ясні зорі, буйні вітри»³⁰.

Ще раз автор підкреслював особливість слов'янських народів у тому, що, на відміну від хозарів і «сарацинів», вони були миролюбними і здатними до сприйняття нового через свої, притаманні тільки їм, людські риси (доброта, милосердя, сердечність, розум).

Початком поширення християнства серед західних слов'ян Ю. Целевич бачив період після звернення моравського князя Ростислава до Михайла III з проханням відрядити проповідників. Візантійський імператор звернувся з проханням до святих Кирила і Мефодія, які саме тоді повернулись з Хозарії, де навернули в християнство половину населення, з проханням проповідувати християнське вчення в Моравії. Як зазначав Ю. Целевич, святий Кирило найбільше зацікавився питанням: чи мають слов'яни букви і чи відоме їм письмо, оскільки без використання останнього не було б можливості проповідувати святе письмо. З постаттю святого Кирила Ю. Целевич пов'язував виникнення першої слов'янської азбуки – «кирилиці». Вона відрізнялася від інших уже відомих на той час азбук однією дуже важливою особливістю, яка, на думку автора, полягала в тому, що в «кирилиці» на кожен окремий звук припадала окрема буква, на відміну від грецької чи німецької³¹.

З появою писемності і книг Ю. Целевич пов'язував значне поширення не тільки християнства, але й передачі наукових знань, як своїх власних, так і запозичених. Як писав учений, святі Кирило і Мефодій зробили переклад Старого і Нового заповіту. Щодо слов'янської мови, то, на переконання Ю. Целевича, визначити, на основі якої сло-

²⁸ Целевич Ю. Життє просвітителів славян святих рівноапостольних Кирила і Мефодія / Ю. Целевич – Львів: Накл. НТШ, 1881. – С. 14.

²⁹ Там само. – С. 14.

³⁰ Там само. – С. 17.

³¹ Там само. – С. 18–21.

в'янської мови була створена «кирилиця», буде дуже важко. Одні вважали, що в основу письма лягла мова, якою на той час користувалися всі слов'яни, що мешкали на правому березі річки Дунай (болгари, хорвати, серби та ін.) або мова тих, що проживали в Панонії (південно-західній частині Угорщини і аж до Карінтії і Штірії). На думку Ю. Целевича, не важливо, яку саме мову взяв за основу святий Кирило, оскільки кожен з представників слов'янського світу може легко зрозуміти один одного. Це письмо називають старослов'янським або церковним. На глибоке переконання автора, старослов'янську мову можна легко зрозуміти, читаючи «євангеліє». Ю. Целевич розкрив діяльність святих і їх учнів у східній Європі, показав ті перепони, які поставали на їх шляху та дослідив їх місіонерську діяльність³².

Сфера зацікавлень Ю. Целевича всесвітньою історією зводилась не лише до висвітлення подій історії окремих країн і народів, автор при цьому намагався показати аналогії і в історії України. Тим самим Ю. Целевич намагався зобразити світовий історичний процес як одне ціле, в якому віддалені один від одного народи розвивалися за фактично схожими закономірностями. Про це можуть свідчити непоодинокі порівняння, які робить автор у своїх статтях. Попри те, як бачимо, історик для написання своїх праць використовував відомі на той час факти, а головна його заслуга полягає в тому, що він зумів подати їх у проблемному викладі та намагався знаходити певні закономірності і відмінності у житті народів Заходу і Сходу.

³² Целевич Ю. Житте просвітителів славян святих рівноапостольних Кирила і Методія / Ю. Целевич – Львів: Накл. НТШ, 1881. – С. 22–27.

УДК 94 (477.83/.86): 61 «1919/1939»

Лев ДАВИБІДА

БОРОТЬБА З ІНФЕКЦІЙНИМИ ЗАХВОРЮВАННЯМИ НА ТЕРИТОРІЇ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ ПІД ВЛАДОЮ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ (1919–1939 рр.)

Стаття присвячена питанню боротьби з поширенням інфекційних захворювань в Східній Галичині під час її перебування у складі Другої Речі Посполитої. Автор з'ясовує причини занепаду санітарно-гігієнічного стану краю, основними з яких були несприятливі повоєнні соціально-економічні та культурно-побутові умови проживання місцевого населення. На основі співставлення та порівняння статистичних даних у статті охарактеризовано масштаб поширення різноманітних інфекційних захворювань на території Східної Галичини у 1919–1939 рр., проаналізовано організаційні заходи польського уряду, спрямовані на подолання епідемій.

Ключові слова: Галичина, Друга Річ Посполита, інфекційне захворювання, висипний тиф, епідемія, санітарний стан, шпиталь.

Інфекційні захворювання були й залишаються однією з найнебезпечніших і найнепередбачуваніших загроз людському існуванню. Окрім пошуку новітніх методик і технологій, якими сьогодні займаються медичні працівники, вірусологи й епідеміологи, успішна боротьба з інфекціями вимагає також вивчення та узагальнення історичного досвіду. З цієї точки зору актуальним є дослідження протиепідемічних заходів, до яких вдавалася влада Другої Речі Посполитої у Східній Галичині у 1919–1939 рр. Попри те, що згадана наукова проблематика є напрочуд цікавою, вона залишається однією з найменш досліджених сторінок в історії медицини. Щоправда, окремі її аспекти все ж були висвітлені у працях О. Середи, В. Данилейченка, А. Подражанського і самого автора.

Мета статті полягає у вивченні практичної діяльності польського уряду та різноманітних громадських організацій, спрямованої на подолання і профілактику інфекційних захворювань на території краю. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких основних завдань: з'ясувати причини занепаду санітарно-гігієнічних відносин і розповсюдження хвороб, на основі статистичних даних охарактеризувати епідемічний стан тогочасної Галичини, проана-

лізувати методи та організаційні заходи польського уряду в боротьбі з епідеміями.

Важкі соціально-економічні умови до яких спричинилися війни та економічна криза 1929–1933 рр., надто мала зона покриття медичною допомогою, відсутність у його мешканців елементарних знань санітарних норм і правил особистої гігієни призводили до частих спалахів інфекційних хвороб. Найбільш поширеними з них були грип, кір, віспа, черевний та висипний тиф, дифтерія, червінка, скарлатина, різні венеричні захворювання, туберкульоз¹. Директор Округного Управління Здоров'я (далі – ОУЗ) у Львові С. Миколайський, звітуючи Міжнародній санітарній місії про головні потреби охорони здоров'я в Галичині у 1919 р., зауважував, що найбільш смертоносним захворюванням був туберкульоз: 3–4% усіх померлих щорічно. Смертельними були також дифтерія – 0,3%; висипний тиф – 0,1%; черевний тиф – 0,25 – 1%; червінка – 0,01%². З огляду на те, що у 1919 р. край охопила епідемія висипного тифу, вважаємо дані С. Миколайського щодо цієї хвороби або помилковими, або неправдивими і суттєво заниженими. Тим більше, вже у 1920 р. урядова статистика свідчила, що на українських землях під владою Польщі тифом хворіло 250 тис. осіб, з яких щомісяця помирало 10%³. Наприкінці цього року сам директор ОУЗ підкреслював, що рівень смертності зріс від 10 до 19%, а в деяких повітах – і до 25–50%⁴.

Сприятливе середовище для розвитку збудників епідемічних хвороб сформувалося за рахунок загальної антисанітарії в галицьких містах і селах. Каналізацією були оснащені тільки великі населені пункти, в інших нечистоти збиралися у вигрібні ями, які не завжди відповідали санітарним нормам для таких інженерних споруд. Вулиці залишалися захаращеними військовим сміттям і уламками. Обивателям бракувало одягу і білизни, а також полотна і ниток, щоб справити одягу, не кажучи вже про теплий одяг. Катастрофічною залишалася ситуація із особистими засобами гігієни. Особливо бракувало мила, 1 кг якого коштував на ринку 40 крон і більше. За підрахунками ОУЗ у Львові, щоб очистити всю Галичину і випрати одяг (з розрахунку 100 г мила на особу), необхідно було 80 вагонів мила. Для знезараження приміщень шляхом побілки потребували 336 ва-

гонів вапна⁵. Взагалі для селянських помешкань Галичини 1920–1930-х рр. антисанітарія була звичною справою. Лікар А. Крисінський у своїй доповіді за 1934 р. писав про жителів українських Карпат: «Живуть гуцули в невеликих дерев'яних рублених домах, які складаються з двох половин, причому одна є одночасно кухнею, столовою, спальнею... Тут же ранньою весною знаходяться теля та ягнята, щоби не замерзнути в холодних хлівах...»⁶. За таких умов домівки перетворювалися на вогнища різноманітних інфекцій.

У міжвоєнний період епідемії тифу і червінки фактично не вигасали, спалахуючи в тій чи іншій місцевості Галичини. Зважаючи на складний санітарно-епідемічний стан, особливо на загрозу поширення висипного тифу по всій території Польщі, Міністерство Громадського Здоров'я (далі – МГЗ) 1 серпня 1919 р. прийняло рішення про створення Цекадуру⁷. На території Східної Галичини діяла експозитура комітету із центром у Львові в якості виконавчого органу МГЗ в боротьбі з епідемією. Цекадур здійснював керівництво і координацію діяльності усіх інституцій, метою яких було подолання пошесті: медичних закладів, Товариства Червоного Хреста, крайових і місцевих громадських організацій. До складу комітету входили представники вищезгаданих установ, а також репрезентанти генеральних військових штабів, які слугували з'єднуючою ланкою між санітарними шефами військових округів і цивільними медиками⁸.

Співпраця з військовою владою у подоланні висипного тифу була принципово необхідною, оскільки значна частина кваліфікованого медичного персоналу несла військову службу і могла надавати допомогу цивільному населенню тільки з дозволу керівництва. Також армія володіла необхідною для боротьби з інфекційними хворобами матеріальною базою і транспортними засобами, а також могла реквізувати приміщення для розміщення шпиталів. Натомість військові мали змогу лікувати хворих на тиф солдатів у медичних закладах Цекадуру.

Згідно розпоряджень МГЗ лікування інфекційних хвороб здійснювалося безкоштовно. На керівництво гмін та парафіяльних священників покладався обов'язок залучити до лікування якомога більше людей. Передбачалося також примусове ізолювання і реабілітація інфікованої громадськості у лікувальних закладах з огляду на те, що витрати

на медичну допомогу все одно брала на себе держава. Уряд мав право залучати до боротьби з епідемією всіх лікарів, ригорозантів, студентів медицини, вишколених санітарів у віці від 17 до 50 років без огляду на стать, крім того персоналу, який працював на державній і комунальній службі⁹.

План боротьби з епідемією передбачав відбудову шпиталів з інфекційними павільйонами, спорудження епідемічних бараків, встановлення санітарного кордону на так званих «східних кресах», в тому числі й у Тернопільському воєводстві, для контролю приїжджих і біженців через обсерваційні осередки, дезінфекційні і дезінсекційні приміщення. Запроваджувався обов'язковий огляд подорожуючих залізницею на станціях Коломия, Станиславів, Ходорів, Красне, Львів, Стрий, Самбір, Сянок, Перемишль, Ярослав, Рава-Руська. Запідозрених в інфікуванні, а також хворих на педикульоз затримували і вживали відповідні заходи: лікування, відвшивлення тощо. Брак дезінфекційних засобів змусив уряд налагодити інтенсивну працю місцевих вапнярок, у тому числі й у Товмацькому повіті Станиславівського воєводства, де вапно видобували ще за російської інвазії у 1915 р.¹⁰

З метою приборкання високої інфекційної захворюваності населення, яке окрім тифу страждало також від віспи, холери та червінки, польський уряд вирішив видозмінити концепцію боротьби з епідеміями. 14 червня 1920 р. Ю. Пілсудський видав указ про організацію Управління Головного Надзвичайного Комісара по боротьбі з епідеміями, які загрожують безпеці держави¹¹. Щоправда, згаданий надзвичайний комісаріат продовжували за звичкою іменувати Цекадуром. Його функціонування передбачалось лише у період виникнення епідемій за спеціальним рішенням кабінету міністрів Польщі. Однак через постійну епідемічну загрозу і високу смертність населення від інфекційних захворювань, це управління не припиняло свою діяльність протягом всього часу існування Польської держави. У Львові було створено Окружне Управління Головного надзвичайного комісара, яке очолив Т. Тренкнер, а з 1 березня 1921 р. – Г. Палестра. Воно координувало протиепідемічні заходи Львівського, Станиславівського та Тернопільського воєводств. Надзвичайний комісар по боротьбі з епідеміями був наділений правом здійснювати тимчасову реквізицію будівель, залу-

чати медичний персонал для боротьби з епідеміями, контролювати перевезення вантажів, видавати розпорядження, направлені на проведення протиепідемічних заходів¹².

Слід зауважити, що Управління Головного Надзвичайного Комісара по боротьбі з епідеміями, які загрожують безпеці держави працювало без зв'язку з іншими організаціями громадського здоров'я і не керувало систематичними санітарно-профілактичними заходами в країні. Не маючи достатнього фінансування, воно не могло організувати навіть безплатних щеплень та безплатної обов'язкової госпіталізації інфікованих пацієнтів і перетворилось в ще один елемент бюрократичного апарату Польщі¹³. Основний тягар боротьби з пошестями ліг безпосередньо на плечі воєводських управлінь, повітових і окружних лікарів, а також громадськості, яка діяла через Товариство Червоного Хреста і окремі спеціалізовані організації та об'єднання. Натомість у сусідній Веймарській республіці в цей час уже перейшли до широкої державної підтримки у галузі охорони здоров'я, змістивши акцент із лікування суспільно небезпечних хвороб на їх попередження¹⁴.

Перше положення про порядок проведення боротьби з інфекційними захворюваннями було видано 25 червня 1919 р. Функція боротьби з інфекційними захворюваннями спочатку покладалась на МГЗ, а потім – на Міністерство Внутрішніх Справ. Згідно з зазначеним положенням, про всі випадки інфекційних захворювань необхідно було повідомляти повітових лікарів¹⁵. У 1935 р. видано нове положення про боротьбу з інфекційними хворобами. В ньому наводився список інфекційних захворювань, які підлягали обов'язковій реєстрації. Повітовий лікар зобов'язаний був проводити епідеміологічні обстеження, організовувати заходи з попередження розповсюдження інфекційних захворювань, проводити примусову госпіталізацію, дезінфекцію, щеплення тощо¹⁶.

Аналізуючи практичну діяльність польського уряду щодо придушення епідемії висипного тифу у 1919–1921 рр., важко не погодитися зі звинуваченнями, висунутими тогочасними українськими лікарями, про її дискримінаційний характер. Зокрема, для боротьби з тифом у Галичині МГЗ надало 341 дезінфектор. З цієї кількості 221 апарат потрапив до західної і лише 116 – до східної частини краю, заселеної

українським населенням¹⁷. Більше того, директор ОУЗ С. Миколайський офіційно заявив про те, що в першу чергу слід рятувати Західну Галичину, де захворювання можна локалізувати, а Східну він пропонував відгородити санітарними кордонами і дочекатися поки епідемія вщухне сама по собі. Хоча послы сейму засудили ініціативу санітарного шефа Галичини, реальний стан справ засвідчив, що польські чиновники все ж її дотримувалися, бо майже всі кошти, виділені державою на боротьбу з висипним тифом, і допомога країн Антанти надходили в основному до польської частини краю¹⁸.

Тим часом коштів на санітарні потреби Східної Галичини не вистачало. Це змушувало місцеву владу самостійно шукати вихід із складної ситуації, вдаватися за допомогою до громадськості. Наприклад, староста в Скалаті наклав на мешканців повіту примусовий поголовний податок по 3 крони з особи на боротьбу з тифом. Таким чином на початок 1920 р. вдалося зібрати 200 тис. крон, на які повітовий лікар організував діяльність санітарної колони¹⁹.

Переважна більшість епідемічних шпиталів перебувала на балансі польської армії. Станом на 1922 р. санітарна служба Львівського генерального військового округу володіла 22 інфекційними лікарнями, які могли одночасно прийняти 5 677 хворих. Кількість цивільних шпиталів була усемеро раз меншою (всього 3) і розміщувалося в них лише 474 інфікованих. 4 стаціонарні лікувальні заклади на 280 ліжкомісць перебували на балансі Польського Товариства Червоного Хреста. Цій організації належала й абсолютна більшість всіх санітарних колон, що діяли на території Східної Галичини – 29. З них всього лише 3 не мали при собі невеликого шпиталика на 25–35 осіб для лікування чи карантину інфікованих. Сумарна кількість хворих, які одночасно могли бути взяті під опіку персоналу санітарної колони, складала 965 чоловік. Ще дві мобільні епідемічні колони діяли у Яворівському повіті і мали військовий статус²⁰.

Протягом 1920–1930-х рр. створювалися локальні пересувні колони для знезараження антисанітарних місцевостей. Для проведення п'ятимісячної дезінфекції на території Рогатинського, Калуського і Богородчанського повітів Департамент служби здоров'я виділив у 1927 р. субсидію на 5,1 тис. злотих²¹. За потреби розгорталися невеликі шпиталі

Товариства Червоного Хреста безпосередньо у заражених тифом селах. Зокрема, такий лікувальний заклад розташовувався у с. Виноград Коломийського повіту Станиславівського воєводства²². Не варто переоцінювати значення тифозних колон і шпиталів, оскільки через брак матеріальних засобів вони не надавали повноцінної допомоги своїм пацієнтам. Так, в епідемічному шпиталі Тернополя одним термометром обслуговувалося 40–60 хворих, а вікна палат не були належно засклені²³.

Неабиякою подією у справі подолання висипного тифу стало відкриття у 1920 р. кафедри загальної біології в стінах Львівського університету під керівництвом видатного вченого Р. Вейгля. У рамках кафедри було створено Інститут дослідження висипного тифу (1920–1944 рр.), який займався вдосконаленням і промисловим виробництвом вакцини, винайденої професором у 1918 р.²⁴. У 1920-х рр. сироватка успішно була протестована на Гуцульщині. Якщо у 1924 р. охоронне щеплення пройшли всього 28 656 осіб, то у 1928 р. вакцинували вже 90 тис. жителів Польщі²⁵. Ці заходи дозволили уповільнити розгортання епідемії, однак повністю вирішити проблему висипного тифу так і не вдалось. До кінця 1930-х рр. на території Польщі щороку фіксували в середньому 3–4,5 тис. хворих на висипний чи поворотний тиф, при цьому більша частина випадків траплялася якраз на українських землях²⁶.

Окрім плямистого тифу, характеру епідемій із високою смертністю людей в тій чи іншій частині Галичини час від часу набували скарлатина, віспа, кашлюк, червінка, дифтерія, черевний тиф, кір, лихоманка тощо. Наприклад, у 1925 р. на території одразу трьох воєводств панувала скарлатина (5 619 хворих при 781 випадку смерті), кашлюк (4179 захворювань і 400 померлих) і черевний тиф (1946 випадків, з них 117 – смертельні). Цього ж року у Львівському воєводстві спалахнула епідемія кору: захворіло аж 8867 осіб, з них 432 померло. Станиславівське і Тернопільське воєводства продемонстрували в рази меншу статистику: 638 і 1229 хворих та тільки 40 смертельних випадків у сумі²⁷. Це пояснюється тим, що значна густонаселеність сприяла поширенню інфекції через спрощення зустрічі з хворими та шкідливі для охорони здоров'я умови внаслідок

забруднення навколишнього середовища продуктами людської життєдіяльності.

Боротьба з гострими інфекційними захворюваннями зводилася до нагляду за санітарним станом міської та сільської інфраструктури, а також створення імунного контингенту серед певних верств населення, насамперед дітей, з метою перервати ланцюг зараження. Примусова госпіталізація хворих практично нічого не вирішувала, оскільки кількість ліжок для інфекційних хворих в стаціонарних цивільних шпиталях була невеликою. У 1924 р. з 4 137 ліжок у львівських лікарнях на інфекційні відділення припадало лише 295²⁸. Численний шпитальний фонд Цекадуру, який використовувався у 1920–1923 рр. для боротьби з висипним тифом, був ліквідований наприкінці 1923 р. в зв'язку з поступовим скороченням повноважень Управління Головного Надзвичайного Комісара по боротьбі з епідеміями. Галицьким воєводствам передали по чотири комплекти польових шпиталів на випадок епідемій, але в повній мірі вони так і не використовувалися. Решту інвентарю одержали львівські загальні шпиталі і заклади Сестер Милосердя²⁹.

Чудово розуміючи, що ефективно подолання захворювань можливе тільки при виявленні збудника інфекції та первинного джерела його розповсюдження, влада вимагала від повітових лікарів брати зразки матерії у випадках інфікування і надсилати їх до Державного інституту гігієни у Варшаві чи до його філій, одна з яких знаходилася у Львові і обслуговувала одразу чотири (Львівське, Станиславівське, Тернопільське і Волинське) воєводства³⁰. Ця установа була свого роду відповідником сучасної санітарно-епідеміологічної служби. Вона виконувала функції санітарно-бактеріологічної лабораторії і займалася протиепідемічною роботою. До штату філії входило всього-на-всього 8 лаборантів і лікар-епідеміолог³¹. Лабораторний аналіз однієї бактеріологічної проби вартував 4 злотих³².

Брак спеціалізованої лікарської допомоги та відсутність закладів, у яких мали б госпіталізуватися інфекційні хворі для подальшого лікування та ізоляції з метою недопущення контактів зі здоровими людьми, призводили до високої смертності від загалом нелетальних захворювань. Протягом 1933–1937 рр. лише в Тернопільському воєводстві з 3 879 хворих на червінку померло 412, тобто кожен дев'ятий³³. Ви-

найдення вакцин проти дифтерії, скарлатини і кашлюку та вдосконалення ряду існуючих препаратів протягом 1920-х рр. дозволили ефективно використовувати у боротьбі зі збудниками інфекцій охоронні щеплення. Шляхом масової вакцинації дітей, розпочатої у Східній Галичині ще за часів Австро-Угорщини, практично вдалося подолати натуральну віспу. Якщо в цілій Польщі у 1925 р. було 77 випадків захворювання цією недугою, то у 1932 р. – всього 3³⁴.

Видатки на боротьбу з інфекційними захворюваннями, включаючи щеплення і кошти госпіталізації хворих, у східногалицьких воєводствах в середньому складали близько 1 млн. злотих в рік (по 300 – 400 тис. злотих на територіальну одиницю в залежності від кількості населення і санітарного стану)³⁵. Але ці кошти не відповідали дійсним потребам, які були набагато вищими.

Отже, невпорядкованість санітарних відносин і занепад соціально-економічних і культурно-побутових умов проживання населення Галичини, до якої спричинилися тривалі військові дії на території краю під час Першої світової та українсько-польської війн, сприяли стрімкому поширенню інфекційних хвороб. Найбільш поширеними з них були грип, кір, віспа, черевний та висипний тиф, дифтерія, червінка, скарлатина, різні венеричні захворювання, туберкульоз. Зважаючи на складний санітарно-епідемічний стан, особливо на загрозу поширення висипного тифу по всій території Польщі, МГЗ був змушений розробити багаторівневий план боротьби з епідеміями та залучити до неї усі наявні цивільні і військові санітарні служби та громадські організації. Для координації протиепідемічної діяльності спершу було створено Цекадур, а потім – Управління Головного Надзвичайного Комісара по боротьбі з епідеміями, які загрожують безпеці держави. Не маючи достатнього фінансування ці організації перетворилось в ще один елемент бюрократичного апарату Польщі, тож основний тягар боротьби з пошестями ліг безпосередньо на плечі воєводських управлінь, повітових і окружних лікарів, а також громадськості, яка діяла через Товариство Червоного Хреста і окремі спеціалізовані організації та об'єднання. Боротьба з гострими інфекційними захворюваннями в основному зводилася до нагляду за санітарним станом міської та сільської інфраструктури, а також проведення масових охоронних щеплень.

1. Давибіда Л. Стан охорони здоров'я у Станиславівському воєводстві в 1921–1939 рр. / Л. Давибіда // Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – Івано-Франківськ, 2012. – Ч. 20–21. – С. 185.
2. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДІАЛ України), ф. 567, оп. 1, спр. 62, арк. 3.
3. Там само, ф. 462, оп. 1, спр. 63, арк. 1.
4. Mikołajski Szczepan. Uwagi o epidemii duru plamistego w Małopolsce / Szczepan Mikołajski // Gazeta Lwowska. – 1920. – Nr. 72. – S. 3.
5. ЦДІАЛ України, ф. 567, оп. 1, спр. 62, арк. 8, 16.
6. Подражанський А.С. Охорона здоров'я в західних областях України до їх возз'єднання з Радянською Україною / А. С. Подражанський // Матеріали до історії розвитку охорони здоров'я на Україні. – К., 1957. – С. 301.
7. Wiśniewski Zygmunt. Ostatnia ustawa zdrowotna II Rzeczypospolitej [Електронний ресурс] / Zygmunt Wiśniewski // Gazeta Lekarska. – 2008. – Nr. 6. – Режим доступу до журн. : <http://www.oil.org.pl/xml/nil/gazeta/numery/n2008/n200806/n20080623>.
8. ЦДІАЛ України, ф. 567, оп. 1, спр. 112, арк. 3.
9. Там само, арк. 9–11.
10. Там само, ф. 567, оп. 1, спр. 92, арк. 4.
11. Державний архів Івано-Франківської області (Держархів Івано-Франківської обл.), ф. 2, оп. 5, спр. 4, арк. 4.
12. Організація санітарного нагляду на території західної України (XV – початок ХХ століття) / [Пономаренко А. М., Гринзовський А. М., Омельчук С. Т., Черненко Л. М.] // Експериментальна та клінічна фізіологія та біохімія. – 2014. – № 1. – С. 106.
13. Серета О. М. Історичні аспекти санітарно-гігієнічної організації та епідеміологічний стан на західноукраїнських землях у період Польського правління / О. М. Серета, Воробець З. Д. // Вестник гигиены и эпидемиологии. – 2008. – Том 12 (№ 1). – С. 191–192.
14. Micozzi M. S. National health care: medicine in Germany. 1918–1945 [Електронний ресурс] / M. S. Micozzi. – 1993. – Режим доступу : URL : <http://fee.org/freeman/detail/national-health-care-medicine-in-germany-1918-1945>.
15. Організація санітарного нагляду ... – С. 106.
16. Серета О. М. Історичні аспекти ... – С. 192.
17. ЦДІАЛ України, ф. 462, оп. 1, спр. 23, арк. 9.
18. Diamand Herman. Walka z tyfusem plamistym / Herman Diamand // Dziennik Ludowy. – 1920. – Nr. 88. – S. 1.
19. Epidemia duru plamistego w Małopolsce w r. 1919 // Gazeta Lwowska. – 1920. – Nr. 8. – S. 3.
20. Державний архів Львівської області (Держархів Львівської обл.), ф. 1, оп. 9, спр. 242, арк. 7–8.

21. Держархів Івано-Франківської обл., ф. 2, оп. 5, спр. 172, арк. 4.
22. Там само, ф. 2, оп. 5, спр. 4, арк. 12.
23. ЦДІАЛ України, ф. 567, оп. 1, спр. 56, арк. 2.
24. Середа О. М. Санітарно-епідеміологічна ситуація в Галичині та актуальність створення вакцини проти висипного тифу (1918–1945 роки) / О. М. Середа, З. Д. Воробець // Україна. Здоров'я нації. – 2008. – № 1(5). – С. 185–186.
25. Держархів Івано-Франківської обл., ф. 2, оп. 2, спр. 373, арк. 30.
26. Mały rocznik statystyczny. Rok X. – Warszawa, 1939. – S. 301.
27. Sprawozdanie o stanie zdrowotnym Rzeczypospolitej Polskiej oraz o działalności władz i instytucji zdrowia publicznego w roku 1925. Dodatek: sprawozdanie o przebiegu chorób zakaźnych w roku 1925. – Warszawa, 1927. – S. 7.
28. Держархів Львівської обл., ф. 1, оп. 9, спр. 355, арк. 90.
29. Sprawozdanie o stanie zdrowotnym Rzeczypospolitej Polskiej oraz o działalności władz i instytucji zdrowia publicznego w roku 1923. – Warszawa, 1925. – S. 48.
30. Держархів Івано-Франківської обл., ф. 2, оп. 4, спр. 422, арк. 122.
31. Данилейченко В. Д. Санитарно-эпидемиологическая служба в западных областях Украины до и после воссоединения с УССР / В. Д. Данилейченко // К истории медицины на Украине (На материалах западных областей УССР, Закарпатья и Буковины) : сборник научных трудов. – Львов, 1961. – С. 119.
32. Держархів Івано-Франківської обл., ф. 2, оп. 4, спр. 409, арк. 245.
33. Державний архів Тернопільської області (Держархів Тернопільської обл.), ф. 231, оп. 6, спр. 2968, арк. 1–19.
34. Mały rocznik statystyczny. Rok wydawnictwa IV. – Warszawa, 1933. – S. 146.
35. Sprawozdanie o stanie zdrowotnym Rzeczypospolitej Polskiej oraz o działalności władz i instytucji zdrowia publicznego w latach 1930–1931. – Warszawa, 1933. – S. 19.

The article is devoted to the fight against the spread of infectious diseases in Eastern Galicia during her time as a part of the Second Polish Republic. The author finds out the reasons of the decline of sanitary and epidemiological situation on this territory. These were the unfavorable socio-economic and cultural household living conditions of the local population. The scale of spread of infectious diseases on the territory of Eastern Galicia in 1919-1939 was described in the article on the basis of collation and the comparison of statistical data. An analysis of the organizational measures of the Polish government aimed at bridging the epidemic was also made.

Keywords: *Galicia, the Second Rzeczypospolita, infectious disease, typhus, epidemic, sanitary condition, hospital.*

**ВПЛИВ ЦЕНЗУРИ НА ІСТОРИЧНУ НАУКУ
В СИСТЕМІ АН УРСР ПЕРІОДУ ТВОРЧОСТІ
ВОЛОДИМИРА ГРАБОВЕЦЬКОГО**

Пригадую, як у 1991 р., на Першому Конгресі Міжнародної Асоціації Україністів, тодішній директор Канадського Інституту Українознавчих Студій Університету в Альберті (нині Генеральний директор Університету Центральної Азії в Киргизстані) Богдан Кравченко висловив своє спостереження-враження від митного огляду на Київському летовищі, що одними з найбільш освічених в українознавстві тогочасної України виявились працівники митниці. І цією тематичною освіченістю вони поступалися, звісно, працівникам сфери цензури.

Базована на запозиченнях з цензурної практики Російської імперії, в Радянському Союзі цензура трансформувалася у багатостадійну систему тоталітарного контролю над творчою думкою з постійно поповнюючими джерелами інформації про об'єкти заборони. І якщо царська цензура вчила «як НЕ писати», то радянська цензура модифікувала цю концепцію у більш категоричну формулу «ЯК писати». Саме тому, при цензурі в Російській імперії, що жорстоко переслідувала будь-які вияви українського патріотизму й української самоідентифікації, в друкованих творах українські історики перед революцією 1917 р. писали більш вартісні і цікаві праці, ніж українські історики після 1930 р. в умовах радянської влади.

Як відомо, цензура в СРСР була здиференційована територіально. В УРСР, ще на самих початках, цензура належала Головному управлінню у справах літератури та видавництва (офіційне скорочення – Головліт) з його підрозділами в усіх обласних центрах, а від 1963 р. – безпосередньо Державному Комітетові Друку при Раді Міністрів, причому не УРСР, а СРСР.

Серед тих, хто особливо гостро відчували на собі вплив цензури – працівники інтелектуальної сфери – науковці. І, якщо цензура стосовно публікацій природничого харак-

теру виправдовувалась необхідністю збереження державних таємниць, пов'язаних з передовими технологіями, то в галузі гуманітарних наук вона, звісно, була перепорою для вільних обмінів думками, гальмом у формуванні оригінальних спостережень тощо.

Цензура була однією з тих невід'ємних реалій, яка супроводжувала становлення й розвиток творчості Володимира Грабовецького, та його колег-сучасників, істотно впливаючи на творчу атмосферу, на зміст й форми реалізації їх наукових здобутків.

Радянська цензура була одним із співавторів кадрової політики в системі академічних установ. Зокрема, у 1962 р. з посади директора Інституту суспільних наук АН УРСР було звільнено видатного історика – акад. І. Крип'якевича, а на його місце поставлено М. Олексюка – особу ерудовану, яку партійне керівництво вважало фанатично відданим радянській владі та її ідеологічним догматам. Проте, незабаром і цей керівник, в минулому учасник війни, орденоносець, нагороджений медаллю «За відвагу», був звинувачений в українському буржуазному націоналізмі й усунений з посади директора Інституту. Але навіть й за таких умов чесні дослідники в різний спосіб намагалися захищати й пропагувати українську історичну науку. За це у 1972 р., з того ж таки Інституту суспільних наук АН УРСР був звільнений відомий дослідник Роман Кирчів. Під тиском переслідувань змушені були піти на передчасну пенсію Г. Нудьга, С. Щурат та ін. У київських наукових закладах під репресії потрапили Я. Дзира, О. Компан, О. Апанович та інші відомі дослідники в сфері історичної науки. В опалі опинився також М. Брайчевський – автор знаменитих розробок з історії Київської Русі, глибоко ерудований знавець та кваліфікований дослідник проблем українського середньовіччя. У свій час ним була підготовлена «Топографія стародавнього Києва», якою захоплювалась громадськість. Тому негайно було випущене 2-е видання, в якому залишили увесь технічний персонал 1-го видання, усіх співавторів, за виключенням одного, не допущеного цензурою основного автора – М. Брайчевського. Згадуючи, про ті хвили репресій, які прокотилися по нашій історичній науці, треба мати на увазі не тільки драматичну долю монографії «Українці», а й труд-

нощі й митарства, з якими пробивалися підготовка й видання регіональних монографій, наприклад, про Гуцульщину В. Грабовецького, і взагалі ті методологічні й ідеологічні засади і настанови, якими скеровувалися дослідження історії й культури українського народу.

Цензорські репресії спрямовувались не лише проти сучасних науковців, але й тих, твори яких в історичній ретроспективі склали елітний фонд історичної науки в сфері україністики. За роки радянської влади від 1931 р. взагалі не друкувалися твори М. Костомарова. Лише у 1967 р. були видані два томи його художніх творів. Але Костомаров-історик залишався доступним лише читачам окремих академічних бібліотек. Впродовж багатьох років не допускалися до загалу радянських читачів суспільно-політичні праці М. Драгоманова, і тільки у 1970 р. до видання були запропоновані лише два томи його творів. Неодноразово викреслювали з видавничого плану твори Д. Яворницького. Радянська цензура не допускала у видавничий світ і М. Грушевського, хоча його творами без посилання на автора активно користувалися окремі тогочасні історики.

У цензурні списки заборонених для цитування та згадок у публікаціях були внесені І. Огієнко, В. Щербаківський, С. Єфремов, Н. Василенко-Полонська, О. Оглоблин, Я. Дзира, Я. Дашкевич та інші видатні діячі української історичної науки.

Технологія проходження публікацій до друку починалась з обговорень окремих розділів планових публікацій, які проводились на рівнях творчих груп, засіданнях науково-дослідних секторів, відділів, виключаючи будь-які відхилення від офіційної доктрини. Цензурними вимогами керувались на засіданнях вчених рад, які були колективним гарантом «належного» ідейно-теоретичного рівня, що означало «політично надійно». Більше того, етап проміжної інспекційної процедури на рівні Вченої ради на титульних сторінках засвідчують обов'язкове у ті часи формулювання «Затверджено до друку Вченою радою інституту». Були ще два етапи попередньої інспекційної процедури, уже на рівні Президії Академії наук УРСР. А саме: 1) обговорення відповідними Відділеннями Президії АН УРСР перспектив видавничого плану; 2) розгляд і затвердження Тематичного плану

запропонованих до публікації робіт Науково-Видавничою Радою Президії АН УРСР.

У цьому «каскаді» регулятивно-контрольних етапів передвидавничого процесу була й превентивна функція недопущення остаточного нівелювання української історичної науки. Саме завдяки цій превентивній функції в установах АН УРСР були реалізовані вартісні наукові проекти В. Грабовецького та його академічних сучасників-колег: Я. Ісаєвича, В. Смолія, І. Гуржія, Ф. Шевченка, Г. Боряка, М. Котляра, О. Гуржія, В. Щербака, Л. Войтовича, Я. Дашкевича, В. Барана, О. Моці, В. Репринцева, М. Литвина, О. Луцького, О. Рубльова, С. Віднянського, І. Патера, І. Свешнікова, М. Рожка, О. Черниша, Ф. Стеблія та ін.

Лише після цього наукова праця потрапляла до видавництва, долаючи основний, довготривалий, етап цензурної перепони (для журналів пересічно 2 місяці, для книг – від кількох місяців до року). І це, незважаючи на те, що кожна запропонована до видання праця була уже після вибагливої авторської самоцензури.

У ті часи здійснювалися спроби «пройти» контрольні варті цензури: висловити вимушене «вірую» офіційній ідеології, сформулювати назву праці в ідеологічно витриманій формі, обурливо піддати критиці тих авторів, на творчості яких був начеплений ярлик неблагонадійності, і, таким чином, зберегти власний плід наукової творчості. Що ж, певні здобутки найчастіше в'яжуться з великими втратами і купуються ними. Інакше не могло бути в радянській системі. Якщо науковці йшли на такі вчинки, то в основному тому, що мусили, а головне, – тому що думали виграти на змісті те, що втрачали на формі. Можливо, що у майбутньому «езопівська» мова українських істориків тих застійних часів стане предметом спеціального аналізу, але сумнівно, чи вдасться нащадкам відтворити спектр тих компромісів з мораллю науковця, які довелося пережити авторам цікавих новаторських робіт, або їх опонентам, таким же залежним від радянської цензури.

Була ще одна форма оминуті діючі перепони – хронологічно заглибитися у дослідження, де не відіграють особливої ролі цікаві для контрольної системи особи чи факти. Натомість для історика створювались можливості активного

наукового пошуку і публікацій результатів, які офіційно визначались неактуальними, провінційними, користуючись лексиконом секретаря ЦК КПУ В. Щербицького, ті, «що пахнуть патріархальщиною». Так само у радянські часи не схвалювались історичні дослідження окремих регіонів. Певним виключенням було 26-томне енциклопедичне видання «Історії міст і сіл Української РСР» під керівництвом П. Тронька. Натомість всіляко пропагувалася основна увага до «общего облика культуры», її загальних стійких особливостей, що означало залишення в тіні не лише тільки своєрідних культурно-історичних особливостей різних частин України, але й їх загальнонаціональних рис.

Всі ці моменти несправедливо рідко враховувались зарубіжними рецензентами, не обтяженими державним тиском на процес своєї наукової творчості. Тому і зараз не знаходжу виправдання їх погорді на ті здобутки академічних істориків радянських часів, які нерідко в своїх, опертих на архівні факти, публікаціях містили важливі елементи для більш ґрунтовних історичних концепцій чи підводили читача до висновків, які аж ніяк не вкладались у «прокрустове ложе» вимог радянської цензури. Так, у 1982 р. видавництво АН УРСР «Наукова думка» випустило у світ 2-томник «Дружба и братство русского и украинского народов», в якому наведені дані (т. 1, с. 186), згідно яких читач діставав нетрадиційну інформацію для роздумів щодо культурного впливу України на Росію: з перших 23 ректорів Московської слов'яно-греко-латинської академії (заснована в 1687 р.) 21 – вихованці українських навчальних закладів; 95 зі 125 її професорів також випускники освітніх закладів України.

Публікації результатів в галузі допоміжних (спеціальних) історичних дисциплін, археології, етнографії, пам'яток історії, наукової спадщини колишніх істориків, переклади творів іноземних авторів, часто на противагу до вступних зауважень до них, давали аналітично-мислячому читачеві, здатному емансипувати свою увагу від ідеологічної кон'юнктури, матеріал для висновків, який у формі відкритого висловлення система цензури не пропустила б. Не виключено, що в традиціях такого обхідного маневру українських дослідників криється причина того очевидного факту, що національне відродження в системі історичних наук у перші

роки після проголошення незалежності України переважно здійснювалось у формі публікацій надбань минулих поколінь істориків, і порівняно рідко (не враховуючи явно популістських з національної позиції і енергетично мало заряджених науковістю публікацій) позначалась новими творчими ідеями і підходами, що, врешті, мало би бути домінуючим складником, щонайменше, паралельним атрибутом концепції національного відродження.

Був ще один різновид робіт історичного профілю, який став спільним витвором радянської влади і цензури – праці для службового користування (скорочено «ДСК»). Окремі з них досить цікаві. Зокрема, на матеріалах конференції, присвяченої 1000-літтю хрещення Русі, у виданому збірнику «для службового користування» надруковано ряд важливих виступів, які більш-менш адекватно оцінювали історію християнства в Україні. Гриф «ДСК» використовувався для ряду інших збірників, які містили інформацію про історичне минуле, що могло реанімувати історичну пам'ять мешканців України. Наприклад, під таким же грифом секретності у радянські часи був випущений покажчик вулиць м. Львова дорадянських часів, що після проголошення незалежності України певною мірою спростило повернення вулицям цього середньовічного міста історичних назв.

Безпосередньо й опосередковано радянська цензура впливала не лише на академічного дослідника, видавця, але й на читача, якому адресувалась публікація. Як зауважив Ю. Шевельов: «Поява кожної книжки в умовах системи цензури – це гра позитивного і негативного. Було б далеко гірше, якби не з'являлися книжки з української історії, філософії, мови і літератури. Постання кожної такої книжки і сприйняття її – це бій, змагання, боротьба. Вона несла в собі може не менше розкладових чинників, ніж будівних і творчих. Але вона спричиняла боротьбу цих чинників у душі свого, підрадянського читача. Вона активізувала його. Вона притупляла, але вона і звужувала його свідомість. Вона псувала його смак, але і виховувала його».

Очевидно, дана стаття не вичерпує теми впливу цензури на історичну науку в системі АН УРСР, залишаючи перспективу її подальшого дослідження.

УКРАЇНСЬКІ ДИСКУСІЇ ПРО ВОЛИНЬ 1943 р.: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ І ДОСЛІДНИЦЬКІ ПЕРСПЕКТИВИ

У статті аналізуються тенденції та особливості дослідження сучасною вітчизняною історіографією окремих аспектів українсько-польських відносин в роки Другої світової війни, зокрема Волинської трагедії 1943 р., яка стала кульмінаційною подією взаємних конфліктів у ХХ ст. і не може вивчатися й без врахування діяльності ОУН і УПА, трагічного протистояння між УПА та Армією Крайовою на західноукраїнських землях. Охарактеризовані збільшення документально-джерельної бази і активізація дослідницьких зусиль вітчизняних істориків у даній тематичній ніші, зумовлені, зокрема, відзначенням 70-річчя як трагічних подій на Волині, так і завершення Другої світової війни. Звертається увага на недостатньо з'ясовані аспекти теми, зокрема, соціально-економічні фактори українсько-польського протистояння, роль німецького і радянського чинників у провокуванні й розпалюванні конфлікту, демографічний сегмент досліджуваної теми і питання кількісної оцінки жертв Волинської трагедії. Охарактеризовані сучасні концептуально-теоретичні підходи до вивчення теми, пов'язані з використанням методів соціальної, культурної, усної історії, проведенням мікроісторичних досліджень, вивченням локального контексту, впровадженням антропологічного і просопографічного підходів.

Ключові слова: історіографія, українсько-польські відносини, Волинська трагедія, Організація українських націоналістів, Українська повстанська армія, Армія Крайова.

Українсько-польський діалог і співробітництво істориків обидвох країн, які тривалий час на паритетних засадах вели плідні дискусії навколо складних питань нашої спільної трагічної історії в роки Другої світової війни, останнім часом супроводжуються наполяганням польської сторони на несиметричності масштабів прояву насильства з боку українців стосовно поляків, що стало однією з фундаментальних ознак поширеної в польській історіографії «геноцидної» інтерпретації Волинських подій 1943 р.

Тому помітною рисою сучасної вітчизняної історіографії українсько-польських відносин в роки Другої світової війни є яскраве прагнення подолати донедавна оборонний харак-

тер праць і виступів вітчизняних дослідників, ліквідувати диспропорцію між польською та українською історіографіями цієї теми, надати українському суспільству об'єктивну, науково-вивірену інформацію щодо «Волинської проблеми»¹. Це зумовило суттєву і помітну активізацію дослідницьких зусиль вітчизняних істориків, актуалізовану й відзначенням 60-річчя і 70-річчя Волинської трагедії у 2003 і 2013 рр., а також проведення низки авторитетних всеукраїнських наукових конференцій², появу останнім часом фундаментальних джерельно-документальних³ і монографічних публікацій з цієї теми, підготовлених, зокрема, В. В'ятровичем⁴, В. Гулаєм⁵, О. Каліщук⁶, І. Патриляком⁷ та іншими авторами. В них відчувається прагнення українських вчених з використанням максимально можливого обсягу джерел вийти на всебічний і об'єктивний рівень дослідження трагічних сторінок нашого спільного минулого, які набули суперечливих, часом полярних тлумачень і оцінок, а також розібратися в історіографічних набутках і нерозв'язаних проблемах⁸.

Вітчизняні науковці, фахово досліджуючи проблеми українсько-польського протистояння, намагаються уникати однобічності, спекуляцій, прагнуть зрозуміти увесь комплекс соціально-економічних, політичних, етнічних, територіальних, історичних, мілітарних причин, які викликали загострення українсько-польських відносин в роки Другої світової війни та їх трансформацію і матеріалізацію у Волинську трагедію. Вони загалом погоджуються з тим, що в основі українсько-польського антагонізму воєнної доби перебував територіальний чинник, проблема східних кордонів Польщі, а, отже, доля Східної Галичини та Західної України⁹.

Вивчення численних вітчизняних історіографічних джерел переконує, що в питанні про причини й джерела українсько-польського протистояння на Волині сучасні українські історики не погоджуються з їх розглядом виключно у вузьких історичних рамках 1943 року, вважають некоректним і ненауковим вилучення цього епізоду українсько-польської спільної історії із загального контексту подій Другої світової війни і складних відносин між нашими народами впродовж тривалого історичного часу¹⁰. А відтак в сучасній вітчизняній науковій історіографії домінуючим, на наш погляд, стає підхід до оцінки трагічних подій на Волині як

складової частини загального міжнаціонального українсько-польського конфлікту, що стався за часів Другої світової війни на території спільного проживання українців і поляків (Волинь, Східна Галичина, Холмщина, Підляшшя, Надсяння та Лемківщина) та який із наукової точки зору доречно розглядати комплексно і в контексті всієї попередньої історії українсько-польських відносин¹¹.

Важливе значення для з'ясування передумов українсько-польського конфлікту часів Другої світової війни та динаміки його розвитку має здійснений українськими вченими аналіз, як уявляється, недооцінених раніше соціальних, аграрно-земельних факторів протистояння, які були не менш вибуховими і напруженими, ніж національний, політичний та релігійний і які надавали українсько-польському протистоянню рис нещадної та особливо жорстокої селянської війни¹².

В сучасній вітчизняній історіографії при аналізі й оцінці Волинських подій вперше розкривається негативний вплив німецького і радянського чинників, які за оцінками провідного дослідника цієї теми В. Трофимовича, підступно використовували міжнаціональний українсько-польський конфлікт з метою забезпечення свого панування на окупованих територіях й придушення українського та польського національно-визвольних рухів, реалізуюючи класичне гасло «розділяй і володарюй»¹³. Водночас В. Трофимович слушно застерігає від пояснення причин українсько-польського протистояння лише втручанням третьої сторони, вважає конфлікт неминучим з огляду на радикальну антипольську позицію ОУН і крайню антиукраїнську позицію польського підпілля та покладає значну вину за жертви антагонізму на їх провідників, які виявилися нездатними своєчасно подолати цей конфлікт і відмовитись від обопільного екстремізму, до кінця не розібралися у провокаційних і віроломних цілях радянської та німецької сторін¹⁴.

Дослідження українсько-польських відносин періоду Другої світової війни супроводжується й обговоренням дражливого питання про те, хто несе відповідальність за Волинську трагедію та є її винуватцем.

В сучасній вітчизняній історіографії прослідковуються умовно дві крайні позиції, одна з яких вважає винуватцями цієї трагедії насамперед польську сторону і пов'язує її ви-

никнення з міжвоєнною політикою польських урядів, а у період війни – з діяльністю Армії Крайової, співробітництвом польського підпілля з німцями та радянськими партизанами. Інший погляд репрезентований тими авторами, хто основну вину покладає на українців, на УПА, вважаючи насильницьке усунення поляків з Волині трагічною помилкою¹⁵. Однак уважний історіографічний аналіз сучасних наукових досліджень проблеми, на наш погляд, переконує, що їхнім лейтмотивом є твердження про безперспективність пошуків «головного винуватця» або «зачинщика» взаємного винищення та необхідність зосередження зусиль на глибокому вивченні соціального, економічного, етнополітичного підґрунтя конфлікту¹⁶.

В сучасній українській історичній науці жваво обговорюється питання про результати та доцільність українсько-польського протистояння в роки Другої світової війни на Волині. Погоджуємося із зробленими в науковій літературі висновками про те, що українсько-польський територіальний конфлікт був радикальним чином вирішений керівниками країн антигітлерівської коаліції під тиском Й.Сталіна, який встановив не тільки кордон за «лінією Керзона», а й контроль над післявоєнною Польщею, що було типовим прикладом політики «доконаних фактів»¹⁷. Під цим кутом зору численні людські жертви, спричинені польсько-українською боротьбою, нині видаються даремними, самі Волинські події – безглуздими, дії обидвох сторін українсько-польського протистояння – фатально помилковими, а конфлікт сам по собі викликає осуд¹⁸.

Складним і проблемним аспектом досліджуваної теми залишається її демографічна складова, питання кількісної оцінки жертв українсько-польського протистояння, адже головним підсумком трагічного українсько-польського конфлікту на Волині стали величезні людські жертви і матеріальні втрати з обох боків. Сучасний стан досліджень не дозволяє конкретно визначити кількість втрат конфлікту на Волині, а наведені істориками України і Польщі різноманітні, часто політизовані та суб'єктивні дані про людські втрати сьогодні не можна вважати повними і остаточними, достеменно доведеними та підтвердженими¹⁹. Окремі польські історики стверджують, що загинуло до 100 тис. поляків і 25–30 тис. українців. Вітчизняні вчені, здебільшого пого-

джуючись із таким співвідношенням, наводять скромніші цифри втрат – 35 і 15 тис., або 12 і 15 тис. На думку М. Кучерепи, найбільш реальною і обґрунтованою кількістю втрат поляків можна вважати 19 тис. – число, отримане під час анкетування сучасників трагічних подій²⁰. Отже, кількість жертв і досі залишається предметом запеклих дискусій серед істориків, проте вони однозначно сходяться на тому, що йдеться про десятки тисяч загиблих з обох боків²¹. В цьому зв'язку актуальним залишається питання про створення хронологічного реєстру документальних даних про втрати населення на Волині в результаті польсько-українського конфлікту за всі роки війни²². Поважною проблемою для вчених є виокремлення із числа всіх загиблих справді суто мирних мешканців, тобто тих, хто не брав участі в бойових загонах УПА чи АК і не був пов'язаний зі структурами підпілля²³.

В цьому контексті не можна не згадати про здійснене в Польщі в липні 2016 р. закріплення на законодавчому рівні кваліфікації дій ОУН і УПА в роки Другої світової війни на Волині як «геноциду» польської людності. Більшість українських істориків вочевидь не підтримує такого означення дій українських самостійників, виступає проти спроб кваліфікувати антипольську акцію ОУН і УПА як «геноцид – атрох», тобто особливо жорстокий геноцид, який за всіма показниками перевищував гітлерівський і сталінський²⁴. Українські науковці виходять з того, що безперечно антигуманна антипольська акція ОУН і УПА на Волині була не геноцидом поляків і прагненням їх фізичного знищення, а спробою усунути (депортувати, витіснити, змусити до виїзду) польське населення на етнічні польські землі²⁵. Волинські події визнаються в Україні тривалим міжнаціональним конфліктом²⁶, збройним протистоянням з усіма елементами воєнних дій²⁷, другою польсько-українською війною 1942–1947 рр.²⁸, коли гинули представники обидвох народів, жертви були двосторонні, а українці і поляки застосовували як оборонну, так і наступальну тактику. Саме тому немає підстав уживати в спеціальних історичних дослідженнях терміну «геноцид»²⁹, використання якого має радше політичну, а не науково-пізнавальну мету і неспроможне відобразити особливостей українсько-польського протистояння³⁰. Як слушно висловився відомий знавець проблеми І. Ільюшин, не завжди варто оцінювати минулі історичні події з

огляду на сучасні політичну кон'юнктуру та юридичну термінологію³¹.

Сучасна вітчизняна історіографія досліджуваної теми відзначається низкою принципів теоретико-методологічних особливостей і підходів, зокрема, використанням методів не тільки політичної, мілітарної, а й соціальної і культурної історії; впровадженням мікродосліджень, вивченням локального контексту на рівні автономного дослідження, що є свідченням поступового долання українськими істориками радянсько-комуністичної історіографічної спадщини. За оцінками Я.Грицака, вітчизняна наукова дискусія довкола Волинських подій 1943 року стала важливим українським прецедентом і першою з часів падіння комунізму ґрунтовною і відвертою дискусією в Україні на тему історичного минулого³². На думку О.Лисенка, генеральною методологічною лінією для висвітлення досліджуваних питань є широкий історичний контекст, відмова від комплексу провини однієї із сторін³³. Очевидним вважається і той факт, що відповідальність за розв'язання і загострення збройного конфлікту на Волині несуть обидві сторони (і польська, і українська), які почасти виступали об'єктом «брудної гри» воюючих держав, зокрема Німеччини та СРСР³⁴.

Джерелом вивчення українсько-польських відносин в роки Другої світової війни нині активно виступає усна історія, об'єктом якої все частіше стають трагічні Волинські події 1943 р. Серед важливих проектів усної історії, виконаних останніми роками, виділяється польсько-українська ініціатива «Поеднання через важку пам'ять. Волинь 1943», у рамках якої відбулася низка експедицій для збирання інформації від очевидців подій і реконструкції відносин між українським і польським населенням Західної України тієї доби через їх людський вимір³⁵. Більш ніж тисяча здійснених диктофонних записів розповідей тогочасних мешканців Волині, зафіксовані розповіді та суб'єктивні спогади очевидців подій, попри їх відносну цінність в науковому плані, є важливим аргументом в українсько-польському діалозі істориків для об'єктивного висвітлення обопільного протистояння в роки Другої світової війни³⁶.

На порядок денний у вивченні Волинських подій поступово висувуються морально-етичні, загальнолюдські цінності, гуманістично-антропологічний, просопографічний підхо-

ди і критерії історичного дослідження, до яких звертаються українські історики, аби розкрити людський вимір тієї трагічної епохи, пояснити мотивацію вчинків безпосередніх учасників українсько-польського збройного протистояння. За словами О.Лисенка, це свідчить про появу цілком іншого методологічного дискурсу у вивченні складної і суперечливої проблематики Волинських подій, про пошук повного і об'ємного їх тлумачення і розуміння³⁷.

Досягненню цієї мети сприятиме і введення до наукового обігу нових, донедавна недоступних архівних джерельних комплексів, удосконалення методики їх аналізу, врахування специфіки документів і контексту їх створення³⁸. Збільшенню джерельної бази дослідження українсько-польських відносин у роки Другої світової війни допоможе виконання у Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки держбюджетних тем «Українсько-польські відносини на Волині (20–40-ті рр. ХХ ст.)» (1998–2000 рр.) і «Документація жертв міжнаціонального польсько-українського конфлікту в 40-х рр. ХХ ст.» (2006–2008 рр.), а також реалізація спільного проекту Центру досліджень визвольного руху, Львівського національного університету імені Івана Франка і Національного музею «Тюрма на Лонцького», в процесі якого було викладено у відкритий доступ Електронного архіву українського визвольного руху близько 400 документів і матеріалів ОУН та УПА за 1942–1947 рр.³⁹.

У даному сенсі слід вітати публікацію 2011 року упорядкованого В.В'ятровичем фундаментального двотомного документального збірника «Польсько-українські стосунки в 1942–1947 рр. у документах ОУН та УПА»⁴⁰, який містить близько півтисячі унікальних документів, зокрема з Галузевого державного архіву Служби безпеки України, – інформаційних оглядів, звітів організаційних ланок, інструкцій ОУН, наказів УПА, протоколів допитів підслідних Службою безпеки ОУН, пропагандистських матеріалів, підпільних видань, більшість з яких вперше потрапила до наукового обігу. Цей опублікований джерельний комплекс разом з монографіями В.В'ятровича «Друга польсько-українська війна 1942–1947» і «За лаштунками «Волині-43».Невідома польсько-українська війна»⁴¹ дають вагомі підстави вважати запропоновану ним концепцію обопільної війни як наукову⁴². Опубліковані В.В'ятровичем документи значною мірою спів-

падають з такими ж німецькими, польськими, радянськими, і це значно розширює базу розгляду подій в цілому за рахунок бачення української сторони, яке до цього було недостатньо представленим в історіографії⁴³.

До проблем, які потребують подальших ретельних наукових розвідок слід, зокрема, віднести порівняльні дослідження українського і польського рухів Опору та їх ідеологій, розбіжності й конфлікти в середовищі керівництва ОУН(б) і УПА, серед яких не було єдиної думки стосовно Волинських подій; роль і місце Української греко-католицької церкви у перебігу українсько-польських відносин та залагодженні конфлікту між українцями і поляками, демографічні аспекти Волинської трагедії й втрати українського і польського населення та низку інших. Важливими залишаються вивчення і аналіз етнічних стереотипів, без чого неможливо зрозуміти причини Волинської трагедії та її вплив на сучасні взаємовідносини між українцями і поляками⁴⁴. Для розкриття глибинної природи українсько-польського протистояння в роки Другої світової війни стає актуальним його розгляд не лише в національному, а в більш широкому міжнародному і геополітичному контекстах європейської історії першої половини ХХ ст.⁴⁵.

В цьому зв'язку особливого значення набувають створення і розвиток організаційно-інституційних засад українсько-польських студій, формування програми наукових зусиль, у рамках якої дослідницькі проекти здійснювалися б за підтримки і на замовлення держави. На думку О. Лисенка, це сприяло би конкурентній спроможності української історичної науки, її здатності відповідати на сучасні виклики і реалізовувати суспільні очікування і завдання⁴⁶.

Таким чином, завдяки численним дослідженням сучасних українських вчених поступово починає зникати ще одна «біла пляма» вітчизняної історичної науки, пов'язана з трагічними подіями 1943 року на Волині. Українські історики стали активними учасниками відвертого і непростого діалогу про важкі питання українсько-польських відносин періоду Другої світової війни, не ухиляючись від дражливих питань, визнаючи частину відповідальності української сторони за кривавий міжнаціональний конфлікт⁴⁷, заперечуючи «геноцидну» інтерпретацію Волинської трагедії. Це свідчить про виникнення і становлення в новій пострадян-

ській і посткомуністичній українській історіографії як її найважливішого нового явища ревізіоністської течії, представники якої прагнуть відповісти на виклики сучасної світової історіографії і подати нову версію української історії та здійснюють, зокрема, нелегкі й небезболісні спроби спокійнішого та об'єктивнішого трактування історії українсько-польських відносин і Волинських подій 1943 р. зокрема⁴⁸.

Окреслюючи перспективи подальшого наукового дослідження проблеми і звертаючи увагу на наслідки міжнаціонального протистояння, провідний вітчизняний військовий історик О. Лисенко зауважив, що донині не існує виконаної із застосуванням сучасних дослідницьких методик праці, присвяченої матеріальним збиткам, морально-психологічним, демографічним наслідкам конфлікту⁴⁹. Гадається, що у вітчизняній історіографії на сьогодні бракує праць, у яких проблема українсько-польських відносин досліджувалась і відтворювалась би наскрізно та всеаспектно. Їх створення давно очікується українським суспільством, адже без цього складно буде відтворити цілісне полотно українсько-польських відносин у першій половині ХХ ст.⁵⁰.

- ¹. В'ятрович В. М. Друга польсько-українська війна 1942–1947 / В. М. В'ятрович. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2011. – С. 13; Литвин В. Тисяча років сусідства і взаємодії / В. Литвин. – К., 2002. – С. 98,101; Сливка Ю. Українсько-польське протистояння періоду Другої світової війни: витоки і наслідки / Ю. Сливка. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. – С. 43.
- ². Волинська трагедія: через історію до порозуміння: матеріали Всеукраїнської наукової конференції, м. Луцьк, 19–20 червня 2013 року. – Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2013. – 232 с.
- ³. Польсько-українські стосунки в 1942–1947 роках у документах ОУН і УПА: у 2 т. / Відп. ред. та упоряд. В. В'ятрович. – Львів, 2011. – 1368 с.
- ⁴. В'ятрович В. М. Друга польсько-українська війна 1942-1947. – 288 с.; його ж. За лаштунками «Волині-43». Невідома польсько-українська війна / В. М. В'ятрович. – Х.: Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. – 304 с.
- ⁵. Гулай В. В. Міжетнічна комунікація в Західній Україні у роки Другої світової війни / В. В. Гулай. – Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2011. – 460 с.
- ⁶. Каліщук О. Українсько-польське протистояння на Волині та в Галичині у роки Другої світової війни: науковий і суспільний

- дискурси / О. М. Каліщук. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2013. – 510 с.
7. Патриляк І. К. «Встань і борись! Слухай і вір...»: українське націоналістичне підпілля та повстанський рух (1939–1960 рр.) / І. К. Патриляк. – Львів : Часопис, 2012. – С. 384–437; його ж. Патриляк І. Перемога або смерть: український визвольний рух у 1939–1960 рр. / І. Патриляк. – Львів : Часопис, 2012. – С. 325–386.
 8. Відгомін Волинської трагедії в історичній пам'яті польського й українського народів : монографія / Я. М. Антонюк, Д. В. Веденєєв та ін. – К. : ДП НВЦ «Пріоритети», 2013. – С.8.
 9. Сливка Ю. Назв. праця. – С. 47; Литвин В. Назв. праця. – С. 112.
 10. Ісаєвич Я. З хроніки трагічного протистояння. Замість передмови / Я. Ісаєвич // Царук Я. Трагедія волинських сіл 1943–1944 рр. Українські і польські жертви збройного протистояння. Володимир-Волинський район. – Львів, 2003. – С. 4; Сливка Ю. Назв. праця. – С. 5.
 11. Ільюшин І. Антипольський фронт у бойовій діяльності ОУН і УПА (1939–1945 рр.) / І. Ільюшин // Укр. іст. журн. – 2002. – № 3. – С. 94–104; його ж. Волинська трагедія 1943–1944 рр. / І. Ільюшин. – К.: Інститут історії України НАН України, 2003. – С.167, 248; його ж. До питання про волинську трагедію в 1943–1944 рр. / І. Ільюшин // Укр. іст. журн. – 2003. – № 3. – С.122; його ж. Національно-визвольні прагнення українських та польських самостійницьких сил за часів Другої світової війни / І. Ільюшин // Укр. іст. журн. – 2003. – № 1. – С. 82 – 96.
 12. Гудь Богдан. Загибель Аркадії. Етносоціальні аспекти українсько-польських конфліктів ХІХ – першої половини ХХ століття / Богдан Гудь. – Львів, 2006. – 448 с.; Гошовська В. Трагедія Волині: погляд через 60 років / В. Гошовська, С. Сьомін, В. Смоляннюк. – К., 2003. – 164 с.; Ісаєвич Я. Основні проблеми українсько-польських відносин у ХХ ст. / Я. Ісаєвич // У пошуках правди : зб. матеріалів Міжнародної наукової конференції «Українсько-польський конфлікт на Волині в роки Другої світової війни: генезис, характер, перебіг, наслідки» (Луцьк, 20–23 травня 2003 р.) – Луцьк : Вежа, 2003. – С. 16; його ж. Холмсько-волинська трагедія, її передумови, перебіг, наслідки / Я. Ісаєвич // Волинь і Холмщина 1938–1947 рр.: польсько-українське протистояння та його відлуння. Дослідження, документи, спогади. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. – С. 38; Киричук Ю. Український національний рух 40–50-х років ХХ століття: ідеологія та практика / Ю. Киричук. – Львів : Добра справа, 2003. – С. 127–128; Литвин В. Україна в Другій світовій війні (1939–1945) / В. Литвин. – К. : Лі-Терра, 2004. – С.253; Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія. Фаховий висновок робочої групи істориків

- при Урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА. – К. : Наукова думка, 2005. – С. 26.
13. Трофимович В. Деякі аспекти українсько-польських відносин у роки Другої світової війни / В. Трофимович // Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : Історичні науки. – Острог : Національний університет «Острозька академія», 2003. – Вип. 3. – С. 258; його ж. Трофимович В. Роль Німеччини і СРСР в українсько-польському конфлікті 1939–1945 рр. / В. Трофимович // Україна – Польща: важкі питання. Т. 5 : Матеріали V міжнародного наукового семінару істориків «Українсько-польські відносини під час Другої світової війни». – Луцьк, 27–29 квітня 1999 року. – Варшава : Тирса, 2001. – С. 204.
 14. Трофимович В. Роль Німеччини і СРСР в українсько-польському конфлікті 1939–1945 рр. – С. 204; його ж. Третя сила українсько-польського конфлікту. 1941–1945 роки / В. Трофимович // У пошуках правди. – С. 390, 391.
 15. Сливка Ю. Назв. праця. – С.44.
 16. В'ятрович В. М. Друга польсько-українська війна 1942–1947. – С. 195; Зашкільняк Л. Позиція польського еміграційного уряду щодо польсько-українського конфлікту на Волині в 1942–1943 рр. / Л. Зашкільняк // У пошуках правди. – С. 408; його ж. Українське питання в політиці польського еміграційного уряду і підпілля в 1939–1945 роках / Л. Зашкільняк // Волинь і Холмщина 1938–1947 рр.: польсько-українське протистояння та його відлуння. – С. 200.
 17. Зашкільняк Л. Позиція польського еміграційного уряду щодо польсько-українського конфлікту на Волині в 1942–1943 рр. – С. 417; його ж. Україна і Польща у ХХ столітті: між конфронтацією і союзом / Л. Зашкільняк // Міжнародний науковий конгрес «Українська історична наука на порозі ХХІ століття» (Чернівці, 16-18 травня 2000 р.) Доповіді і повідомлення. – Чернівці : Рута, 2001. – Т. 1. – С. 80; його ж. Українське питання в політиці польського еміграційного уряду і підпілля в 1939–1945 роках. – С.193.
 18. Грицак Я. Тези до дискусії про УПА / Я. Грицак // Страсті за націоналізмом. Історичні есеї. – К. : Критика, 2004. – С. 104; Дашкевич Я. Для кого дорога до нікуди? Про польсько-українські відносини в минулому та сучасному / Я. Дашкевич // Україна. Наука і культура. – К., 1993. – Вип. 26–27. – С. 67; Ісаєвич Я. Холмсько-волинська трагедія, її передумови, перебіг, наслідки. – С. 45, 46; Косик В. Польсько-українська трагедія під час Другої світової війни (1942–1944) / В. Косик // Український визвольний рух. – Львів : Вид-во «Мс», 2003. – Зошит 2 : Українсько-польський конфлікт під час Другої світової війни. – С.94,107;
 19. Протоколи узгоджень і розбіжностей між українськими і польськими істориками, підписані на ІХ–Х міжнародних наукових се-

- мінарах (Варшава, 6–10 листопада 2001 р.) // Україна – Польща: важкі питання. Т. 9 : Матеріали ІХ і Х міжнародних наукових семінарів «Українсько-польські відносини під час Другої світової війни». Варшава, 6–10 листопада 2001 р. – Луцьк : Терен, 2004. – С. 439; Шаповал Ю. Потенціал взаєморозуміння та історичний простір ненависті. Роздуми над нововіднайденими документами про польсько-українські взаємини під час Другої світової війни / Ю. Шаповал // Війни і мир, або «Українці – поляки: брати / вороги, сусіди...» – К. : Українська прес-група, 2004. – С.314.
20. Кучерепа Микола. Українсько-польський конфлікт: Волинь, 1943 рік / Микола Кучерепа // Волинська трагедія: через історію до порозуміння. – С. 201.
 21. В'ятрович В. М. Друга польсько-українська війна 1942–1947. – С. 28.
 22. Відгомін Волинської трагедії... – С. 32–33.
 23. Кучерепа Микола. Назв. праця. – С. 201.
 24. Відгомін Волинської трагедії.. – С. 148.
 25. Відгомін Волинської трагедії... – С. 146; Козицький Андрій. Волинські події 1943 р.: невдала спроба «геноцидної інтерпретації» / Андрій Козицький // Волинська трагедія: через історію до порозуміння. – С. 24.
 26. Кучерепа Микола. Назв. праця. – С. 196.
 27. Відгомін Волинської трагедії.. – С. 146.
 28. В'ятрович В. М. Друга польсько-українська війна 1942–1947. – 288 с.
 29. Кучерепа Микола. Назв.праця. – С. 196.
 30. В'ятрович В. М. За лаштунками «Волині-43». – С. 279.
 31. Ільюшин Ігор. Трагедія Волині /Ігор Ільюшин //Волинь 1943: сімдесята річниця злочину. – К. : Польський інститут у Києві, 2013. – С.13.
 32. Грицак Я. Тяжке примирення / Я. Грицак // Страсті за націоналізмом. – С.132.
 33. Лисенко О. Деякі методологічні аспекти дослідження національної політики сталінського й гітлерівського режимів у період Другої світової війни / О. Лисенко // Друга світова війна і доля народів України: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. – К. : Сфера, 2005. – С.14.
 34. Стародубець Г. М. Українське повстанське запілля (друга пол. 1943 – поч. 1946 років) / Г. М. Стародубець. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2006. – С. 17.
 35. Бойко Вікторія. Волинська трагедія 1943 р. як об'єкт усної історії /Вікторія Бойко // Волинська трагедія: через історію до порозуміння. – С. 191; Зінчук Александра. Навіщо порушувати важкі теми? Про проект «Поєднання через важку пам'ять. Волинь 1943» / Александра Зінчук // Волинь 1943: сімдесята річниця злочину. – С. 33–34.

36. Пущук Іван. Усна історія – джерело до вивчення українсько-польського конфлікту на Волині в період Другої світової війни / Іван Пущук // Волинська трагедія: через історію до порозуміння. – С. 217.
37. Лисенко О. Друга світова війна як предмет наукових досліджень та феномен історичної пам'яті / О. Лисенко // Укр. іст. журн. – 2004. – № 5. – С. 8.
38. Ісаєвич Я. Холмсько-волинська трагедія, її передумови, перебіг, наслідки. – С. 11.
39. Відгомін Волинської трагедії... – С. 37–38.
40. Польсько-українські стосунки в 1942–1947 роках у документах ОУН і УПА : у 2 т. – 1368 с.
41. В'ятрович В. М. Друга польсько-українська війна 1942–1947. – 288 с.; його ж. За лаштунками «Волині-43». – 304 с.
42. Відгомін Волинської трагедії... – С. 150.
43. Там само.
44. Там само. – С. 203.
45. Каліщук Оксана. Українсько-польське протистояння 1942–1944 рр. у контексті історії Центрально-Східної Європи / Оксана Каліщук // Волинська трагедія: через історію до порозуміння. – С. 95.
46. Відгомін Волинської трагедії... – С. 133–134.
47. Ільюшин І. Армія Крайова й українсько-польське протистояння в Західній Україні 1939-1945 рр. в світлі вітчизняної та зарубіжної історіографії / І.Ільюшин // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. – К. : Інститут історії України НАН України, 2002. – Вип. 6. – С. 93.
48. Грицак Я. Тяжке примирення. – С. 130.
49. Відгомін Волинської трагедії... – С. 136.
50. Там само. – С. 26, 136.

УДК 271.2 (092)

Оксана ГРАБОВЕЦЬКА

НА МЕЖІ: МІФ І РЕАЛЬНІСТЬ

Метою цієї статті не є обговорення того, чи можливо подолати труднощі у вирішенні завжди актуальної проблеми «кризи об'єктивізму», але показати, що взагалі не може бути жодного прийняттого бачення чи філософської системи, здатної підтвердити достовірність будь-якого остаточного твердження про знання чогось як істинного, окрім автентичного «проживання» людиною поточного досвіду у конкретиці її актуальної присутності у часі. Зміст життя людини – це повна беззусильна неконцепційна відкритість її свідомості для автентичного бачення всієї сукупності усіх органічних взаємозв'язків невідмежованої від неї реальності.

Людина може знати, ким вона є тільки шляхом повернення до свого ества, яке є завжди присутнє поза рамками іміджів психологічного часу. Створюється враження, що сучасні вчені хочуть нас переконати, що вони неупереджено посвячують себе вивченню «об'єктивних фактів» і описують події у повній достовірності, поповнюючи невпинно сферу знань. Така логіка не витримує випробувань часу, тому що ми бачимо наслідки людської діяльності, яка призводить до страждань у світі впродовж усіх епох. Людська історія є історією людської егоцентричної обмеженої думки, яка все більше не бажає бачити основоположної первинної всеохоплюючої свідомості, природу якої ми не знаємо до сих пір.

Думки, які будуть викладені у статті, торкають царину пошуку відповідей на головне для людини питання – про природу буття. Це є спроба шляхом органічного спонтанного мислення ще раз спробувати «доторкнутись» до ключової нашої «стурбованості» у світі (за Гайдеггером)¹, до питання, хто ми є. Ця, до цього часу неприступна для науки сфера, дозволяє лише описувати те, що людина бачить як шлях наближення думки до нею баченого варіанту конечної суті і вибудовувати відповідно численні аналітичні теорії. Альтернативне релігійне бачення також не зуміло гармонізувати людську поведінку згідно постулатів віри. Ні науці, ні релігії не вдалося відкрити людині двері до себе самої. Може, тут не стільки проблема бачення, як проблема «небачення»?

¹ Heidegger M. Passmarks / M. Heidegger. – Cambridge, 1998. – P. 28.

Пропонований спосіб передачі думок у цьому викладі є подібним до співрозмови, непланової, тому й не чітко визначеної. Мені цілком відповідають зауваги Л. Вітгенштейна у передмові до його «Філософських досліджень», де він пише, що «...мої думки стають безпомічними, коли я стараюсь примусити їх вишикуватись лише в одному напрямку всупереч їх природнім схильностям», що вони «...заставляють подорожуавати перехресними шляхами у всіх напрямках широким полем думки», а ще про те, що у такий спосіб до однакових чи подібних до них думок завжди можуть бути свіжі підходи з різних напрямків»².

Стаття не претендує на привнесення чогось нового у вирішенні проблем розуміння людиною світу, а є лише спробою спільно зі співрозмовником-читачем наблизитись вільним від умовностей мисленням до тих ділянок розуміння стану речей реального світу, які можуть допомогти побачити якомога чіткіше джерело страждання людини, яка завжди у тій чи іншій мірі є у конфлікті з оточуючою дійсністю.

Головною проблемою неспроможності людини бути у гармонії зі світом, на мою думку, є поділ на суб'єкт і об'єкт, бо з перспективи глибинного бачення – це протиріччя, тому і концептуальність, і системність, які є сконцетрованою до точки закінченості і виокремленості формою відносного і випадкового фрагментного сприйняття неактуального абстрактного минулого, стають перешкодою для живого бачення у актуальності моменту. Недуалістичний пошук, з перспективи одиничної свідомості, не є редуційним віднаходженням чогось «базового», а швидше передбачає лише «наведення порядку» у мисленні. Системність від часів Ньютона працює на дуже поверховому рівні предметного бачення світу в природничих науках, але від самого початку не працює у сфері гносеології, доказом чого є константа елемента страждання у історії людства, у яку, наче у стіну, розбиваються усі концепції пояснень людиною світу, як розбиваються у квантовій фізиці усі її класичні пояснення, де на субатомарному рівні електрони поводяться «антинауково» (сміють «знати», коли є спостерігач, якщо ж його нема – то з частки стають хвилею).

² Wittgenstein L. Philosophical Investigations / L. Wittgenstein. – Sheridan Books, USA, 2010. – P. 4.

Помічним може бути розуміння процесу мовної комунікації для передачі знань, якщо сприймати слово лише як дороговказ напрямку думки, а не як накопичення застиглого змісту у формі твердження. Попри незаперечну поміч у повсякденній рутині життя, мова не має можливості висловити щось наближене до глибинної правди, бо на цих етапах пошукового мислення вона повинна розчинити відокремленість людини від нею ж створених понятійних означень. Фактично, слово зникає. Навіть якщо значеннєвість слова стоншується глибинною проникливістю, воно все ж не може окреслити ще не вхоплене нове бачення, а у невдалому поєднанні з іншими словами, може ставати ще більшою першкодою.

Порада Вітгенштейна про те, що все, що може бути сказано, може бути сказано просто – дуже справедлива³. Варто згадати, як геніально окресив слово Гете, бо, просто кажучи, слово собою дискутує себе і підбирає собою системи для свого пояснення.

Для пошуку важливо розпочати діалог на межі ще не присутнього, а тільки очікуваного спільного розуміння, яке у момент «здійснення» комунікації стає абсолютною присутністю у конкретиці ситуації. Можна назвати такий спосіб викладення матеріалу феноменологічним. Отже, якщо таке взаєморозуміння (як процес) встановлюється, то це обов'язково на свого роду Межі (яка у момент спільного розуміння перестає бути межею), і тільки тут, бо інакше – нема цілісної гармонії народжуваності правди моменту, а лише пасивність, неучасть, свого роду несвідоме випадання у ізоляцію одиничного. Якщо ж комунікація має місце – Межа розмивається і безупинно «мінє / не мінє» (як інший вид продовження без участі часовості) перспективу бачення, яка, як не парадоксально, у кожній спонтанній неперервній зміні продовжує бути повнотою можливого.

Варто було б спробувати починати похід у думку (навіть якщо є обриси її у інтенції висловлювання) з «мовчання мислення» (свого роду медитації), але не як метод чи щось конкретне, а з повної присутності у моменті. Ідеально було б – з абсолютного нічого, яке є й усім водночас, бо не-

³ Вітгенштайн Л. *Tractatus Logico-philosophicus* / Л. Вітгенштайн. – К., 1995. – С. 22.

ма людини без зв'язку з реальністю (недосяжною у повноті для одиничної свідомості у часовому вимірі, але завжди присутньою для людини). Неможливо не спричинювати абсурдності і протиріч у висловлюваннях, коли йдеться про тонкі сфери думки. Треба спробувати частково ігнорувати мовні обмеженості, щоб почати роздуми, бо мовчання не викроїть ніякої витинанки з необмеженого простору можливих інтенцій самовираження в міру мотивованих одиничною свідомістю. Коли діалог відбувається, то картина, творена спільно учасниками, стає менш залежною від слів і включається ніби новий модус сприйняття спільного потоку мислення як спільного просування в напрямку до правдивого, бо все починає здаватись таким простим і очевидним, що, фактично, звільняє від пут несуттєвого.

Слово «межа», часто вживане науковцями у різних контекстах, дуже адекватне для пошуків шляхів осмислення фундаментальних питань. У передмові до свого «Tractatus Logico-philosophicus» Вітгенштейн пояснює «думку», як висловлювання у межах, бо єдиним агентом думки є слово, яке належить мові як системі, тому межа з обох сторін думки є границею словесної сумарної значеннєвості, і тільки з внутрішньої перспективи мови; бо якби не було меж, то ми б мали змогу «думати те, що неможливо думати»⁴. Він мав, правда, лише однопроцентний оптимізм у припущенні «достукатись» до когось своїми думками. Ці межі – ніби викроювання з обох сторін відносної протяжності думки. І не можна не погодитись з ним і у наступному: що це межування (як оптимально можливе наближення до повноти наповнення смислом одиничного висловлювання) можна зробити тільки у мові, і що все те, що поза межею думки є нісенітницею. Як іграшки на різдвяній ялинці є нісенітницею для явища «ялинка», бо вони неатрибутні, випадкові. Рівно ж випадковими була б гора або людський сміх на цій ялинці, що, на жаль, трапляється у царині теоретичної наукової думки, коли незіставні й різноякісні додатки до висловлювань руйнують межі, і пропоноване стає не-смысловим у сенсі гармонії з описуваним явищем. Навіть нагромадження чітких дефініцій може бути тими іграш-

⁴ Вітгенштайн Л. Tractatus Logico-philosophicus / Л. Вітгенштайн. – К., 1995. – С. 22.

ками на ялинці, що прикривають саму ялинку. Але тут іде мова про свого роду ідеальну думку й про її найбільш оптимальне відтворення словом, чого бути практично не може. У щоденному світі нема таких думок, а є, переважно, подібні хмарам, швидкозмінні випадкові скупчення іміджів незгармонізованого внутрішнього монологу (свого роду, «поток свідомості»), реактивного у своїй основі, який вхоплює людину у гру неіснуючих смислів, які можуть керувати нею, якщо вона не побачить всієї цієї фантазмагорії.

Мова, як панцир щільно облягає саме буття. Отже, нема виходу з обмеженого відносного в абсолютне? Це так, якщо поставити крапку після слова чи речення. А якщо крапки у мові взагалі нема, бо вона переходить у безкінечність? А якщо мовчання «лікує» кожне слово і воно стає знову невловимим, як відроджене у своїй первісній суті? А якщо речення питальне? Який простір воно відкриває? Чи висловлена думка просто вмовкає, позбавлена напруження імпульсу проявитись? Очевидно, що ні. Вона починає відокремлено жити своїм життям і втілюватись у різних варіантах вторинного сприйняття (в міру зацікавленості нею в різних контекстах обставин).

Як вже було сказано вище, людина завжди перебуває у реальності, усвідомлює вона це чи ні, і чи задумується вона над тим, чим є цей світ, на глибині розуміння Вітгенштейна чи наївно сприймаючи бачене як очевидність. Це є її справжня історичність, поза психологічним часом і просторовою «географією».

Можна припустити, що на початках того, що ми звемо історією, людина була, хоч і не цілком усвідомлюючи це, в унісонному звучанні з баченою нею реальністю; зараз очевидно, що західна людина, з усіма її науками, масою написаних наукових праць, уже століттями перебуває у процесі втечі від неї, вдаючи, що не розуміє, що втекти неможливо. Різномовччя тверджень у намаганні доказати щось своє топить цінність минулих і сучасних філософсько-історичних досліджень, автори яких хотіли і хочуть пробудити бачення на рівні езистенційної потреби зв'язку людини зі своїм джерелом. Тепер це особливо актуальне, бо ми стоїмо на грані самознищення, втративши повністю гармонію з собою, не бачачи руїни ні власної душі, ні простору довкола. Складається враження, що це епоха масок. Замість повернутись

до сонячного виходу, людина все більше приковує себе до звичної їй платонівської печери, тільки усучаснивши бачення тіней методами їх аналізу на стіні вибраного нею усучасненого ракурсу, і вперто ігноруючи все, що не вписується у тягучість монотонного ритуального блукання по своїх власних слідах. До цього часу актуальна іронія Гете Й.В. про стан наук⁵.

Історія людства – це кінцевий продукт історії людського мислення. І якщо першу можна побачити на полотні часу у формі подій, то невидимий процес визрівання і розгортання поля думки, як невидима частина айсберга, не є осяжний у повноті для вторинного осмислення. А це і є найголовніше завдання людини – зрозуміти себе, що припинить, насамперед, творення історії варварством війн, у яких вона є жертвою своїх власних маніпуляцій з реальністю, розчавлена власним ненаситним Его. Гайдеггер вважав такий стан речей результатом відмовлення від Буття⁶.

Зрозуміло, що історія як наука, якою ми її знаємо, ніколи не може наблизитись до суттєвого у описі і аналізі історичних подій не тільки тому, що воно не є легко доступним, а ще й тому, що інструментом дослідника є спричиненість і обумовленість його власного мислення в конкретиці цілого комплексу різнопланових часових обставин. Можливі лише констатації видимих фактів й безмежна кількість їх інтерпретацій. Для прикладу, Гегель говорив про «філософську історію», яка на відміну від «історичної історії» розглядає головно «всезагальний світовий дух», який через долі народів «пройшов різні ступені свого втілення» і що події завжди не відповідали його сутності, а тільки духовна його форма у чистому вираженні була суттєва (через мистецтво і релігію). Таке розуміння ігнорує страждання людини, її посвятні якості, її природну глибину. У зв'язку з цим неможливо погодитись й з тим, що «не всі народи враховуються у світовій історії»⁷, бо навіть без невідомого жебрака у якійсь невідомій країні у якомусь прадавньому часі не було б і самого Гегеля, як і без

⁵ Гете Й. В. Избранные произведения / Й. В. Гете. – М., 1950. – С. 447.

⁶ Heidegger M. The end of philosophy / M. Heidegger. – NY ; Evanston ; San Francisco ; London, 1973.

⁷ Гегель Г. В. Работы разных лет : в 2 т. Т. 2 / Г. В. Гегель. – М., 1971. – С. 204, 205.

відомого нам усім Арістотеля.

Розуміючи складність передачі бачення і розуміння, можна допустити, що людина може наблизитись до свого роду Межі їй доступної автентичності, якщо не вдасться до остаточних висновків, бо вони закривають простір. Щоб це побачити, можливо, варто зайнятися чимось на зразок спекулятивної дослідницької «археології» сучасної наукової думки. Кидається в очі, що більшість очевидних накопичень неавтентичності лежить на поверхні, де текст розвалюється від тягаря термінологічної лексики, часами гарних барокових форм.

У більшості глибоких досліджень під шаром описових за характером спостережень і узагальнень, як правило, бачиш все-таки домінацію логіка, який за допомогою однобічного мовного аналізу претендує на істинність (бо знаходить «емпіричні підтвердження»). Ним окупована царина етики, літератури, релігії, соціології, психології, політології, теології, історії, де авторами вибудовані, невидимі для багатьох, стіни закритого понятійного простору, у якому і відбуваються вимислені дієства самі у собі. З перспективи бачення як потреби органічного пошуку, це подібно будівництву тяжких конструкцій на маленькому фрагменті тіла символічного велетенського живого невидимого слона у темній кімнаті (відомий приклад). Дійсно, є якась понятійна площа, на якій можна будувати що завгодно (їй таке, що може само по собі мати практичне застосування), але нема знання про саме існування живого слона, якому, цілком ймовірно, усякі нагромадження на тілі стають незносними. Тепер, особливо для суспільних наук, все більшою проблемою стає обмеження у працях присутності органічних для людини цінностей, бо дослідження вибіркового кількісного і вимірних «реалій», як і згрупування випадкових (і часто неспівставних) фактів тільки віддаляє людину від суттєвого. При таких дослідженнях подія чи явище виокремлюється з цілого, а це означає, що аналізоване вмирає функціонально у сенсі повноти своєї значеннєвості, і, втрачаючи свої атрибути, дослідження перестає бути дослідженням події як такої, а спекулятивним словослів'ям (у кращому випадку), або «неживою» шкідливою інтерпретацією з цілим спектром можливих негативних наслідків, якщо вона знайде форму реального втілення. Якщо гіпотетично для смисло-

го експерименту використати саму ж позитивістську логіку і накласти її не тільки на площину вузького експерименту, а на максимально нефрагментовану картину ключових сукупних знань філософії з її численними розгалуженнями широкого спектру наук, то ми опинимося у повному розгубленні, бо ніщо не триматиметься цілісності. Тут спрацює феномен квантової механіки, коли одночасно дві істини мають законне існування: кішка і жива, і мертва водночас, а ще «півкішки». І як у фізиці, тут очевидною стає проблема розуміння природи свідомості, яка і є цією невидимою присутністю, яка була й до осмислення людиною не тільки досліджуваної нею події, а й її особистого буття до моменту її дослідницької дії.

Прорватися через понятійні накопичення («навести порядок») є перший крок для виявлення, де є той, хто прагне оголосити себе у конкретному, хто творить системи бачення («блоки» фіксації свого досвіду, якими стали науки). Тут гарно виглядає Гегель і його теорія світу як розгортання і звертання абсолютної ідеї (що, зрештою, було не новим у світовій думці до нього; новим було привнесення несподіваного висновку). Теорії – це завжди свого роду *second hand* безпосереднього досвіду. Ланцюжок знакового відтвореного пізнання шляхом концептуалізації може бути відображений: слово–пропозиція–теорія – Межа. А що до слова? Чому саме така пропозиція? Чому саме така теорія? Без відповіді на ці запитання не може бути безмежного шляху, а обов'язково – межа. Процес йшов насправді: автентичність – зменшення перспективи – відсутність перспективи – повна закритість без перспективи (навіть не двері). Не може визначитись щось суттєве без перспективи бачення, яка б давала можливість якоїсь природньої логіки оцінення досвіду як закономірності, як «проживання» його поза психологічним часом. Тут очевидна абсурдність слів для вираження бажаного смислу, бо тут теж межа. І ці проблеми «буксування» слів і понять неможливо зігнорувати, бо це знаки втрати автентичності пошуку. Простіше: якщо хтось каже, що щось є чимось, тобто конечним, починаючи від картинки світу у моменті як твердження чи пояснення будь-чого у формі концепції і теорії, то де є той, хто це бачить, і з якої перспективи? Часткою того, що він спроектував своїм мисленням? Чи той, хто бачить усю су-

купність всього ним баченого разом зі собою у процесі оцінювання? Це перспектива без перспективи (тавтологія завжди там, де щось суттєве пробує «народитись»). Вітгенштейн чітко це розумів, коли говорив про імпотенцію мови, яка впадає у тавтологію «... поява цих проблем зумовлена нерозумінням логіки нашої мови» і його прекрасне твердження: «... все, що взагалі можна висловити, можна висловити ясно, а про те, що не можна говорити, треба мовчати»⁸. Багато філософів вважає, що найближче до адекватної передачі досвіду (тут у сенсі істинного) є поет, якому під силу спілкуватись з прихованою від нас єдиною присутньою реальністю, адже у нього – особливе трактування слова, природа якого – тільки в моментності його «життя», у «втіленні» унікального смислу, тому ніхто не зможе дати навіть приблизного визначення, чим є конкретне слово, бо воно ніколи не буває собою: не можна захопити первісне кореневе значення, від якого все почалося, як не можна зрозуміти початку історії людства, бо навіть археологічні знахідки ні про що повноцінно і комплексно не свідчать. Не можна зрозуміти ні причини і способу утворення слова, ні дослідити корінні історичні зміни відтінків його значення у його фактичному застосуванні численними мовцями. Можливо лише бути єдністю зі словом як до початку «вкидання» його у реальність одиничною свідомістю, так і в процесі його «обуттєвлення» палітрою унікального визрівання смислу у просторі спілкування. Слово живе тільки у конкретиці себевиявлення, як бачена реальність живе.

Здається, що роль первісної значенневості все ще виконує поетичне слово (так мало запотребоване у наш час), яке завжди є позачасове, але при прочитанні у координатах його горизонту (воно стає змінено-незміненим, оживленим присутністю «вічності у часі»). Живе спілкування живим словом рідко можливе в лекційному викладі чи в письмових трактатах, які базуються на концепціях, бо неможлива ніяка теорія для пояснення життя, а можлива лише любов до мудрості, з якої все починалося. Філософія – це і є життя, живий обмін у актуальності моменту мовлення, який є позачасовим, бо завжди «тепер» на місці присутності того,

⁸ Вітгенштайн Л. *Tractatus Logico-philosophicus* / Л. Вітгенштайн. – К., 1995. – С. 22.

хто мовить і того чи тих, до кого звертаються, а також до присутності самого світу (яким ми його знаємо). Саме тому не можна відокремлювати, робити предметом пізнання те, у чому твоя «буттєвість є» (знову парадокси вживання слів на межі нових означень, накладання слів одне на одного в потребі прориву і у «позапростір простору»), бо нема позабуттєвого пункту спостереження... Не можна побачити око, яким ти бачиш, або себе, яким ти осмислюєш світ (бо око, яким ти бачиш – не око, яке бачить: а ти не ти, який інструментом тіла, включно з розумом, відчуває і осмислює світ, а свідомість, що осмислює з незмінної перспективи). Це, здається, інтуїтивно розуміли давні народи світу і античні мудреці, їхнє бачення було більш у гармонії з життям. Вони давали загальні дороговкази-поняття, які не закривали простору для виявлення повноти світу для людини. Сократівська думка (сподіваймося, передана Платоном близько до автентичності) була відкрита до вічності, всеможливостей, бо правда і знання як вищий сенс буття, дійсно, – лише вектори до безконечного пізнання. Арістотель, який почав філософську предметизацію осмислень, надаючи їм конкретні дефініції, окрім незаперечного позитивного у науці, зробив і негативне, бо високо інтелектуальна логіка його вчень створила рамки для думки у пошуках «істини» (хоча він і додавав поняття потенційної зміни, але кількісно-якісної у відомому замкнутому просторі). Платон як виразник ідеального ще до нього намітив тенденцію концепційного узагальнення, яке створювало межі ним баченим безконечним устремлінням людини до неокресленої форми ідеалу (вів конкретне до абстрактно-недосяжного, хоча яке є одночасно і можливо кінечне, і можливо некінечне, але нічого відкритого поза пульсуванням складових заздалегідь заданих його твердженням). Після Арістотеля цілі покоління шукали філософську систему у формі єдиної інтелектуальної теорії. І у наш час, як не парадоксально, на основі накопичувального досвіду у сферах різнопланових досліджень, викристалізувалась автоматично можливість збірного інтелекту у сліпій механічній формі (з можливостями безмежних вдосконалень). Комп'ютер приносить чимало відносних благ, але ще більше відгороджує людину від реальності, заспокоївши її однобічним і одноякісним сурогатом під маскою джерела знань і ілюзією безмежних

варіантів вибору всього і всюди. Куплена увага людини. Це можна бачити повсюдно: людина задивлена в гаджети, не в кантове небо: відповідно – це і є ракурс її бачення світу, бо це – незадіяння у часопросторі, для якого вона неприсутня (і до всього, що в ньому). З яким ліхтарем треба ходити сьогодні, щоб зустріти людину-сучасника, з яким можна говорити живою мовою про красу неба, глибокі почуття і сенс буття? Тут «винна» і модерна філософія, яка закріпила картезіанський чіткий поділ, утвердила системність і «агресивний» дуалізм. Людина тепер не мусить забагато думати, вона має готову «підбірку свободи»: бути совісною у матеріальних і нематеріальних інституціях віри і одночасно бути цинічним бізнесменом, урядовцем, «сумлінним» працівником обслуговуючої сфери (що стала домінантною для західної людини) з усіма її маніпулятивними реаліями, чи бути представником «усучасненої» форми робітничої професії, що більше нагадує рабство, особливо у країнах т.зв. «третього світу» (який ін телект таке нелюдяне поняття вимислив?). Раціоналісти (Спіноза, Лейбніц), феноменологія Канта, абсолютна ідея як діалектична маніфестація духу Гегеля, емпіризм Гобса, Берклі, Юма – веселкою переломлення кольорів системного мислення створили цікаві підбірки для концептуального мислення і переосмислення уже існуючого, але у старих закритих парадигмах, смисловираження. Але де тут жива людина у живому екзистенційному просторі?

Змінилося усе від феноменологічного пошуку Гусерля, його поверненням до сократівської спонтанності досліджень, позбавленої забарвлення Еґо. Цей напрямок філософії, хоч популярний серед спеціалістів, на мою думку, недостатньо проростає у сферу міжпредметних досліджень і майже цілком не проникає у сфери інтелектуального і духовного життя суспільства в цілому. А суб'єктивні дослідження (іншими не можуть бути) того, що називають об'єктивізмом чи суб'єктивізмом – це переважно дослідження у системах гри слів. Як спостереження шляхом тільки часткового розуміння можуть дозволити людині систематизувати? Чи це питання може мати відповідь, адже людство не знає, чим є сама свідомість? Якщо хтось і робить спробу це зробити, то це як спроба впіймати себе саму: своєю свідомістю, про яку ти нічого не знаєш, описати свідомість, яка є (і чи є?). Нічого,

окрім аксіом, ми не створили. Твердження (ті ж аксіоми) на основі малих масштабів спостереження вчені оформлюють у закони, які часто мають практичне застосування, але вже давно буксують на межі досліджень у кожній галузі наук.

Що можна сьогодні дослідити? Це, напевно, характерні риси розвитку описового досвіду, які породжують системи, навіть часами дуже життєспроможні, з великою силою інерції, яка часто не дозволяє визволитись від них. Для прикладу, ідеологічні теорії, які базуються на певному односторонньому баченні; кристалізуючись, вони захоплюють суспільства, вливаючись у живе життя як політичні системи. Відома нам з практики, марксистсько-ленінська ідеологія базувалась на логіці фрагментованого бачення оточуючої дійсності як власницько-трудова відносин людей (зрештою, подібно капіталістичній, просто з іншими акцентами бачення прерогатив у функціонуванні соціуму). У цих межах виникло багато прикладних підсистем (на цьому рівні капіталізм починає якісно відрізнятися), які вибудовували більш конкретизоване втілення теоретичних схем у суспільстві. Здавалося б, що були «дані відповіді» на усі питання, а якщо б нові питання й виникали, то було б нескладно у рамках системи знайти відповіді, бо всі складові від початку визначені і незмінні (згадується Великий Інквізитор Достоевського). Людині мало би бути зручно. Але зручно не було і бути не могло, бо не було враховано, що система була побудована на аксіомі фрагментного бачення, і реальні сили життя тиснули на штучність, спричинюючи чимало дір у системі, і від самого початку було видно голого короля. І зараз можна бачити часткові ділянки борсання цієї політичної системи (дуже різного у різних країнах), яка все ще має інертну силу. Це явище характерне для всіх систем. І не тільки непросто у іншу систему переступити, а й неможливо, бо кожна система має атрибутивну агресію до кожної іншої від неї. І сам системний підхід до розвитку людства є закриванням простору для розвитку суспільства, пошивом нового одягу зі старого одягу за допомогою тих самих швейних машин. Процес розвитку суспільства є органічним, пірнути у нього з іншої системи або у нову вимислену систему – неможливо, бо пірнає та сама людина. Можна, правда, стати пристосованцем, якому ніякої правди і духовних ідеалів не потрібно, а тільки, де йому краще

пристосуватись. Це веде до патології поведінки людини, деградації особистості і суспільства в цілому. Власне цим шляхом і йде сучасна людина все більше й більше.

Можна поглянути на світ як на процес «кольоризації» вічності в історії, коли усе, що відбувається, є на межі і межкою одночасно, за якою звертається предметний простір і психологічний час. Записана ж історія, з позицій екзистенційної перспективи – неправдива, бо обмежена рамками часткових знань, розумінь, ідеологічних впливів на тих, хто описував факти, особливості їх персональних характерів; але ця історія колись була історією конкретних людей з усією палітрою розгортання потенціалу їх життєприсутності у екзистенційному часі; тоді вона була цілком інша, ніж описана у старих фоліантах. І якщо щиро проаналізувати те, що ми традиційно називаємо історією, то це опис торжества варваства як сили, індивідуально-групових Еґо у вищени себе через матеріальність у всіх можливих аспектах (чого нема навіть у тварин, бо їм не потрібно те, що поза їх конкретними потребами).

Чи є можливим розуміння буття у сенсі «реальність»? Чи опираючись на спробу через апріорну константу дологічного як цілісності, через рефлексійне бачення факту шляхом спонтанного феноменологічного «вмислення» у спектр змістового його наповнення як знаходження центру врівноваження часової присутності свідомості «доторкнутися» до моменту життя? Можна, можливо, через феноменологічне бачення і необ'єктивовану спонтанність мислення шукати відповідей на екзистенційні питання, «достукуючись» поступово і невпевнено до невідомого з інтенцією його пізнання (як подолання Межі). Тут, можливо, й станеться, як описував Керкегор, «стрибок» чи зміщення у Інше. Гайдеґґер описував це як інтуїтивний досвід, що лежить в основі будь-якого авторського початкового підходу, і що світобачення окреслює кордони людської душі⁹. І ці кордони завжди змінні у незмінному. Це свого роду інтуїтивно-сміслового безупинна гранична ситуація.

Процес «зчищення», отже, треба продовжити до досягнення глибшого рівня, на якому треба брати до уваги не тільки самі дослідницькі праці, тобто понятійно-словесне

⁹ Heidegger M. Passmarks / M. Heidegger. – Cambridge, 1998. – P. 5–6.

наповнення проголошуваних тверджень, а й автора того, хто їх описував, бо людина таки є мірою усіх речей, адже вона це пише. Якщо візьмемо для прикладу будь-якого теоретика чи носія певної пропозиції чи твердження і подивимось на його власне життя, не купившись на іміджі (позитивні чи негативні, ним і іншими створені), то, окрім засновників знаних світових релігій, небагатьох філософів і небагатьох людей духовної сфери, неможливо знайти тих, хто жив згідно з власними теоріями чи вченнями. Сократ, Скворода, Керкегор, Спіноза, Ніцше жили в одному вимірі з їх внутрішнім світом. Альфред Вайтхед писав, що кожен пункт початку дослідження повинен початися ніби крізь індивідуального філософа¹⁰.

Ніцше писав: «Як би людина не продовжила себе своїм знанням, наскільки б об'єктивною вона здавалася собі – ультимативно вона не може пожати нічого, окрім власної біографії»¹¹. Для згаданих філософів «емпірично непідтверджувана» поезія не була чимось нижчим від науки, а навпаки, була вищою. Непроживання свого власного бачення засвідчує штучність і неправдивість характерів їх авторів, бо вони не знають тих єдино можливих порталів пізнання, а тільки вторинні структури (бо не були на Межі). Керкегор писав (трохи перебільшуючи людські можливості): «Якщо людина багато пережила, то вона має багату внутрішню історію, тоді вона може автентично інтерпретувати майже все»¹². Як можна інтерпретувати непрожите? Таке інтерпретування – це порожнеча неіснування, простір порожнечі, хоч і заповнений речевістю, пустиня Ніцше, у якій людина – це не *Dasein*, а *das'Man* Гайдеггера, його непрокиненість, падання у себе і випадання з усього велично вільного і дійсно реального на рівні дозволу цьому світу існувати просто з нами, а не для нас.

Фрагментарність розуміння залишиться навіть при охопленні великих обсягів спеціалізованих знань. У наш час предмет дослідження найчастіше стає товаром, а часами й його винахідник. Причина – не тільки вузький підхід до ро-

¹⁰ Whitehead A. N. *Esseys in Science and philosophy* / A. N. Whitehead. – NY ; Melbourn ; Sydney ; Cape Town, 1948. – P. 98.

¹¹ Nietzsche F. *Human, All-Too-Human, Beyond Good and Evil* / Nietzsche F. *Human*. – Hertfordshire, 2008. – P. 227.

¹² Kierkegaard S. *Either* / S. Kierkegaard. – OR New Jersey, 1987. – P. 497.

зуміння предмету досліджень і обмежена перспектива пошуку, а й відсутність розуміння впливу результату досліджень на реальність, у якій і сам дослідник. Гранти для досліджень у гуманітарних науках все більше йдуть на вивчення поведінки як емпіричного феномену, абсолютно позбавленого виміру глибоких автентичних соціальних цінностей. У такій ситуації людські відносини сприймаються ззовні і применшені до абстрактних комунікативних схем детерміністської структури, у яких «об'єктивний» опис цінностей заміщує цінності внутрішні. Відбувається стандартизація людини, зникає можливість вибору значимого для конкретної людини. Якщо ж людина не усвідомлює повноти стану речей оточуючого світу, вона не тільки позбавлена свого власного автентичного природного оцінювання і притаманних їй інтенцій (результатом чого є втрата напрямку свого самовизначення), але вона також не відчуває відповідальності за кожну свою дію, яка є чи не головною складовою у взаємозв'язках світу.

У цьому абсурд сучасної пануючої тенденції звести людське знання до «емпірично підтвердженого» і гуманістичні цінності до спостережень поведінки людей, які є вибірковими і декларативними: бо не може бути поєднання логічної точності з випадковою ексклюзивною догмою. І негармонійна безвідповідальна поведінка людини, прикрита висновками випадкових підходів і базованих на них псевдо-теорій, які не мають повного змістового підтвердження, маскують часто упереджене неприйняття чогось важливого – як прийняття, а прийняття як неприйняття. Результат: безпрецедентно в історії, множаться деструктивні процеси у всіх сферах життя. У наш час усі животної сфери людських цінностей викинено у розряд неважливої суб'єктивної поетики. Слідувати будь-якій методиці чи системі – це несвобода, це завжди у великій мірі репресивне явище, яке може притягати переконливою логікою обмеженої перспективи бачення, цікавою концепцією, але не дає людині горизонту її справжнього світовідчуження. У застосуванні до завжди обмежених політичних теорій – це однозначно веде до замкнутого світу поступової деградації, що демонструє нам наша історія.

Для філософії з її корінним стремлінням до пізнання і здійснення істинного, сучасні підходи виражених і невира-

жених логічних позитивістів руйнують саму її суть, змиваючи різницю між однобічним описом того, що має місце, і багатограним фактом реальності. Ми робимося ще більш ізольовані від реальності. Межі людського знання не можуть бути усталені шляхом абстрактного твердження, бо є щось, що стоїть поза знаковістю і понятійністю. Судження і описовість не дозволяють нам зрозуміти феномен предметності, створюють дуальність, а тому й протистояння у сприйнятті реальності, яка стає при такому баченні тим Іншим (Чужим).

І також не можна впасти в іншу пастку, проголошуючи чуттєвість початковим і єдиним джерелом пізнання світу, бо це не є граничне хоча б тому, що ми про це запитуємо і осмислюємо як факт. Цей факт феноменологічний, не есенційний. За Кантом, самосвідомість є первісною і незалежною від чуттєвості. Як пізнавальні дії набувають об'єктивного значення? Чи почуття фізичного чи психологічного болю є об'єктивними?

Коли людина вступає у серйозний діалог, феноменальне розкривається у безкінечне (не покаже чогось у формі істини, чогось можливого для опису і визначення, але відкриває двері одиничній свідомості до її джерела). Ілюстрацією концептуального діалогу у полі базової логіки є вирішення арифметичних дій, бо якщо задіяти конкретні явища до цих дій, то втратиться сенс самої дії з перспективи повноти життя феноменальної предметності, і навіть нова математика по іншому бачених чисел не допоможе, бо це лише свого роду гра. А не може дорівнювати іншому А у життєвому просторі, бо тут другого ідентичного А немає. Не може бути, бо й А, яке порівнюємо є феноменальним (А-для-нас). У всій палітрі живого світу нема двох ідентичних присутностей. Не можемо співставляти неспівставні речі...

Феноменологія не працює з системами філософських припущень, де той, хто висловлюється має доказувати комусь щось. Феноменологічний пошук дає перспективу з-поза рамок застиглих теорій і систем (хоча й тут є багато спроб систематизації).

Системи, концепції – це створені нами міфи, самовичерпні через незв'язок з людиною у конкретному часі і обставинах. Людина має закладені в ній безмежні можливості жити гармонійно у вимірі Божих координатів. Канта диву-

вали дві речі: зірки на вечірньому небі і моральний закон всередині нас. Вайтхед говорив про фундаментальну інтуїцію, бо дійсність як таку конкретно пізнати не можна. Він писав: «Проблема міститься у емпіричній складовій філософії. Нашим матеріалом є актуальний світ включно з нами; і цей актуальний світ розгортає себе для спостереження під маскою предметності нашого безпосереднього досвіду. Висвітлення безпосереднього досвіду є єдиним виправданням для будь-якої думки; і початковим пунктом для думки є аналітичне спостереження складових цього досвіду. Але ми не свідомі у жодному пункті аналізу безпосереднього досвіду розуміння повноти численних деталей, які складають його визначеність»¹³. І чекати у часі на чиєсь вчення чи «зміну» кимось життя на краще – це утопія, бо це завдання кожного пізнати самого себе. Сократові, Сковороді, чи мудрому вівчарю в горах – не потрібно було нічого для того, щоб бути в гармонії з собою. Християнське за суттю (на межі з дуалістичним) бачення: «я-і-світ-зі-мною», «я-і-світ-зі-мною-і-з-тобою» (а не «я-і-світ-для-мене» як лозунг сучасності) – може вибудовувати гармонійне суспільство, але втілене у кожному без винятку кроці людини без егоїзму (у розумінні Керкегора). І, можливо, тоді й наступний крок можливий «я= світ», а ще краще просто «Світ», коли подолане Его в людині (подолати *das' Man* у собі, стати *Dasein*). Завдання людини – знайти себе. У цьому сенс усієї діяльності і мислення людини. Тяжко не згодитись з Новалісом, що філософія – це ностальгія. Він бачив науки як тільки слуги її, а мистецтво і релігію – сестрами її, і що філософування можливе лише тому, що ми не є вдома ніде, бо нас притягує Всецілість, те, що є абсолютною сутністю буття, найбільш тотального і есенційного водночас. Ми, кінецьні, намагаємось розширити себе аж до повноти невідомої нашої батьківщини всеосяжності. Він вважав, що саме ця ностальгія робить з нас людину. У Сартра в його повісті «Огида» описаний стан почувань героя, коли він одержав момент одкровення (скачок – за Керкегором, просвітлення – у східних релігіях) у простому спогляданні, бридкої для нього спочатку, картини оточуючого світу: він опинився у стані позачасовості («на шляху до вічності»), коли почав думати

¹³ Гегель Г. В. Работы разных лет : в 2 т. Т. 2 / Г. В. Гегель. – М., 1971.

без слів про речі самими речами, і став сам тим огидним коренем каштанового дерева (його захопило буття, тобто повнота). Світокартина кожної людини у кожен момент часу – фрагментарна, але вона може стати цілісною водночас, якби людина не клала стін довколо свого світувідчуження, замикаючись у догматичності свого мікросвіту. Гайдеггер вважав мову домом буття¹⁴. Це вдале окреслення близьке кожному, бо це, дійсно, найперший дім людини, звідки вона через простір спільної й оживленої іншими присутностями мови йде шукати спільно своє джерело, свою справжню батьківщину, але вона повинна йти, не зупиняючись, щоб не сталося стагнації мови.

Якщо поглянути на сучасний холодний простір формального технологічного слововживання, який дихає небуттєвістю, то можна побачити швидше імітацію спілкування, а не гармонійний дім для буття людини. І світ ніби є, щось блищить, щось шокує, щось відкривається для очей, але листок дерева, будучи одночасно і «не-для-нас-листок» і «для-нас-листок», застиг на феноменальній межі «не-для нас-листок», бо листком для нас у своєму первісному знаковому відповіднику він може бути тільки у правді повної присутності з ним, котру можна виразити поетичним варіантом тексту «листок сміявся блискавкою літа...» Мусить увірватись реальність, щоб дім ожив, мусить прорватися духовне джерело єдино можливої «глобалізації», яка завжди була і є, якої просто не бачать. Інтелект вхоплено у тенета технологічної неживої павутини, що опредмечує людину і робить маріонеткою у все більш цинічній грі у буття.

Важливо відновити функцію мови на її фундаментальному рівні, тоді абстрактність і потреба акцентування емпіричних підтверджень (як і аналізування і направленість на застосування) повинні відійти на їм належне місце у дослідженнях. Слово опинилося у такій ситуації, що вже не вказує прямо на реальність, а є голою абстракцією. Таке змільчіння слова веде до його деградації. Це неслово заміняє тепер саму реальність, і це вже нереальність. Такі «неслова» – вже незалежні від функції комунікації, діалогу. Це відрізає бачене від знаючого суб'єкта. Позбавлене наповнен-

¹⁴ Heidegger M. On the Way to Language / Heidegger M. – NY, 1982. – P. 63.

ня слово судить про світ (і мовлення у тому числі) як про завершене знання, ніби нема теперішньої реальності до того, як вона стане минулим (бо кожне знання – минуле), коли можна з цим знанням зустрітись. Ми ніби запізнюємося бути у житті. Це відчужує суб'єкта від самого його існування як особи у його поєднанні з іншими особами. Наступний крок при такому баченні вже не вимагає посилянь на людину, бо для розгляду береться тільки «об'єктивне» позаперсональне знання, що не має нічого спільного з конкретною особистістю. Тільки живе мовлення може встановлювати контакт і розуміння, тільки спонтанний діалог. Гераклід казав, що наш світ є космосом, збудованим на логосі, тобто на живому слові (а також: «І слово стало Богом» – з писання). Щирий діалог, а не формальний взаємообмін через технічні засоби і формальні заходи різного плану (частіше – це масова маніпуляція, яка, переважно, має приховану прагматичну направленість), – може відродити комунікацію, повернути людину лицем до джерела живого, відвернути її від гри псевдопонять і ілюзорної всепомочі комп'ютерного мозку, який узалежнив людину і вона стала не тільки його додатком, а й подібною до механізму і почала жити у модерній формі абстрактного міфу, вкупорилась у замкнутий простір пропонованих нею ж абстракцій, недотичних до її сутності.

Навіть коли людина живе у нею створеній нереальності, вона не може не перебувати у істинній реальності, хоч не усвідомлює цього (через намулювання на Межі), тому завжди є потенційна можливість для автентичного буття. Коли заангажовується індивідуальне Его у будь-якій формі, воно закриває собою сутність (важливо по-новому глянути на психологію). Не кожен може, як Сократ чи Вітгенштейн, відкидати свої погляди кожного разу, коли розкривається очевидне й нове, і не важливо, чи його вдасться виразити словом, бо важливіше проживання гармонії знання (у мовчанні, дії чи просто присутності).

Вже давно й фізика застряла на «межі» своїх можливостей, бо практика квантової фізики все перекреслила у полі пізнання. Суб'єкт таки став учасником усього, усвідомлює він це чи ні. Нільс Бор казав, що ми живемо у малому світі, тому не бачимо справжнього великого світу, хоча маємо у собі можливість відкрити його. Усім видимі вже на-

слідки впертого небажання бачити результати наших несвідомих, керованих нашим Его, дій. І це не якийсь відокремлений світ ми руйнуємо, а себе, навіть коли у повному тимчасовому добробуті. Не розуміємо, що локальність не є абсолютною, що ми не щось одиничне, що дивиться назовні, а ми є глибинною структурою, свідомістю, яка розфалдовується у світ (і одночасно містить його у собі). Квантове взаємопоєднання має інший порядок і потенціал, тут інший тип знання, змістовного, а не математичного чи логічного. За Вайтхедом: квантова революція поєднала час і простір, не тільки сили, а й органічні властивості. Він також ввів поняття «органічна онтологія», яка є єдиною для всіх екологією, бо все, що існує, є органічним. Він також розумів, що наука заснована на законах, які є лише «традиціями» у поведінні предметів у короткому часі.

Системність одиничної логіки бачення подібна до ракової пухлини, що несе потенційну небезпеку розростання, без зваження на гармонію життя цілого організму. І коли в людині зникає імпульс допитливості від органічної спорідненості з Цілим, вона повністю несвідома своєї присутності у єдиної можливій реальності, яку прикрила системами і концепціями неосмисленого до глибинності досвіду.

А просте усвідомлення того (це свого роду стан пробудження до реальності, про який знали засновники релігій і багато їх послідовників), що це не просто речі довкола тебе, а це відкривається сцена феноменологічного дійства цілісності, а ти тільки здаєшся окремістю (бо твій ракурс бачення тільки здається невсеосяжним), але ти вплетений у повноту, тому нема сенсу намагатися утверджувати своє індивідуальне буття, бо ти є ним, тільки не маєш змоги бачити свою пов'язаність з фундаментальною реальністю. Якщо життя як цілісність зробити центральним у собі, тоді те, що видається об'єктом перестає бути чужим, бо все бачене має іншу «об'єктивність», яку не опише жодна теорія. І так буває з тими, хто хоч раз відчув цей сенс цілком іншого у цілком звичному. Бачений (феноменальний) світ веде людину з оновленим відчуванням себе, з якимось майже абсолютним розумінням цілого, ніби вона є завжди у пункті присутності цілого. І зрозуміло, що будь-який дуалізм веде до деструкції.

Кожна історична подія є не просто подія у феноменологічному сенсі. Якщо говорити про фундаментальну історію, то це всі події, кожна з яких відбувається у момент часу у феноменологічному просторі. Якщо ж говорити про історію людства в її конкретному вияві, то це співучасть кожної одиничної свідомості у певному феноменологічному просторі її присутності. Конкретною такою історією може бути тільки на Межі феноменального світу у всій повноті усіх складових і спільною реальністю як такою. Межа завжди позачасова, бо абсолютна. Після події – світ, який був, вже не існує, він ніби звертається з простору. Ніщо у світі не відбувається без всеучасті всього, що є. Неможливо написати автентичну історію подій, можна лише інтуїтивно бачити певні грані подій, але не з перспективи традиційного сприймання, коли події прив'язуються до конкретики феноменологічного світу. Якби існування не розглядати у координатах подільності і без присутності тяжких іміджевих неістинних псевдоконструкцій людського Его, яке в міру сили своєї влади маніпулює буття у своєму несвідомому намаганні утвердити себе, то не було б подій агресії (воєн, сварок, змагань). Колективного Его нема, але якщо окремі люди щось осягають (у позитивному чи негативному сенсі), то за певних обставин утворюється спільне явище (політичне, наукове, творче, релігійне).

Гайдеггер говорив про «напружену стурбованість», на якій базується історичність людини, її присутність у світі¹⁵ «Історичне» присутнє тут, а не кореляція теоретичного і «об'єктивного» історичного спостереження; це швидше, є одночасно і змістом, і «як» напруженої стурбованості себе собою, з якого перший не може бути виокремлений». І ця стурбованість не сприймається як тимчасова, а як задіяння досвіду, включення себе в дію. Він бачить це як включення свідомості, бо це власне вона є тим єдиним «як Я себе відчуває». Але, з моєї т.з., це те, що свідоме того, що саме так відбувається розгортання феноменального у цей момент часу, і воно є тим, хто бачить тотальність і себе у ній. Тільки відчуття є історичне, але платформою бачення є незмінне і позачасове (безподійне і нерухоме).

¹⁵ Heidegger M. Passmarks / M. Heidegger. – Cambridge, 1998. – S. 28.

Не може допомогти вирішити проблеми усвідомлення буття мегадослідженнями об'єднання концепцій. Це яскраво і іронічно описано Гете у пошуках молодого Фауста, який дослідив усе можливе у його час. У наш час штучний інтелект це може зробити навіть краще людини-дослідника, але ж сам факт перепустити через машину висоти людського страждального почуттєвого пошуку істини, говорить сам за себе, бо це буде сума систем пошукових аксіом у ще одній, на цей раз віртуальній, формі об'єднуючої теорії. Нового не можна сказати просто тому, що воно вже є присутнім у повноті цілого. Проблема одна – побачити його (не відкрити). Багато мислителів топили свою інтуїцію у диспропорційних поясненнях. Сучасне – це те, що є, відкрита історія, яку бачимо у момент максимально можливої присутності у реальності, але не усвідомлюємо цього, тому і не живемо з нею, кидаючи її, неосмислену, у минуле разом з тоннами агресії, бутафорних цінностей і себе відсутніх. Історію треба жити, і вона БУДЕ, бо буде «житися» нами усвідомлено. За Сартром – це «людська реальність ситуації», яка дає нам цінності і вибір відповідальної поведінки¹⁶.

It is not to our purpose in this paper to argue whether or not the difficulties to settle the existing problem of broadly recognized «crisis of objectivism», but to recognize that there can be no long-satisfying world-view or system of philosophy capable of sustaining a creditable final statement of truth except an authentic human-based philosophy of present time experience. The meaning of life is the totality of relations through the individual subjective consciousness which is open to the totality of all possible standpoints at which authentic accounts can be taken.

I can know who I am through turning to my origin which is always present beyond the psychological time imaging. Contemporary scientists work as they are dispassionately submitting themselves to «objective facts», trying to persuade us that they describe events as they really happened and that they collect knowledge. The logic of such statements fails because of illogical consequences of human activities in the world, which result in immense suffering of man at all historical times. Human history is a history of human egocentric limited thought, which lost grounding in underlying all-inclusive consciousness, the origin of which we do not know.

¹⁶ Sartre J. P. Being and Nothingness/ Sartre J. P. – NY, 1956. – S. 795.

Ігор РАЙКІВСЬКИЙ

ІСТОРІЯ ВЕЛИКОЇ ВІЙНИ КРІЗЬ ПРИЗМУ УКРАЇНСЬКОГО ПИТАННЯ

Берест Ігор Перша світова війна на землях Східної Галичини і Західної Волині: люди, події, факти. – Львів : Вид-во УАД, 2015. – 324 с.

У 2015 р. у львівському видавництві Української академії друкарства вийшла друком монографія Ігоря Береста «Перша світова війна на землях Східної Галичини і Західної Волині: люди, події, факти». Книжка львівського науковця присвячена висвітленню становища населення східногалицьких і західноволинських земель у період Першої світової війни. З інтересом взяв до рук цю книжку, бо в 2009 р. мені пощастило особисто познайомитися з І.Берестом, коли був опонентом його кандидатської дисертації «Соціальне становище населення Східної Галичини і Західної Волині в роки Першої світової війни», успішно захищеної у Львівському національному університеті ім. І.Франка. І ось тепер хотілося б ближче познайомити потенційних читачів з основним змістом монографії І.Береста, що висвітлює проблематику його дисертаційного дослідження.

Основна частина роботи складається з чотирьох розділів, дев'яти підрозділів, в яких звернуто увагу на питання людських і матеріальних втрат у воєнні роки, політику окупаційних влад, зокрема з'ясовано чинники, які призвели до великих збитків у промислово-виробничій, транспортній, сільськогосподарській, житловій, громадській інфраструктурі населених пунктів Східної Галичини та Західної Волині тощо. У короткій вступній частині обґрунтовано наукову і суспільно-політичну актуальність пропонованої роботи та висловлено слова подяки тим, хто сприяв її написанню. Перший розділ присвячений аналізу сучасного стану наукової розробки проблематики соціальних і матеріальних втрат у добу Великої війни та джерельної бази дослідження. Автор наголошує, що «темі воєнного лихоліття 1914–1918 рр. у європейських країнах присвячено багато наукових праць, але в них, однак, мало місця відводиться воєнним подіям та

втратам на українських землях, зокрема, становищу мирного населення Східної Галичини і Західної Волині...» (с. 11).

І. Берест зробив фаховий аналіз української історіографії досліджуваної проблеми, починаючи з міжвоєнного періоду в ХХ ст. та праць радянських істориків, але найбільше місця приділив здобуткам сучасної історичної науки, що підійшла до висвітлення історії українських земель часів Першої світової війни «значно ґрунтовніше, об'єктивніше і різнопланово...» (с. 13). У цьому контексті згадуються дослідження близько трьох десятків сучасних українських авторів. Серед зарубіжних дослідників окремі аспекти теми в різний час (найбільше – в останні десятиліття) висвітлювали польські, австрійські, німецькі, російські історики, що правда, останні в багатьох випадках досить тенденційно. Цілком логічним видається авторський висновок, що порушена проблематика в історичній літературі до сьогодні розглядалася побіжно, в монографії виділено найменш досліджені питання: людські втрати жителів Східної Галичини і Західної Волині на фронтах війни та серед мирного населення під час обстрілів, становище виселенців, біженців та арештантів, особливості промислового і сільськогосподарського виробництва в роки воєнного лихоліття тощо.

В основу монографії І. Береста покладено широку і різнопланову джерельну базу, яку автор поділив на кілька груп: опубліковані збірники документів, архівні документи, періодичні видання досліджуваного періоду, спогади. Найбільшу цінність для дослідження становлять матеріали, виявлені в українських архівах, зокрема в Центральному державному історичному архіві України в м. Києві, Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України у м. Києві, Центральному державному історичному архіві України у м. Львові, державних архівів Тернопільської, Івано-Франківської, Львівської та Волинської областей. І. Берест серйозно поставився до опрацювання джерел, що в поєднанні з наявною науковою літературою дало змогу фахово розкрити порушену проблему. Значно менше місця в книжці приділено висвітленню теоретико-методологічних засад дослідження.

У другому розділі І. Берест з'ясував матеріальні та соціальні втрати Східної Галичини і Західної Волині в роки Великої війни. На початку розділу (§ 2.1) автор зробив загаль-

ний аналіз статусу, матеріального та соціального становища населення краю напередодні війни. Підкреслюється, що кінець XIX – початок XX ст. – це був період загострення стосунків між Російською та Австро-Угорською імперіями, які опинилися по обидва боки міжнародного військово-політичного конфлікту, що назрівав з кожним роком. І російський, і австрійський уряди намагалися використати в своїх інтересах українське питання, створити на прикордонних землях (кордон між двома імперіями проходив по р. Збруч) потужний плацдарм, військово-стратегічну базу на випадок майбутньої збройної конфронтації. Позитивно, що в монографії проаналізовано різні аспекти життя галицьких і волинських русинів-українців, зокрема культурно-освітній, промислово-виробничий та аграрний сектори.

Основну частину другого розділу (§ 2.2) І.Берест присвятив аналізу воєнних дій на східногалицьких і західноволинських землях 1914–1918 рр. та їх наслідкам. В уявленні читача Перша світова війна на землях Східної Галичини і Західної Волині постає як «багатолітнє й жорстоке людське побоїще, жертвами у якому виявилися сотні тисяч невинних людей». По суті, воєнні дії стали «одним із способів розв'язання багатолітніх міжнародних глобальних конфліктів, з'ясування політичних непорозумінь та претензій» (с. 118). Під цим кутом зору неминуче напрошуються історичні паралелі з сучасністю, коли у світі, на жаль, не бракує кровопролитних регіональних конфліктів, від яких страждають прості люди. У 2014 р. жертвою великодержавних планів сучасного російського керівництва і пропаганди ідей «руського мира» стала молода Українська держава. Книжка І.Береста є своєрідною пересторогою для сучасних політиків в Україні, що треба робити все можливе для недопущення збройних конфліктів, зміцнювати національну державність, обороноздатність країни (як кажуть, «хочеш миру – готуйся до війни»), розбудовувати громадянське суспільство та українську національну самосвідомість.

Однак повернемося до другого розділу монографії І.Береста, що детально описує хід воєнних дій на західноукраїнських землях у контексті загальної ситуації на фронтах Великої війни. Впадає у вічі, що автор використовує велику кількість цікавих фактів, цитат. Свої висновки він робить на основі багатого фактичного матеріалу, наприклад, подає

обширний список вихідців із території Східної Галичини і Західної Волині, з деякими біографічними даними осіб, що були мобілізовані до австрійського війська (с. 104–112 та ін.). Авторський текст, здавалося, «сухий», неемоційний, суто науковий, але його не можна спокійно читати навіть через сто років після цієї великої світової трагедії, що зачепила мільйони людей. Так, довідуємося, що майже в кожному населений пункт Східної Галичини і Західної Волині з війни не повернулося десятки чоловіків, а доля їх до сьогодні в більшості випадків невідома. У краї були села, з яких для потреб фронту мобілізували по кілька сотень молодих людей. Мобілізовані (причому по обидва боки фронту) не тільки гинули в боях, але й багато з них потрапляли в полон, де перебували в жахливих умовах. Великою трагедією стали масові втрати серед цивільних людей, включаючи жінок і дітей.

І. Берест фахово описав воєнні дії під час Першої світової війни, зокрема Галицьку битву в 1914 р., за якою Східну Галичину захопила російська армія, контрнаступ австро-угорських і німецьких військ у 1915 р., що завершився не лише визволенням східногалицьких повітів, а й здобуттям Холмщини, Підляшшя, частини Полісся та Західної Волині. Весною 1916 р. росіяни потужним контрнаступом відвоювали частину території, знову окупувавши Галичину, Буковину і підійшовши до Карпатських перевалів. Остання велика наступальна операція російської армії відбулася влітку 1917 р., уже після повалення царизму, але вона завершилася невдачею, в результаті контрнаступу австро-німецьких військ фронт посунувся трохи на схід, по р. Збруч до Дністра. Однак цілком погоджуємося з позицією автора, що акцентує основну увагу не на успіхах (чи відповідно невдачах) окремих воєначальників (як це, приміром роблять сучасні російські історики, вихваляючи військовий талант багатьох російських генералів), а на долі простих людей, жертв війни, яких були мільйони.

Третій розділ книжки висвітлює політику і дії російської та австрійської влади щодо західноволинського і східногалицького населення у воєнні роки. У першому підрозділі І. Берест розкрив репресії російських та австрійських властей щодо мешканців окупованих територій. Зокрема, російський царизм за «підозри в шпигунстві» примусово ви-

селяв з прикордонної зони сотні тисяч людей різних національностей – німців, євреїв, поляків та ін. Особливо від репресій постраждало українське населення після окупації Росією Східної Галичини, де проводилося зросійщення краю: заборонено вживання української мови в навчальних, адміністративних, судових та інших закладах, закрито майже всі україномовні періодичні видання, громадські організації і товариства, арештовано найбільш активних українських діячів тощо. Водночас набув поширення антисемітизм, місцева єврейська громада зазнала масових погромів, арештів і виселення в Росію. Не кращою була й політика австро-угорської влади на захоплених землях. Прикладом цього були звинувачення в «державній зраді» українського населення, на яке покладалася основна провина в отриманих невдачах Габсбурзької монархії. Як наслідок, у новостворені концентраційні табори (найвідоміший з них – Талергоф, де утримували арештованих прихильників русофільських поглядів) відправлено десятки тисяч цивільних людей, багато з них там загинули.

Другий підрозділ окремо висвітлює евакуацію населення, долю виселенців і біженців. Наголошується, що примусове виселення і біженство із земель Східної Галичини, Західної Волині, Холмщини, Буковини та інших регіонів набуло масового характеру, стало одним із найбільш трагічних сторінок в історії Першої світової війни. За підрахунками І. Береста, лише у Східній Галичині в 1917 р. зафіксовано понад 70 тис. біженців, із яких половину становили українці. Серед основних причин появи і розвитку біженства, що зачепило прикордонні території Австро-Угорщини та Росії, автор справедливо називає нестерпні умови існування у прифронтовій зоні, часті пожежі внаслідок артилерійських обстрілів, грабежі, насилля, свавілля жандармів і військових тощо. Як правило, примусові переселенці, за спеціальними розпорядженнями влади, та вимушені втікачі від війни перебували в жалюгідному становищі, часто без елементарних засобів для існування. Посильну допомогу для біженців і вигнанців надавали громадські благодійні організації, але вона не могла кардинально покращити ситуацію, з огляду на масовість явища примусового або добровільного переселення. Для прикладу, в Російській імперії наприкінці 1916 р. загальна кількість тих, хто втік від зони

бойових дій, становила не менше 3 млн. чол., у т. ч. на Наддніпрянській Україні – понад 650 тис.

Останній, четвертий розділ дає уявлення про промислово-виробничу, господарську та соціальну інфраструктуру Східної Галичини і Західної Волині в 1914–1918 рр. Насамперед, І.Берест звернув увагу на особливості розвитку промисловості і транспорту, що сильно постраждали від війни: зруйновано сотні промислових підприємств, фабрик і заводів, кілька десятків тисяч ремісничих і торговельних закладів, мануфактур, пошкоджено головні транспортні гілки інфраструктури краю. Водночас частина промислового обладнання в Західній Волині була демонтована і вивезена вглиб Російської імперії. Руйнування матеріально-технічної бази промислово-господарського комплексу відображено в книжці на конкретних прикладах. Про глибину кризового стану в економіці свідчить хоча б той факт, що станом на 1917 р. у Східній Галичині вціліла лише третина лісопильних заводів, 170 млинів із 1,5 тис. тих, які діяли до війни, тощо (с. 208). Військова і цивільна влада спрямувала свої зусилля передусім на вирішення військово-стратегічних завдань, тоді як економічними і соціальними проблемами простих людей особливо не переймалася.

Стан сільського господарства, що складало основу економіки Східної Галичини і Західної Волині, та житлового і громадського фонду висвітлюються відповідно в другому і третьому підрозділах. І.Берест аргументовано стверджує, що сільське господарство краю зазнало величезних збитків і втрат: тисячі гектарів родючої землі не оброблялися, позаростали травою, бо багато селян-землеробів були призвані в лави російської та австро-угорської армій, поміщики масово залишали напризволяще свої господарства, рятуючись від лихоліття війни, технічні засоби сільськогосподарського виробництва було майже повністю знищено, а для військових потреб реквізовано сотні тисяч поголів'я худоби і коней тощо. Крім того, безперервні бойові дії упродовж кількох років спричинили величезні руйнування житлових будівель, споруд громадського фонду в населених пунктах, знищення інфраструктури міст і сіл. Окремо висвітлюється загострення соціальних проблем, коли місцеве населення дуже потерпало від різкого скорочення кількості робочих місць, значного подорожчання продуктів, предметів першої необхід-

ності тощо. Як наслідок, намітилася тенденція наростання стихійних антиурядових виступів у Східній Галичині і на Західній Волині, що наприкінці Першої світової війни призвело до розпаду обох імперій – Російської та Австро-Угорської.

Рецензовану монографію завершують короткі висновки (с. 257–260), в яких підсумовано основні результати дослідження, з'ясовано негативний вплив подій світової війни на різні сторони життя як українського, так і інших народів на території Східної Галичини і Західної Волині. Авторський висновок про Першу світову війну як велику трагедію в історії людства підтверджується в роботі на багатому конкретному фактичному матеріалі на прикладі тієї частини західноукраїнських земель, що безпосередньо стала зоною бойових дій. По суті, війна завершила «українське ХІХ століття» (вислів діаспорного історика І.Лисяка-Рудницького), за словами автора, «стала логічним завершенням міжнародних суперечливих процесів кінця ХІХ – початку ХХ ст. і водночас значною мірою визначила основні вектори розвитку світу впродовж наступних десятиліть» (с. 260).

Список використаних джерел і літератури налічує 714 позицій, у кінці книжки вміщено іменний покажчик. Позитивно, що монографія багато ілюстрована чорно-білими світлинами, картами, які дають наочне уявлення про описувані події, факти, явища. Без сумніву, вихід у світ ґрунтовного монографічного дослідження І.Береста буде корисним для істориків, краєзнавців, викладачів і студентів, усіх, хто цікавиться історією України.

Іван МОНОЛАТІЙ, Лілія ШОЛОГОН

ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ ПОГЛЯД НА УКРАЇНСЬКУ КУЛЬТУРУ

Калакура Я. С. Українська культура: цивілізаційний вимір / Я. С. Калакура, О. О. Рафальський, М. Ф. Юрій. – К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2015. – 496 с.

Сучасна вітчизняна книгозбірня добірної соціогуманітаристики поповнилась ґрунтовним академічним виданням «Українська культура: цивілізаційний вимір». Її Автори – відомі в Україні вчені – Ярослав Степанович Калакура, Олег Олексійович Рафальський і Михайло Федорович Юрій.

Розрахована на науковців і викладачів історії, культурології, філософії, політології, етнології, учителів та аспірантів і студентів, монографія вже стала суттєвим внеском українських вчених у вивчення сутності цивілізаційного розуміння культури, зокрема місця українського культурного ландшафту у європейському та світовому просторі. Книжка побудована за проблемно-хронологічним принципом, у її структурі, окрім вступу та висновків, 10 розділів, 45 підрозділів.

Архітектоніка праці підпорядкована дослідженню української культури як цілісності в історичному розвитку та просторово-часовому вимірі. Відтак озвучуючи у вступі п'ять чинників, які зумовили актуальність написання цієї монографії, Автори апелюють до 1) глобалізації та інформатизації сучасного світу; 2) зростання значення антропологічного фактора; 3) потреби осягнення взаємодії та взаємовпливів цивілізації та культури; 4) сучасний доробок української та світової цивілізаціології та культурології; 5) місце української культури в епіцентрі неоголошеної війни Росії проти України тощо.

Врахування цих чинників актуалізувало вироблення авторської дефініції «українська культура» як сукупності духовних і матеріальних цінностей, створених різними поколіннями українського народу упродовж безперервної його історії – від найдавніших часів до сучасності, форми організації життя і діяльності людини (с. 8). При цьому Автори

цілком слушно зазначають, що «попри регіональну розмаїтість української культури, її локалізацію як на матірній землі, так і діаспорній, вона виступає як цілісність, втілює соборність українського народу і держави, набула міжнародного визнання як складова української цивілізації» (с. 9).

Не будемо докладно зупинятися на шести завданнях (с. 9–10), що їх автори поставили перед собою, проте зауважмо, що вони у повній мірі реалізовані у тексті монографії. Зокрема, на її сторінках обґрунтоване історіософське розуміння взаємодії культури і цивілізації (с. 15–65), з'ясовані архаїка і розвиток світорозуміння праукраїнців (с. 66–123), розглянуто феномен сакрального як ментальної особливості давньоукраїнської культури (с. 124–174), досліджено трансформацію культурирогенези українців на тлі християнізації слов'янського світу (с. 175–235), вивчено особливості української культури на тлі Ренесансу та Просвітництва (с. 236–294), проаналізовані сюжети перехідної доби в українській культурі (XIX – початок XX століть) (с. 295–345), розкрито специфіку української культури в лещатах більшовизму (с. 346–384), визначені пострадянські трансформаційні та антропологічні процеси в українській культурі (с. 385–418), розглянуто культурний ландшафт України в умовах глобалізації сучасного світу (с. 419–453), а також з'ясовані місце і роль культури в контексті цивілізаційного вибору України (с. 454–486). Важливо, що події новітньої української історії – Євромайдан, Революція Гідності, російська агресія на Сході України – не лише увійшли в лексикон Авторів монографії, а й отримали належну історичну та ціннісну оцінку (с. 454–465, 466–476). Не менш важливою в контексті сучасних подій є аналіз витоків та трансформації ідеології «руського міра», що в «останні десять років непомітно викристалізовується в ідеологію російського фашизму – рашизму» і застереження про те, що «українцям варто усвідомлювати просту, але фундаментальну річ: там, де насаджується «руській мір», не може бути місце для українського світу» (с. 451).

Нетрадиційний погляд на українську культуру в її цивілізаційному вимірі простежується у підрозділах (2.5 «Давньоукраїнський міф про героя»; 4.5 «Культура повсякдення княжої України»; 5.5 «Маргіналізація, акультурація та

подвійна лояльність українського соціуму в умовах імперських зазіхань»; 6.4 «Європейський модернізм у культурі і його вплив на українську літературу і мистецтво»; 8.3 «Візантизм як фактор цивілізаційного впливу на сучасну українську культуру»; 10.1 «Культурологічний вимір Євромайдану та Революції Гідності»), так і окреслених у праці поняттях («українська регіональна цивілізація» (с. 2, 7), «інтер'єр європейського і світового культурного процесу» (с. 14), «праукраїнський міф» (с. 84), «давньоукраїнський міф» (с. 109), «українська цивілізаційна ідентичність» (с. 259), «пострадянський простір України» (с. 425), «український культурний фронт» (с. 455), який «знаходиться на рівні зміни стереотипів поведінки: від поведінки, що задається імперською державою, тобто згори, з центру, від влади, – до поведінки, що випрацьовується публічно всередині української громади» (с. 456). Складно не погодитися з думкою, що «культура ніколи не може бути осторонь будь-яких форм боротьби, включаючи й війну. Ніколи не буває так, що країна веде війну, а культура перебуває поза війною. Культура, якщо вона справжня, народна, національна, зобов'язана воювати у війні на боці осмисленості, перспективи, всезагального добра» (с. 454).

Оскільки Автори запропонували інтегрально-інституціональну парадигму методології, яка базується на пріоритеті цивілізаційного підходу з урахуванням позитивних елементів формаційного та інституційного трактування історичного процесу, на новому теоретичному розумінні діалектики соціокультурних процесів, їх взаємодії з політикою, економікою та духовністю, підкреслимо, що їм, безперечно, вдалося відтворити та ретранслювати історіософське трактування взаємодії культури і цивілізації, а також вивчити джерельне, історіографічне та методологічне підґрунтя цивілізаційного осмислення української культури. Власне в цьому полягає особлива цінність цього непересічного наукового дослідження.

Однак, як і кожна поважна праця, зміст рецензованої монографії підштовхнув нас до окремих міркувань та зауважень. Зрозуміло, що кожен дослідник конкретної історичної доби, зважаючи на обсяг та тисячолітній часовий вимір рецензованої праці, міг би ґрунтовно окреслити усі «за» і

«проти» особливостей цивілізаційного поступу української культури. Ми ж зупинимось на тих питаннях, які, на нашу думку, є важливими для історії та культури західноукраїнських земель Модерної доби.

По-перше, дозволимо собі не погодитися із судженням про те, що «український народ, наслідуючи ті самі принципи, що й інші європейські народи, завдяки модернізаційним процесам, у протистоянні з владою Російської й Австро-Угорської імперій як з «іншими», створивши себе реальною спільнотою, почав називатися на початку ХХ ст. українською нацією» (с. 310). Таке твердження обмежує українське націєтворення ХІХ – початку ХХ ст. лише до політичного конфлікту чи загострення суперечностей, які мали місце у надто широкій палітрі українського культуротворення тієї доби, а надто формування модерної української нації.

По-друге, стверджуючи про домінування масивної гетерогенності на західноукраїнських землях у складі монархії Габсбургів, зокрема й етнічної (с. 315), про іммігрантів, яких «вважали інородніми тілами, небезпечними для ідентичності й узагалі існування імперії» (там само), вносячи у текст праці поняття «гібридної культури» (с. 316), Автори, орієнтуючись на публікації 2000-х років, виразно сповідують принципи ефемерних загроз Модерну і модернізму. Не можемо з цим погодитися, адже саме Габсбурги провадили активні міграційні (в межах імперії, і зокрема в Галичині й на Буковині) процеси задля етнічного, передусім, «змішування» етнофорів за допомогою й культури також, творення тієї специфічної етнополітичної моделі, що її влучно окреслив єврейський мислитель М. Бубер формулою «взаємна терпимість без взаєморозуміння»¹, однак не атмосфери насильства й небезпеки.

По-третє, розуміючи формування державної культурної політики в добу Української революції 1917–1921 рр. як перехідну добу в українській культурі (с. 343–345), Автори мінімізували особливості культурних процесів в Західноукраїнській Народній Республіці, обмежившись тверджен-

¹ Монолатій І. Разом, але майже окремо. Взаємодія етнополітичних акторів на західноукраїнських землях у 1867–1914 рр. / І. Монолатій. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2010. – С. 518.

ням, що «реалізація винятково демократичної культурної програми ЗУНР мала короткочасний характер...» (с. 345). Зауважмо, що розвиток культури в цій українській державі початку ХХ ст. був відображенням державотворчих зусиль не лише галицьких, а й буковинських та закарпатських українців, а інституції культури (передусім театри) працювали в умовах воєнно-політичного конфлікту, а відтак – ізоляції всього українського польською адміністрацією цього регіону в умовах поразки визвольних змагань 1918–1923 рр.

Однак, підкреслимо, що всі зазначені нами критичні міркування мають скоріше характер побажань, які, коли на те буде воля Авторів, можна реалізувати у наступному виданні цієї фундаментальної праці.

Безперечно, колективна праця Я. С. Калакури, О. О. Рафальського та М. Ф. Юрія «Українська культура: цивілізаційний вимір» є гідним внеском українських вчених у розробку світоглядної проблеми взаємодій людини та культури, конструювання культурної картини світу і України, серйозним науковим доробком. Використання її положень і висновків в контексті сучасних євроінтеграційних та глобалізаційних процесів, спротиву російській культурній, медійній та духовній експансії та військовій агресії робить цю працю дійсно конкурентно-спроможною в умовах засилля «галушко-шароварно-хуторянського» образу нашої держави та її громадян, пропагованого не лише окремими політиками, а й органами державної влади.

А позаяк культура є явищем, яке твориться в межах певного соціокультурного простору, констатація цього феномену дозволяла авторитетам західної науки переконувати, що «від культури залежить практично все» (Д. Лендс), артикулювати тезу, що «культуру слід враховувати» (С. Гантінгтон) або риторично запитувати, «чому культура має значення» (Л. Гаррісон), не буде перебільшенням твердити, що й українська культура *має значення*, що її *слід враховувати* не лише фахівцям-науковцям, оскільки саме від української культури *залежить практично все* в нашій державі.

Зміст

Ігор Цепенда, Микола Кугутяк
Слово про видатного українського історика, академіка
Володимира Грабовецького..... 3

Олександр Гуржій
In Memoriam. Грабовецький Володимир Васильович..... 9

СПОГАДИ

Богдан Грабовецький
Творчі особистості в ретроспективі спогадів про батька..... 12

Оксана Грабовецька
Їолискова історія..... 19

Феодосій Стеблій
Спомин про співпрацю з Володимиром Грабовецьким..... 40

Віднайдений час. Професор Ю. Сливка згадує Володимира
Грабовецького..... 43

Петро Арсенич
Спогади про співпрацю з професором Володимиром Грабо-
вечьким..... 48

Василь Бурдуланюк
Вчений, краєзнавець, громадський діяч..... 52

Петро Сіреджук
Спомин про вчителя і наставника..... 56

Василь Марчук
Володимир Грабовецький: «... Позаяк нічого святішого, ніж
цей музей, у мене немає»..... 69

Ігор Райківський
Перечитуючи матеріали особової справи В.Грабовецького в При-
карпатському національному університеті ім. В.Стефаника.. 74

Степан Кобута
Професор Володимир Грабовецький: спогад про вчителя,
наставника, людину..... 86

ТВОРЧА СПАДЩИНА ПРОФЕСОРА В.ГРАБОВЕЦЬКОГО
В ОЦІНЦІ СУЧАСНИКІВ

<i>Богдан Гаврилів, Андрій Королько</i> Академік Володимир Грабовецький – літописець Прикарпатського краю.....	90
<i>Богдан Гаврилів</i> Шевченкіана Володимира Грабовецького.....	95
<i>Михайло Косило</i> Володимир Грабовецький – фундатор новітнього прикарпатського краєзнавства.....	98
<i>Михайло Паньків</i> Володимир Грабовецький і музеї.....	104
<i>Володимир Пришляк</i> Образки з історії Гетьманщини в науково-популярних нарисах Володимира Грабовецького.....	112
<i>Іван Макаровський</i> У білій тіні Довбушевої слави (Олекса Довбуш у науковому спадку академіка Володимира Грабовецького).....	123
<i>Юрій Срайчук</i> Володимир Грабовецький – засновник музейної Довбушіани...	128
<i>Іван Котів</i> Великий печеніжинець – академік Володимир Васильович Грабовецький.....	130
<i>Андрій Королько</i> Епістолярна спадщина Володимира Грабовецького.....	141
Листування Володимира Грабовецького.....	151
Літопис життя, науково-педагогічної й громадської діяльності Володимира Грабовецького.....	183
Бібліографія монографічних праць професора Володимира Грабовецького.....	190
Книги про життя й наукову діяльність професора В.В. Грабовецького.....	197

СТАТТІ ТА РЕЦЕНЗІЇ

<i>Олег Жерноклеєв</i> Віхи історії села Кривівці.....	201
<i>Мар'яна Засипко</i> Розвиток медицини в Гетьманщині в I половині XVIII ст.....	221
<i>Ігор Пилипів, Руслан Делятинський, Олег Єгрешій</i> Станиславівська єпархія (1885–1939 рр.).....	228
<i>Степан Борчук</i> Краєзнавча енциклопедія України – 26-томна «Історія міст і сіл Української РСР».....	271
<i>Андрій Міщук, Мар'яна Міщук</i> Дослідження проблем світової історії в творчому доробку Ю. Целевича.....	293
<i>Лев Давибіда</i> Боротьба з інфекційними захворюваннями на території Східної Галичини під владою Другої Речі Посполитої (1919–1939 рр.)...	303
<i>Богдан Грабовецький</i> Вплив цензури на історичну науку в системі АН УРСР періоду творчості Володимира Грабовецького.....	314
<i>Олександр Марущенко</i> Українські дискусії про Волинь 1943 р.: сучасні виклики і дослідницькі перспективи.....	320
<i>Оксана Грабовецька</i> На межі: міф і реальність.....	333
<i>Ігор Райківський</i> Історія Великої війни крізь призму українського питання. (Рецензія на монографію: Берест Ігор Перша світова війна на землях Східної Галичини і Західної Волині: люди, події, факти. – Львів: вид-во УАД, 2015. – 324 с.).....	355
<i>Іван Монолатій, Лілія Шологон</i> Цивілізаційний погляд на українську культуру (Рецензія на монографію: Калакура Я. С. Українська культура: цивілізаційний вимір / Я. С. Калакура, О. О. Рафальський, М. Ф. Юрій. – К. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2015. – 496 с.).....	362

Наукове видання

**Життя, присвячене історії
Володимир Грабовецький:
вчений, громадський діяч, людина**

Головний редактор *Василь Головчак*
Комп'ютерна верстка *Віра Яремко*

Підп. до друку **23.11.2016**. Формат 60x84/16. Папір офсет.
Гарнітура "UkrainianSchoolBook". Ум. друк. арк. 21,4.
Тираж 300 пр. Зам. № .

Видавець
Видавництво Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
76018, м. Івано-Франківськ, вул. С. Бандери, 1
Тел. 71-56-22. E-mail: vdvcit@pu.if.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2718 від 12.12.2006

ISBN 978-966-640-430-8

Виготовлювач